

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

Ärg. 17. Nr 1. 1936.

Redaktör och ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN

Redaktionskommitté: Lektor LORENTZ BOLIN, Doktor FR. HAZELIUS,
och Stadsarkitekt SIGURD WESTHOLM

Sekretariat: Kungsgatan 32, Stockholm. Postgiro: 8136. Telefon: 11 94 24

EN NY ÅRGÅNG

Tidskrift för Hembygdsvård börjar med detta häfte sin sjuttonde årgång. Den framträder till det yttre i en något förändrad form. Dess program är dock detsamma: att vara ett forum för de mångskiftande frågor, som höra hembygdsvården till och därvid inte minst de av praktisk art, vilka gälla byggnadskulturens hävdande och nyanläggningarnas harmoniska inpassande i bygden och samhället, frågor, vilka under de senaste åren vunnit särskild aktualitet.

Men dessa spörsmål böra och kunna ej isoleras, de äro sidor i en allmän kultur- och naturvård, som kräver helhetssyn. Vår hembygd och vår kultur bli gripbara realiteter först när man ser dem som enheter, där fornlämningen och den nya gården, offerstigen och landsvägen, beteshagen och åkern, den gamla dialekten och den nya skolan bli delar av och dana hembygden. I tidskriften hoppas vi att de olika sidorna skola bli representerade på ett sådant sätt att de främja helhetssynen i kulturvården.

De rent museala frågorna ligga numera utanför Samfundets och därmed också tidskriftens verksamhet; de äro på annat håll väl företrädde. Däremot är det vår strävan att bli ett forum för den del av hembygdsrörelsen, som framträder i olika organisationer och former och som vid studiet och kultivering av bygden särskilt sträva efter bistånd av de folkliga krafterna i skilda kretsar.

Hembygdsrörelsen finnes som den levande kraften i många hembygdsföreningar, vilka både i städer och på landsbygden arbeta med blicken öppen för moderna krav, den finns i nya ungdomsorganisationer på landsbygden och som en del av folkbildningsrörelsen, den har till sist en fast förankring i den svenska folkskolan, där det finns verkliga härdar för rörelsen. Tidskriften vill söka företräda, stimulera och ena denna tendens, som har sin styrka just genom sin mångfald. Mycket hoppas vi därför av samarbetet med skolan, vilket redan i detta nummer ägnas en artikel.

I redaktionskommittén ha vi förmånen att räkna representanter för olika sidor av hembygdsvården: Dr Fritiof Hazelius, ledare av Samfundets byggmästarkurser, Stadsarkitekten Sigurd Westholm, vars insatser för byggnadskulturens höjande äro väl kända, ej minst av denna tidskrifts läsare, samt lektor Lorentz Bolin, riksstudieledare i Jordbrukarungdomens förbund och specialist på naturskyddsfrågor.

J. N.

HEMBYGD SRÖRELSENS STORA MÅL

Urbanism — stadskultur — hör till de moderna lösenorden. De som strida med den parollen förfäktat att staden, storstaden helst, är det väsentliga och nödvändiga organet för det högre kulturlivet.

Hembygdsrörelse är ett annat lösenord — i själva verket från slaglinjen mitt emot. Det är icke nödvändigt att höja stadskulturen till skyarna och ej heller att framhålla dess överdrifter och vådor. Det är nog att peka på att moderna storstäder eller storstadsimitationer, fränsett de topografiska betingelserna och det av tradition som tillåtits bli vid liv, äro varandra lika som bär: samma filmer rullas, samma schlager spelas, samma moder lancers i dem alla, samma neonljus flammar över glasväggar och asfaltgator i dem alla. De äro kvarter av »världsstaden». Och »världsstaden», det mondiala »Urbs» är en jättebarnkammare, där barnen trots allt det yttre som enar dem, liksom uniformen gör med barnhusbarn, slåss med händerna i varandras hår eller tjura i hörnen, vaktande de kakhögar de roffat åt sig och avundsjukt sneglande mot kamraternas. Människligheten var aldrig i yttre måtto mera enhetlig och i inre måtto mera splittrad än nu. »Urbs» är ett Babels torn där förbistringens redan utbrutit och där man trots det håller på att bygga — utan ritningar.

Den verkliga enheten, samförståndets och den goda viljans enhet, går kanske lättare att få till stånd fjärran från larmet ute i de bygder, där man lyss till furans susning över hemmets takås. Ty i furans susning finnes det väl något säreget just för henne, men också något som är lika för alla furor, för alla vårdträd vid ett hem för människor, naturens röst och det djupt och enkelt mänskligas.

Gentemot stadsbor i olika länder kan man känna ofta ett starkt främlingsskap. Med bonden av vad nation han må vara känner den som från uppväxten är förtrogen med jordbrukets män och kvinnor en omedelbar samhörighet. Bygderna, icke städerna, i varje fall icke storstäderna, är det som äro hjärtat i nationerna och som tillföra kulturen det friska blodet. Om Europas kulturnationer tillåta bygder att »urbaniseras», att omformas efter storstadsnormer — då

kan vår europeiska odling »hälsa hem», då har den tömt sina visthus och avstängt dem från tillförsel. Hembygdsvård är icke en form av »museums extention». Det kan se så ut. Men omsorgen om att de gamla ärevärdiga tingen ej förfaras eller föras bort från en bygd är endast ett led av hembygdsvården. Det viktigaste är att själva hembygdsmedvetandet vårdas. Bygderna måste hårt hålla på sitt och på sin egenart utan förhävelse eller ringaktning mot andra. Jo, den som håller på sig och sitt kan gott se ned på den som ej gör det utan bara vill vara något annat, något som han tror för mer än det han är. »Lilla Paris», den dråpliga beteckningen för »Fridas» stad kunde appliceras på alla samhällen som ha denna narraktiga ambition. De svenska landskapens och bygdernas självmedvetenhet, de svenska städernas självaktning vid tanken på att vara just Strängnäs, Norrköping eller Åmål, förtjäna att odlas. Huvudstaden är icke främst ett centrum från vilket kulturen flödar ut över landet, den är ett centrum mot vilket bygder och städer låta sina kulturskapande krafter stråla samman. Det får ej vara så att det kulturella goda ute i landet blir filialer till eller torp under huvudstadens kulturella anstalter. I vårt vida land med dess av natur och tradition avgränsande bygder måste landskapens, bygdernas och städernas förmåga av självständigt kulturellt skapande hävdas, om vår kultur skall bevara sin sätta och sin egenart, om den ej skall bli ett banalt kvarter av den allmänliga »världsstaden». I denna uppgift ha vi att se hembygdsrörelsens stora principiella mål.

Axel L. Romdahl.

ALLÉERNA OCH NATURSKYDDET

Genom de under de senaste åren vidtagna, omfattande vägomläggningarna här i landet med därav följande ödeläggelse av en mängd vackra gamla alléer ha dessa ryckt upp i naturskyddsintressets förgrund. Frågan har redan varit föremål för diskussion både i Svenska Naturskyddsföreningens årsskrift och i Samfundets för Hembygds-vård tidskrift men är av den vikt och betydelse, att den behöver ytterligare ventileras, allra helst som den rullar upp en hel rad av problem inom naturskyddsrörelsen.

På många håll existerar nog den föreställningen, att alléerna äro dömda att försvinna, att de tillhöra en gången kulturepok och icke kunna hävda sin plats inom ramen av ett rationaliserat och tekniskt högt utvecklat samhälle. Kärleken till alléerna får då ett romantiskt skimmer över sig, fyllt av det vemod, som en gammal döende kultur väcker till liv. Jag har ytterst svårt att kunna godtaga en sådan uppfattning. Icke endast på grund av att min känsla värjer sig däremot, utan också, som jag åtminstone hoppas, med hänsyn till mera objektiva grunder. Vi måste emellertid göra klart för oss och även för andra dessa grunders objektivitet, om vi skola ha någon utsikt till att rädda alléerna undan förstörelsen. För att detta skall lyckas, blir det nödvändigt att få ut naturskyddet på en bredare folklig bas, än vad som hittills varit fallet. En av huvudpunkterna i detta folkbildningsarbete bör vara naturskyddets ekonomiska betydelse. Det behövs ett klarläggande av att naturskyddet icke endast består i fridlysning av märkligare djur och växter och upprättandet av nationalparker och naturreservat, en hobby för naturromantiker, utan att det faktiskt ingår som ett viktigt led i den ekonomiska utvecklingen.

De ekonomiska synpunkterna äro emellertid ej de för oss betydelsefullaste. De utgöra framför allt ett led i den försvarskedja vi vilja bygga upp kring kulturlandskapet. Vad nu alléerna beträffa, är jag övertygad om att det värde de representera är så djupt rotat inom människan, att man ej behöver misströsta om dess fortbestånd. Redan mängden av vårdträd, alléer och trädplanteringar kring går-

Fig. 1. På många ställen ser man ännu aspen som alléträd. Den är ett ovanligt fängslande träd, inte endast på grund av de praktfulla färger, varmed lövverket skänker glans och glöd åt landskapet under höst och vår utan också genom sitt okonventionella växtsätt.

darna vittna om, att den svenske bonden sedan gammalt uppskattar den skönhet, som träden förmå skänka hemmet och landskapet. Det händer också, att bönderna föra en energisk kamp med vägstyrelserna för att få behålla en gammal ärevärdig allé. Från min egen erfarenhet kan jag nämna en J. U. F.-avdelning på Gotland, som köpte ett vackert gammalt skolhus av sten och omändrade det till bygdegård. Framför denna stod en rad träd, som hotades med nedhuggning genom en vägomläggning, men J. U. F.-avdelningen slog vakt kring sina träd och lyckades rädda dem, utan att vägen för den skull blev sämre. — Än så länge är nog känslan för alléer och lövträd levande i vårt land. Men man får naturligtvis ej utan att vidtaga några åtgärder räkna på dess fortbestånd. Alltför starka och delvis redan framgångsrika krafter äro i arbete för att försöka förkväva känslan för dem. Det gäller att i tid se upp. Människan faller så lätt

till föga för de pockande röster, som påstå sig föra verklighetens och framtidens talan gentemot en ohjälpligt förlegad, romantisk uppfattning, vilken man snarast möjligt bör göra sig fri från.

Kärleken till träden och landskapets skönhet är släkt med kärleken till konst och musik, ja över huvud taget till alla konstnärliga värden. Så länge mänskligheten består, kommer också sinnet härför att leva kvar. Rationaliseringen och tekniken må ändra om förutsättningarna för vår materiella tillvaro hur mycket som helst, vårt väsens grundvalar förmå de ej att rubba. Det förefaller, som om föreställningen, att detta skulle kunna ske, är av samma art som den enklare och banalare föreställningen, att tekniken en dag skulle kunna ställa till människans förfogande en föda, som endast består av koncentrerade näringspill. En smula eftertanke säger oss, att detta är omöjligt, ty tekniken kan ej göra om den mänskliga organismen, som är avpassad för en voluminös födas retmedel och en tillräcklig mängd kalorier. Lika litet skall det lyckas tekniken att utrota i vårt inre kärleken till träd och blommor och skönhet. Ständigt och jämt har man gjort sig skyldig till misstaget att tro detta vara möjligt. Det är en egenhet hos tekniken och rationaliseringen, att de gärna vilja följa sina egna vägar utan att fråga efter människans väl och ve. Det behövs en regulator, som tvingar dem att ta hänsyn till de mänskliga behoven och till samhällsnyttans principer. En sådan regulator är just naturskyddet särskilt ägnat att vara.

Teknikens benägenhet att följa sina egna vägar illustreras ypperligt av våra dagars landsvägsbyggande. Man har ensidigt gått in för de raka vägarna och varit angelägen om att varje kurva skall om möjligt rätas ut. Tillbörlig hänsyn har då inte tagits till den olägenhet, som ett sönderstyckande av åkerarealen betyder. Framför allt har man emellertid inte tagit hänsyn till att människan inte är någon maskin. Med en själlös maskin bakom ratten skulle den raka vägen kanske vara den rationellaste. Men nu sitter där en människa, vars egenart måste beaktas. I de nya autostraderna i Tyskland har man med avsikt lagt in svaga kurvor, dels för att chauffören ej skall bländas för länge av mötande och efterföljande bilar, och dels för att han inte skall somna vid ratten. Han behöver det verksamhetsmoment, den stimulans, som ligger i vridandet av ratten åt höger och vänster.

Ett borthuggande av alléerna för kurvornas uträtning är därför inte alltid berättigat, där det inte är fråga om att sikten ev. totalt

Fig. 2. En nyligen hamlad askallé på vägen upp till en bondgård strax intill sjön Mien. Träden teckna sin fantastiska silhuett mot de stormdrivna molnen och slunga något av en exotisk växtvärlds kynne in i det lugna, svenska landskapet.

skymmes. Vilka andra skäl har man då för den begynnande utrotningen av alléerna? Vi kunna särskilja trenne: 1. Försvårandet av olycksfall vid kullkörningar, 2. utsugningen av jorden närmast träden, 3. beskuggningen av åkern och skapandet av ett vindskydd, som fördröjer sädesskylarnas torkning. På grund av det begränsade utrymme, som står till mitt förfogande, skall jag ej närmare här gå in på dessa skäl.

Det klagas så ofta över bristen på kulturella värden på landsbygden i jämförelse med städerna. Städerna ha sina teatrar, konsertsalonger, lyxbiografer, muséer och högre utbildningsanstalter. Landsbygden har intet av allt detta, men den har sin fria, obundna natur och kulturlandskapets skönhet. Dessa representera kulturvärden, som fullt ut kunna mäta sig med stadens. I naturskyddet eller rättare naturvärden har landsbygden en kulturuppgift, vars värde och storhet knappast kan överskattas.

På vissa ställen i vårt land finner man en egendomlig kompromiss mellan det ekonomiska sinnet och skönhetssinnet, nämligen stubbandet av träden. Hur förkastligt detta många gånger än är ur skönhetssynpunkt, har man dock å andra sidan otaliga exempel på att resultatet kan bli det rakt motsatta och ge upphov till en egenartad skönhetsverkan. En stubbad askallé strax söder om sjön Mien i södra Småland har ursprungligen med all sannolikhet hamlats för att lämna foder åt fåren. Nu hållas emellertid inga får längre vid gården, men vanan att hamla träden lever kvar med det ekonomiska kravet i ögonsikte, att träden ej skola beskugga åkern för starkt. man kan ej gärna påstå, att resultatet blivit fult. Vi ha en bild, som osökt för tanken till Skånes stubbade pilalléer, vilkas skönhet numera erkännes av de flesta.

I fig. 2 ha vi en annan askallé, som leder upp från landsvägen till en gård alldeles vid stranden av Mien, vars vidsträckta vattenyta man ser mellan träden. Det är en fantastisk bild, vars skönhetsverkan förstärkes av vindens lek i grenverket med de unga, slaka årsskotten. Ej heller denna gård håller några får längre, men träden hamlas ändå för att ge foder åt nötkreaturen. Vi ha ju här att göra med en rest av en gammal skördemetod, som under långliga tider spelat en så dominerande roll i vår tillvaro. Det är därför svårt att tänka sig annat, än att den måste ha mäktigt påverkat skönhetssinnet. Så tycks verkligen också vara fallet. Ätminstone framhöll gårdens matmor för mig, hur vacker hon tyckte allén blev genom hamlingen. Jag är

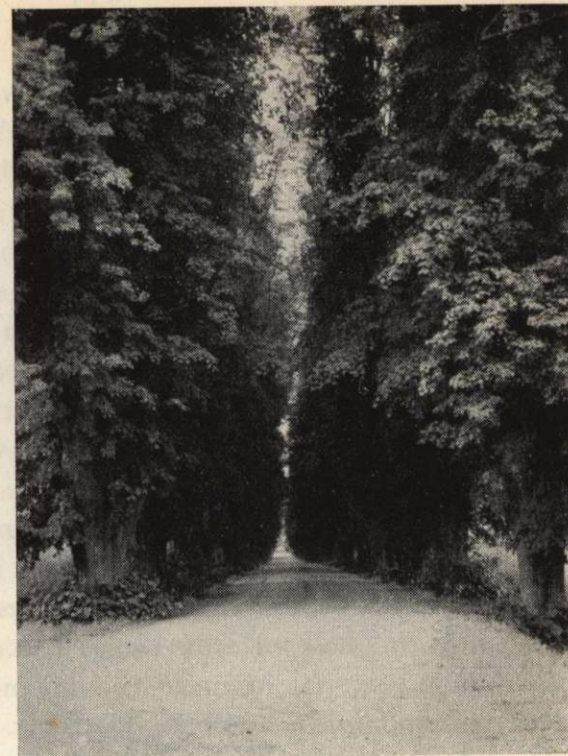

Fig. 3. Bristen på kulturella institutioner på landsbygden uppväges i rikt mått av landskapets skönhet. I naturvärden har landsbygden en kulturuppgift, vars betydelse knappast kan överskattas. Högra bilden visar en lindallé vid Torsåker, omkr. 3 mil norr om Stockholm. Där kronorna i en gammal lindallé sluta sig tätt samman, bilda de ett valv, som osökt för tanken till mittskeppet i en gotisk katedral.

övertygad om, att hamlingen är en viktigare orsak till den klippning av träden, som så ofta förekommer ur skönhetssynpunkt, än barockens trädgårdskonst.

Det är svårt att analysera upp de olika faktorerna i den skönhetsverkan, dessa träd trots allt äro i besittning av. Det väsentliga är väl det främmande och säregna i gestaltningen och framför allt den överväldigande, svällande kraften hos lövverket, yppigheten i det framvällande flödet av blad och kvistar. I någon mån spela väl också känslan av tradition och det förgångnas lockelse en viss roll.

Naturligtvis får ej framhållandet av dessa träds kanske svårtillgängliga skönhetsverkan tolkas som en önskan om mera allmän stympning av träden. Långt därifrån! Men jag skulle för min del finna det ytterst beklagligt, om de försvunne ur landskapsbilden. Och

onekligen utgör hamlingen en räddning för alléerna i vissa trakter undan den totala förintelsen.

Det naturskydd eller den naturvård vi behöva är framför allt konstnärligt och humanistiskt betonad. Alléer och vårdträd stå som ett uttryck för människans sinne för skönhet och för en konst, som skapar med naturens eget material, målar med dess egna färger. Exploateringen av naturen under den gångna kulturepoken angrep icke dess skönhetsvärden utan berikade dem i stället. Det växelspel mellan människan och naturen, ur vilket som resultat kulturlandskapet växte fram, har arbetat efter de linjer, som äro naturens egna. Byggnadernas material, vägarnas mjuka kurvor, ängarnas rikedom på blommor, vårdträden och alléerna samverkade till att skapa den rikedom och mångfald samt den harmoni med omgivningen, som utgöra väsentliga sidor av skönhetens väsen.

Allt detta hotas nu i vår tid att brutalt brytas sönder, utan att man gör klart för sig, vilka värden det representerar. Omväxlingen förbyts i enformighet, vägarna läggas spikraka, och för omgivningen främmande material kommer till användning i byggnadsverksamheten. Harmonin är förstörd. Jämför t. ex. det korrugerade plåttaket och dess trista, döda enformighet med tegeltaket, vars skönhet förhöjes av den rika flora av mossor och lavar, som i skiftande färgskala skapar liv, omväxling och harmoni med den omgivande naturen. Jag har svårt att föreställa mig annat, än att en utarmning av landskapets skönhet också måste verka hämmande, förtorkande på vårt själsliv. Framför allt den konstnärliga inspirationskällan måste bli lidande. Behovet efter skönhet kommer alltid att fordra sin tillfredsställelse. Om något visar städernas skiftande gestaltning och deras rikedom på parker, alléer och solitärträd detta.

Vilka konstverk i stål och betong många av teknikens alster än äro, lämna de i alla fall en sida av vårt väsen otillfredsställd, nämligen den, som fordrar den levande och ständigt skiftande skönhet, som naturen ensam förmår skänka.

Vi böra emellertid göra klart för oss, att teknik och rationalisering, rätt bedrivna, inte behöva vara fiender till ett naturvårdande arbete. Tvärtom! I samma mån rationaliseringen skrider fram, uppstå nya möjligheter för landskapets frigörelse från ekonomiskt förtryck. Varje nytt svängande hjul, varje ny kall och hård metallkonstruktion framskapar nya förutsättningar för vår naturvårdande uppgift, för landskapsbildens konstnärliga gestaltning och parklandskapets till-

Fig. 4. En stubbad askallé i Kompersmåla, Småland.

växt. I England ha de stora herresätena föregripit denna utveckling. Men den har skett på grundval av massornas umbäranden. I framtiden däremot skall tekniken möjliggöra den för oss alla.

En mycket betydelsefull förutsättning för naturskyddet är undervisningen i biologi i våra skolor. Den måste alltigenom genomsyras av en helt ny anda. Naturskyddet måste rycka fram i förgrunden. Så som det nu är, ha för lekmannen och allmänbildningen fullständigt främmande synpunkter på ett understundom rent fantastiskt och otroligt sätt fått trycka sin prägel på undervisningen och snedvridda densamma. Man har ej tillbörligt tagit fasta på naturiakttagelsen ur värdesynpunkt. I stället har man försökt att lägga undervisningen till rätta för ett systematiskt förberedelsearbete, som blir av betydelse endast för ett ringa fåtal och som ej uppskattas av andra än de specialintresserade med botanisering som hobby.

En annan önskvärd förändring, som dock helt ligger inom möjlighetens ram, är samarbete mellan Svenska Naturskyddsföreningen och Samfundet för Hembygdsvård. Någon gräns mellan dessa båda förbund existerar inte. Vad speciellt det ämne beträffar, som här är föremål för närmare uppmärksamhet, alléerna, så hör det hemma både inom Samfundets och Naturskyddsföreningens verksamhetsområde. Genom den nära kontakt, som Samfundet har med de lokala hembygdsföreningarna, skulle Naturskyddsföreningens möjligheter att få sina synpunkter beaktade ökas. Den bör i stort sett fortsätta sin verksamhet som hittills och utgöra en övervakande, överblickande och rådgivande institution, märk väl institution och ej myndighet. Den folkliga kontakten skall förutom med hjälp av hembygdsföreningarna uppnås genom samarbete med folkbildningsorganisationerna, som på sitt program böra upptaga även naturskyddet, vilket nu endast undantagsvis är fallet.

Särskilt i fråga om alléerna böra också positiva synpunkter vara av värde. Alléer behöva förnyas, allteftersom de gamla försvinna. Framför allt bör man tänka på att ersätta alléerna längs huvudvägarna med sådana på föga trafikerade bivägar, särskilt på platser, som av en eller annan anledning ej passa till åker. Se fig. 3, som visar en stenig backe vid en landsväg omkring 3 mil norr om Stockholm. Trakten där är enformig, nästan steril i sin karghet, dock utan hedmarkens skönhet. Åkerfält och torftiga skogsmarker på jämförelsevis nära håll. De stora slätternas rymd och böljande linjer saknas. Här skulle en rad träd passa, och de skulle ej behöva göra intrång på åkerarealen. Vidare kunna uppkörsvägarna utan risker förses med alléer. En rad träd till sist mellan manbyggnaden och ekonomibyggnaderna skulle skänka glans och skönhet åt gården. Det är naturligtvis inte meningen att hemfalla åt något trädplanteringsraseri, endast att försöka bevara åt landskapet inslaget av lövträd och att möjligen på en annan plats utöka detsamma.

Genom ett arbete efter de linjer, som här antydningssvis skisserats upp, få vi hoppas att det till sist skall lyckas oss att bevara alléerna som ett uttryck för människans sinne för skönhet och levande konst. Det fordras emellertid en nyorientering i konstnärlig riktning, en fördjupad blick för de rika skönhetsvärden träden representera, som gör det värt att offra något för dem, och en på positiv, nyskapande verksamhet inriktad vilja.

Lorentz Bolin.

DE SVENSKA EGNAHEMMENS INREDNING.

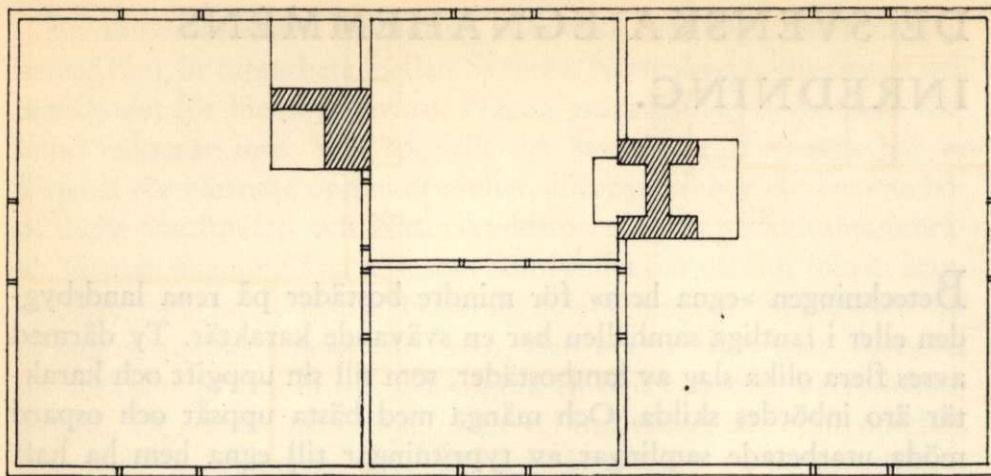
Beteckningen »egna hem» för mindre bostäder på rena landsbygderna eller i lantliga samhällen har en svävande karaktär. Ty därmed avses flera olika slag av lantbostäder, som till sin uppgift och karaktär äro inbördes skilda. Och många med bästa uppsåt och ospard möda utarbetade samlingar av typritningar till egna hem ha haft svår känning av just denna oklarhet i beteckningen.

Vilka äro dessa bostadstyper?

Den första av dem är den anspråkslösa bostaden i ett mindre samhälle på landet till vilken inte hör mera jord än en trädgårdstäppa och ett potatisland, och där man på sin höjd håller småfä som höns och gris. En eller flera av familjens medlemmar har förvärvsarbete utanför hemmet, och hushållet, som bostaden skall betjäna, har karaktären av *konsumenthushåll*. Detta är de egna hem, som ofta bilda ett så angenämt inslag i bilden av våra välansade brukssamhällen eller — oftast mindre tilltalande för ögat — växa upp kring järnvägsstationen eller handelsboden.

Den andra stora gruppen är småbruket, där hela familjen huvudsakligen har sitt arbete och sin utkomst av den egna torvan: ett helt litet jordbruk och därtill kanske ett stycke ängsmark och en skogslapp. Hushållet har en bestämd karaktär av *producenthushåll*, och detta sätter sin prägel på arbetsliv, hemvanor och bostad. Om man till denna typ av egna hem räknade alla småbruk, d. v. s. gårdar som föda upp till 10 kor (vilket kanske är att gå väl långt), skulle detta utgöra en mycket stor, ja den ojämförligt största delen av svenska jordbruk, 75 procent brukar man beräkna. Dit höra både gamla och nya gårdar, små bondgårdar, torpställen, som friköpts, nya hem, som vuxit upp på de styckade storgodsens mark, och slutligen icke att förglömma nybrott i norra Sveriges obygder.

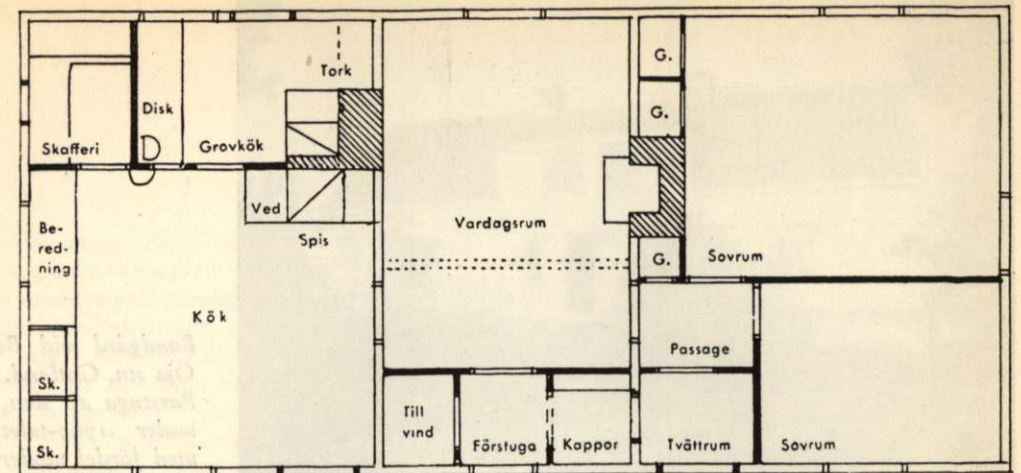
Men dessutom finns det en tredje typ, som oftast är mer eller mindre en variant av de förut nämnda: det egna hemmet — med eller utan jordbruk — där man bedriver ett hantverk av något slag, och av vilket familjen helt eller delvis har sin utkomst, under det att hus-

Plan av gammal parstuga (uppmätning).

hållsarbetet hör antingen till producent- eller konsumentgruppen. Och denna typ, som vi skulle kunna kalla hantverkarhemmet, är långt vanligare ute på landet, än mången föreställer sig, liksom dess byggnadsbehov i regel är mycket illa tillgodosett. Byskomakaren och snickaren, urmakaren och skräddaren, smeden, hjulmakaren, tusenskalmen och många, många andra leva och verka inom dess väggar.

Skilja sig då dessa typer av egnahemshushåll så starkt från varandra, att de bostäder, som skola betjäna dem, behöva bli av alldeles olika slag? Nej, det göra de inte, utan det är huvudsakligen ekonomitrymmena, som komma att förete olikheter i utbildning beroende på deras funktion. Utgångspunkten blir densamma: det gäller att bygga bostäder för enkla människor, som leva i lantliga förhållanden. Bostaden måste alltså bli enkel, men den får inte vara så illa rustad, att arbetet där blir onödigt tungt eller trevnaden äventyras. En viss standard måste man kunna hålla, och i all sin enkelhet skall egna hemmet dock erbjuda en *modern och tidsenlig bostad*. Vatten, avlopp och elektricitet äro således oavvisliga fordringar. Modern kokspis, värmeledning, varmvatten, badmöjlighet bör man också ha. Men av den omständigheten att man förfogar över ovannämnda moderna bekvämligheter följer ingalunda, att de människor, vilkas bostadsbehov det här gäller att fylla, skulle på något vis vara betjänta med en miniatyrbostad efter förminskad villastadschablon — men inte heller att man för deras räkning skall försöka dra upp en ny hybrid av allmogestilens artificioella stugblomster. Man får utgå från de verkliga be-

Förslag till ombyggnad av gammal parstuga.

hoven och de verkliga förutsättningarna och söka sig fram till därav betingade lösningar. Det visar sig då, att kravet på tillräckligt, rationellt disponerat utrymme träder alltmera i förgrunden.

Det duger inte att snåla för hårt på utrymmet, ty på landet existera inte tomtpris i stadens bemärkelse, och det finns ingen rimlig proportion mellan de besparingar, som kunna göras i byggnadssumman, genom att knappa in några fattiga löpmeter vägg och grund med tillhörande bjälklag, golv och tak (allt relativt billiga byggnadsdelar), och det värde utrymmet, som de kunde skänka, har för möjligheterna att rationellt bedriva vardagens arbete och för familjens hela trevnad. Och vi måste komma ihåg, att särskilt småbrukaren står eller faller med det ekonomiska utnyttjandet av den kvinnliga arbetskraften.

Tillräckligt utrymme är a och o på landet, och ingen bostad borde där byggas mindre än 2 rum och kök — 2 rejäla rum och ett rejält kök — om den är avsedd till familjebostad. För en normalfamilj om 5 personer kommer den inte att ligga så värst långt över trångboddhetsstrecket i alla fall, och varje rum måste kunna rymma två sovplatser utan att bli ohygieniskt eller för trångt. Men dessutom bör bostadsplanen lösas så att den utan svårighet eller onödig kostnad medger en framtida tillbyggnad, när familjen växer och välståndet eventuellt ökar.

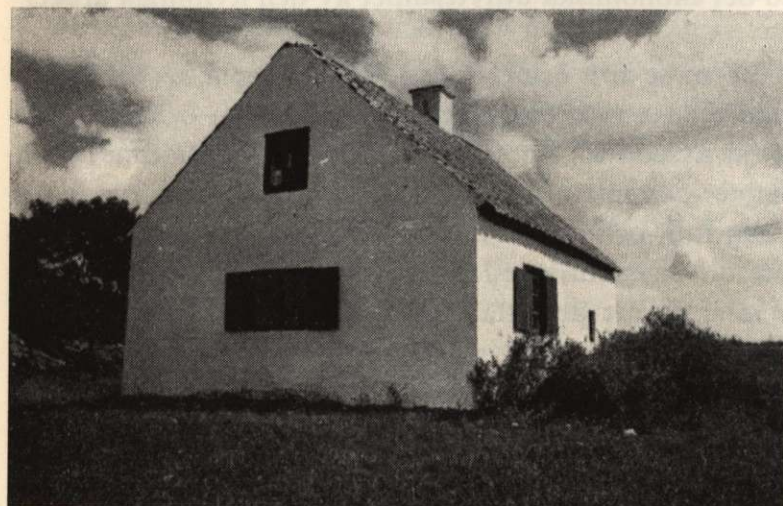
På landet blir det alltid mycket spring ut och in även i välorganiserade hushåll, och förstugor och trappor få därför inte göras för

Bondgård vid Bottarve,
Öja s:n, Gotland.
Parstuga av sten, vanlig
under 1700-talet. Kan
med fördel moderniseras.

Boningshus vid L. Ire,
Hangöars s:n, Gotland.
En restaurerad och mo-
derniserad äldre byggnad.

Båtsmanstorp från Sten-
kyrka, Gotland.
Innehåller stor kammare
och kök, bra vindsutrym-
me. Kan lätt moderni-
seras.

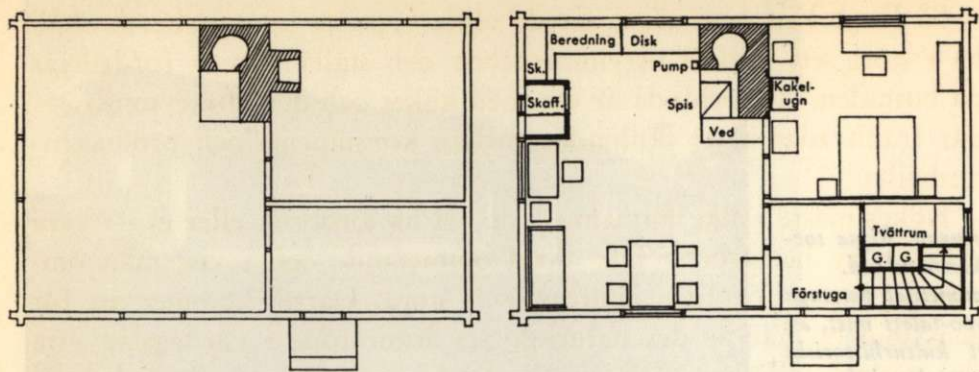
Tofva-stugan, Ripsa soc-
ken, Södermanland.
En monumental parstuga
från 1600-talets mitt, av
så stort kulturhistoriskt
värde, att den helst en-
dast konserveras. I varje
fall bör huvudfasaden
lämnas orörd.

Parstuga från mellersta
Sverige.
En vanlig bostadstyp från
tiden omkring 1800, som
man utan att våldföra sig
på historiska värden, kan
modernisera.

Bystugan i Färnäs, Mora
socken.
En byggnadstyp som här
ännu användes och med
fördel kan moderniseras.

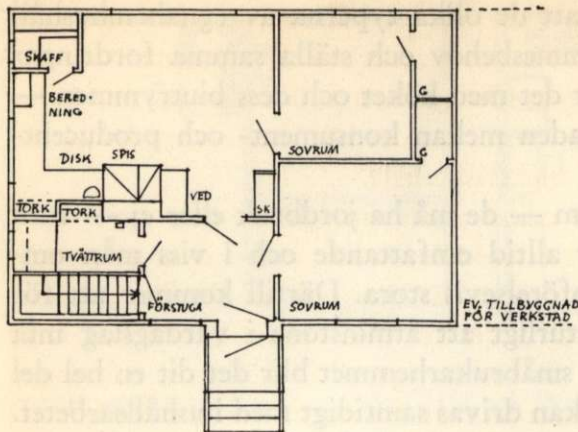
Uppmätning av gammal stuga (Mora-typ) och förslag till ombyggnad.

trånga: de äro viktiga trafik- och transportleder. För en trappas vidkommande gäller detta alldeles särskilt, om den måste bli svängd, och enkannerligen är den smala, branta och samtidigt svängda trappan från en källare, där man har tvättstuga, en förargelseklippa för klädkorgen med den tunga, våta tvätten. Intill ingången skall finnas möjlighet att byta arbetskläder och skodon samt tvätta av sig, detta i synnerhet om man har ett vardagsrum som genomgångsrum till sovrummen. Det gör inte husmodern glad att se de sina, som komma utifrån leriga vägar och sotiga verkstäder, från potatiskupning i täppan eller rengöring hos hönsen, stövla direkt in över hennes rena golv och nytvättade trasmattor. Det lilla tvättrummet kan i värsta fall få vara en skrub, som inredes med en kraftig bänkskiva, handfat och stora kannor samt plats för toalettartiklar — det är ändå en värdefull hjälp för husmodern, och den stängda kommoden och handfatet på stolen måste anses tillhöra ett övervunnet stadium!

Men vore det då inte skäl i att göra ett badrum med en gång, åtminstone när man bygger nytt? Kanske och kanske inte. En badmöjlighet bör man förfoga över, men det är inte säkert, att det behöver vara ett badrum. Finns kommunalt bad eller badstu på platsen, kan man ju gå dit, finns det inte, förslår kanske ett badkar i samband med tvättstugan, där i så fall varmvattenanläggning eller åtminstone badkamin förutsättes. Ibland kunde kanske egnahemmens bad- och tvättfråga lösas samtidigt genom en centraliserad gemensam anläggning, där maskinell utrustning i största möjliga utsträckning kunde utnyttjas. Handtvätten finge alltså skötas hemma, men det skulle kunna gå mycket bra med en vask i tvättrum eller renseri, och där kunde man också bada småttingar, som skola ha ett bad var dag.

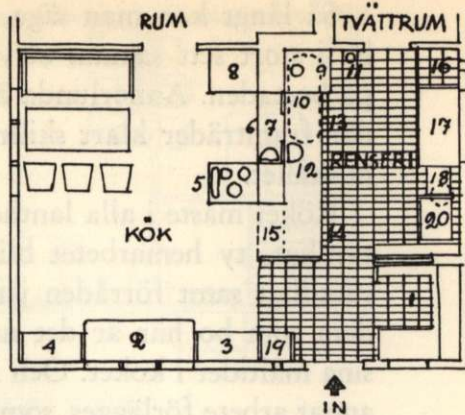
Så långt kan man säga, att de olika typerna av egnahemshushåll ha i stort sett samma utrymmesbehov och ställa samma fordringar på bostaden. Annorlunda är det med köket och dess biutrymmen — där framträder klart skillnaden mellan konsument- och producent-hushållet.

Köket måste i alla lanthem — de må ha jordbruk eller ej — vara rymligt, ty hemarbetet blir alltid omfattande och i viss mån omständligt samt förråden jämförelsevis stora. Därtill kommer att för dem som bo här är det naturligt att åtminstone i vardagslag inta sina måltider i köket. Och i småbrukarhemmet blir det dit en hel del annat arbete förlägges, som kan drivas samtidigt med hushållsarbetet. Det rymliga, oömma och hemtrevliga lantköket blir en naturlig samlingsplats för familjen, när dagens arbete är slutat. Alltså: rejäla arbetsplatser, rationellt grupperade och väl belysta, god ventilation, enkel men ändamålsenlig inredning och en trevlig matplats och nödigt förrådsutrymme samt helst ännu en arbetsplats, det skall lantköket alltid kunna erbjuda. Småbrukets kök har ett större utrymmesbehov än egnahemsköket i ett samhälle. Det är också önskvärt, att differentieringen där drives ett steg längre, och lant-hushållsköket befrias från det omfattande arbetet med slabbgöra och grovsysslor, som hör det hushållet till, men som bättre och lättare kunna utföras i ett särskilt utrymme. Köket uppdelas då i kök och renseri. Det är inte som man kunde tro på stora gårdar renseriet i första hand hör till, utan det är just i de små hemmen, och för att man skall kunna hålla köket-samlingsrummet snyggt. Renseriet förses med golvbrunn, asfalt- eller klinkergolv, väggarna skola tåla vatten. Inredningen utgöres av en stadig rensbänk med hållbar beklädnad, rensho, och eventuellt förlägges hit värmepannan med tillhörande stor vedlår samt en enkel varmvattencistern av t. ex. emaljerad plåt; pumpen får ofta en naturlig placering här. Man får inte heller försumma att inrätta ett torkskåp, som (om det förses med varmvattenslinga) kan ligga vid en yttervägg, men som alltid har en bra plats bredvid en varm murstock. I den bild av ett småbrukarkök, som visas på vår illustration, var all disk förlagd till renseriet. Den sattes ut från köket genom en lucka, ställdes efter diskning till tork i ett spjälkskåp, vars bakre vägg, vettande mot köket, var utbildad som en dörrluft, och man tog sen ut det torra porslinet direkt i köket och dukade sitt bord. Detta renseri hade också en särskild diskho för mjölkflaskor, för vilka den lilla gården inte hade råd att bygga ett disktrum vid ladu-

Eget hem av minimistorlek.

Kan eventuellt utbyggas för hantverk. En våning. Utrymmet i minsta laget. Ena rummet blott 7 m², och friluftsrums saknas.

Ekonomiavdelning i småbrukarbostad.

1. Skafferier. 2. Beredningsbord. 3. Specierier o. redskap. 4. Husgeråd. 5. Spis. 6. Uppläggning. 7. Grytor. 8. Vedlär. 9. Varmvattenberedning. 11. Pump. 12. Diskbänk. 13. Vedlär. 14. Kittlar. 15. Tork för disk. 16. Tork för kläder. 17. Rensbord. 18. Rensho. 19. Avfall; städsbänk. 20. Ev. diskho för mjölkflaskor.

gården. Dessutom fanns städsbänk särskilt skåp för uppsamling av grismat med friskluftsintag och utsugningskanal.

Återstår så den egentliga matberedningen i köket. För småbruket fordras ett skafferier med gott hyllutrymme, helst en liten arbetsplats för separering av mjölk m. m. samt fönster; andra egna hem kunna reda sig med ett mindre skafferiskåp. Beredningsbordet får lov att vara stort, och djupet bör inte understiga 70 cm för bakningens skull; specierier och utensilier i anslutning till beredningen. Spisen, med sotfri häll och en modern rost, skall gärna bredvid sig ha plats för en elektrisk kokplatta, kanske dito ugn, eller ett fotogenkök. (De kunna uppta bänken över vedlären.) Det är angeläget att sommartiden, när ström är billig, och man har händerna fulla med slätter och skörd, man inte behöver bindas timtal vid spisen, bara för att stoppa vedträn i den.

På tal om bakning kan det framhållas, att vi för småbruket ha att räkna med två slag av brödbak: det mjuka brödet för veckan, som gräddas i köksspisens ugn, samt storbak av hårt bröd, vilket brukar återkomma 2 à 3 ggr om året och utföres med andra don: stor fast skiva och murad ugn, som kan ta ett 20-tal kakor i stöten. Arbetet är visserligen tungt men mycket lönande — man tjänar mer än halva priset mot fabriksbrödet — och kan inte slopas, om man

vill vara ekonomisk. Ugnen kan mycket väl muras i bryggstugan, och måhända kan man också för detta arbete tänka sig gemensam anläggning för flera gårdar. Detta förekommer f. ö. redan på sina håll i Norrland, och hela skillnaden vore, att det här skulle vara fråga om en modern anläggning med elektrisk drift.

Några ord kunna kanske också sägas om källare och vind. I ett hus med centraluppvärmning från källaren kan årsbehovet av potatis och andra rotfrukter icke förvaras där utan att bli fördärvat; dessutom är lukten av potatis och kålrötter inte behaglig, och den låter inte stänga in sig. Källaros är för övrigt alltid källaros, och ingen källartrappa skulle starta annat än från förstuga. Vad vinden beträffar är det ett utrymme, som nästan kan tävla med visans berömda kråka i att vara nyttig till många goda ting, och det är dåraktigt att tro, att man kan vara utan den på landet. Men det är ännu dummare att tro, att den bara kan inrymmas under en brant takresning. Den kan lika gärna vara ett vanligt oinrett rum, och den blir då bara mycket mera effektiv, så att för den sakens skull finns det inget skäl att avstå från ett platt eller flackt tak, om det eljest är önskvärt.

Att dra upp fixa riktlinjer för hantverkarhemmets speciella lokalbehov torde inte vara möjligt — olika hantverk fordra ju så olika lokaler. Men det gäller dock alltid att en arbetslokal skall vara fullgod. Alltså inte några halvmörka, illa ventilerade källarutrymmen, inga tillfälligt hopsmällda kallrum. Vintern är ju ofta dessa småhantverkarens bästa tid, och då skall verkstaden kunna hållas varm, och för vissa hantverk fordras ju f. ö. en eldstad, t. ex. limpannan i snickareverkstaden. Vatten och avlopp hör också till. I de flesta fall är det därjämte önskvärt att en särskild ingång utifrån kan ordnas, så att besökande icke behöva göra intrång i bostaden.

Ofta har det framhållits från hemslöjdshåll, att särskilt den manliga slöjden är styvmoderligt behandlad i våra lantbostäder — det finns ingenstans, där man med fördel kan hålla till med sådant arbete, oaktat dess utövning är så gagnarrik ur många synpunkter. Man lägger nu manken till i hemslöjdsförbunden för att försöka rycka upp den manliga slöjden, en strävan som på många håll stöddes av hembygdsföreningar och liknande organisationer. En slöjdekammare vore då mycket värdefull. Jag föreställer mig, att ett litet utrymme invid köksförstugan eller på vinden skulle kunna bli nyttigt till det.

Samma svårigheter möta inte för den kvinnliga slöjden. Vävstolen är sedan gammalt en naturlig företeelse i lanthemmet och bör så

Spis och beredningsbord i småbrukareköket.

förbli, även om det kan vara bra att den kommer ur stugan (eller åtminstone köket). Och varpa, garn och vävbuntar m. m. ta ju så pass mycket plats, att en vävkammare alltid är välkommen för den som så hava kan. Eljest behöva ju varken vävstol, stickmaskin eller symaskin misspryda ett vardagsrum. Och annat kvinnligt förvärvsarbete, som drives inom hemmet, t. ex. bakning och tvätt, kan ju också utnyttja bostadens egna därför avsedda lokaler.

Slutligen får man inte heller bortse från att det visst inte alltid kan bli tal om nybyggnad för de hushållsgrupper vi här sysslat med, och här äro vi inne på en fråga, som jag vet att särskilt Samfundet för Hembygdsvård intresserar sig för. Gamla byggnader måste ju bebos i mån som de icke äro osunda eller alltför dyrbara att rusta upp. Och för alla hembygdsvårdens vänner är det en kär tanke, att dessa ofta värdefulla och vackra gamla gårdar skola kunna visa sig äga livskraft och kunna förnyas. Det kan betyda mycket för en bygd att äga en sådan fast rotad, levande byggnadstradition, som inte har någonting med gammalmans-kult att göra. *Ombyggnad och modernisering* av äldre gårdar bli därför en uppgift, som inte får försummas.

Matvrå i egnahemsköket.

Ombyggnaden kan göras med pietet och bli förebildlig, men den kan också göras utan pietet och utan omdöme över huvud . . . Och det senare måste såvitt möjligt förebyggas, särskilt nu, då stora summor gå ur det allmännas kassa till bostadsförbättring på landsbygden. I fall, där det rör sig om äldre stugor av utpräglade typer, frågar man sig rent av, om det inte vore möjligt att lägga upp typritningar, som visade hur dylik modernisering lättast och lämpligast kan planeras så som Samfundet också planerar för vissa områden, t. ex. Gotland.

Till sist skulle jag vilja betona, att de krav eller önskemål som här uppställts inte äro tilltagna i överkant utan snarare tvärtom. Och de måste kunna i huvudsak uppfyllas, om inte på en gång så dock successivt. Likaså att de egna hemmen, som andra bostäder, måste kunna gestaltas på sätt, som tillfredsställer kravet på goda proportioner, välberäknad gruppering, stil och linje, så att de kunna bli en integrerande del i det nutida kulturlandskapet. De måste vara ej blott acceptabla bostäder utan goda hem för moderna människor.

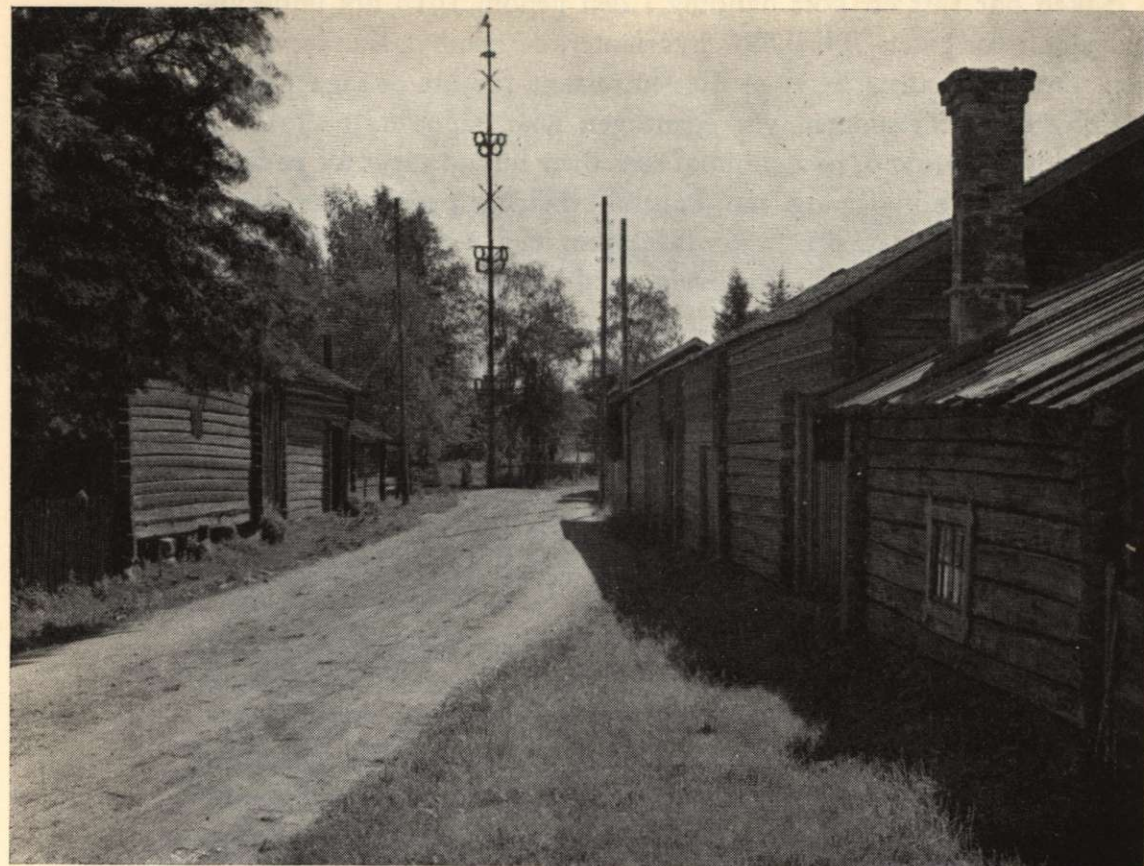
Ingeborg Wærn Bugge.

SKOLAN OCH HEMBYGDSVÅRDEN

När jag för något mer än femton år sedan å dragande kall och ämbetets vägnar första gången besökte Lummelunda folkskola på norra Gotland, föllö mina ögon på en rätt stor monter i ett hörn av skolsalen. Den befanns innehålla en ganska rikhaltig samling forn-saker. Även väggarna ovanför voro behängda med samma slags föremål. Den gamle hedersmannen till lärare gav mig en snabb orientering, som bland annat ådagalade, att grupperingen gjorts efter den beprövade indelningsgrunden: stenålder, bronsålder, järnålder, varav sistnämnda epok utdragits ända fram till polhemslåset och möjligen en bit till! Men det bästa var, att varje nummer, eller rättare sagt dess åtkomst, hade sin egen lilla historia. Föremålen härrörde nämligen alla från socknens egna marker, där särskilt den numera odlade slänten av en myr eller kanske av ett forntida träsk, som sträckt sig ända till den plats, där skolan nu låg, visat sig vara en givande fyndort. Samlingen, som då och då ökades med nyförvärv, hade levererats av många generationer skolbarn, och läraren hade ombesörjt, att varje fynd i laga ordning hembjudits vederbörande myndigheter, innan det helt eller delvis hamnade i skolans monter. Man torde med rätta kunna säga, att denna förnämliga kollektion undervisningsmateriel framvuxit ur hembygdens både jord och hjärta.

I närmaste grannförsamling norrut, Stenkyrka, träffar man i skolsalarna på en annan i vårt sammanhang intressant företeelse. Väggarna äro behängda med prydliga tavlor inom glas och ram. Tavlor äro fotografier och fotografiska förstoringar av nuvarande och äldre hus, gårdar, minnesmärken, personer och situationsbilder inom socknen, i somliga fall kompletterade med enkla planskisser och andra förtydliganden. Samlingen är stadd i vardande och växande och får nog snart lita till andra utrymmen än skolsalarnas väggar. Även här är allmänheten djupt engagerad i tillblivelsen. Att få ett gammalt eller nytt foto, och helst ett hemmagjort amatördito, in-förlivat med kollektionen anses ärofullt.

Idéns upphovsman, som är folkskollärare och klockarfar i församlingen, har innehaft sin befattning i 36 år. Under denna långa —

Bygata i gammalt orubbat skick. Bergkarlås, Mora.

eller, fortfarande i vårt sammanhang, korta — tidrymd har han observerat, hur hastigt en bygd i själva verket ändrar fysionomi. Gamla och vackra hus och gårdar rivas eller byggas om, vägar ändra sträckning, nya marker komma i bokstavlig eller överflyttad bemärkelse under plogen, arbetsmetoder och yrken försvinna, och när den generation, som varit med, gått i graven, är mångt och mycket glömt och förgätet, som om det aldrig funnits till. Därför var det hög tid att sätta igång ett räddningsarbete i någon form. — Bilderna lära flera gånger hava kommit till användning som idé- och studiematerial vid om- och nybyggnader i socknen.

De båda här anförda exemplen äro icke enastående. Många skolor och lärare äro lyckligtvis besjälade av samma tankegång och inne på samma eller likartade vägar.

Saken har fått ett gott handtag i den genom 1919 års undervisningsplan för rikets folkskolor nyorienterade hembygdsundervisningen. Dennas historia är ej så litet intressant för att ej säga pikant. Hembygdsundervisningen var egentligen icke något nytt skolämne utan blott en princip, lika gammal som över huvud taget all pedagogik. I den eviga böljegång, som kanske utmärker pedagogiken framför andra vetenskaper och konster, kom den vid sekelskiftet och något senare upp till ytan, för övrigt med inte så litet brus och bubblor på sin väg mot stranden. Principen innebar kort och gott det gamla kravet på att all undervisning skall gå från det enklare till det mera sammansatta, från det lättare till det svårare, från det nära liggande till det fjärrare, med andra ord, börja hemma. När denna sunda tanke av olika skäl bekommit ny aktualitet, präglades i Österrike och Tyskland benämningen Heimatkunde. Med översättningen till vårt språk gick det emellertid sämre. Det fanns helt enkelt ingen adekvat glosa i ett ord. Men man nöjde sig småningom med orden hembygdsundervisning och hembygds-kunskap. Att man ursprungligen icke menat fullt så mycket, som dessa ord i verkligheten betyda och kommit att betyda, framgår bland annat därav, att undervisningsplanen för rikets folkskolor lokaliserat hembygdsundervisningen uteslutande till folkskolans tre (i vissa skolformer fyra) första läsår. Det lyckliga misstag, som sålunda ligger i den inkorrektas översättningen, har emellertid fört så mycket gott med sig i flera avseenden, att här ingalunda någon viktig pekpinne skall höjas. Ty även pedagogerna av facket hava i största utsträckning visat sig acceptera den lekmanamässiga och onekligen närmast liggande tolkningen av orden hembygdsundervisning och hembygds-kunskap och låtit saken betyda ett nytt skolämne med åtminstone delvis icke förut utnyttjat lärostoff.

För skolans lärare har det alltså gällt att samla och för skolbruk ordna detta stoff, och följderna har blivit, att man med en iver som aldrig förr slagit sig på bygdeundersökningar och hembygdsforskning. Till många lärares berömmelse må dock sägas, att det endast blev att fortsätta på redan beträdda vägar, och att man med glädje hälsade den officiella sanktion, som genom 1919 års undervisningsplan kom redan tänkta tankar och mer eller mindre utformade program till del. Ej sällan får man konstatera, att denna lärarnas hembygdsforskning och bygdekännedom besitter aktningsvärda mått. Vid lärarmöten i bygderna är det ganska vanligt, att magister loci i

Den »moderniserade» byn. Hedby, Djura s:n, Dalarna. I förgrunden »bystugan» innehållande möteslokal och i källarevåningen bad och badstu för byborna.

form av föredrag eller demonstration lämnar en orientering över den egna bygden, dess fornminnen och historia, kyrkobyggnaden med dess historia och symbolik, annan bebyggelse o. s. v., stundom fram till arbetsliv och status i våra dagar.

Denna nya kunskapsiver har i många fall, den verkliga innebörden av Heimatkunde till trots, givit en oproportionerlig överbetoning åt fornminnena och över huvud taget åt sådant, som bär en stadgad ålders patina. Men detta kan knappast väcka förvåning, om man besinnar, hur ung vår allmänna skolbildning egentligen är. Litterata sysselsättningar här i landet dragas kanske, när allt kommer omkring, ännu med medeltida bildningsideal. Det dröjer en smula, innan bildningsvärde tillerkännes kunskapen om profana och alltför nära liggande ting. På våra yrkesbestämda fortsättningsskolor sneglar alltså det allmänna medvetandet med ett litet tvivel om lämpligheten av att syssla med kunskapen om tidsenligt jordbruk och hantverk i stället för höga och genom det vedertagna bruket heliga och erkända lärdomsobjekt. Men det rör sig i rätt riktning. Hembygdsundervisningen är verkligen på väg att komma hem.

Nu är det tyvärr några tuffjärl mellan hembygds-kunskap även i dess allra mest utsträckta bemärkelse och hembygds-vård men dock

icke större svalg befast än att den rätta hembygds kärleken, som har det ena till förutsättning och själv utgör förutsättning för båda, bör kunna slå en bro. Och en rätt ledd, ansad, sansad och kunnig hembygdsvård är framför allt av nöden och ett stort mål att sträva för. Här har Samfundet för Hembygdsvård en stor uppgift, som den också har alla förutsättningar att lösa.

Även om man lämnar å sido de rena naturskyddsynpunkterna, som också kunna stå i intimaste samband med hembygdsvården, och därtill så subtila objekt som språk (dialekt!), sedvänja och liknande, återstår för hembygdsvården ett stort och övermåttan betydelsefullt verksamhetsområde. Jag har redan kallat det bygdens fysionomi, dess ansikte, framför allt utformat i bygghusskap men även i sättet att anordna trädgårdar och hägnader m. m.

Som exempel på den ändrade uppsyn, en bygd kan undergå även inom loppet av en ganska begränsad tidrymd, kan jag nämna en dalaby på ett femtiotal gårdar, varibland mitt föräldrahem. När jag i min barndom skulle lokalisera staden på berget i den bibliska liknelsen, var hembyn självskriven, i synnerhet sådana dess sammanbyggtrade husmassor togo sig ut från åkrarna nedanför. Träd och annan växtlighet höllos den tiden mestadels i schack av betande boskap eller annorledes. Nu, 40 à 50 år senare, ser byn från nämnda håll mest ut som en vidsträckt björkdunge. Interiören är minst lika mycket omstöpt. Jag kan icke erinra mig en enda gård, som stått i orubbat skick. Gatorna ha ordnats av lantmätare, de ofta mycket välbyggda gärdesgårdarna hava i stor utsträckning ersatts av snörräta staket med sten- och cementstolpar, och nävertaken äro lätt räknade. (Se bilden!)

Mångenstädes på landsbygden är det som om en ny generation aldrig skulle godkänna, vad den föregående gjort. Det rivs och byggs snart sagt årligen vid varje gård och detta i synnerhet i trakter, där bönder och bybor själva äro så byggnadskunniga, att de icke anse sig behöva hjälp av fackmän. Den sunda konservatism, som enligt vedertagen åsikt skall ha sitt hemvist på landet, synes tyvärr icke kunna avvärja vandalismer och helgerån med någon större säkerhet. Den sakkunskap, som står till förfogande, eller som anlitas rättare sagt, är nog solid och vederhäftig på sitt sätt, men den saknar i allmänhet den vidsyn, det kunnande och den fantasi, som förmår inpassa det stundom nya innehållet i en gammal och beprövat vacker form. Under dessa förhållanden spelar förebilden en stor och avgörande roll.

Skolan i hembygdsvårdens tjänst. Fotografier av gamla byggnader i Stenkyrka skola, Gotland.

Naturligtvis väljer man det som mest lyser och sticker i ögonen. Och ingen må föreställa sig, att den tid är förbi, då stationssamhällellenas ökända snickarglädje med stora steg, härjande och förgörande vandrade utåt landsbygden.

Man må komma ihåg, att hembygdsvården till det mesta är en pedagogisk fråga och detta icke blott så till vida, att man gör klokt i att börja med barnen och de unga, utan även i så måtto, att en hel generation skall uppfostras och därpå den nästa generationen och så vidare i obruten följd och utan glapprum. Och det vill sannerligen mycket till, innan massan blir genomsyrad!

Jag skall icke påyrka, att folkskolan belastas med flera uppgifter än den redan har. Dess hembygdsundervisning, hur elementär och oansenlig den än måste vara, inger dock i sina gryende drag förhoppning om att även hembygdsvårdens stora tanke på ett begynnande sätt kan levandegöras redan i skolan. Gott vore, om skolornas lärare över lag kunde få del av de idéer och strävanden, som Samfundet för Hembygdsvård företräder. Säkert skulle detta hos det stora flertalet lärare stödja och mötas av tendenser och intressen, som de ingalunda äro främmande för — det kan jag försäkra. Och kunna icke alla kol bringas att glöda och värma, färga de dock av sig.

Johannes Linnman.

Mora Hemslöjd

Invid Zorns Gustav Vasa stod. Tel. 225.

Dalarnas

största hemslöjdsförening.

Dalavävnader — Duktyger

Möbeltyg — Kostymtyg

Äkta Zornmöbler o. Dala-

möbler — Högsta kvalitet

SVENSKT MATERIAL

SVENSKT ARBETE

SVENSK STIL

Försäljning även genom

HEMSLÖJDSFÖRBUNDET

Kungsgatan 31, Stockholm

Gamla komministergården i Lövsta, Uppland

kommer troligen att under den närmaste tiden restaureras. Den tillhör och nyttjas numera av Bergslagens Praktiska Ungdomsskolor (Älvkarleö Husmodersskola), som önskar befria den förnäma byggnaden från en del senare, vanprydande tillägg, bl. a. en veranda och en köksingång.

Byggnaden, som skänktes av baron de Geer till Leufsta, troligen före 1730, är uppförd av grovt timmer i bred, förnäm stil. Restaureringsförslag utarbetas av Samfundets Byggnadsbyrå.

Rutger Sernander, Betänkande med förslag rörande det svenska naturskyddets organisation och statliga förvaltning.

I bokhandeln föreligger nu professor Rutger Sernanders betänkande med förslag rörande det svenska naturskyddets organisation och statliga förvaltning. Det är en diger lunta på 200 sidor, men om man tror, att man blir bjuden på en torr ämbetsberättelse, misstar man sig. Det är ett ytterst intressant arbete, rikt på uppslag och fakta och livfullt skrivet. Det förslag till åtgärder, vari utredningen utmynnar, måste vi också skänka vårt stora erkännande, om vi än på en och annan punkt, delvis beroende på vår speciella inställning till problemen, ha en annan mening. Vi återkomma emellertid utförligare i ett följande nummer.

L. B.

Den nya bostaden.

Att vi mer och mer måste lämna principen med typitningssamlingar är en ganska allmän åsikt. Vi måste grundligt studera be-

hoven, de sociala och ekonomiska faktorerna, inte minst för de smärre lantushållen, och därifrån bygga upp bostaden. Arkitekt Wærn Bugge är inne på denna fråga i sin artikel Egnahemmen, och i ett av Byggmästarens sista nummer skriver arkitekten H. Carlheim-Gyllensköld följande tänkvärda ord:

Men vore det inte möjligt att lägga om typitningssamlingarna på ett annat sätt? Jag har tänkt mig en liten bok, som visade endast en eller ett par hus, men på ett utförligt och medryckande sätt. Där det fanns utförliga och lättfattligt framställda ritningar och många vackra fotografier och teckningar. Där det också visades hur man levde i huset och hur huset levde. Där man talade om hur väl köket var ordnat, hur bra familjens matplats var förlagd, var man samlades efter dagens arbete, var och hur man tog emot främmande, var de olika familjemedlemmarna sovo om natten, hur solen föll in i rummen, att skafferiet låg mot norr. Så skulle man också visa vad vattenledningen i köket betydde för husmodern och hur värmeledningen sparade pengar och arbete. Trädgården och den omgivande naturen fingo inte heller glömmas. En del allmänt resonemang och t. o. m. några avskräckande exempel skulle nog inte heller skada. Olika böcker borde göras för landets olika delar och för lantbruk och ej lantbruk.

Borde inte en så framställd bostad kunna slå ut både katalogernas dåliga typer och byggmästarnas dåliga skisser? Om inte, så tror jag att man i alla fall vunnit att folk lär sig att tänka sig för en liten smula innan de bygga.

Hembygdsvårdens uppgift kan, om den rätt handhaves, väcka en svensk nationell självbesinning, skriver till oss professor Johnny Roosval. Den kan innebära, fortsätter han, »nedsläandet av den håglöshetens hydra, som säger: Sverige är redan och måste bli amerikaniserat, låt oss i vetenskapligt intresse registrera svenskheten i museerna». Men det finns också, framhåller prof. Roosval, många Scylla och Charybdis på vägen, mycken på obildning beroende antimusealism, som man har att gardera sig emot!

Adelsnäs Trädgårdar

ÅTVIDABERG

Tel. Åtvidaberg 18

Trädskolealster

Alla slag i högsta kvalitet.

Begär katalog!

INGRID ERIKSSON

Tel. Järfso 138

MANUFAKTUR:

Garn och Hemslöjd

TILLVERKARE AV

Järfso-schalen

STÄNDIGA NYHETER I

Jack- och Kjoltyger

Hembygdsregister.

Intendenten Manne Hofrén i Kalmar har till Samfundet för Hembygdsvård inkommit med ett förslag av stort intresse. Han påpekar, att det ännu icke existerar ett utförligt register över de svenska hembygdsföreningarna och besläktade organisationer, deras ledare, arbetsprogram, resultat och specialiteter. En sådan utförlig katalog skulle, menar med rätta intendent Hofrén, vara till stort gagn för kulturvården.

Vi ha också tagit upp förslaget. Samfundet har redan ett ganska utförligt register över hembygdsföreningarna, och vi söka nu bygga upp detta med fylliga uppgifter om verksamheten. Vi hoppas därvid att få fortsatt hjälp av alla intresserade och initierade.

Jordbrukskungens förbunds

styrelse höll i januari sammanträde under rektor Svedelius' ordförandeskap, varvid arbetet under året planlades. Utom de bekanta tävlingar i lantmannafärdigheter,

som J. U. F. förut anordnat kommer i år en intressant nyhet, nämligen studietävlingen »Gården—släkten», vilken får formen av rikstävling, där J. U. F.-ungdomarna i hela landet i uppsatser få tillfälle att skildra sin närmaste hembygd. Denna tävling kommer att utgöra ett intressant led i J. U. F:s hembygdsvårdsarbete.

Vidare fattades beslut om organiserandet av hemslöjdsarbetet. En konferens med representanter för samtliga distrikt skall ordna ambulerande kurser, skaffa lämpliga ritningar och mönster och organisera hemslöjdsalstrens avsättning.

Allmogespelmannen,

som under långa vinterkvällar eller korta somrarnätter låter sin stråke spela över strängarna, har lärt mig mer skulptur än någonsin själve Rodin, säger skulptören Bror Hjort i en intervju och fortsätter: Den mannen, som spelar samma bitar som hans far och farfar gjort före honom, har lärt mig att hålla fast vid min primitiva uppfattning och förbli »allmogespelman» inom skulpturen.

Använd

Skultuna Kokkärl i köket

Det är hygieniska kärl som underlättar matlagningen och ger köket en ren och förnäm prägel.

SÄLJES I ALLA JÄRN- OCH BOSÄTTNINGSAFFÄRER

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

Årg. 17. Nr 2. 1936.

Redaktör och ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN

Redaktionskommitté: Lektor LORENTZ BOLIN, Fil. lic. FR. HAZELIUS,
och Stadsarkitekt SIGURD WESTHOLM

Sekretariat: Kungsgatan 32, Stockholm. Postgiro: 8136. Telefon: 119424

EN NYORIENTERING

Hembygdsrörelsen är en vädjan i handling.

Förra sommaren hölls i Jamtli vid Östersund — detta sällsynt vackra och välordnade friluftsmuseum — *en hembygds- och idrottsmässa*. Så vitt jag vet är det den första mässa av detta slag, som hållits i vårt land. Det är ett djärvt grepp men kännetecknande för många av de krafter inom de båda rörelserna, som längta efter en nyorientering och som ha en stark känsla av, att de gamla hårda motsättningarna mellan hembygdsrörelsen och det unga och spänstiga i tiden måste byggas över.

Säkerligen var det ingen tillfällighet att också en av kyrkans spänstigaste representanter Biskop Torsten Bohlin höll högtidstalet, som formade sig till en hyllning åt »två var för sig väldiga folkrörelser». Hans karaktäristik av hembygdsrörelsen i detta sammanhang är så sund och i linje med vad många inom Samfundet just nu söker hävda, att vi inte kunna underlåta ett citat:

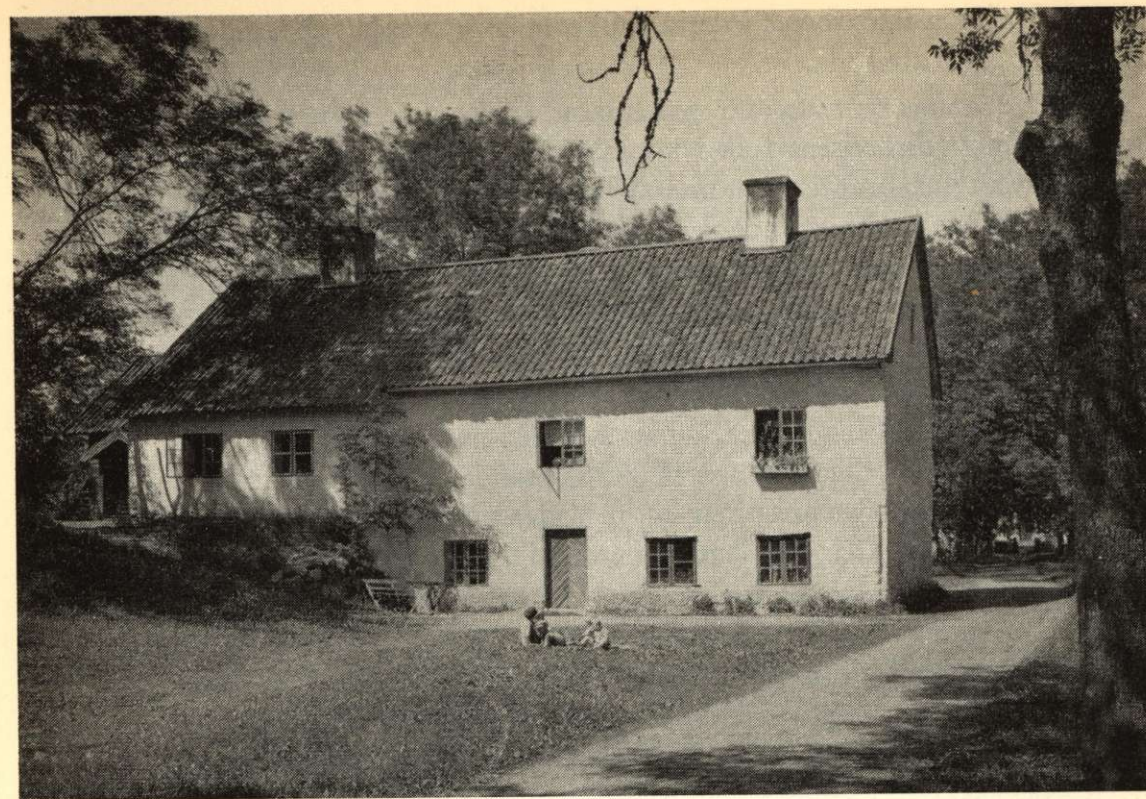
»Hembygdsrörelsen av idag är visserligen något annat och mera än jakten efter gamla kuriosa. Den är något annat och mera än iveren att plocka samman strödda kvarlevor av gångna släktens bohag och arbetsredskap. Också denna uppgift måste lösas. Men våra bygdemuseer och våra bygdegårdar få icke stå som mausoleer över en död bondekultur. Den ökade insikten i fädernas levnadsvanor och bruk och arbetssätt skulle bli bara en specialitet för finsmakare, om den

icke förmålades med strävan att levandegöra de slumrande värden, som en gång skänkte innehåll, fasthet och helgd åt våra fäders liv. — Hembygdsrörelsen nöjer sig med ingenting mindre än att upptäcka *själen* i fädernas liv och verk. Härigenom lär den vårt rotlösa släkte vördnad. Vördnaden för det levande förgångna skall vara en vägvisare till vårt eget väsens rot. Sambandet med fädernas tänkesätt, tro och vardagsgärning skall vara liksom vårdträdet, vars sekelgamla, mäktiga stam inger oss trygghet, men i vars grönskande lövverk himmelens vindar sjunga om vår egen mödas mening.

Hembygdsrörelsen är alltså en vädjan i handling, att vi skola taga tillvara och tillgodogöra oss andras — de bortgångnas — livserfarenheter och livsverk.»

Till sist påpekade föredragshållaren det sunda i att idrotten sökte samarbete med de uppåtsyftande folkrörelserna och fann det då fullt naturligt, att också hembygdsrörelsen och idrottsrörelsen räckte varandra handen till samarbete. Denna mäsas och denna biskopliga deklaration är ett uttryck för vissa tendenser till nyorientering i vår tid, som är enbart glädjande. Det finnes andra liknande tecken inom andra områden. Man kan numera icke med fog säga, att hembygdsrörelsen finnes innesluten inom de gränser, som markeras av landets 400 hembygdsföreningar och småmuseer, den har gått långt utöver dessa gränser och kanske befruktat utvecklingen mer än man i allmänhet föreställer sig. Hundratal äro de skolor i Sveriges land, där under lärarens ledning och under barnens medverkan den kringliggande bygden gjorts till föremål för intresserade studier. De ha rätt sig utan stor apparat, utan hembygdsgårdar och utan hembygdsfester, men de ha många gånger gjort bygden, dess minnesmärken och arbetsliv levande för det uppväxande släktet. De ha skaffat material till det svårhanterliga men numera obligatoriska ämnet hembygdskunskap och i vissa fall inom skolans lokaler givit ett hem åt mer eller mindre tillfälliga samlingar, vilka varit särskilt attraktiva, då de kunnat i form av bilder och fotografiska förstoringar samtidigt pryda väggarna och ge barnen levande illustrationer till sin bygd och dess folk förr och *nu*. Samarbetet med skolan efter dessa huvudlinjer i syfte att fördjupa studierna och stadga metoderna är en av hembygdsvårdens viktigaste aktuella uppgifter. Här kan måhända också vår organisation dra sitt strå till stacken.

Samarbetet med skolan och dess folk för tanken över till en annan folkrörelse, nämligen den folkliga bildningsverksamheten. Min er-

Gamla klockaregården vid Ödeby kyrka på en ö i sjön Väringen.

farenhet från detta fält tyder på, att en hel del redan vunnits i en här sluten kontakt, men att möjligheterna för fortsatt utbyte icke på långa vägar äro utnyttjade. Hur ofta händer det icke, att t. ex. Folkbildningsförbundets representanter i landsorten samtidigt äro ledande män eller medlemmar i en lokal hembygdsförening eller att de många studiecirkelnas folk i A.B.F. och liknande organisationer aktivt eller passivt deltaga i hembygdsarbetet. Här gäller det att på rätt sätt utveckla och lägga tillrätta ett redan befintligt samband. Föreläsningsföreningar och hembygdsföreningar böra samarbeta vid kallandet av föreläsare och väljande av ämnen, studiecirkelnas böra samla material inom sin bygd till ämnet hembygdskunskap, som studeras i många cirklar. Det är bara en svag antydning om vad som finns att göra. Kunde Samfundet i sin konsulterande verksamhet bidra

till att fördjupa samarbetet i detta fall, vilket jag hoppas, hade det en stor uppgift att fylla.

Inom ett annat område, där gemensamt arbete redan begynt, söker sig hembygdsrörelsens folk i kontakt med de unga, livskraftiga rörelserna av mer praktisk karaktär på landsbygden. Jag tänker här särskilt på Jordbrukareungdomens Förbund, som i sina bygdegårdar förverkligat flera av hembygdsrörelsens idéer. Vid den yttre och inre utformningen av dessa bygdegårdar, som representera en sympatisk kombination av gammalt och nytt, har Samfundet redan i någon mån sökt giva sitt bistånd.

Även hembygdsrörelsen kan, under kontakt med vår egen tid, se framåt. Den är visserligen många gånger skiftande och svår att gripa, när det gäller dess närmare program, men den finns i varje fall som en tydlig tendens. Och den har varit tydlig under rörelsens skiftande öden.

Den rörelse, som under 1800-talet samlade sig till försvar för det bästa i vår gamla kultur gentemot industrialismen och som fick ett av sina uttryck i Arthur Hazelius' Skansen, fick namnet *hembygdsrörelsen*. Den visade sig ha en sådan rörelses hela kraft och möjligheter. I dess kraftsfär samlades entusiaster och vägrödjare, som väckte folket; i dess hägn växte hembygdsgårdar och samlingar upp; genom dess impulser väcktes förståelsen för naturen som en ram kring gården och bygden, för folkminnen och gammal musik, för en sund heminredning, där vävstol och snickarbänk kommo till heders.

De impulser, den väckte, ha gått vidare, och dess insatser ha övertagits av en rad olika sammanslutningar. Utan hembygdsrörelsen skulle t. ex. Oscar Montelius ej kunnat utföra sin vetenskapliga bragd att sprida ljus över vår äldsta historia, Nordiska museet hade ej varit den institution det nu är, folkmusikens skatter hade till stor del ännu legat glömda och hemslöjden hade ej som nu ingripit i dagligt liv. Det är sant, att hembygdsrörelsen på många håll gått till överdrift. Hembygdsföreningarna ha ibland blivit självtillräckliga institutioner, där känslan för hembygden sällan flammats upp, och museerna ha ej sällan blivit kuriositetssamlingar utan liv och intresse.

Men de tråkiga museerna och de lustiga bygdeoriginalen äro ej hembygdsrörelsen. Dess personligheter, de må vara lärare, jordbrukare, arbetare eller andra, utföra ännu sitt verk i hembygdsrörelsens tjänst och många av de rörelser, som särskilt höra vår tid till, ha i

Kisa J. U. F:s bygdegård.

viktiga avseenden tagit arv av vår rörelse, med andra ord ställt de romantiskt färgade idéerna i nya verkligheters tjänst.

Redan av det sagda framgår med tydlighet, att vården av hembygden, dess natur, kultur, historia och nutida liv bäres upp av vitt skilda krafter med olika uppgifter och mål. Formerna för arbetet växla från enskilda föreningar och förbund till statsunderstödda företag och officiella organ. Det är en stor anspänning av intressen och idéer, som efter dessa linjer verka för att vidga kunskapen, öka samkänslan och väcka kärleken gentemot hembygden. Så bör också vara fallet. Hembygdsvården har och måste ha skiftande former. Den kan aldrig enhetligt »ledas». De många olika krafterna ha enbart bidragit att skapa liv och rikedom i svensk hembygdsvård.

Utom Riksantikvarieämbetet, som handhar den statliga kultur-

minnesvården (företrädesvis kyrkor, medeltidsbyggnader och forn-lämningar), arbetar Nordiska museet utifrån sina stora samlingar i främsta rummet på den materiella kulturens utforskande. Institutet för folkminnesforskning vid Göteborgs högskola, Uppsala Landsmålsarkiv och Lunds Universitets Folkminnesarkiv äro statsunderstödda sammanslutningar, som med tillhjälp av en stor medarbetarstab insamla och bearbeta folkmål och folkminnen, varvid instituten i Göteborg och Lund äro nästan uteslutande inriktade på den egentliga folktraditionen, medan Uppsala i främsta rummet studerar våra försvinnande dialekter. Till dessa mer eller mindre officiella sammanslutningar komma landets alla fornminnes- och hembygdsföreningar, hembygdsgårdar och museer. I de flesta residensstäder finnas numera ett länsmuseum, som förestås av en sakkunnig intendent och som avser att ge en bild av länets andliga och materiella odling i gångna tider. De mindre föreningarna och museerna äro ofta organisatoriskt sammanslutna länsvis med länsintendenten som ledare.

Vilken roll kan Samfundet för Hembygdsvård ha i den nyorientering av hembygdsrörelsen, som är ett ofrånkomligt faktum; eller rättare: har den över huvud taget någon roll? Själv vill jag utan tvekan deklarerat min tro i det avseendet. Det är min övertygelse, att Samfundet framförallt genom sin praktiska verksamhet (byggnadsbyrå och byggnadskurser), sin tidskrift och sina förbindelser ute i landet har möjligheter att bistå och kanske stärka de krafter, som framförallt på folklig bas vill bygga vidare på den grund den gamla hembygdsrörelsen byggt. Här behöver och får ej skapas något motsatsförhållande till de statliga och liknande organ, som ha till uppgift att vårda vårt lands kulturminnesmärken. Vi ha i viss mån en parallell företeelse i Naturskyddsföreningen, som vill stimulera till naturskydd samtidigt som den statliga naturskyddskommittén arbetar inom samma område med de officiella, organisatoriska och förvaltande befogenheterna. Lorentz Bolin, som företräder både naturskyddet och hembygdsvården, har nyligen skisserat naturskyddsföreningens uppgift så: »En annan önskvärd förändring, som dock helt ligger inom möjligheternas ram, är samarbete mellan Svenska Naturskyddsföreningen och Samfundet för Hembygdsvård. Någon gräns mellan dessa båda förbund existerar icke. Vad speciellt det ämne beträffar, som här är föremål för närmare uppmärksamhet, alléerna, så hör det hemma både inom Samfundets och Naturskydds-

Gamla byggnader på Jamtli friluftsmuseum, Östersund.

föreningens verksamhetsområde. Genom den nära kontakt, som Samfundet har med de lokala hembygdsföreningarna, skulle Naturskyddsföreningens möjligheter att få sina synpunkter beaktade ökas. Det skulle i stort sett fortsätta sin verksamhet som hittills och utgöra en övervakande, överblickande och rådgivande institution, märk väl institution och ej myndighet.»

Det är alldeles samma uppgifter som föreligga för Samfundet. Det skall driva upplysningsverksamhet, väcka intresse för bygdens utforskning och beskrivning, söka väcka den kärlek — förlåt det omoderna uttrycket — till hembygden, som är hela rörelsens mål och mening och på så sätt bli en hembygdsrörelsens riksorganisation. Tar den sin uppgift så och förvaltar den rätt, kan dess strävan endast hjälpa och understödja den verksamhet, som de statliga myndig-

Fornbyn Jamtli, Östersund. »Tingshuset» från Gärde, Brunsflo socken.

heterna och museerna inom sina olika områden utöva. Om begränsningar och preciseringar av detta allmänt hållna program kan man alltid diskutera, men huvuduppgiften, så långt den nu kan förverkligas, synes mig klart och tydligt tillrättalagd, mötande både ett behov och en åstundan hos de kretsar, som från olika sidor med intresse omfatta hembygdsrörelsens idéer.

John Nihlén.

SKOLANS HISTORIEUNDERVISNING OCH DE KULTURHISTORISKA MUSEERNA

Historieundervisningen har till skillnad från geografien och naturkunnigheten länge lidit brist på lämplig åskådningsmateriell. I regel har väl väggkartan och i bästa fall några planscher med historiska motiv eller något illustrerat historiskt verk varit det enda i materiellväg, som historielärarna haft till sitt förfogande. I den jämförelsevis välordnade folkskola, där förf. inhämtade sitt första historiska vetande, fanns dock märkligt nog redan på 1890-talet en liten samling skickligt målade avgjutningar i gips av typiska stenåldersföremål. Men detta var sannolikt ett undantag.

Trots allt roligare historiska läro- och läseböcker och trots historielärarnas bemödanden att göra undervisningen alltmera medryckande och intressant, har ämnet historia, jämfört med skolans övriga saksämnena, utan tvivel efter hand kommit att alltmera tillhöra skolans mindre roliga ämnen. Den moderna människans och särskilt ungdomens benägenhet att leva i nuet utan nämnvärt intresse för det gångna är väl också en bidragande orsak till nämnda förhållande.

Under de senaste åren har dock en tydligt märkbar förändring till det bättre inträtt vad historieämnet beträffar. Goda historiska specialkartor, plansch- och ljusbildsserier ha ställts till skolornas förfogande, och arbetsböcker, uppklistringsbilder och arbetsblad äro flitigt i bruk i skolorna såväl under hembygdskunskaps- som historietimmarna. En och annan skolmästare har, vanligen med barnens medverkan, skaffat sin skola en liten samling fornsaker, som kanske uppnått i lärosalen. Förf. har åtminstone i ett par fall observerat, att man i omedelbar närhet av en dylik fornsakssamling, såsom professor Almgren på sin tid föreslog, satt upp en stor, handritad karta över bygden med lokalerna för respektive fynd noga angivna. Jönköping-Huskvarnatraktens lärareklubb av Sveriges folkskolläraryförbund har närmast efter mönster från skolor i Göteborgstrakten, påbörjat en inventering med fotografering stads- och sockenvis av Tveta och Vista härads natur- och kulturminnesmärken. Sedan denna inventering

avslutats, är det meningen att upplägga en lappkatalog för varje kommun och ett centralregister i Jönköping för hela området.

De stora kulturhistoriska museerna ha alltmera fattat som en huvuduppgift att ställa sina rika samlingar i undervisningens tjänst. Anställandet av en särskild museilektor vid Nordiska museet och Skansen, utgivandet av populära handledningar och annat tryck och ej minst de av nämnda museum, stundom i samarbete med Statens historiska museum, då och då anordnade specialutställningarna, belysande utvecklingen inom något visst område av mänsklig verksamhet eller anknytande till något aktuellt, äro exempel på huru man på detta håll velat förverkliga dessa pedagogiska intentioner. Även i Göteborg ha skola och museum etablerat ett ordnat samarbete, som varit till stor hjälp för skolarbetet. Samfundet för Hembygdsvård har också genom sina bildserier, sin tidskrift och sina utställningar stimulerat samma verksamhet.

När den nya länsmuseumorganisationen hunnit bli fullt utbyggd, komma skolorna i landets skilda delar att ha lätt tillgång till ett utomordentligt värdefullt historiskt åskådningsmaterial från den egna bygden. Intendenterna eller länsantikvarierna vid dessa nya läns museer komma givetvis att alltmera lägga an på att göra sina museer till levande, efter tid och förhållanden växlande bildningscentra i skolans och folkbildningens tjänst.

De många små hembygdsmuseerna ute i landet borde, synes det oss, givetvis även de huvudsakligen ta sikte på denna undervisande uppgift. Hembygdsarbetet borde alltmer anknyta sin verksamhet till skolans arbete. Och detta inte blott av pedagogiska skäl, även om dessa böra vara de avgörande. De små hembygdsföreningarna, vilkas tillvaro mången gång är beroende av någon för saken entusiastisk enskild person, måste, utan att ge upp sin rätt att själv ordna sina angelägenheter, söka intressera de kommunala myndigheterna för verksamheten. Hembygdsmuseet kunde kanske lämpligen få ungefär samma ställning till kommunen som det av kommun och stat understödda folkbiblioteket. Ja, varför skulle inte hembygdsmuseum och folkbibliotek kunna rymmas i samma hembygdsgård eller studiehem? Om man på detta sätt kunde förankra hembygdsarbetet vid det allmänna och till en viss grad göra det till en kommunal angelägenhet, som man kände gemensamt ansvar för, skulle hembygdsföreningarnas lugna tillvaro sannolikt vara säkrad på ett helt annat sätt än vad den nu ofta är. Då hembygdsarbetet ju i politiskt avseende är strängt

Huskevarna hembygdsförenings skolmuseum. Teckningar och kartor belysande fynden vid Rumlaborg.

neutralt, behöver man måhända ej befara, att verksamheten skulle komma att bero av en tillfällig kommunal majoritets vilja. Denna anknytning till de kommunala institutionerna sker, synes det oss, bäst och naturligast genom ett allt intimare samarbete med skolan. Den stora allmänheten bör lära sig, att hembygdsmuseet ej är resultatet av en plötsligt uppkommen idé hos någon som originell ansedd entusiast för »det gamla», utan att det är en betydelsefull och allvarligt menad institution i skolans och folkupplysningens tjänst. Att hembygdsmuseet bör stå i ständig och intim kontakt med länsantikvarierna säger sig själv. Av honom kan man få välbehövlige och sakkunniga upplysningar om förfarandet vid konservering, katalogisering och uppställning av föremålen.

Huskevarna hembygdsförening har förra året i någon mån sökt förverkliga ovan antydda idéer genom anordnandet av ett speciellt för

skolans hembygds- och historieundervisning avsett litet museum i en på grund av det minskade barnantalet tom lärosal i en av stadens skolor. Det utställda materialet utgöres dels av stenåldersfynd från Huskvarna stad och grannsocknen Hakarp och dels av fynd från de grävningar vid medeltidsborgen Rumlaborg inom stadens område, som hembygdsföreningen med riksantikvariens tillstånd och ekonomiska hjälp utfört under somrarna åren 1932—1935. Dessutom utställas ett par jordfynd från Huskvarna gamla krutbruk. Fynden äro till betydande del tämligen obetydliga, och hade man ställt ut dem på vanligt sätt, skulle de nog inte haft så mycket att säga betraktaren. Nu har man emellertid medelst bilder sökt så åskådligt som möjligt förklara och belysa föremålens användning.

Bland föremålen finns exempelvis en del av en pilrädda till ett armborst. Genom förklarande text, teckningar och en i olikfärgat papper utklippt och uppklistrad modell av ett armborst klargöres på ett åskådligt sätt pilrännans placering och funktion. Av särskilt intresse bland de gjorda fynden äro en del klubbpilar och träskäft till vanliga dalpilar jämte ett stort antal pilspetsar av järn. Dessa föremål äro glest uppordnade på uppfästade treetexplattor, och i dessas omedelbara närhet äro, likaledes på treetexplattor, med grova, tydliga tuschstreck tecknade kopior av ett par av Olaus Magnus' kända bilder från 1500-talet uppsatta. Bilderna visa dels skyttar, som skjuta till måls med klubbpilar och dels en allmogeman i senmedeltida beväpning med stridsyx och armborst. Ett par medeltida myntfynd belysas av ett par andra Olaus Magnus-bilder, den ena föreställande en dåtida myntslagarverkstad, den andra »tyranniska fogdars penningutpressning». Användningen av kast- eller kanonkulor av sten — ett 20-tal sådana äro utställda — illustreras av ett par Olaus Magnus-bilder och av Olle Hjortzbergs kända historiska väggplansch i Nordstedts serie: Stormning av medeltida borg. Över montern med stenåldersfynden sitter på väggen en stor och tydlig, på treetexplatta ritad karta över staden och bygden med alla fynden noga lokaliserade med siffror. Invid de båda bronsstamparna från Huskvarna krutbruk är en karta över krutbruket placerad, och fyndplatsen vid »Nedre dubbla qvarnen» är angiven med en röd pil. Även en del fotografier, teckningar, planer och kartor, belysande utgrävningsarbetena vid Rumlaborg och bygdens mest kända järnåldersgravfält äro uppsatta i det lilla museet.

Kostnaderna för museets ordnande ha varit obetydliga. Treetex-

Huskvarna hembygdsförenings skolmuseum. De utställda föremålen illustreras av Olaus Magnus' 1500-talsbilder och Olle Hjortzbergs tavla: Stormning av medeltida borg.

plattor, wellpapp, limfärg, list och övrigt trävirke kostade ungefär 75 kronor. Inredningen har hållits i bjärta, glada färger.

Huskvarna hembygdsförenings lilla museum har livligt uppskattats av såväl lärare som elever. Det är givetvis en stor fördel för undervisningen, att museet är inrymt i lokaler inom skolan. Härigenom sparas mycket tid, och man har ständigt samlingen till hands. Barnen tycka mycket om att ha sitt eget lilla museum i skolan, och de mena också, att det är någonting särskilt märkligt detta, att alla dessa föremål äro funna i jorden inom deras egen stad. Det gamla, så länge glömda Rumlaborg har stått upp till nytt liv för huskvarnabarnen.

Georg Sahlström.

HERRGÅRDEN VID KENGIS BRUK

Ett restaureringsförslag.

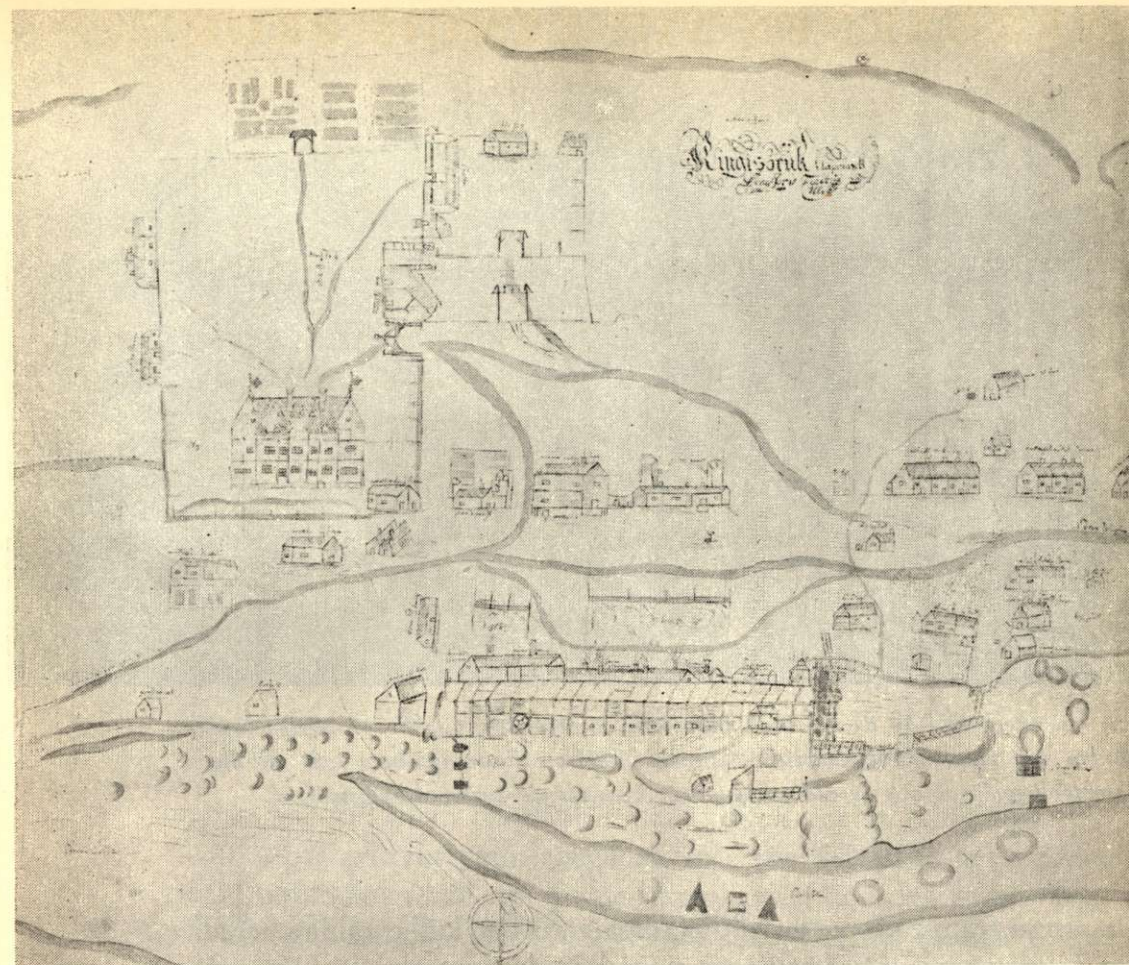
Under den svenska stormaktstiden, då så många hyttor och bruk växte upp i de olika bergslagerna, anlades i de nordliga ödemarkerna ett bruk, som man, säkert med rätta, kallat världens nordligaste järnbruk. Det var Kengis bruk i Pajala socken av Norrbottens län och anläggningsåret var 1646. Det växte fram i krigstider och fick senare känna på krigets härjningar. När ryssarna brände de svenska kusterna 1717 fick nämligen också Pajala en påhälsning. Ända hit upp nådde ryska strövkårer och Kengis bruk blev bränt och skövlad.

Från nuvarande ägaren till bruket har till Samfundets byggnadsbyrå inkommit en anhållan om förslag till restaurering av själva herrgårdsbyggnaden. Denna anhållan ha vi med nöje tillmötesgått, inte minst därför att en herrgårdsrestaurering av denna art kan stimulera till liknande gärning på andra håll. Den visar möjligheten av att fullt modernisera en ståndsbyggnad av äldre typ.

Här följer en kort beskrivning av byggnaden samt ombyggnadsförslagets detaljer.

Byggnadsmaterialet är liggande timmer med utvändig brädpanelning. Efter en större reparation på 1860-talet fick herrgården sitt nuvarande utseende. Enligt uppgift skulle byggnaden även före 1860-talet varit i två fulla våningar, men vid reparationen höjdes mellanbjälklaget så att rumshöjden i bottenvåningen blev rätt stor, medan den i övervåningen blev i knappaste laget. År 1909 revs den gamla balkongen från 1860 och mittpartiet utbyggdes och förseddes med en veranda av tidens snitt. Anordningen förstörde icke endast byggnadens förr så stilenliga utseende utan spolierade även ljusförhållandena inomhus, utan att på minsta sätt erbjuda några fördelar. Den närmaste byggnaden eller »pörtet» saknar datering och är av föga arkitektoniskt värde.

Behovet av restaurering av huvudbyggnaden har framstått som en tvingande nödvändighet, för att den på ett praktiskt sätt skall kunna fylla tidens krav. De föreslagna omdaningsarbetena voro därför i första hand att försätta byggnaden i bättre tekniskt skick. På samma gång skall denna omändring genomföras på sådant sätt, att

Plankarta upprättad 1660 över »Kengis Bruk i Lapmarken». Å kartans mittparti Corp de Logi jämte omgivande ekonomibyggnader, förrådshus och trädgårdsanläggning. Vid älven dammbyggnader, kvarnar, hammarsmedjor och sågar. Som kuriositet återfinnes på andra sidan av älven ett lappläger.

byggnadens arkitektoniska förtjänster noga beaktas. Under arbetets gång framstod som en nödvändighet att även inrymma pörtbyggnaden i arbetsplanen, för att denna tillsammans med huvudbyggnaden skulle kunna tjäna sitt ändamål på bästa sätt.

Som det första behovet framstod kravet på ökade källarutrymmen. De nuvarande inskränka sig till en hushållskällare vid gaveln av pörtbyggnaden, varförutom en friliggande källare för lax ligger på något avstånd. Ett givande laxfiske ingår som ett av gårdens näringsfång.

En 1902 tagen bild av Kengis Bruk från norra älvsstranden, visande på höjden bruksgården och ekonomibyggnaderna. Närmare älvfåran flottningsränna och uti älven dammanläggningar och de vid mittpunkten kvarstående verkstadsbyggnaderna.

Dessutom framstod som en nödvändighet att i en källarvåning bereda ökade utrymmen för förråd av skilda slag samt utrymmen för viss mjölkhantering, som nu måste försiggå i köket. Sist men icke minst viktigt var behovet av en värmecentral för att på ett praktiskt sätt förse byggnaden med värme, då den nuvarande uppvärmningen med kakelugnar i längden blir allt för tidsödande. Då grunden dessutom befann sig i ett synnerligen miserabelt skick blev den bästa lösningen att helt ombygga grunden under huvudbyggnaden och att där inrymma källare under hela huset. Marken under huset består av sand och underlättar en sådan anordning. Förbindelse med bottenvåningen erhålles genom tvenne trappor en till köket och en till hallen, varförutom förbindelse erhålles till källaren i pörtbyggnaden genom en täckt gång. Från denna gång anordnas förbindelse till gårdsplanet med en trappa, täckt av luckor.

Genom att nu hela utrymmet under huvudbyggnaden tages i anspråk erhålles goda utrymmen. Förutom nyss nämnda källarutrym-

Kengis Bruk. Herrgården, foto 1908.

men har vid sidan om pannrummet anordnats en tvättstuga. Vidare ett större arkivutrymme samt ett valv för förvaring av värdesaker. Dessutom har i källaren ansetts lämpligt att anordna tvenne bad, av vilka det ena är avsett för tjänstefolket. För att bereda tillräcklig plats för fönster har sockeln höjts något i förhållande till den gamla. Denna anordning är relativt lätt att åstadkomma i ett timmerhus.

I bottenvåningen har i stort sett den tidigare rumsfördelningen bibehållits. Förändringarna avse i första hand ett återställande av planen och uppbyggnaden till det skick, som huset ägde på 1860-talet. Det framspringande mittpartiet med sin gavel försvinner, likaså verandan. I stället framträder åter den gamla huskroppen med sina vackra proportioner och indelning. Den gamla entrén återkommer i förnyad gestalt och likaså balkongen till övervåningen.

Entréhallen ordnas i det befintliga utrymmet mellan yttervägg och hjärtmursväggen, vilket är tillräckligt och medger anordnandet av en trapp till övervåningen. Under denna anordnas förbindelse till källaren. På andra sidan om entrén i det utrymmet, som tidigare varit handkammare, anordnas ett kapprum, som förses med inbyggda klädhyllor samt nisch för tvättställ. Ett separat w. c. anordnas ävenledes.

Kengis Bruk. Den märkliga, av trä byggda vattenledningen.

Från detta kapprum anordnas förbindelse till köket medelst dubbla dörrar, en s. k. matossluss. Från entréhallen kommer man förutom till salen även till ett herrum eller kontor.

Genom att befria köket från den tidigare grovdisken i samband med mjölkhanteringen, har köket kunnat anordnas mera till sitt egentliga hushållsarbete. Det har emellertid syntts lämpligt att bibehålla dess karaktär av måltidsrum för tjänstefolket, vilket låter sig göra på grund av det relativt stora utrymmet.

En viss inknappning på köksutrymmet åstadkommer den nya källartrappan liksom ett nytt skafferier, men genom en lämplig anordning av inredningen åstadkommes ökade möjligheter för hushållsarbetet. Genom att den gamla murade spisen avlägsnas och dörr till kapprummet flyttats närmare yttervägg, beredes ökade utrymmen för diskbord och spisplats. Såväl en vedspis som plats för en elektrisk spis åstadkommes. Till höger om spisen anordnas vedlår och skåp för kryddor etc. samt hyllor för kokkärl. Diskbänken får sin plats till vänster om spisen med gott ljus från vänster. I bänken samt på hyllor över anordnas plats för kärl.

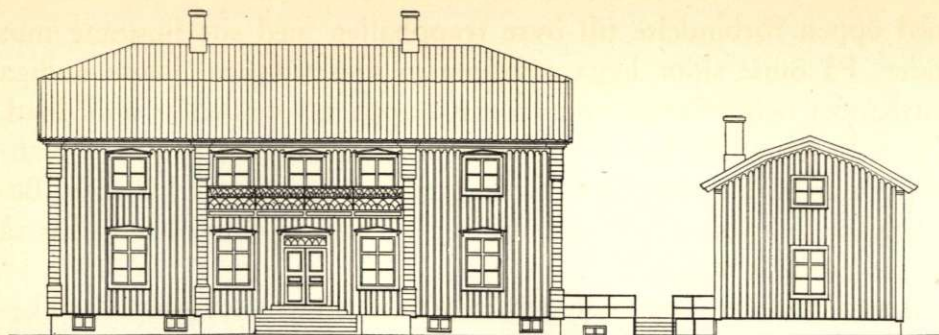
Kengis Bruk. Herrgården med närliggande hus efter den sista ombyggnaden.

Teet:

På motsatta väggen mot trappan anordnas städsåp samt skåp för köksporslin. Utrymmet medger förutom bordet vid fönstret ett berednings- och uppställningsbord mitt på golvet, vilket bör vara till stor nytta.

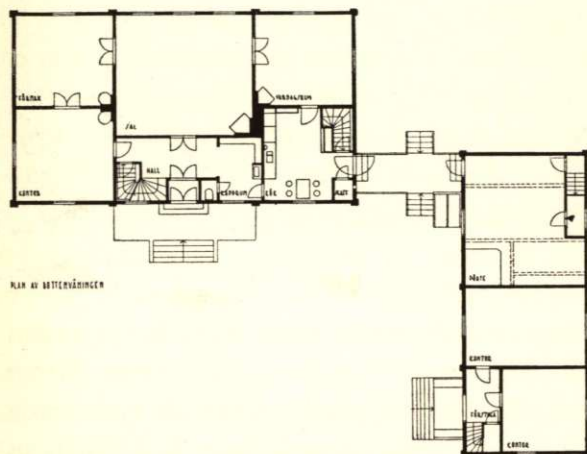
Beträffande övriga rum i bottenvåningen är dispositionen oförändrad. Genom att skorstensstockarna måste rivas så måste kakelugnarna avlägsnas. Dessa återuppsätts emellertid på sina gamla platser dels av trevnadshänsyn, dels ock för att göra sin gamla tjänst vid vissa tillfällen.

Som tidigare nämnts var övervåningens höjd synnerligen knapp. Restaureringsförslaget innebär en lämplig höjning av övervåningens väggliv, varigenom något större höjd på långsidornas fönster kan genomföras. Denna förändring bör göras med största hänsyn till byggnadens tidigare karaktär, som är synnerligen typisk och arkitektoniskt värdefull. Mittpartiet mot norr upptar nu en torkvind men är i föreliggande förslag inrangerat bland bostadsrummen som en övre hall

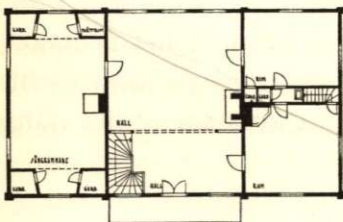
FRAMFASAD

Kengis Bruk. Förslag till ombyggnad av framsidan.

PLAN AV BOTTENVÅNINGEN

Plan av bottenvåningen.

PLAN AV VÅNINGEN 1 TR.

Plan av våningen 1 trappa upp.

med öppen förbindelse till övre trapphallen med sitt ljusintag mot söder. På ömse sidor ligga sovrummen som tidigare, jämte nödiga garderober och toilettutrymmen. En trappa till vinden är anordnad. Då ett badrum icke kunde anordnas utan att störande ingripa i plan-dispositionen, har detta som tidigare nämnts förlagts i källaren. Be-träffande kakelugnar så ha dessa även i denna våning bibehållits så långt det varit möjligt.

Beträffande den yttre behandlingen har, som redan framgått av be-skrivningen, förslaget tagit sikte på utseendet på 1860-talet, vilket framgår av säkra fotografiska dokument. Genom att avlägsna till-byggnaden av mittpartiet har huset åter fått sin goda byggnadskropp samt karaktärsfulla uppdelning, och utan att på minsta sätt tillbaka-sätta husets praktiska användbarhet utan snarare motsatsen.

Den yttre detaljbehandlingen följer det gamla receptet såväl vad form som färg beträffar. Beträffande taket har vid omarbetningen en avvikelse blivit gjord med avseende på det yttre beläggningsmateria-let. Pappen har blivit ersatt med tegel, som doppas i tjära före upp-läggningen. Härigenom erhålles den gamla färgen som förut. Åtgär-den är förestavad av enbart brandtekniska skäl.

Beträffande den yttre gestaltningen av portbyggnaden har genom en justerad takform och genom anbringande av en träpanel husets yttre närmare bringats i överensstämmelse med huvudbyggnaden. Takbeläggningsmaterialet är detsamma. Angående den yttre färgen torde dock en avvikande färg för portbyggnaden vara att föredraga.

Beträffande tekniska data torde i detta sammanhang en utförligare beskrivning vara onödig. Tilläggas bör dock att vid interiörernas an-ordning och färdigställande en enkel värdighet kommer till uttryck svarande mot enkla, men gedigna levnadsformer.

Samfundets byggnadsbyrå ber genom att ge offentlighet åt denna restaureringsfråga till Kengis Bruksägare få framföra en honnör för att de i medvetande om det värdefulla i en äldre bebyggelse velat handlägga denna fråga på ett för hembygdsvården så tacknämligt sätt. Må det goda föredömet följas av andra.

Byggnadsbyrån står med största beredvillighet till tjänst för dem som i ett eller annat avseende behöva råd eller upplysningar, när det gäller restaureringar eller tillbyggnader både i fall av denna art och i fråga om bondehus och egnahemsbyggnader.

Birger Borgström.

LINA MYR

Ett gotländskt naturminne som borde skyddas.

På mellersta Gotlands östra sida, mitt inne i det landområde, som omfattas av Hörsne, Bara, Vallstena och Gothems socknar, ligger den s. k. Lina eller Hörsne myr. Myren, som i areal omfattar cirka 920 hektar (därav omkring 50 hektar träsk) sträcker sig från Lina och Buters gårdar i sydväst till Vesterbjers i Gothem i nordost. Endast i utkanterna finnas spår efter smärre odlingar, i övrigt är myren obetydligt påverkad av artificiell dränering.

Ungefär mitt på myrens östra sida ligger det av ortsbefolkningen kallade Lina träsk och Flatmyr samt i nordöstra hörnet det sterila Råby träsk. Lina och Råby träsk förbindas genom den s. k. Djupån, en sträcka av Gothemsån, som har sin upprinnelse i myren. Vattenståndet i myren

är, särskilt under vinterhalvåret, relativt högt, ty myren har vattenrika tillflöden. Sitt vatten avbördar den genom Gothemsån, som utfaller i den vid gothemstranden belägna Vitviken.

Lina myr var »förr i världen» av en avgjort större betydelse i materiellt hänseende för ortens befolkning än nu. Den var icke blott de omkringliggande socknarnas vidsträckta slättermark, där bönderna i stekande julisol höllo »slättaröl» eller »mörating», utan även den plats, där de efter en mängd urgamla metoder idkade sötvattensfiske till husbehov, grälade om fiskerätten eller sköto änder med sina åldriga mynningsladdare.

Men tiderna ha förändrats. Sin betydelse som slättermark har den under senare ti-

den alltmera börjat mista, ty nutidens bönder vill ha ett näringsrikare foder till sina stamboksförda kreatur än det, som växer i vildmyrarna. (Dock förekommer under särskilt torra år en icke obetydlig höslåtter.)

Fisket däremot idkas nog ännu i minst lika stor utsträckning som förr, såväl i de sävomkransade träskens lugna vatten under sommartid, som på myrtegarna och i Gothemsån, när iden under vårflödet i väldiga massor går upp i myren för att leka.

Även jakt på fågel idkas ännu livligt, ty Lina är för närvarande Gotlands förnämsta fågelmyr. Av opartiska naturvänner iakttagelser att döma »återstår det nämligen ingen myr på Gotland, som hyser så många häckande arter och ett så rikt fågelliv som Lina». (David Sjölander och Sune Swärd: Ringmärkning runt Gotland. Ur Naturens liv i ord och bild.)

Förutom oräkneliga skaror av i en gotlandsmyr förekommande fåglar häcka här dessutom en hel del mindre vanliga fågelarter, såsom svarttärna (cirka 20 par årligen i Lina träsk), sävsparv, dvärgmå, grå- och svarthakedopping m. fl.

Hur länge skall väl denna härliga, obrutna vildmark kunna bevaras åt bygden? Myrutdikningar på Gotland är ingen ovanlig företeelse, och försök i den vägen ha ej heller saknats beträffande Lina myr. För icke fullt 10 år sedan begärde sålunda ett 20-tal jordägare i Lina myr att få myren utdikad, och vi, som med fasa och indignation bevittnat blekevidderna i Mästermyr, gingo i bävan för att även denna pärla bland gotländska vildmyrar skulle få dela Mästermyrs dystra öde. Att märka är emellertid, att omkring hälften av myrlottsägarna voro emot utdikningsföretaget, däribland A.-B. Lina myr, som äger omkring en tredjedel av hela myrområdet. Samtliga motståndare till utdikningsföretaget inlade även en gemensam protest mot dettas genomförande.

Då företagets utförande avslogs av vattendomstolen, hoppades vi, att myren efter detta skulle få vara i fred för utdikningsplaner åtskilliga år framåt, men denna förhoppning tycks svikas, då det en lång tid talats i bygden om »myrutdikning, halv utdikning, statligt eller kommunalt reservarbete» o. s. v.

Fiske i Lina träsk.

Du idoge, nitiske gotlandsbonde, skulle vi inte kunna enas om att bevara detta stycke av en så egenartad gotländsk inlandsnatur åt dess urinnevånare — fåglarna och sötvattensfisken! Detta allrahelst som företaget även ur ekonomisk synpunkt beräknats vara förkastligt.

Visserligen är det sant, att de bönder, som ha sina »fastmarksjordar» belägna i trakterna av myren, ha olägenheter med odlandet av dessa vid högt vattenstånd, men i detta fall kan utan större svårighet en kompromiss göras mellan det personligas intresse och det allmännas, då det för att sänka vattenståndet till det normala icke behövs någon fullständig utdikning av myren utan endast en upprepning av åranan ner mot havet, en åtgärd, som icke behöver vara förkastlig ur naturskyddssynpunkt, om den företas under sakkunnig ledning. Kostnaden för detta företag vore en obetydlig uppoffring, om vi därigenom kunde rädda denna sista gotlandsmyr, vilken både genom sin natur och sitt fågelliv utgör ett så förnämligt inslag i den hembygd, som vi från barndomen lärt oss älska.

Arvid Ohlsson.

Sedan detta skrivits, ha vi erfarit, att några av delägarna i myren igångsatt en aktion för ansökan om myrens utdikning till s. k. beteskultur. Vid hållet sammanträdde antecknade sig ett 20-tal delägare. Det är alltså fara värt, att ännu en gotlandsmyr skattas på oersättliga naturvärden utan garanti för att motsvarande materiella fördelar uppnås.

Årsmötet

för Samfundet för Hembygdsvård hålles i år i Östersund den 31 juli—2 augusti och lovar att bli mycket givande. En utfärd kommer att göras till Frösön och Storsjön runt. Deltagarna få också tillfälle att se Arnljotsspelen, vilka just då uppföras på Frösön. Årsmötet avslutas med en färd till Trondheim, om intresset härför visar sig tillräckligt stort. Närmare uppgifter meddelas i nästa häfte, som utkommer i form av årsbok.

Samling kring tidskriften!

Första häftet av tidskriften, årgång 17, har rönt ett välvilligt mottagande av press och allmänhet. Nya prenumeranter (och därmed medlemmar) ha anmälts: hembygdsföreningar, studiecirklar, kommunala institutioner, bibliotek och enskilda. Drätselkammaren i Karlstad har t. o. m. bekostat prenumeration för fem av sina tjänstemän — en handling som manar till efterföljd!

Nu gäller det för oss att få tidskriften spridd i allt vidare kretsar, att göra den till ett gemensamt organ för svensk hembygdsvård. I en artikel nyligen i Falu Kuriren berör Rektor Karl Hedlund frågan och efterlyser medlet att få Tidskrift för hembygdsvård spridd till varje medlem i en hembygdsförenings styrelse:

»Då har man den framkomliga vägen att gå, att hembygdsföreningen prenumererar på tidskriften och låter den cirkulera bland styrelsens medlemmar och bland övriga medlemmar med förresten. Sker det, så kommer så småningom ett hela landet omfattande meningsutbyte i för hembygdsrörelsen väsentliga frågor till stånd. En sådan samling kring hembygdsrörelsens egen tidskrift skulle givetvis också ge tidskriften utvecklingsmöjligheter. Den skulle också hjälpa till att förlägga hembygdsrörelsens tyngdpunkt ute i bygderna, till i inre — och gärna också yttre — avseende aktiva människor där.»

Vi hoppas varmt, att hembygdsföreningarna på detta eller liknande sätt ville stödja vår tidskrift och därmed hela verksam-

heten. Och vi vädja till våra gamla medlemmar och vänner att skaffa nya medlemmar till Samfundet.

Kulturminnen från Skåne till Lappland

kallades Samfundets utställning, som öppnades i Centrum i Stockholm den 14 febr. i närvaro av H. K. H. Kronprinsen, medlemmar av styrelsen och ett antal inbjudna och som pågick månaden ut. Kartor och fotografier visade de svenska hembygdsföreningarnas utbredning och arbete. Omkring 200 teckningar och akvareller av Ferdinand Boberg, lånade från olika samlingar, gävo ett imponerande intryck av svenska kulturminnen från landets alla delar. En grupp teckningar och fotografier, avsedda för skolorna, avsågo att vara en direkt propaganda för ökad byggnadskultur.

En hembygdsskildrare.

Det är icke så gott om svenska konstnärer, som i bild och text sökt återge de svenska kulturminnena i sin miljö. Till dem hör emellertid Ferdinand Boberg, som nyligen utgivit Illustrerade reseminnen och Svensk hembygd, av vilka den senare uppstår en utökad samling av de svenska kulturminnena (Bonniers förlag).

De bestå av bilder, mest teckningar, som författaren fogat in i en kort, sympatisk reseskildring, där kärnan består av hans egna upplevelser inför de olika minnesmärken. Skildringen begynner i hans egen hembygd vid Kärrgruvan i Västmanland och växer därifrån ut till landskapet och landet för att i första samlingen vidgas till ett perspektiv utöver Europa, Indien och Amerika.

Här är inte fråga om vetenskapsmannens systematiska inventering, det är konstnären och hembygdsälskaren som sökt sig fram i bygderna, fröjdats åt allt vackert, som fanns att se, och återgivit det med den kärlek och inlevelse, vilken är Ferdinand Bobergs adelsmärke. För hembygdsvården, som måste lära folk att se och älska sina minnen, är en bok som denna till stort gagn. Ett verk för alla svenska hembygdsvårdare.

Byggnadskurser

ha av Samfundet för Hembygdsvård nyligen anordnats, dels i Hemse på Gotland den 7—17 januari, dels i Falun den 13—23 februari, på båda ställena i samverkan med hushållssällskapen och i Dalarna dessutom med Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund. Kurserna, som varit väl besökta och omfattats med stort intresse, ha letts av Arkitekterna N. G:son Friberg och Birger Borgström. Utom den obligatoriska undervisningen höll Arkitekt Borgström ett föredrag med ljusbilder om den förnämliga gotländska allmogearkitekturen. I Falun hölls särskilda föreläsningar av Docenten Gerda Boëthius om Dalarnas äldre arkitektur, av Länsarkitekten M. Dahlander om Dalarnas nutida bebyggelse samt Fil. dr. John Nihlén om Samfundet för Hembygdsvård och dess verksamhet.

Kulturhistorisk vägledning.

»50 utfärds mål från Stockholm» av Mårten Stenberger och Bengt Thordeman är en sympatisk ciceron till minnesmärken, vilka man lätt når i bil eller båt från huvudstaden. Det är en vägledning av det slag, som vi ha ont om men behöva många, väl skriven, vederhäftig och med ett intresse för de olika monumenten, som blåser bort turisthandbokens damm. En utfärdsbok, som väl delvis varit ett föredöme, är Rydh-Schnittgers »Där fädrens kummel stå», en bok, som lärt tusentals stockholmare att känna målartraktens fornlämningar men också den natur, som hägnar dem. I denna nya vägledning har ramen vidgats både i rum och tid och utfärds målen ha blivit en serie små monografier, som sluta sig samman till ett kulturhistoriskt kaleidoskop med bilder från forntid och medeltid men också från de senare århundradena. En sådan bok bör främja den historiska inlevelse och förståelse, som vi vilja få in alltmera av i vår kulturvård. Viktigt är också att tillägga, att detta ej endast är en ciceron för stockholmaren enbart utan för alla dem som ej vilja räkna sevärdheterna likt skalper utan komma in på livet några av de monument, kring vilka viktiga delar av svensk historia skapats.

Utmärkta kartor, bilder och allmänna anvisningar. Pris 3: 50.

Hemkultur

heter en ny månadstidskrift, som redan utkommit i några vackra och gedigna häften. Redaktör är Magnus Lindberg och förlag Ählén & Söner. Särskilt behandlas heminredningens många aktuella problem men också en del byggnadsproblem, som stå vår verksamhet nära. Förför utstyrsel. Bra medarbetare. Den har en stor uppgift att fylla.

Föreningen Wämöparken 1910—1935

heter en nyligen utkommen minnesskrift från Blekinge. Den visar livaktigheten hos den sammanslutning, som skapat den vackra Wämö folkpark utanför Karlskrona och där på olika sätt samlat människor kring en rad minnesmärken av gammal blekingsk kultur. En utmärkt redigerad skrift med rikt innehåll.

Berit Spong, 7 år i Nerike. Wahlström & Widstrands förlag.

En väl skriven och vacker hembygdsbok om Närke. Kapitlen om landsbygden, de gamla gårdarna och bygderna äro präglade av hennes vanliga förmåga att ge suggestiva bilder och träffa det karakteristiska och särpräglade hos landsbygdens folk. Man tänker också på de utmärkta naturskildringarna. Mindre hemvant rör hon sig på stadens gator.

Mäster Gudmunds Gille

utger en liten vacker årsbok för 1935, vilken knyter sig till Jönköpings stad och dess historia. Särskilt intressanta äro anteckningarna från 1600- och 1700-talets Göta hovrätt av Dr. Sigurd Wildte samt minnen från 1870-talet av Sigrid Rosell.

Västerbotten

utger 1935 en över 200 sidor stor årsbok, stillfyllt redigerad av den nya intendenten Lars Wickström. Ur det rika innehållet kunna nämnas uppsatser om det forna nybyggerlivet av Prof. Herman Geijer, om stenåldersfynd i Tärna av Lektor O. B. Santesson, om Kvänland och kvänernas gåta av Folkskollärare Gottfr. Holmlund, om säljakt, djurläkekonst m. m. av Folkskollärare Artur Olofsson.

Ströms Hembygdsförening

i Jämtland utger en särskild årspublikation för 1935, redigerad av Uno Mårtén. Det är en verksam förening, vilket bl. a. framgår av Kulturmässan i Strömsund 1935.

Huskvarna hembygdsförening,

som fått sig vårderna om resterna efter den medeltida fogdeborgen Rumlaborg anförtrödd, utgav i samband med 500-årsminnet av dess stormande under Engelbrekts befrielsekrig en intressant och instruktiv skrift, vilken har särskilt stor betydelse som ett led i skolans hembygdsundervisning. Författaren, överlärare Georg Sahlström, som är Hembygdsföreningens stiftare och ordförande, har förstått betydelsen av samarbetet mellan skolan och hembygdsrörelsen och i detta avseende nedlagt ett ovärderligt arbete.

Stockholmstraktens natur- och kulturminnen.

Det är Stockholms skönhetsråd som utgivit denna märkliga och föredömliga skrift: ett register över natur- och kulturminnen i huvudstadens omnejd. Kärnan är prof. Sernanders naturminnesinventering, kompletterad av statsgeologen Erik Gränlund, men därtill har Rådet fogat en översikt även av kulturminnena, bearbetade av antikvarien K. A. Gustawsson och intendenten Gösta Sellin. Det är den första utförliga beskrivning av denna art vi äga, upptagande utförliga register, allmänna ingresser, utmärkta kartor och bilder. Vi instämmer i Rådets slutord: »Rådet ber att få anbefalla minnesmärkena i den upplysta allmänhetens skydd».

Vi önska samtidigt, att en så stor del som möjligt av denna allmänhet må varda uppläst genom denna förträffliga publikation.

Leksands Hemslojds-förening

Rikstelefon 46

Bjuder förnämsta möjlighet till inköp av duktyger och övriga hemslojdsalster från orten.

Leksand

STORA VÄNHEMS SJUKHEM

pr Österkorsberga.

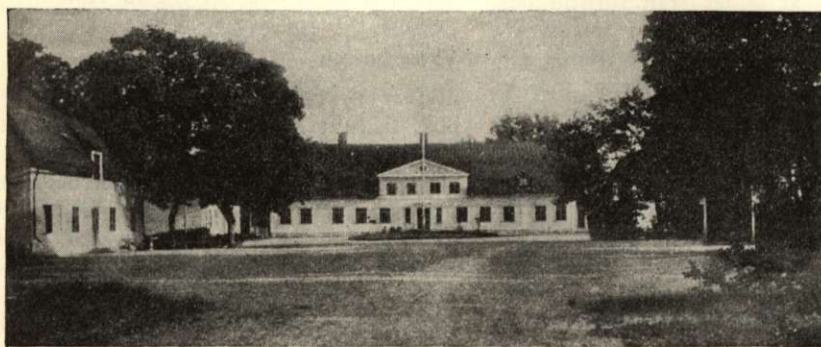
Tel. Österkorsberga 17

ÖPPET VÅRDHEM

av Kgl. Med.-styrelsen godkänt för nerv- och psykiskt sjuka. Även lugnare akut sjuka mottagas. Lämpligt för periodiskt sjuka och åldringar, lugnt och hemligt med särskild avdelning för sjukperioder.

Inspektör: Dr A. Granholm, Växiö.

Läkare: Dr G. Nilsson, Lenhovda. Tel. Lenhovda 5.

Karmansbo Herrgård

Fru Wernstedt

Tel. Kolsva 12 F

Vår hembygd

är namnet på ett arbete, som förra året utgavs av Natur och Kultur. Det är representanter från den vidsträckta hembygdsvården, som här i korta uppsatser behandla olika sidor av hembygden, dess historia och utforskande. Prof. Nils Ahnlund skriver om källorna till hembygdens historia, Prof. Jöran Sahlgren om vad ortnamnen berättar om hembygden och Riksantikvarien Sigurd Curman om kyrkorna. Bland medarbetarna märkas också Prof. Sigurd Erixon, vars uppsats handlar om folklig byggnadskultur, samt Rektor Karl Hedlund, som skriver om folkbildning och hembygdsforskning; detta för att endast nämna några bland de sjutton författarna.

Det är över lag välskrivna studier, som dels kunna ge goda impulser, dels uppslag och instruktioner i den folkliga hembygdsvårdens tjänst. Utförliga anvisningar på litteratur. Bra illustrationer. En sällsynt förnäm hembygdsbok.

Viktor Hasselblad: Flyttfågelstråk, Bonniers.

Med kärlek och sakkunskap går författaren till sitt ämne: att söka ge en bild av de svenska flyttfåglarna och deras färdevägar. Särskilt starkt är kapitlet om tranflocken över Öland och trandansen på det öländska Alvaret. De talrika och ofta utmärkta fotografierna äro tagna av författaren själv med Leica.

Gunnar Mascoll Silfverstolpe,

Prins Eugens konst. Fotografier av C. G. Rosenberg. Nordisk Rotogravyr.

Ett stilfullt verk, där texten och de väl reproducerade bilderna ge en förnäm bild av Prins Eugens konst och hans stora tolkning ej minst av svensk hembygd.

Th. Erlandsson,

En döende kultur. Andra samlingen. J. Ridelius förlag, Visby. — En sakkunnig, väl skriven och verkligt rolig samling bilder ur gammalt gotländskt allmogeliv.

Gammal hälsingekultur.

Meddelanden från Hälsinglands Fornminnessällskap, utgivna genom S. Brun och A. Vestlund. Hudiksvall 1935.

En sympatisk form av årsbok, där olika

BYGGNADSFIRMAN

Ernst W. Svensson

KARLSHAMN

åtager sig uppförandet av

Nybyggnader.

*Utför reparationer,
ritningar och kostnadsförslag.*

Försäljer släckt o. osläckt

kalk, rörmattor m.m.

Billiga priser.

RIKSTELEFON 3 62

C. O. Svenssons Sliperi & Spegelfabrik

Inneh.: Holger Svensson

TELEFON 55 — ASARUM

Tillverkar och utför allt förekommande inom branschen. Speglar i alla mönster och storlekar, skrivbordsglas, badrums-speglar, möbelglas m. m. Butiksinredningar, glasdiskar med elektrisk belysning för alla förekommande affärer. Fasettsliperi, spegelfoliering m. m. Välsorterat lager av maskinglas, spegelglas, ornamentglas, butiksrutor m. m. Reel behandling och humana priser. Omsorgsfull packning. Ett förstklassigt arbete garanteras. — Infordra offert.

Det finns hos Pub!

Ja, vad Ni än för tillfället råkar önska Er, så passar vårt slagord in. Det ligger mycket mera bakom detta — "det finns hos Pub" än vad man föreställer sig första gången man ser det. Och inte nog med att det finns hos Pub — det finns också i bästa kvalitet, största tänkbara sortering och till priser, som äro överkomliga för var och en.

PAUL U. BERGSTROMS A.-B.
Stockholm 3

ARTISTEN *Bernhard Molinder*

Telefon Östra Lägern 7
FORSNÄS

*Råd lämnas vid restaureringar samt
vid nya färgsättningar i samband
med inredningsdetaljer
i olika slag av
lokaler.*

Erkända resultat samt konststudier.

FORSNÄS Fanérsitsfabrik

Telefon Östra Lägern 3
FORSNÄS

Specialité:
FANÉRSITSAR

Rörledningsfirman **SIMON LIV** NÄSSJÖ - TELEFON 895

åtager sig allt arbete inom
branschen, såsom installa-
tion av värme, w. c., bad-,
vatten- o. avloppsledningar.

HUMANA PRISER
INFORDRA OFFERT

författare (t. ex. Ph. Humbla, Oskar Montelius, Sven Brun, A. Vestlund) redogöra för landskapets förhistoria, historia, ortnamnsforskning m. m. med hänsyn till vad som de senaste åren utträttats. Georg von Post lämnar en särskild redogörelse för Hudiksvalls museum samt Hälsinglands Fornminnessällskap under 75 år.

Gunnar Ekholm,
Fornrid och fornforskning i Skandinavien.
Bonniers.

Ett stort arbete i planläggning och utförande, som ger en länge saknad översikt av de resultat den arkeologiska forskningen hittills vunnit. De kulturhistoriska resultaten ha skjutits i förgrunden. Detaljrik och överskådlig samtidigt. Oumbärlig för de hembygdsforskare, som vilja tränga djupare in i studiet av sin bygds forntid. Jämte Almgrens Sveriges fasta fornlämnningar bör detta arbete bli en grundläggande handbok i ämnet.

Väst kust. Nordisk Rotogravyr.

En mästerlig bilderbok från västkusten. Både det inre, skogrika Bohuslän, inlandsfjordarna, där björkdungar och tallbackar gå ända ned till havet, och de yttre, karga skären med bränningar och små låga fiskelägen passera revy. Att det yttre Bohuslän är svårt att fotografera, så att bilden ger rättvisa åt de nakna klipporna, är visserligen ofrånkomligt. Men bilderna från de yttersta skären, från fiskeflottorna och fiskebodarna, från bryggor och torkningsplatser ge ett intensivt intryck av saltluft och vindsvept västkust. Även de talrika fågelfotografierna förtjäna att nämnas, fast vi på detta område äro bortskämda. En liten anmärkning: Det hade varit önskvärt om man fått veta varifrån i Bohuslän de olika fotografierna härstammade.

Gotthard Virdestam. Från gamla skolhus och lärarhem. Andra samlingen.

En samling historier från lantliga lärar- och klockarhem, där kampen för brödet ofta gick hand i hand med ett nitiskt arbete i kulturens tjänst, och från ambulerande byskolor, som trots lokalernas primitivitet ofta gjorde sin tjänst kanske bättre än vi nu äro benägna att tro. Självverksamheten frodades i hög grad i dessa vandrande skolor.

Westmanlands Läns Sparbank

(LÄNETS STÖRSTA SPARBANK)

Huvudkontor i Västerås
Tel. 146 och 1308.
Exped.-tid kl. 10 fm.—2,30 em.

■
Avdelningskontor i Sala
Tel. 185.
Exped.-tid kl. 10 fm.—2 em,

■
Insatta medel ca. 39.000.000.
Reservfond över 3.000.000.

OHLSSON & JOHANSSON Byggnadsaktiebolag JÖNKÖPING

—
Entreprenadfirma för alla slags
BYGGNADSARBETEN

Tel. Kont. Jönköping 31 00

Tel. Byggnadsingeniör Ohlsson 22 72
Tel. Byggmästare Johansson Huskvarna 2 29

**illustrerade
reseminnen**

SVENSK HEMBYGD

av

FERDINAND BOBERG

3.75

BONNIERS

Här råder ingen tvekan...

● Hon har många lägenheter att välja på men hon fastnar för lägenheten med det modernt och praktiskt inredda köket.

Den husägare gör klokt, som installerar diskbänkar av *rostfri plåt* och som ser till att få det bästa i konstruktion och utförande. Det är **OLOFSTRÖMS** tillverkning, som dessutom genom standardisering kommit ned i för alla husägare överkomliga prislägen. Den hyresvärd, som önskar välja ut de bästa hyresgästerna, han går in för **OLOFSTRÖMS Rostfria Standarddiskbänkar**.

Rostfritt FRÅN OLOFSTRÖM
SVENSKA STÅLPRESSNINGSAKTIEBOLAGET OLOFSTRÖM, OLOFSTRÖM

Av särskilt intresse är skildringen från K. A. Mellins föräldrahem, klockargården i Österhaninge. Den ger hela bakgrunden till hans författarskap, sagorna, som berättades vid kvällsbrasan, medan vargarna tjöto utanför och örnarna kretsade över ladugårdstaket, de glada festerna på herrgårdarna runt omkring och spökhistorierna från gamla knakande vindar.

Som skildring av en epok, som ännu ligger vår egen så nära, att de gamla kunna berätta om den, men som trots detta hör till det för alltid förgångna, har boken sitt givna intresse.

Vikarvets hembygdsgård

blir namnet på en stiftelse, som bildats på förordnande av grosshandlare James Svensson i Göteborg, och till vilken denne såsom gåva överlämnat ett större tomtområde inom Lysekils stad med villkor att på området upplåtes tomplats för ett museum samt hembygdsgård. Byggnader som uppföras och däri inrymda samlingar skola tillhandahållas fornminnessällskapet Vikarvet i och för dess hembygdsvårdande verksamhet inom Bohuslän. I övrigt skall området bevaras såsom naturpark.

Gammal väg bör sparas i hembygdsforskningens intresse.

Bilbesiktningssman Patrick Welin i Ludvika anför bland annat i sin verksamhetsberättelse för år 1935 till länsstyrelsen, att praktiskt taget alla vägar av betydelse nu äro så omlagda, att den gamla vägtypen »över berg och backar» försvunnit. Frågan torde dock vara berättigad, säger hr Welin, om ej någon gammal väg i hembygdsforskningens intresse borde bevaras i sitt ursprungliga skick, där så kan göras, utan att trafiken hindras. Om intresse för frågan finnes bland hembygdsförbund eller andra kulturella organisationer, är hr Welin emellertid beredd inkomma med preliminärt förslag till konservering av vägen Larsbo-Norn-Vikmanshyttan inom Söderbärke och Hedemora socknar.

Medlemmarna.

En del medlemmar ha inbetalat dubbla årsavgifter för 1936. Om ej annorlunda önskas, krediteras i dessa fall 5 kr. för medlemsavgiften 1937.

Adelsnäs Trädgårdar

ÅTVIDABERG

Tel. Åtvidaberg 18

Trädskölealster
Alla slag i högsta
kvalitet.

Begär katalog!

INGRID ERIKSSON

Tel. Järfös 138

MANUFAKTUR:
Garn och Hemslojd

TILLVERKARE AV
Järfös-schalen

STÄNDIGA NYHETER I
Jack- och Kjoltyger

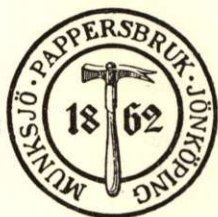
Västmanlands Läns Tidning

VÄSTERÅS

Utgår nu i 106 årgången.

Länets största och äldsta tidning.

MUNKSJÖ

TAKPAPP

äldst i branschen

alltjämt ledande

Måla med

SVENSK ZINKVITT

"SMELTING"-zinkvitt är svensk kvalitetsvara, svensk industriprodukt.

"SMELTING" gulnar icke, täcker väl och är arsenikfri.

Tillverkas av:

A.-B. SVENSKA METALLVERKEN
V Ä S T E R Å S

Filialer med lager: STOCKHOLM, GÖTEBORG, MALMÖ

Säljes av alla färg- och kemikaliehandlare!

INNEHÅLLSFÖRTECKNING:

	Sid.
<i>John Nihlén</i> : Samfundet för Hembygdsvård 20 år	65
<i>Hanna Rydh</i> : Hembygdsgården och bygden	68
<i>Emanuel Eriksson</i> : Äldre byggnadsskick vid bondgårdar i Jämtland och Härjedalen	75
<i>Gerda Boëthius</i> : Några synpunkter på landsbygdens egna hem	89
<i>Åke Campbell</i> : Modernt och uråldrigt i Norrlands kulturlandskap	96
<i>John Åkerlund</i> : Några nya norrlandshus	103
<i>Eric Festin</i> : Några bemärkta folkkonstnärer i Jämtland—Härjedalen	107
<i>Gustaf Näsström</i> : Herre i eget hus. Om minnena och nuet i jämtländsk hembygdsvård	118
<i>Lennart Björkquist</i> : Dräktforskning i Jämtland och Härjedalen	124
<i>Janrik Bromé</i> : Östersund — jämtarnas stad	136
<i>J. Vilh. Jacobowsky</i> : Jämtlands Bibliotek	144
<i>Lorentz Bolin</i> : Landskapsvård på folklig grund	150
Nytt kommunalhus	153
Samfundets styrelseberättelse 1935	154
<i>Magnus Dahlander</i> : Småstadens bekymmer	156
Medborgarhem — hembygdsgård	157
Byggnadsvården	158
Meddelanden	163
Litteratur	171
Program för Samfundets för Hembygdsvård årsmöte	183

Tidskrift för Hembygdsvård

har redan blivit ett uppskattat

Annonssorgan

Läs annonserna i detta nummer!

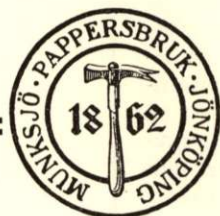
Västmanlands Läns Tidning

VÄSTERÅS

Utgår nu i 106 årgången.

Länets största och äldsta tidning.

MUNKSJÖ

TAKPAPP

äldst i branschen

alltjämt ledande

Måla med

SVENSK ZINKVITT

"SMELTING"-zinkvitt är svensk kvalitetsvara, svensk industriprodukt.

"SMELTING" gulnar icke, täcker väl och är arsenikfri.

Tillverkas av:

A.-B. SVENSKA METALLVERKEN
V Ä S T E R Å S

Filialer med lager: STOCKHOLM, GÖTEBORG, MALMÖ

Säljes av alla färg- och kemikaliehandlare!

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

Årg. 17. Nr 3. 1936.

Redaktör och ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN

Redaktionskommitté: Lektor LORENTZ BOLIN, Fil. lic. FR. HAZELIUS,
och Stadsarkitekt SIGURD WESTHOLM

Sekretariat: Kungsgatan 32, Stockholm. Postgiro: 8136. Telefon: 119424

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD 20 ÅR.

Ej med stora later och starka ord bör ett jubileum firas. Samfundet för Hembygdsvård, som konstituerades för 20 år sedan, är en ung organisation och som sådan mer hågad att se framåt än bakåt. Några ord till erinran om upphov och verksamhet äro dock på sin plats.

Planerna på en sammanslutning för hembygdsvårdens främjande togo fast form redan 1915 i samband med ett diskussionsmöte i Stockholm, till vilket Svenska Arkitektföreningen stod som inbjudare. Året därpå konstituerades Samfundet för Hembygdsvård vid ett möte i Stockholm den 31 oktober.

Den första styrelsen hade följande sammansättning: Lektor K. Starbäck, ordförande; Professor L. I. Wahlman, vice ordförande; Folkhögskolläraren F. Hazelius; dåvarande sekreteraren i Svenska Turistföreningen numera Landshövdingen H. Kjellman; Bankdirektör C. Lignell; Fröken Anna Lindhagen; Hovstallmästaren G. Tamm; Fil. dr. G. Upmark; Intendenten vid Nationalmuseum E. Wettergren och Direktör L. Yngström. Till sekreterare utsågs Arkitekten J. Åkerlund och till skattmästare nuvarande Handelsrådet S. Bergius.

Det var en allsidigt sammansatt styrelse, där hembygdsvårdens olika sidor voro representerade.

Redan från början fick Samfundet vind i seglen och drev på olika fronter en upplysningsverksamhet, som utan tvivel verkade stimulerande på den allmänna hembygdsvården. Karl Starbäcks breda, vitala personlighet väckte entusiasm och skaffade Samfundet vänner och gynnare. John Åkerlund, den förste sekreteraren, lade grunden till Samfundets byggnadsbyrå och därmed den specialuppgift Samfundet ännu verkar för: byggnadskulturens höjande. Fritiof Hazelius skapade genom Tidskrift för hembygdsvård ett riksorgan för Samfundet och dess ideer och organiserade bl. a. den viktiga yrkesutbildningen, som med åren vunnit allt större förståelse. Som sekreterare har Hazelius utfört ett omfattande, kärleksfullt arbete både i fråga om organisationen och ideernas förverkligande.

Redan från början strävade Samfundet efter att samla hembygdsrörelsen kring bestämda mål, att genom vederhäftig upplysningsverksamhet skapa en bred opinion för en saklig hembygdsvård och att till gemensam rådplägning samla representanter för rörelsens olika organ. Hembygdsföreningar och hembygdsförbund bildades under dess egid, kurser och diskussioner anordnades, hembygdsvården kom under debatt och vann anseende i allt vidare kretsar. Ett viktigt stöd fann Samfundet i de två män, som efter Starbäck blevo ordförande, Sven Lübeck och Otto Lindeberg, vilka båda på ett lyckligt sätt enat olika strävanden inom Samfundet.

Från begynnelsen sökte Samfundet kontakt med skolans och folkbildningens män. Redan första året anordnades en föreläsningskurs i hembygdsvård för Stockholms folkskollärare. Och följande år samlades Samfundet till en stor debatt, inledd av Torsten Fogelqvist med ett föredrag om Hembygdsvården i undervisningen. Man enade sig då kring en princip, som alltjämt är aktuell: att hembygdsvården måtte bli en princip vid all undervisning. Vid samma tillfälle betonades vikten av samarbete och brett lagd upplysning, en sak som Samfundet under alla år sökt förverkliga.

Av stor betydelse blev Samfundets konsultationsverksamhet, särskilt sedan tidskriften tillkommit 1920. Samfundet har ingripit och sökt påverka opinionen i en rad byggnads- och stadsplanefrågor, anordnat föreläsningar, kurser och utställningar, sökt bidra till samlandet av bygdeföreningar dels i större förbund, dels i en gemensam sammanslutning. Av särskilt stor praktisk betydelse har

skriftverksamheten varit för att få goda ritningar, framförallt för landsbygdens byggnader. Dessa strävanden ha vunnit i styrka sedan Samfundet fått övertaga Statens byggnadsbyrås funktion.

Det är endast några korta antydningar om innehållet i de 20 årens arbete och strävan. Av utsädet har somt fallit på hälleberget och somt i god jord, men om skörden är ännu för tidigt att tala. Intresset för Samfundets verksamhet har alltid varit stor och en säker stamtrupp av medlemmar ha hållit samman under skiftande öden. Det har varit den säkra grund, på vilken Samfundet vilat.

Anknytningen till det praktiska livets sammanslutningar, till offentliga verk och institutioner har givit tyngd och fasthet i arbetet, särskilt beträffande vår strävan för byggnadskulturens höjande.

I våra dagar genomgår hembygdsvården en kris och en förnyelse. Den gamla generationen och dess män, vilka hade sett Artur Hazelius tända sin vårdkas och som av den kallats till vapen, äro icke längre i främsta ledet. De ha gjort sitt verk och en bragd i den svenska kulturens historia. Det har givits nya signaler och ingen kan undgå att lyssna till dem. Spillrorna av den gamla allmogekulturen äro samlade undan den nivellering, som följde av utvecklingen men som blev onödigt hård. Hembygdsgrändarna — »hembygdsrörelsen» i snävare bemärkelse — ha gjort sin tjänst och det tillkommer vetenskapsmän och museifolk att rätt vårda arvet. De nya uppgifterna ligga väsentligen utanför forngården, de ligga i bygden, naturen och hos det levande släktet. Kärleken till hembygden skall ej längre vara enbart ett samlande utan ett lärande och vårdande.

Bygdens enheter, kulturen, naturen och de nu verkande människorna, skola göras levande, fyllas av nya värden, fogas samman till ett helt, där kulturminnena ej stå isolerade i glaskupor och naturen ej ter sig som livlösa reservat, men där människor rätt trivas.

Samfundet för Hembygdsvård tillhör två generationer. Det har sina rötter i den gamla hembygdsrörelsen men möter med varm förståelse den nya tidens krav, som finnas antydta redan i Samfundets program.

Den stora anslutningen av nya medlemmar som ägt rum det sista året fatta vi som ett tecken att Samfundets arbete under de 20 åren ej varit förgäves och att den nya inriktning som givits verksamheten vunnit förståelse.

John Nihlén.

HEMBYGDSGÅRDEN OCH BYGDEN

När för ett antal år sedan det i många bygder började ivras för inrättande av små hembygdsgårdar ute i socknarna, blev man på centralt håll, både i Stockholm och vid de större landsortsmuseerna ganska betänksam. De där hembygdsgårdarna var i själva verket små museer. Och vad skulle det bli, menade man, om varje socken lade sig till med ett museum. Varje sådant museums fortbestånd vore naturligtvis i hög grad beroende av initiativtagaren, och möjligheten av att en gång skaffa honom en lika intresserad efterträdare till samlingarnas vård. Skulle inte om några år hela landet vara fullt av illa skötta, mer eller mindre till spillo givna småmuseer, som bara bragte museiväsendet i vanrykte och skaffade extra besvär? Borde man inte först som sist försöka stävja det där alltför decentraliserade intresset för fornminnen och etnografica?

Åren har gått — kanske har farhågorna i några fall besannat sig, men hembygdsrörelsen har å andra sidan vuxit sig och växer sig dessbättre alltför så mycket starkare, den har blivit en så betydelsefull faktor i landsbygdens liv, att allt måste göras för att stödja den. Det intresse, den energi och företagsamhet, som är förknippad med hembygdsrörelsen, måste tillvaratagas, det behöver ibland en varsam hjälp till lämpligaste inriktning, men hårdhänt och negativt stävjas får ingen dess yttring. På den punkten är nog numera alla ense.

Vad hembygdsgårdarna beträffar har de en utomordentlig och högst betydelsefull uppgift just nu. En uppgift, som placerar samlarverksamheten på dess rätta plats, som en länk i det stora arbete hembygdsrörelsen har sig förelagt, museet är ett medel till skydd och förståelse och skall ej vara ett självändamål. Hembygdsgården skall nämligen icke vara ett museum, men där kan få rymmas en samling, med andra ord »museet» får inte täcka begreppet hembygdsgård och enbart hembygdsmuseer är enligt min mening fortfarande inte en lämplig form för den verksamhet varom här är fråga.

Hembygdsgården skall vara ett centrum för bygdens kulturella liv, men den verksamhet, som där bedrives, skall hålla sig på ett plan, där alla har möjlighet att kunna följa med, man skall arbeta på vardagslivets och realitetens grund, stimulerande, det är sant, men utan

Gregersgården i Gäddede, Frostvikens socken, Jämtland, från 1700-talet. Gården är under restaurering och kommer att invigas sommaren 1936.

att sväva ut i det blå. På hembygdsgården skall man tala ett språk, som alla förstår, orden behöver inte vara så stora och högljudda, exemplet skall vara den makt som verkar. Där skall på ett förebildligt sätt forntid och nutid mötas, så att dess arbete även kommer framtiden till godo.

Jag skulle gärna vilja exemplifiera dessa allmänna uttalanden med att berätta något om ett par jämtländska hembygdsgårdar under vardande, vilkas start jag sett på nära håll och vars öden jag följer med det livligaste intresse.

I Jämtland har hembygdsrörelsen en bördig mark att växa sig stark i, ty där finns en nedärvd tilltro till hållbarheten av egna traditionerna och en rotfasthet på de gamla gårdarna, som gått i arv från far till son i århundraden. Jämtland kan som bekant uppvisa sådana släktgårdar med 500- ja 600-årig tradition. Men å andra sidan — jämten har ett öppet sinne för moderna inflytelser, och det sker i Jämtland som annorstädes, att man stundom först för sent förstår värdet av det gamla bohaget eller skönheten i den gamla gårds-exteriören.

Ett lärorikt exempel på vad hembygdsrörelsen kan betyda ger dess korta historia i Frostviken, Jämtlands nordligaste socken upp mot Lapplandsgränsen. Provinsialläkaren där uppe, för den stora allmänheten mera känd som framgångsrik Kinaforskare och livläkare åt Sven Hedin, och jag hade kommit överens att till föregående sommar få till stånd en hembygdsfest i Gäddede. Någon sådan hade aldrig förr gått av stapeln i den kanten av länet, och vi lade planer, hur den borde arrangeras för att bli så givande som möjligt. Bl. a. ingick i våra spekulationer, att en liten utställning av gamla saker borde lånas ihop från gårdarna. Det är aldrig långt från ord till handling hos den doktorn. Det drog inte heller lång tid om, innan jag fick ett första telefonmeddelande om den igångsatta inventeringen, en rapport där den största tillfredsställelse över uppnådda resultat blandades med vemodsfulla skildringar av vad en dylik inventering skulle ha givit tjugufem år, ja bara bara femton år tidigare. I denna avlägsna socken hade under krigsåren ett par tyska antikvitethandlare uppköpt ytterst värdefulla kulturföremål, som för övrigt doktorn under en resa i vinter återfunnit och avtecknat på ett par tyska museer, framförallt i Hamburg. Det förtjänar nämnas att detta museum i närvarande stund t. ex. äger ett 30-tal vackra selkrokar från Frostviken, av en typ man nu ej kan uppbringa ett exemplar av på ort och ställe. För att lämna ett exempel på hur brutalt och omotiverat förstörelsen ännu i sen tid gått fram: år 1924 hade på en gård en fullständig uppsättning mans- och kvinnodräkter, — dräktdetaljer vi nu förgäves söka maken till — ända från 1700-talets slut och uppåt i tiden efter ett arvsskifte helt enkelt bränts upp »ty de hade skräpat länge nog». Trots detta kom utställningen i Gäddede att omfatta närmare 1.000 nummer.

Det var en upplevelse, som jag aldrig kommer att glömma, denna hembygdsfest! Den nya syn på det gamla, det egna, som denna strålande dag skapade. Ett sådant intresse som de hundratals besökarna lade i dagen, då de noggrant tog allt i betraktande! Den dagen rann det för dem upp en förståelse för vad alla dessa gamla ting betyder som förbindelsemedel mellan generationerna. Man gladdes över det man hade kvar, man grämde sig över sin dumhet att för en spottstyver ha sålt något gammalt, eller kanske rent av vräkt bort det. Man lovade sig aktsamhet om det nedärvda, antingen man med varm hand skänkte de utlånade föremålen till ett blivande museum eller man föredrog att föra dem hem igen. Redan dagen efter festen förde oss

Text:

Tandsbyns bygdegård i Lockne-socken, Jämtland, uppförd av ungdomar från bygden. Ett bra exempel på en nyuppförd bygdegård.

vår doktor till den gård, han hoppades skulle bli hembygdsrörelsens fäste i Gäddede, Gregersgården, en pampig 1700-talstyp. Genom mecenaters mellankomst är arbetet med dess restaurering i full gång, till sommaren skall den invigas. Nedre våningen blir en samlingslokal, den verkliga hembygdsgården, varifrån säkert ett för bygden ytterst betydelsefullt arbete kommer att utgå, i övre våningen blir ett museum, där bygdens folk får lära sig att se på det gamla med rätta ögon och insupa förståelse för att även de alldagligaste och ur penningesynpunkt tarvligaste föremål har sin historia, sitt värde, sedda i ett större sammanhang.

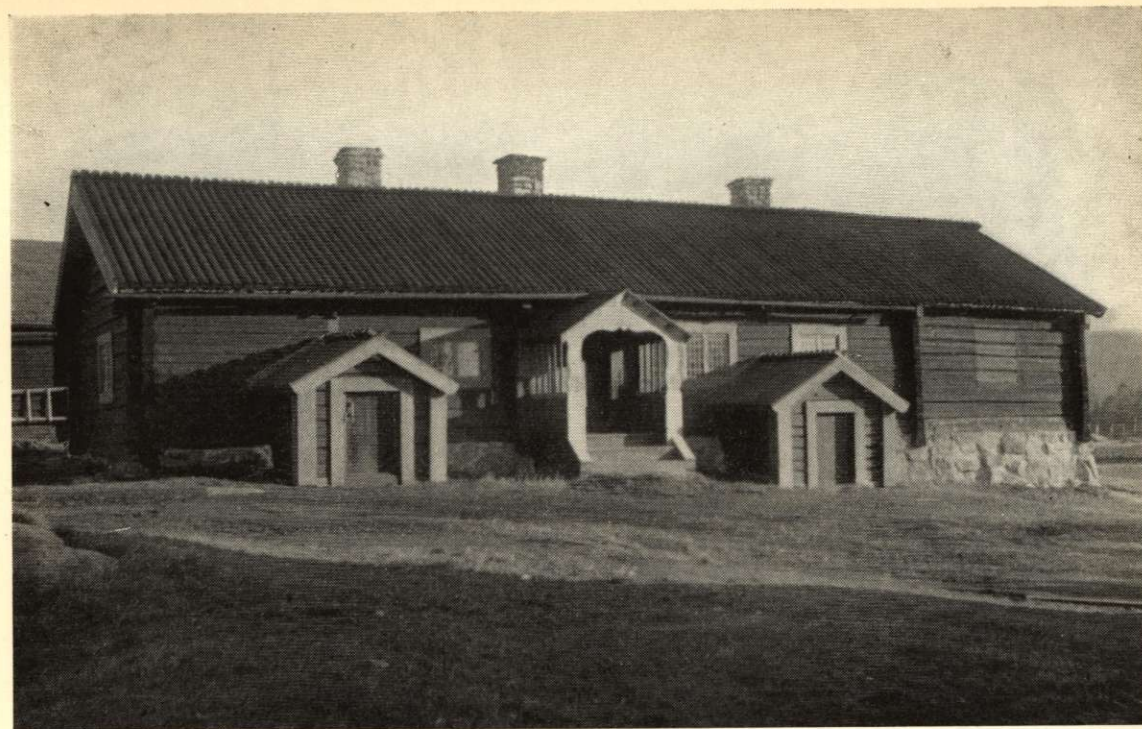
En ganska olika tillkomsthistoria har en annan hembygdsgård, vars invigning jag hade glädjen bevista sistlidna sommar, Tandsbyns bygdegård i Lockne socken. Bakom denna gård ligger ett hängivet respektgivande arbete av ett fåtal ungdomar från bygden, med en bygdens son och trogne skildrare i spetsen. Gården, som är nyuppförd i en präktig, gedigen stil, äges av en förening på f. n. 16 med-

Logården i Oviken, Jämtland. Invigd midsommarafton 1935.

lemmar. Den har i runt tal kostat 15.000 kr., denna kostnad har dessa ungdomar helt iklätt sig själva, genom eget arbete på byggnaden och genom kontanta insatser, samt har slutligen gått i god för den ännu obetalda skuld, som man nu är i färd med att avbetala, alltjämt med sitt eget arbete. Just när detta skrives pågår en vävkurs på hembygdsgården, i vinter har ett stort antal sockendrakter vävts och sytts där. En studiecirkel i svenska språket pågår likaledes och besökes av ett 30-tal ungdomar. Två gånger i månaden har man samkväm med goda program och låg avgift. Kurser i hembygdskunskap planeras. På föremåls insamlande lägger man här mindre vikt, men man ämnar göra ett fotografiarkiv över bygden och folket. Med ett ord man vill från denna gård sprida kunskap om den egna bygden och väcka förståelse för och kärlek till dess liv både nu och tillförne, en värdig uppgift för en bygds ungdom.

Det finns flera hembygdsgrändar i Jämtland, Tistegården i Häggenäs med sin gamla präktiga inredning från 1750-talet, Logården i Oviken, efter oförtröttligt arbete av socknens kontor invigd samtidigt med återinvigningen av Ovikens ärevördiga gamla kyrka. Det

Gården Gammal-Rems, Härjedalen. Iståndsatt av Nya Bergvik Ala A.-B.

finns en gård i Ström, i vilken socken man även i fjol avhöll en hembygds- och kulturmässa, som varade en hel veckas tid. Vi har Mörsils fornstuga, och en samling i Ytterån samt en inrymd i Marby Ödekyrka, vilken tyvärr i sitt nuvarande skick ropar högt på snarlig restaurering. Och talar man om Jämtland i betydelsen av Jämtlands län, så vet var och en, vad Härjedalens fornminnesförenings museum i Funäsdalen betyder. Vidare vad Sveg har i sin Gammelmon, och vad Nya Bergvik Ala A.-B. skänkt bygden med inståndsättandet av den utomordentliga gården Gammal-Rems. Vid Älvros' pietetsfullt iståndsatt, en gång öde lagda kyrka är den gamla sockenstugan en hemtrevlig bygdegård. Och i Lillhårdals kyrkby, den bygd, som alltjämt på ett enastående sätt bevarar sin gammaldags, sällsamt vördnadsbjudande prägel ligger på dominerande plats hembygdsgården Högen. Emellertid jag kan nu inte ingå på en närmare beskrivning av dem alla.

Jag vill blott till sist nämna, hurusom förenningen Heimbygda år 1933 räddade en gammal präktig gård, Lillgrytan i Brunflo sn, med

Helgdagsstugan i Gammel-Rems med målningar från 1774. Kyrkobilden avser den av Olof Månberg 1763 uppförda Vemdals kyrka.

ursprung från 1600-talet, vilken senare i tiden varit kaptensboställe och 1822 fick sin nuvarande gestaltning genom majoren Dillner, inom parentes inspirationskälla till Tegnens »Jämtlands jakt». Gården skulle rivas och då det visade sig för dyrbart att flytta den till Jämtli, beslöt man försöka förvärva den — medel därtill har för resten influtit genom från Östersund arrangerade fornminesutfärder — och behålla den på platsen. Enligt min mening är just detta idealet för en gammal gårds fortbestånd. Riktigt fasta linjer för gårdens kommande öde är ännu inte uppdragna. Men vi hyser vissa förhoppningar på att av Lillgrytan få göra ett hem, varifrån impulser kunna utgå, som bär frukt i skilda hörn av länet, och som får sin betydelse, då det gäller att framhäva värdet av ett hängivet arbete på den egna torvan eller i det egna hemmet, inte bara för en pinande nödvändig utkomst utan därför att det skänker tillfredsställelse och glädje och ger en trygg rotfasthet.

Hanna Rydh.

ÄLDRE BYGGNADSSKICK VID BONDGÅRDAR I JÄMTLAND O. HÄRJEDALEN

Motto:

»En gammal gård med runda furutimmer,
av nordens vindar grå, av solen brun,
uppå ett gammalt, litet kulligt tun,
där gångna släktens fotsteg jag förnimmer...»

(P. Nilsson-Tannér: En gammal gård.)

Långt in på 1800-talet behöll sig i våra trakter liksom i andra skogrika landskap den gårdsbebyggelse, som karaktäriseras av en mångfald av timmerhus, uppförda vart och ett för sitt särskilda ändamål. Ännu halvseket och mera efter trävarurörelsens och järnvägens mäktiga ingripande i bondehushållningen kvarlevde åtskilligt av ren medeltid i gårdarnas byggnadssätt. I vissa socknar har en hel del härav hållit sig tämligen orubbade ända in till senare årtionden. I centrala bygder och längs huvudstråken har emellertid skiftesväsen, moderniserade samfärdsel- och hushållningsformer, stegrade levnadsanspråk och ny byggt teknik ganska radikalt fasonerat om både by och gård.

Inom ett område som Jämtlands län, större än hela Danmark och sträckande sig från bördiga dalfören och tidigt odlade nejder upp till karga moränlider och fjällens ödemarksrike, hade säkerligen redan av forno en rätt varierande byggnadsstandard utvecklats sig. Men hög och fri boplats hade man i regel utvalt åt sig: på back-krönet gården med berget, skogen som ryggstöd, med ägorna nedanför utbredande sig i sluttning mot sjö- eller älvstrand.

Belägenheten och gårdstypen: den slutna klungan av idel liggtimmerhus, en grå träfästning på dominerande tomtplats, är slående karaktäriserad av en jämtlandsskald och kännare i mottot ovan. — Inga skuggande träd eller nämnvärda planteringar! »Hålla skogen från knutarna» var av gammalt en dygd genom nödvändigheten: att hålla odjur eller fiender inom god sikt. Trädgårdskötseln och därmed sammanhängande plantering har ännu den dag i dag är ej hunnit stort öka på den ringa naturliga lummighet, som genom någon sparad asp, rön, hägg eller björk representerar vårdträdbeståndet vid flertalet jämt- och härjedalsgårdar. Nybyggarsedvänja har i det stycket givit bestående prägel åt kulturbygden ännu efter tusenåra utveckling av och trygghet inom bondegemenskapen.

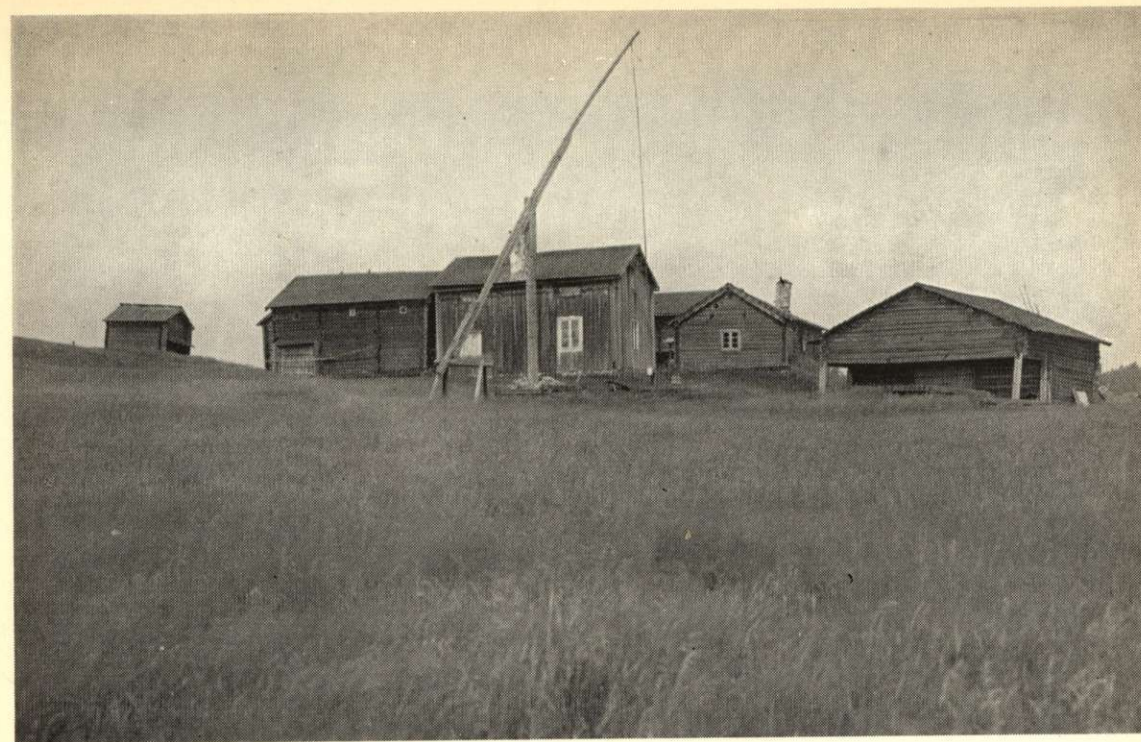
Tomtan i Klövsjö socken, en typisk jämtländsk bondgård.

Ålderdomliga byggnadsrester hemma vid gårdarna och de funktionellt ursprungliga anordningarna vid fäbodväsendets hustyper vägleda oss tillbaka till nybyggnadsskedet, ja, sannolikt till hedenhös. Men då här ej ges utrymme för något försök att i hela vårt områdes utveckling och vidd »bena upp» det historiska och tekniska i saken, må det följande begränsas till en erinran om några allmänt bekanta byggnadstyper och anläggningar från »före järnvägen», såsom man finner dem konserverade och uppställda till heders eller lutande till förfall både inom bekvämt räckhåll och fjärran från järnvägen.

Den gamla tidens bondgård krävde ett ansevärt antal åbyggnader. Bostället, för präst, militär eller civil ämbetsman likaledes — synehandlingar för dylika visa enahanda byggnadsschema, om också efter något högre standard.

Med boningshus, fähus, förrådsbyggnader och lokaler för alla grödor, sysslor och inrättningar kunde det bli både tio och femton hus eller mera. D. v. s. enbart på själva tomten. En hel del byggnader erfordrades dessutom på hemägorna, vid sjö och strömfall, vid kyrkplats och kvarn, på utslåttrarna och i fäbodarna. Ja, med både hemfäbodar och långfäbodar borta »på köln» blev det husbyggnad på hela tre gårdar.

Vid denna dubblering kunde vissa hus, bohagsting och redskap, som utranterats hemmavid, komma till pass vid »filialerna». Om alla de fältbyggnader för framkomst i terräng, för vattenreglering, hägnad,

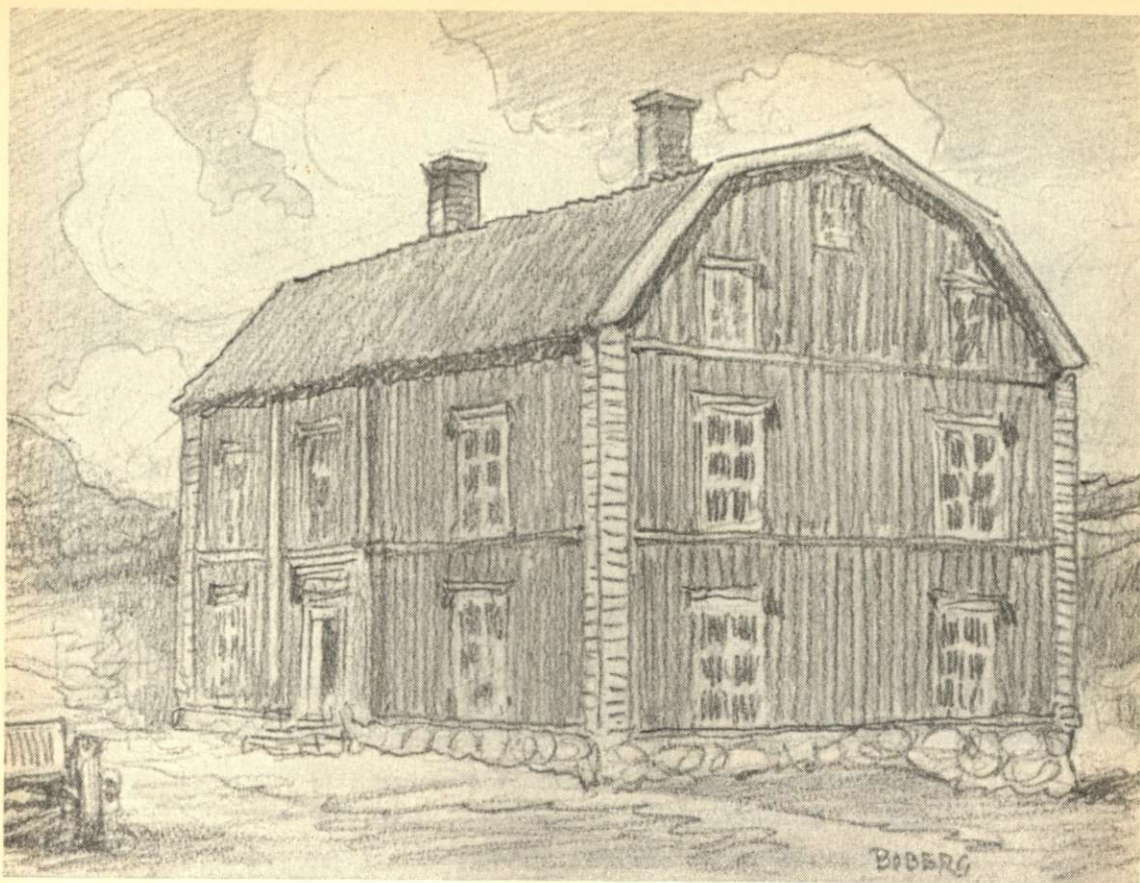
Högen i Lillhärdals socken, Härjedalen. En hembygds gård, som restaurerats och bevarats på sin ursprungliga plats.

»hässjerö och kornstänje», virkesförsörjning, fångst och fiske, som betingades av naturahushållningen, skall ej här ordas.

Boningshuset förekommer ju vid en välhävdd jämt- eller härjedalsgård i både dubbel och trefaldig upplaga. Fortfarande. Trots de i förhållande till gårdsdriftens omslutning fantastiska belopp, som byggnadskapitalet med förräntning och amortering måste uppvisa i ljuset av moderna lantbruksekonomiska kalkyler.

Såsom bostadens prototyp beskåda jämtarna med stolthet eldhuset från Hovdsjöskagen i Nyhem, återuppfört å fornbyn Jamtli under namn av »Pilgrimsstugan». Bovallens störös och storskogens timmerkoja med eldpall äro dess äkta syskon av kullen, om äldre eller yngre gör detsamma, typen är tidlös och ändamålsenligheten själv.

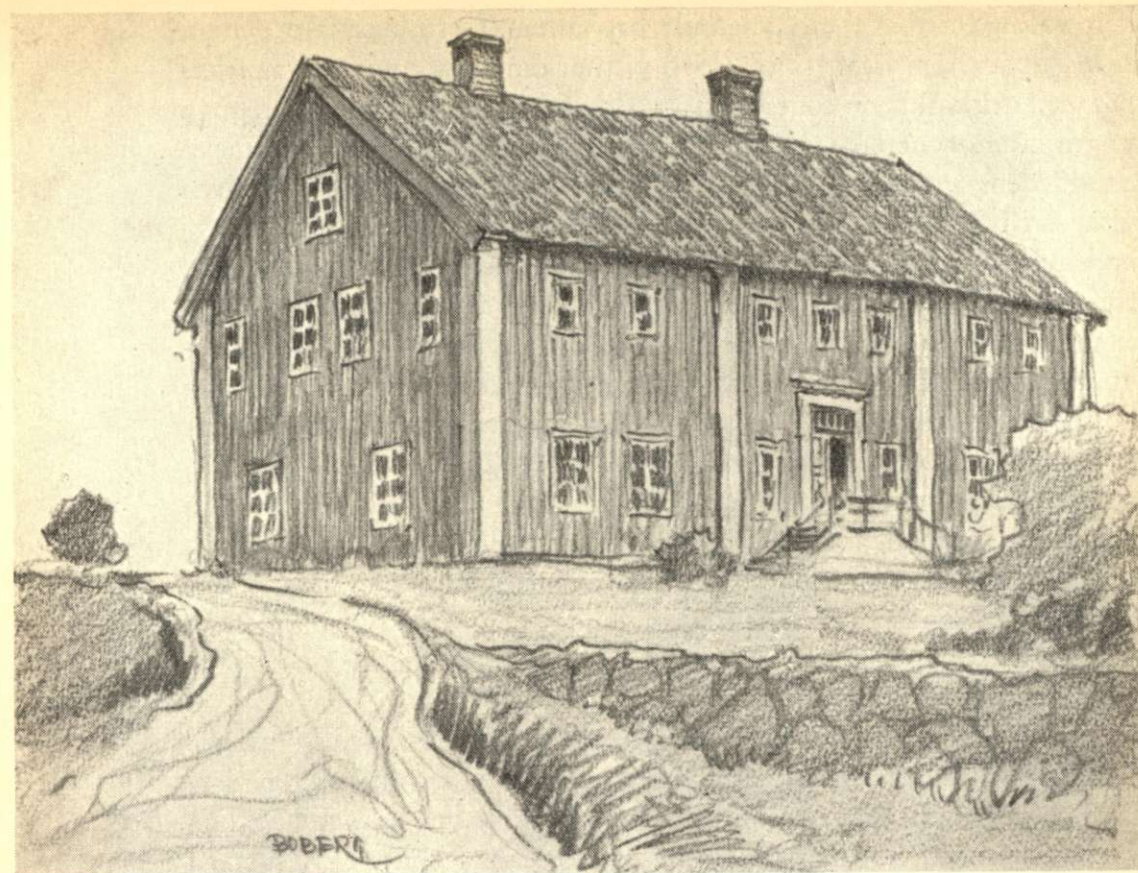
Manbyggnad i form av långstuga, den allmänt nordiska typen, två stora rum av husets bredd (9—11 alnar i kvadrat) med mellanliggande förstuga och kammare, är regel sedan århundraden tillbaka. Att den

Utanö, Hemsö kapellförsamling, Ångermanland.

i första utbyggnadsskedet bestått av bara ett rum med svale, ser man ofta nog, ävensom att hel- eller halvvånings påbyggnad döljer ursprungliga ryggåstypen. — »Hackåsgårdens» stuga från Arons i Salom, ävensom »Hammerdalsgårdens» stuga företräder å fornbyn denna typ. Jämför även den till Murberget, Härnösand, flyttade hackåsbyggningen samt »Älvrosgårdens» stuga å Skansen.

Den »riktiga» långstugan bör emellertid ha ännu ett rum, en storkammare», åt byggnadens ena gavel. — Värdig representant härför är »tingshuset» från Gärde i Brunflo, den första av de till fornbyn flyttade och konserverade byggnaderna. Denna kärva, tunga, jordsatta boning från 16—1700-talet passar rätt väl in i vår föreställning om det hårdföra och forngrå bondesamhälle, som redan i obestämd medeltid såg Brunflo kyrkas mäktiga kalkstenskastal resa sig

Hammar, Torsåkers socken, Ångermanland.

mitt i farvägen genom jämtarnas gamla inbygd, en landsstyrets och samfärdselns fasta väktare med utsikt åt Frösön, bonderepublikens centrum. — Byggnadens olika element äro rediga och väl urskiljbara: väggstammens grova tvåskrädda (ursprungl. delvis runda?) liggtimmervarv, golvens massiva syllar och halvklov, ämnade för seklers tramp och nötning, yttertaket omsorgsfulla konstruktion på åsar med tredubbla täckningslager av näver, mossa och granbark mellan tro och takved, hörnspisarna och de höga (i Jämtland ofta rappade) skorstenarna av fältsten, innertaken, kronåsarna, den mestadels fasta inredningen, blyfönstren, högtidsrummens festliga utsmyckning, som man av förstugudörrens grova gåttor och plankor ej skulle väntat sig. Storkammaren har ingång från gaveln, dess golvkällare lär ha använts som rannsaktionsarrest. Glacisen av ortocerkalk framför fasaden och

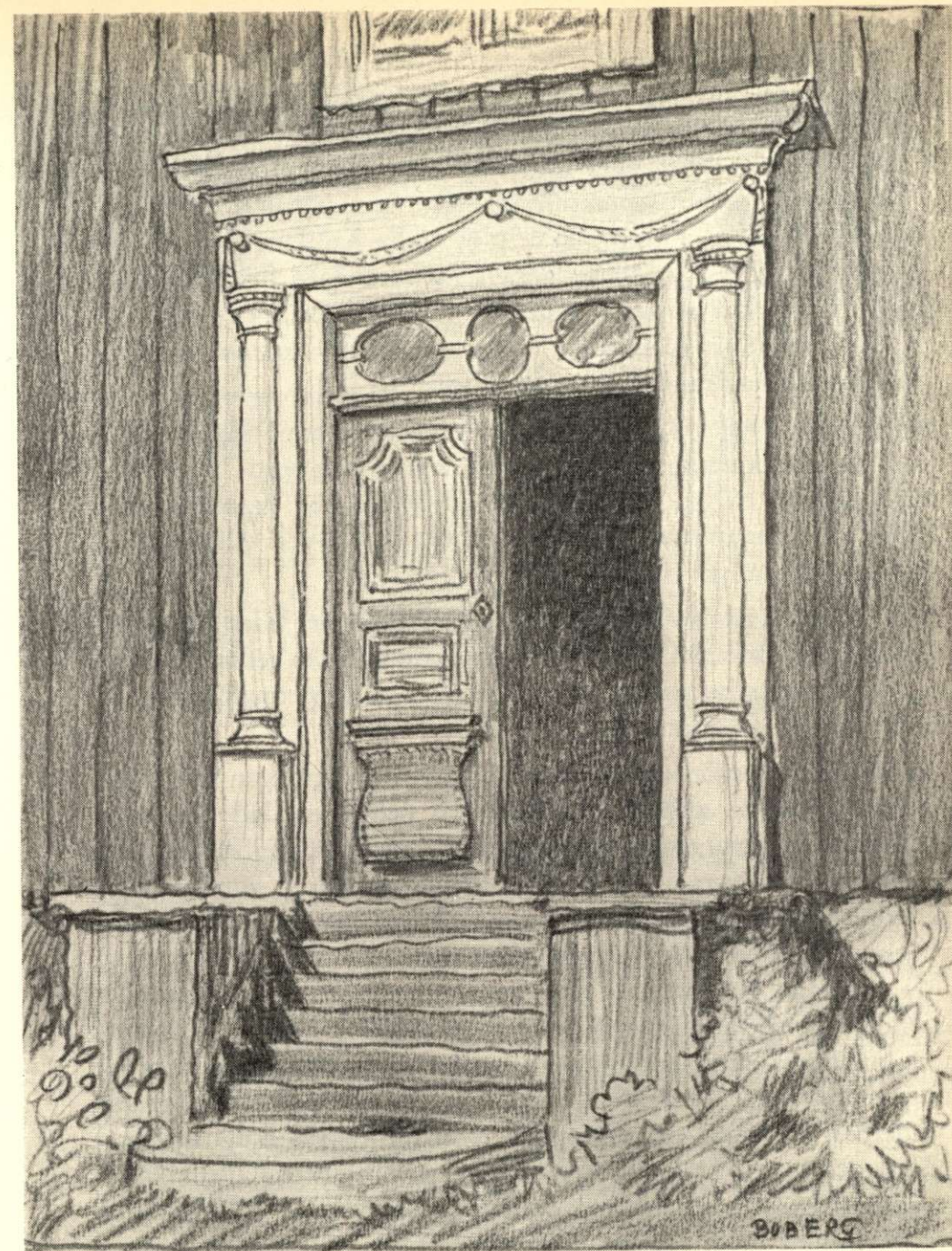
den väldiga 10—12 ton vägande brohällen (flyttningshjälp genom manskap av Jämtlands fältjägare!) vittnar om ursprungliga grannskapet med det kalkberg, som framfött både »det urgamla tornet», många yngre monument (Kungsstenen i Svedje) och Gustaverken. »Härjedalsgårdens» manbyggning från Länsmansmon, Lillhärdal, å fornbyn visar en tekniskt och konsthantverksmässigt åtskilligt rikare byggnadskultur. »Gammel-Rems» å Glissjöbergsremmet, »Gammalmon», föreningen Härjedalsslöjds minnesgård i Sveg, äro ännu andra prakt-exemplar av karolinska tidens bondeböningar i våra bygder, namnkunniga isynnerhet genom vackra snickerier (förstukvist, barfre), och kostbar dekorer. Hülpers bemärker den utomordentliga patina som solbränna och vind förlänat Härjedalens kärntimmerhus.

De i olika trakter anstående brytbara stenarterna sätta i sin mån prägel på byggnaden. Fjällbygdernas kvartsiter och skiffrar, använda till många utan- och inomhusändamål, centraljämtlands silur, södra Härjedalens sandsten, rätans- och ragundagraniternas byggnadsämne bidraga till karaktären av grundvalar, källare, skorstensmurverk, brohällar, takbeläggning m. m. sådant.

Samtliga stugor av denna typ äro ursprungligen av ryggåskonstruktion, med tredings- eller kuptak eller annorledes sammansatt undertak och sakna således fritt vindutrymme. Köket, stugan, det egentliga vardagsrummet, har i regel kronåsar, som dels konstruktivt staga gavel- eller hjärtväggar, dels tjäna behovet av upplagsplats och stöd för varjehanda (brödspett, slöjdvirke, klädesplagg till tork, barn-gunga, varpstolar).

Stigande välstånd, utrymmesbehov, tidens smak etc, föranledde påbyggnad av övervåning. Ett mycket stort antal av våra bondgårdars äldre »träslott» döljer bakom eventuell brädbeklädnad en sådan »generationsväxling». Övervåningen blev gästrum, klädstuga — eller bara tomheten, byggherren orkade kanske inte inreda det nya, men man måste »pryda upp byn». (Förf. är själv född i år 1811 påbyggd 1700-talsstuga; »oppistugan» vart aldrig inredd, ej ens golvad, timret i bakväggen åt skogen var varken bilat eller barkat, endast framfasaden åt kungsvägen hade fönster, röstena hade huggskåror mellan stockvarven för framtida gluggar, där huserade huvudsakligen svalor, ugglor och kvällfläx = flädermöss, byggnaden revs 1917.)

Man fortsatte att bygga med endast ett rum på bredden, även när man på en gång uppförde tvåvåningshus. — Ett sådant bygge skulle gå med fart och det märks understundom på timringen, som kan sägas

Frånö, Gudmundrå socken, Ångermanland.

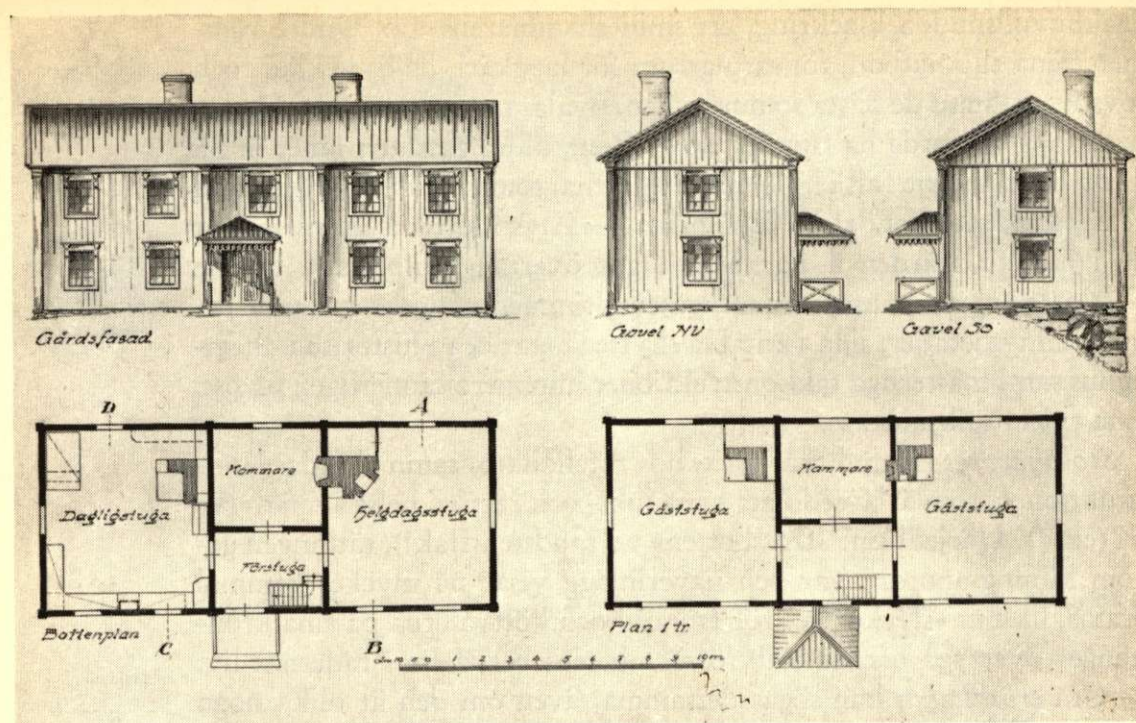
ha i allmänhet stadigt försämrats ända sedan vikingatiden. Byggherren-husbonden sörjde givetvis för att vältäjt och lagrat hustimmer och sågat virke fanns i ordning, måhända årtal i förväg, ävensom att näver och husmossa ej fattades, samt att knutstenarna voro lagda för tomtningen — stenfoten i övrigt bullrade man dit sedermera. Husmodern stod i sin tur för tillrustningen av mat och sovel åt timmermanslaget — en man per knut plus nödig hantlangning. Ett lispund torrfisk lades i lut, vilket ansågs vara standard för konsumtionen i det förstärkta matlaget under bygget. Och detta, d. v. s. väggstommen, borde vara klart på en vecka, vanligen i »huvuln», försommartiden mellan våranden och slåttanden.

Boningshus av korsbyggningstyp blev, såsom mera ändamålsenlig, allt vanligare, spåntaket ersatte de forna näver- och bräd-, resp. torvtaken, glas blev billigt, fönstren flera och större, rödfärgen kom till. (Tyvärr strök man sistnämnda även där det ej behövdes eller alls bort förekomma, bl. a. på loft och stolphärbren.)

Ex. på ett »träslott» av ståndsmässig karaktär erbjuder kronofogdebostället Grytan i Brunflo (1800-talets början), som genom föreningen Heimbygdas bekostnad blivit bevarad på ursprunglig plats — tingshuset n:r 2 från Brunflo.

»Löfvenskiöld-stilen», den symmetriska korsbyggningen med frontispis, verandor, altaner maskinhyvlat och oljemålad panelning och inredning, lövsågerier, kokspisar och kakelugnar erövrade efter 1850-talet hela Sverige (utom Siljansbygden). Här i Jämtland och Härjedalen sökte på 70—80-talen varje bondgård med självaktning och under stimulans av husbehovsvirkesrättighet från de till bolag sålda skogarna modernisera sig i byggnadsväg. — Vad Jämtlands landsbygd beträffar, torde Ol Nils-byggningen i Torsta, Ås, sedermera folkhögskolans, resp. lantmannaskolans egendom, taga priset såsom representant för denna hos oss rätt opraktiska och framför allt i underhåll dyrbara »schweizerstil». Missriktningen kulminerade i ordens- och missionshus, skyttepaviljonger, stationssamhällenas handelsmansvillor och bolagsdisponenternas chateauer. — Möbleringens nya likriktning gjorde denna metamorfos följe. — Och bygdemuseernas betingelse var given.

Lyckade exempel på renovering av äldre ortstypiska manbyggnader för nutidsbruk saknas ej (Richard Eliassons, Eggen, Mörsil). — I själva verket är »gammalstugan», där den finns kvar, ännu en nog

Sanne i Hackås socken, Jämtland. En riksdagsmans gård vid 1850-talet.

Trett:

så ändamålsenlig ram kring bondefamiljens arbetsliv och granngårds-umgängelse, i varje fall sommartid.

Men manbyggningen är bara ett (två, tre) av den gamla bondgårdens många hus. Jämte boningshusen bildade bod, (loft), stall, ladugård, lada (loge), vedskjul, avträde o. s. v. en mer eller mindre sluten fyrkant kring gårdsplanen; därutånför låg sedan andra hus, framförallt kornhärberge, större trösklada, brygg- och bastu, smedja, foderlada, lövskjul m. fl. —

Såsom ex. härpå återopas plan över Gammel-Rems.

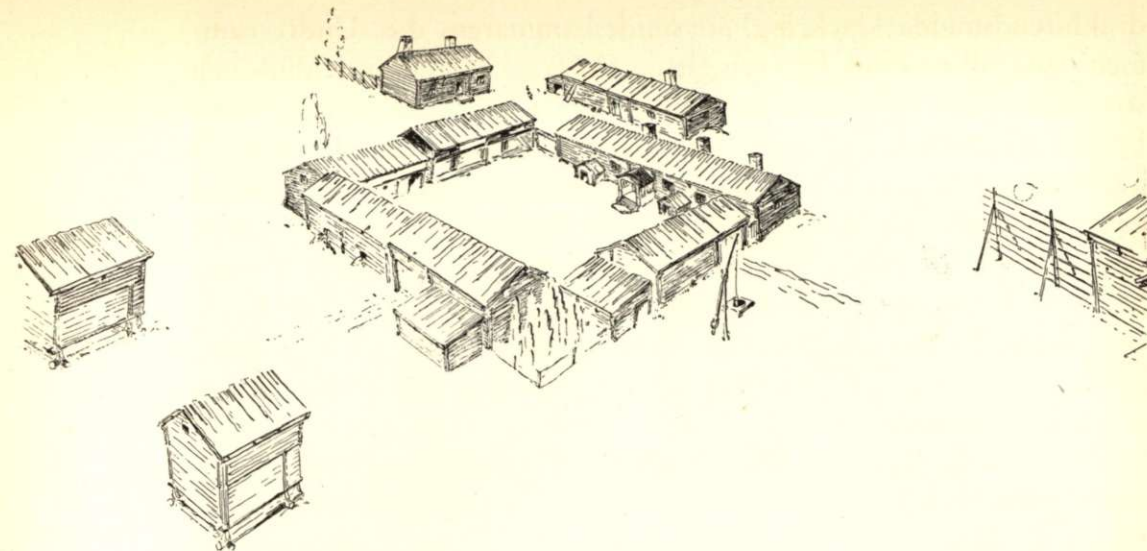
Loftbyggnader och stolphärbren verka genom sin anordning och timringsteknik mest ålderdomliga. De gå också utan tvivel tillbaka på forntida byggtradition, medan de bästa i behåll varande, om de äro daterade, tillhöra 15—1600-talen, de flesta 1700-talet. — Loftet är byggt med genomfartsport, symmetriskt eller ensidigt förlagd. Gårdens slutenhet och karaktär av borg framhäves av den tunga porten med dess starka ramverk, ett yxans mästerprov, och klinkans ox- eller

drakhuvudsmidda klackring, ett smideshammarens d:o. Undre rummen tjäna till matbod, förvaringsrum för laggkärl, de övre kläd- och sovstugor, ännu de bästa sommartiden. Svala, mörka, flugfria. Denna byggnadstyp torde ha funnits på de flesta äldre gårdar i länet in på 1800-talet, i varje fall i härjedalssocknarna, som synas ha haft mycket gemensamt med det dalska och norska. — Älvrosloftet å Skansen samt de i härjedalsgården å Fornbyn något övertaligt inpassade tvenne portloften med sitt utomordentliga rundtimmer, magiskt syftande utsmyckningsdetaljer, sina veritabla skyttegångar och »historiska» hemlighus samt mäterliga takkonstruktioner imponera sannerligen på oss, sena tiders spiksnickare.

Stolphärbret (ibland två, t. ex. hos rotehållare) sammalunda. Konstruktionen, som är avsedd att vara fukt- och råttfri, helst även dyrkfri (ex. fr. Härjedalen: »trossbotten» av sandstensflak!), tätningen genom kilningsanordningar och näverinlägg visar på mycket gammal praxis, liksom »slyckorna» för frösådd och köttvalerna på sina kronstänger övertyga oss om självförsörjningens betydelse i fädernas liv. — Om *tröskladan* kan sägas detsamma, även om den är olika noga timrad ned- och upptill. — Det vill synas som om till log- och ladutimmer ibland användes furulöpe. Furutyckeln för barktäkt till nödbrödsberedning hörde reguliärt till inventarierna lika mycket som trösklagan. — Trösklogen (vanligen: lo'n), kornladan, företer mer än andra gårdens byggnader en teknisk utvecklingsgång fram mot arbetslättande maskinella anordningar. Om sålunda den gamla trånga logen för handtrösk av nog så få kornskylar eller rågkärvar och även så den något större för tröskvält, körbult kunde rymmas i den slutet byggda gårdsramen, så krävde nyare loge med vandrings- (eller vatten-) driven tröska ett friare läge, liksom i nutiden den motoriserade d:o.

Ännu 1915 kunde man t. ex. i Lillhärdal förnimma de samtidiga arbetsljuden från skilda gårdar av tröskslagor, körbult, olika slags vandringar, stifttrösk för handkraft samt fotogenmotordrift vid tröskning — elektrifieringen har kommit senare. — Vilket inte hindrar, att trösklagan fortfarande finns kvar och i bruk, liksom handskäran, sigden, existerar i bredd med självbindaren på åkern. — Trösklogarna förete många skiftande anordningar från Kall och till Fors, från Vattudalen och till Hogdal, de ha liksom sågar och kvarnar utlöst bondemekanikerns experimentlust och yrkesskicklighet.

Stall och ladugård borde här ha upptagits till betraktelse närmast

Gammel-Rems, Härjedalen. Ett praktexemplar av den karolinska tidens bondgårdar.

efter boningshusen, så mycket mer som husdjuren förvisso äro äldre följeslagare till människan än sädeslogen.

Hästen stod högre i rang än klövboskapen, *stallet* var därför också bättre byggt än ladugården. Det hade gärna loftskaraktär genom åt framsidan med dess seltygsknaggar framspringande foderkulle, vilken, fylld med hö, hjälpte till att hålla värmen i den f. ö. lagom trånga och mörka lokalen med dess trivsamma doft och de lugna ljuden av malande tuggning, »ombyte av fot» och vilans belåtna suckar, eventuellt en försynt »homring», lågmäld gnäggning *con bocca chiusa*, såsom påminnelse om vattning. — Glissjöbergs-Remmets stall av år 1723 i härjedalsgården å Fornbyn samt Älvrosgårdens å Skansen företråda typen färdstall för formän kunde också finnas på gården.

Ladugården (föuse, fjöset, fåset) är ett avgjort »röthus», någon särdeles gammal sådan finner man sällan i behåll. (Prototyp: se fäbod-fjöset.) Den gamla typen, en stor och bred liggatimmerbyggnad av ryggåstyp, som utom svale och foderlada innehöll ett för kor och småfä gemensamt rum med väggfasta bås, kättar, »hjäll» för »sceuan» (fåren), fjöspigan och »mossan», renlav, hjälpfoder, eldstad, murgryta för sörpning, somligstädes även bakugn, är i mans minne, kanske någonstädes ännu i bruk, i varje fall att skåda vid bygdemuseernas min-

Hammerdalsgården, Jamtli, Östersund.

nesgårdar (jfr Fornbyns Härjedalsgård, Skansen etc.). Fasta gödseln, med inströ av granrishackelse, skottades ut genom vindögat, såsom merendels sker än i dag, eller fälldes från rännan genom lämmar i plankgolvet ned i gödselkällare, den flytande spillningen rann självmant samma väg. — Somligstädes höll man sig för värmens och bekvämlighetens skull till en kombination av bonings- och fähus, med eller utan skiljande vägg. Detta förekommer förresten ännu i vissa socknar, i varje fall att man sommartiden efter buföringen skurar ladugården ren och fin och bebor sig där, under det att den »Löfven-skiöldska» nystugan står heldagspyntad ända till hösten, då såväl folk som få återgår till varsitt.

Ved- och virkesskjul (årsförlag av »raskved» och ämnesved), redskaps- och snickarbod, slipställning, brunnsanordning (stolpvinda, svängel) humlegård, plantlave, hörde till komplexet. Avträdet »prevetet», rymde bl. a. potatisgräv och tjärbutt, där hängdes även för sommaren hundskinns- och vargskinnpälisar, lappstövlar m. m., — garanterat mal- fritt. — Bryggstuga, bastu, smedja, härbre, loge, storhässja, sommarfähus, lågo mera avsidet.

Så byggdes, tillväxte, förnyades och förbättrades bondens gård, en träfästning uppförd utan »byggnadssubventioner från det allmänna»,

text: Grytan i Brunflo socken, Jämtland. Kronofogdeboställe från 1800-talets början. Exempel på träslott av ståndsmässig karaktär.

bebyggdes för sekler eller efter sitt ändamål mera säsongmässigt, bebyggdes ideligen av åbon, byggdes av generationer.

Den gamla ortsbestämda timmermans-, snickeri- och målningskonsten har genom kvarlevorna i bygd och fäbodvallar blivit ett föremål för forskning som i sin tur förmedlar impulser till förnyelse inom arkitektur och konsthantverk. Ej så få av Sveriges hundra timmerknot- och takformer äro hemma i vårt län. Mästare på sköna möbler, husgerådsslöjd, smide och siratlig målarkonst ha vi haft många och äga väl sådana än. Vävnadskonstens mästare äro återfödda i våra dagar och verksamma till gagn och heder hos oss och ute i världen.

Man hugger (sällan) stål under stalltröskeln numera, »puken» har ingen funktion i vår mejeriorganiserade tid (den kallar sig nu mjölkhygienisk kontroll och poängbedömning), kvarntomten lever på sin höjd i felans halvt förklungna låtar, i den romantiska målarskolans tavlor — och i etnologens mödosamt växande kortsystem.

Kvarnhus, Lillhärdals socken, Härjedalen.

»Turisten», den semesterfirande och på allsköns funkisbekvämligheter utledsna stadsbon söker sig gärna i bygd och tassamarker till det ålderdomliga, det primitiva, till kvarter inom timrad vägg och under sotad ås, helst med ett så pikant tillskott som »oknytt».

Emanuel Eriksson.

NÅGRA SYNPUNKTER PÅ LANDS- BYGDENS EGNA HEM

På nästan intet område har industrialismens och de nya hushållnings- och levnadsformerna haft en sådan inverkan som på bostadens område. Självhushållningen var en självklar sak, t. o. m. i stor utsträckning i städerna. I Uppsala levde ännu vid sekelskiftet i friskt minne när professorernas boskap drevs i vall till betena utanför Svartbäckstull. Ett flertal av hyreshusen och även professorsboställen hade då ladugårdar, stall och spannmålsbodar kvar på sina bakgårdar, ehuru dessa i regel ej togos i bruk annat än i de gårdar, som voro medelpunkten för marknadsbesökarna.

Utvecklingen har gått svindlande fort, även på landet. Inte ens bland jordbrukarna är självhushållet längre så allena rådande som förr. Visserligen äro särskilt småbrukarna i skogsbygderna i hög grad hänvisade till att reda sig på vad gården ger, men de kontanter som man kan samla på extra arbete, såsom sågverksarbete, skogskörslor och hemindustri för männen, hemslöjd och dagsverken för kvinnorna äro välkomna bidrag i kassan för att möjliggöra inköp av sådant som även lantbefolkningen numera räknar till livets nödtorft samt att ge önskvärd omväxling i dieten.

Ett småbrukarhem ser liksom ett stadshem ganska annorlunda ut nu mot för 30 år sedan. Egnahemsrörelsen har ej minst tack vare Samfundet för Hembygdsvård spritt trevliga byggnadstyper, mången gång lyckligt anpassade efter den miljö i vilken de skulle ingå. Ofta nog äro emellertid nybyggnaderna ej så väl genomtänkta och planlagda med hänsyn till sin uppgift som man kunde önska. Man har mera gått efter allmänna typer, slentrianmässigt upprepande villa- och trädgårdsstädernas bebyggelse kring storstäderna och dessa ha heller ej alltid i första hand gått ut från husets användning till visst ändamål.

Vid planläggandet av ett eget hem är det alltid av värde att grundligt sätta sig in i hur det varit förr just i den bygden. Man kan nämligen utgå ifrån att de hustyper, som använts genom sekler utan större förändringar, besitta egenskaper av värde för dem som skola arbeta under samma förhållanden. På flera andra områden har vetenskapen

först efter decenniernas forskningar lyckats klarlägga orsaken till att det eller det, som erfarenheten lärt våra fäder, var hälsosamt, nyttigt eller bra. Man behöver endast tänka på att mycket som för ganska kort tid sedan stämplades som meningslöst, ja onyttigt, har visats vara raka motsatsen, särskilt då det gäller folknäringens och lanthushållningens ekonomi.

De nyare egnahemsplanerna ha företett åtskilliga variationer av det gamla temat, framkomna under försök att komma ifrån flera saker, som man måste stämpla som icke önskvärda. Vid försök att intränga i problemet skola vi först betrakta ett lanthem i landets övre delar, där husmodern har det mesta av hemmets arbete på sin lott.

Den gamla typen av »stuga», d. v. s. familjens boningshus och gårdens medelpunkt, bestod av ett kök och en eller två mindre kammarer. Endast undantagsvis har man haft rum i övre våningen och dessa ha då mestadels utnyttjats endast om sommaren. Förrådsrum såväl för mat och kläder ha varit inrättade i särskilda byggnader, ja, ofta även källaren.

Nackdelarna med denna anordning äro lätta att visa upp. Köket kom att rymma även sovplatser, emedan man varken ville eller kunde elda upp flera rum under den långa vintern. Samtidigt måste det tjänstgöra som arbetsplats för de flesta av familjens medlemmar. Där småbarn fanns måste de hålla till där, ty husmodern kunde ej på annat sätt utöva uppsikt över dem. Gamla och sjuka kunde man isolera i kammaren, men i verkligheten blev det ofta så att de blevo liggande i köket-dagligrummet, dels för sällskaps skull, dels för att det blev mindre besvärligt att passa dem.

Ventilationen, som var lättare att sköta på de öppna spisarnas tid blev högst otillfredsställande. Hushållet blev onödigt tungskött genom att förrådsrummen lågo utomhus även då det gällde de mindre, för dagligt bruk uttagna partierna. Till källare och förrådshus måste man bana väg vintertid med snöskottning, ett betungande arbete för kvinnorna, som ofta äro ensamma om gårdens skötsel vintertid, då den manliga delen av hushållet arbetar i skogen eller har vinterkörslor.

Att lösa dessa problem på papperet har varit en lätt sak. Man har stått vid ritpulpeten och dragit upp konturerna av det idealiska arbetar- och småbrukarhemmet och spritt ensartade typer från Ystad till Haparanda. Därigenom har mycken sund bostadskultur spritts

Vattnäs i Mora socken, Dalarna. Köket, som går tvärs över hela byggnaden, har arbetsplatser för familjens alla medlemmar.

över landet och den allmänna bostadshygienen förbättrats. Samtidigt kan man ej neka till att mycket kunde varit bättre, mera lämpat för lägenhetsinnehavarnas behov och klimatets fordringar. Erfarenheten av hur många byggnadsritningar tett sig i den praktiska tillämpningen, har lärt att det som är bra på papperet förfelar sin verkan under omständigheternas tryck. Hur har man då löst problemen? I en del fall har köket gjorts litet medan huvuddelen av byggnadens areal ägnats åt dagligrum och särskilda sovrum. I andra har köket gjorts större med särskilt angiven plats för matvrå och sängalkover, för att ej sovplatserna skulle stå synliga i rummet. Visthus och källarfrågan har i regel ordnats upp efter mera moderna linjer, men en viss opraktiskhet i byggnadernas planläggning och utförande, ej minst då det gäller att utnyttja moderna anordningar, byggnadsmaterial och färger gör sig i regel gällande. Huvudsaken har dock vunnits därigenom att intresset väckts för modernisering

av bostaden, för bättre hygien och större hemtrevnad. Huvudorsaken till att ännu många brister finnas är att man ofta ritat planerna med all hänsyn tagen till praktiskt utnyttjande av areal, luftkubik o. s. v., men ej till hur det går till att sköta hemmet med liten arbetskraft och många arbetssamma moment.

Under de flesta förhållanden skall köket vara ej endast det husliga laboratoriet utan också medelpunkten i hemmet. Husmodern bör så att säga från härden kunna överblicka och leda det arbete som sker i hemmet, barnens lek och vårdnad. Hon bör där ha ej endast spisen utan också en bra arbetsplats, t. ex. rum för en vävstol, spinnrock eller annat arbete. I många hem, där kontantförtjänsten till största delen inflyter genom hemslöjd eller hemindustri bör plats finnas just där för detta. Idealet närmar sig den stuga i Vattnäs by i Mora, som utgör centrum för tillverkningen av dalhästar och andra trädjur. Där ha alla familjens medlemmar sina arbetsplatser, pojken, som hugger till ämnena, far som snidar, mor och döttrar som målar eller gör penslarna av ekorrsvansar. Stugan består av ett stort kök, som går tvärt över hela byggnaden och alltså har fönster på tre sidor och därinnanför mindre kammare samt gavelrum och vindsutrymmen, som nu mest utnyttjas sommartid.

Vi tangerä här i första hand en sida av bostaden, som man ofta ej tänker på, då man ritar egna hem eller hem åt en stor kategori av lägenhetsinnehavare: arbetsplatsen i hemmet. En stor del av svenska folket har eller bör ha en stor del av sin inkomst av hemarbete av olika slag och dessutom bör arbetsplatser finnas, som inbjuda till arbete för hemmets underhåll och slöjd till husbehov. Problemet har av folket självt lösts på nyssnämnda sätt i många fall. Vattnässtugan följer uråldriga traditioner. Anders Zorn beskrev en gång en »Mora-stugas» förtjänster: hustrun skötte hemmet vid spisen, sovplatser fanns i det värmda rummet, på takstolarna var en provisorisk snickarverkstad ordnad eller plats för slöjdgrejor, och golvutrymmet var fritt för arbete och lek, ja för dans om aftonen när man var fri och ledig.

En annan lösning, av samma problem, bostad och arbetsplats, som ej är ovanlig, finns mycket bra utformad flerstädes på vår landsbygd. Stugan som är ganska bred, c:a 9 meter, är delad i två rum på gaveln, det yttre kök, därinnanför en kammare med sittplatser och sovplats. På andra gaveln, förstuga, trappuppgång och ett rum ungefär 5×4 meter som är verkstad och gränsar till kam-

Bonäs i Mora socken, Dalarna. Korgmakares verkstad, som även inrymmer hustruns stickmaskin och en sovplats.

maren eller dagligrummet. Hos en korgmakare i Bonäs, Mora, finna vi detta rum enkelt och rationellt ordnat med en öppen — förresten mycket trevlig gjord spis — korgmakarens bänk, hustruns stickmaskin och en sovplats. På vinden äro sovrums och förrådsrum.

Felet ur modern hygienisk synpunkt är att man har sovplatser i köket, så att säga bor för mycket inpå varandra, trots att utrymme ej saknas. Källare, skafferier etc., har fått en mera modern lösning, men åtskilliga förbättringar borde kunna åstadkommas genom bättre planlösning, goda skåpinredningar o. s. v. De här nämnda lösningarna av det egna hemmets problem ha således mycket gott i sig, men lida fortfarande av stora brister. Dessa ligga mest på det hygieniska området. Man är trångbodd trots att utrymme finnes och ventilationen, allmän trevnad och ordning bli lätt lidande.

I Norrland har en del egna hem, utförda efter vissa typritningar

återinfört ett större kök och även avsett sovplatser däri. Orsaken därtill är utan fråga ett krav från byggaren. Man kan inte orka att elda och städa och sköta flera rum, det blir både för dyrt och arbetsamt. För att göra det »snyggare» ha sängarna inretts i alkover med draperier framför — alltså det gamla skåpsängssystemet i modern form! Man kan knappast tänka sig något olyckligare än denna anordning. För en trött och sliten husmor med arbete i överkant eller för slarviga ungdomar ligger det oändligt nära tillhands att inte sköta dessa bäddar bakom gardinerna. En närmare bekantskap med denna sortens hem visar också att så ofta är förhållandet. Dessutom blir luftväxlingen otillfredsställande och köksoset stannar bakom förhängena.

Hus av de ovan beskrivna stugornas i Vattnäs och Bonäs typ skulle mycket lätt kunna utvecklas till idealiska bostäder av denna art, ifall man kunde laga så att byggnaderna bättre utnyttjades. Detta kan enklast ske genom att centraluppvärmning, vatten och avlopp ordnas praktiskt från början vid byggandet. Det behöver ej bli så stor merkostnad att inte arbetsbesparingen, trevnaden och utrymmet i framtiden förräntar och amorterar anläggningskostnaden. En liten värmeanordning av Thaermia-typ eller liknande, anordnad i samband med köksspisen och eldbar oberoende av denna, är bland det mest ekonomiska man kan ha i ett mindre hus ej minst därför att dylika i största utsträckning kunna eldas med virkesavfall, skrapved och spånor. Det lönar sig också att ha en vattenhållare, som ej skall eldas med slinga i spisen utan i egen fyr. Det finns värmeledningar av denna art, som ej äro beroende av ett konstant vattentryck och vattentillgång, vilket är en mycket vanlig svaghet i landsbygdens vattenledningssystem och hindrar mången från att rationellt lösa uppvärmningsfrågan. Om man i ett dylikt hus inför genomgående tvättgolv, ej skurgolv, samt lasering, linoljedränkning etc. av trävirket så att man slipper underhålla oljemålning och laserade trätak i stället för pappspända tak, som spricka och taga fuktfläckar, har man undvikit mycket besvär och många utgifter.

Ett önskemål är också att huset bygges så att underhållet blir så billigt och enkelt som möjligt. Rötmoda eller Falurödfärg på ohyvlat lockpanel ger en billig, bra och lätt underhållen behandling av exteriören, som annars blir dyr i underhåll och mycket svårare att få vacker. De moderna gedigna tegelsorterna ge den bästa taktäckningen och i det inre bör man som sagt så långt möjligt är undvika oljemålning och pappspänning.

Bygata i Bonäs by, Mora socken, Dalarna.

Förses så huset med en väl disponerad källarvåning med förrådsrum, tvättstuga, bad etc. så har man ett lättskött eget hem, där husmodern spar flera timmar om dagen av tungt och tråkigt arbete. Därigenom ökas trevnaden i hemmet och alla familjemedlemmar få mera tid över till extraförtjänster, studier eller annat arbete.

Gerda Boëthius.

MODERNT OCH URÅLDRIGT I NORRLANDS KULTURLANDSKAP

Ännu skall det krävas många och vidsträckta forskningsfärder till bygder och utmarker, lappland och fisketräsk och därtill många lärda mödor bland arkivens kartor och syneprotokoll, innan de norrländska kulturlandskapens historia blir skriven. Ännu kan etnologen knappast göra mer än teckna enstaka landskapsbilder och påbörja en analys av deras historia och etnologiska innehåll med hjälp av de få och kanske alltför bräckliga arbetshypoteser, som nu kunna stå honom till buds.

*

Jämfört med det komplicerat uppbyggda kulturlandskapet i länder som England, Italien, Irland kan det norrländska kulturlandskapet synas enformigt och enstydigt. Och dock ha flera skilda odlings-system, skilda kulturer, varit verksamma under århundraden eller årtuseden i de väldiga vidderna av skog och myr, älvdal och fjäll. Ej heller i Norrland har humaniseringen varit en enhetlig process. Skogslappar och fjällappar, finnar, bönder och birkarlar ha kämpat var för sina livsformer och ekonomiska behov. Ännu idag bygga lappar, bönder och bolag högst olika kulturlandskap.

Se t. ex. hur de gamla norrländska bruksbygderna genom en storartad expansion formats till industridistrikt, som med ett välorganiserat, jättelikt nät av flottningsleder med sorteringsbommor, kajer, hamnar och trafikmedel av olika slag är inlemmad i storindustriens och världshandelns världsfamnande organism. Timmerbråten i älven har adress icke till närmaste bygd eller stad utan till England, Frankrike, Afrika. Den är en detalj — liksom hela industridistriktet — i det internationella kulturlandskapet *Urbs*, som Ludvig Nordström ser växa fram på tusen och åter tusen platser på ytan av vår planet, platser som inbördes äro förbundna genom ett nätverk av ekonomiska intressen.

Och se, strax där invid, älvdalens bondebygd, representerande en helt annan landskaplig inställning, en helt annan form för förhållandet mellan natur och kultur. Det moderna industridistriktet har tek-

Timmerbråten i älven har adress icke till närmaste bygd eller stad utan till England, Frankrike, Afrika. — Storforsen i Pite älv.

niskt planlagts och disponerats för ett enda arbete, en enda produktion i tekniskt och ekonomiskt gigantiska former, ty produktionen avser ej förbrukningen inom den egna bygden utan hela länders eller världsdelars efterfrågan på den enda varan. Bondebygdens gamla traditionella odlingsystem är mångsidigt men alls ej gigantiskt. Det har under mycket långa tider organiskt vuxit fram som omständigheterna ha givit det och i former, som tekniskt och ekonomiskt sett äro mycket beskedliga. Långt utöver självhushållets och naturhushållets ram strävade man ej. Produktionen har varit bestämd av den egna gårdens behov och någon försäljning till »sörkörare» och marknader. Intressekretsen har i stort sett sammanfallit med den egna bygdens horisont, och denna slutenhet har präglat både livsformer och landskap. Bondebygden har i arv från gångna generationer en socialekono-

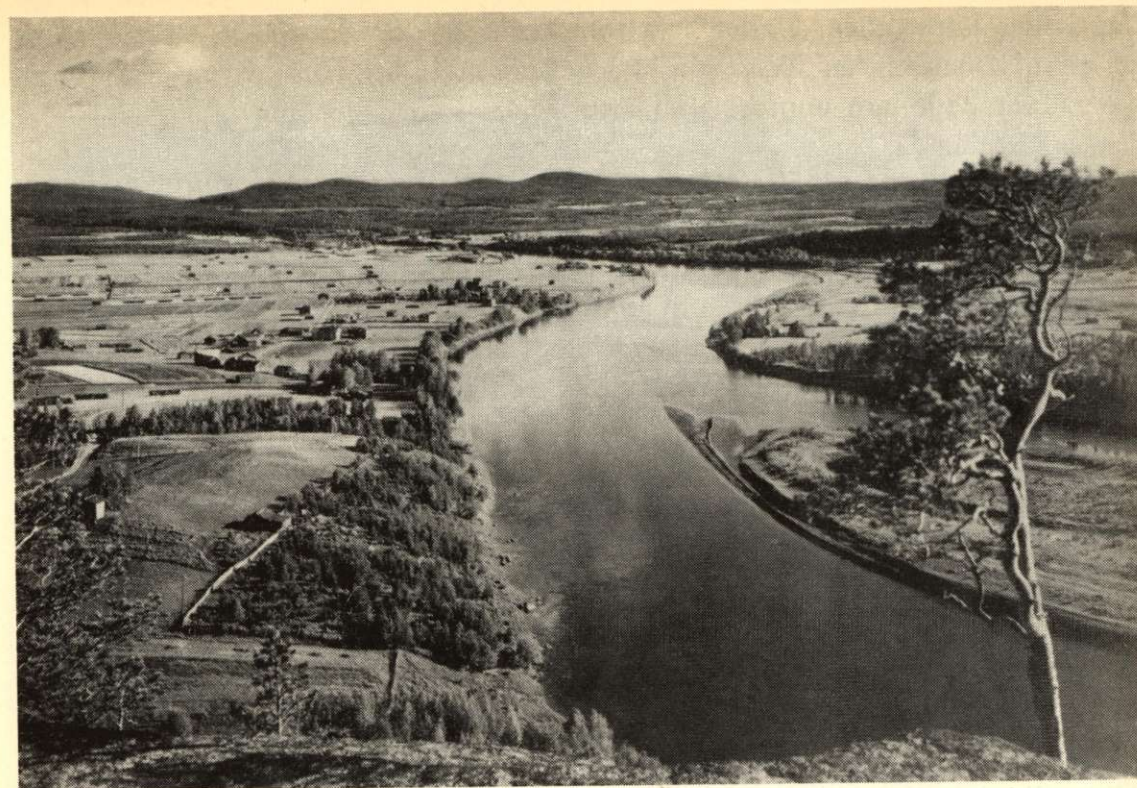
misk organisation, som förmår upprätthålla en viss ålderdomlig standard för mänskligt liv, vilken ej kräver någon synnerligen intensiv exploatering av naturtillgångar och människor. Den äldre odlingen snarare smyger sig efter naturens former än den bryter igenom eller bryter ner. Den följer i det hänseendet den gamla landsvägens princip, som innebär ett utnyttjande så långt möjligt av naturligt vägland och väjande undan även för ganska obetydliga naturhinder. Slätterängar, naturliga ängar överspolade av vatten från primitiva fördämningar, s. k. silängar, vidare fäbodskötselns lötgångar eller betesstråk, gammalbrånar (genom skogsbrand förvandlade marker) med lövtag och betesmarker, svedjefall för slätter och bete och många andra kulturmarker tillhörande den primitiva bondeodlingen stå de rena naturmarkerna mycket nära. Här är också naturen själv alltså såningsmannen — om man undantar den sådda svedjan och åkern.

*

Böndernas odlingar hade under många århundranden före de stora jordbruksreformernas och den moderna tidens inbrott i Norrland befunnit sig i ett jämnviktstillstånd, i en nästan helt orubbad harmoni i förhållande till den omgivande naturen, om man nu med orden jämnvikt och harmoni även kan förena den ständigt återkommande hårda kampen mot vilddjuren och katastroferna under krig, farsoter och svagår. Bygden förde ett vegetativt liv. Utan anlitande av främmande produkter, redskap, konstgödsel etc., födde den själv på egen mark sitt levande innehåll av ängar och åkrar, skogar, fåglar, vilda djur, folk och få. Dess landskap präglades av att bygden sålunda var en inom sig sluten, självständigt levande organism, en prägel, som industridistriktet, det på vidsträckta ekonomiska intressen och med importerade redskap och metoder exploaterade området naturligtvis ej kan uppvisa.

Förutom de skilda kulturer, som representeras av industridistriktet och den äldre bondebygden, möta i Norrland ytterligare särartade kulturer, kulturer som t. o. m. räknats till urkulturernas serie: skogslappars, jägares och fiskares. Och slutligen träffas även en nomadkultur, fjälllapparnas, vilken kanske sent utformad, nu utgör antitesen till hela den grupp av odlingssystem, som ha bofastheten som ett väsentligt attribut.

Hur har dessa skilda kulturer i Norrland enats och stridit och enats på nytt? Hur ha de påverkat landskapsbilden? I vilken ordning ha de framträtt?

Strax intill bruksbygderna ligger älvdalens bondebygd, representerande en helt annan landskaplig inställning, en helt annan form för förhållandet mellan natur och kultur. — Pitedalen från Hundberget vid Älvsbyn.

Tex →

Här måste jag nöja mig med att ge ett exempel på hur den fasta bondebygdens pionjärer förde bondelandskapet in på lapparnas områden genom att taga upp »av ris och rot» sina nybyggen på lappskattelanden.

*

Byn Vargträsk ligger vid sjön Vargträsket två mil från kyrkbyn Örträsk i Lycksele lappmark. Man vet, att trakten vitt och brett omkring Vargträsket vid nybyggartidens början, antagligen under förra hälften av 1700-talet, var ett lappskatteland. Den landlapp, som nybyggaren här mötte, skall ha haft sitt viste på en vidsträckt, slät backplan vid sjöns norra ända. På vänstra delen av backen skall han ha haft sin kåta, den mellersta och östra delen var lappens mjölkarevall, dit han flera dagar under veckan samlade sin renhjord, då renkorna skulle mjölkas. Den backplanen är nu åker, som än i

dag kallas Lappvallen. Under heta sommardagar drev lappen sina renar till Ånabben, en vidsträckt skogbeväxt udde uti sjöns västra ända. Här hade han uppfört på landsidan en stånghage, som höll renarna instängda.

Denna lappman hade sitt offerställe på en udde i Stora Alskasjön helt nära nuvarande byn Lövås. Under nybyggartidens början lågo på offerplatsen, som ännu är fullt iakttagbar, en stor mängd renhorn, sammanlagda på varandra, men numera äro hornen ovan markytan förmultnade. Till detta offerställe färdades lappen från Vargträsk för att få nedlägga en huvudkrona av ren, en mässingsring, en utnött bössflinta eller annat till offer för renhjorden, på det att denna skulle trivas väl, föröka sig och bliva väl skyddad från sjukdomar och olyckshändelser. Själva offerträet på offerplatsen bestod av en grov tallstam, som stod rotfast i jorden. Trädstammen var avhuggen så högt upp att stubben var av manslängd. Övre ändan var formad till ett huvud, på vilket ett ansikte med ögon, mun och näsa var grovt och snett tillskuret i träet. Såväl huvudet som trädstammen nedanför detta voro på det allra sorgfälligaste släthyvlade och hela träet hade en hård, glatt och matt glänsande yta, som tydligen under lång tid gång efter annan hade blivit bestruken med fett. Inte på något enda ställe hade stubben angripits av röta. För en dryg mansålder sedan stod detta offerträd kvar på udden i orubbat skick. Men vid den tiden bodde i Lövås i en liten stuga en »gammeljänta». Hon fällde offerbilden, som hon menade skulle kunna ge den bästa ved, högg sönder den och eldade upp den.

Det är den kände norrländske folkminnesupptecknaren O. P. Pettersson, som berättat ovanstående, och han fortsätter med att berätta om minnena från den första nybyggartiden.

Byn Vargträsk anläggare skall ha varit en finne från Örträsk. Vid ankomsten till Vargträsket skall finnen hava burit en stor mesbörda på sin rygg och hustrun en fylld kont. Så skola de ha burit all sin egendom utom en ko, som hustrun ledde. När de kommo till stranden av träsket, skall hustrun ha bundit kon i en grov furustam tätt invid sjöstranden. Än i dag kan man där visa på ett minne härav — den starkt förmultnade lämningen av en tallstubbe. I backslutningen nedanför nuvarande Vesterlinds gård skola finnen och hans hustru ha timrat upp en liten stuga, som blev nybyggjarfolkets bostad för flera år framåt och vinterbostad för dess kreatur.

Området där nybyggarna slagit sig ned bestod av steniga backar,

Den äldre odlingen smyger sig efter naturens former mer än den bryter igenom eller bryter ner. — Ljungdalen, Härjedalen.

mellan vilka lågo sumpiga dalar och blöta myrar. Finnen ansåg i alla fall området lämpligt. Ingen duglig mark till åker fann han på sitt nybyggesområde, och någon åker skall han aldrig ha gjort försök med att upparbeta. Men när han vandrade omkring i skogen, upptäckte han en mängd frodiga slättesmyrar, och han fann, att sjön vid hans nybygge var överflödande rik på fisk, och i skogen vimlade det av fågel. Han insåg, att han nog skulle kunna livnära sig och sin hustru på detta ställe, blott han kunde anskaffa åt sig flera kor, ty lägenheter till höbärgning i nybyggets närhet funnos rikligen. Av fisk och fågel jämte mjölk från korna skulle finnen och hans hustru ha sin fulla bärgning.

Under finnfolkets tid på nybygget bodde landslappen på lapplandet under somrarna kvar på den släta backplanen ett långt stycke

Lövtäkt vid Mallenjarka nära Kvikkjokk.

väg väster om nybygget. Nybyggarfolket och lappfolket skola ha levat i bästa grannsämja.

Man vet ej, när finnen tog upp sitt nybygge vid Vargträsket. Men i en slättesäng vid byns norra sida har funnits en urgammal hölada, om vilket det talet varit bland folket i byn, att finnen skall ha timrat upp den ladan. I en stock i ladan skall ett årtal, hänvisande till ett år under 1700-talets förra hälft, ha varit inskuret. Ladan är för lång tiden sedan bortriven.

De enkla monumenten över våra primitiva kulturformer och deras skapare ha som regel haft liknande öde som lappens offerträ och nybyggarens lada. Mångenstädes är det endast folkminnet som i fragmentariska berättelser och sägner bevarar ett och annat drag av odlingens historia. Men även dessa andliga kulturminnesmärken skola snart vara utplånade.

Åke Campbell.

NÅGRA NYA NORRLANDSHUS

När vårsolen ger dagsmeja, men nattfrosten åter gör smältvattnet till is, blir det påfrestningar på tak och byggnaders andra delar, och detta tillsammans med stekande, torkande sommarsol och blötande höstregn, har tvingat fram de av gammalt enkla husformer som karaktärisera vårt nordliga land. Värst påfrestande och därför mest utpräglade ha de blivit i Norrland, där vinterns växlande väder varar längst. Så är klimatet än i dag, varför alltjämt samma hänsyn måste tagas vid uppförandet av byggnader. Vidare hänvisa kommunikationsbesvärligheter på många håll också i vår tid till användande av i trakten befintligt byggnadsmaterial, vilket gärna medför åtminstone egenartade detaljer, om icke hela husen få en ortsbetonad prägel. Kunna vi nu nyttja nytt, tekniskt förnämligare byggnadsmaterial i åtskilligt, böra vi dock erkänna att den gamla stenen och det hederliga träet och ej mindre de metoder för dessas nyttjande, som långa tiders samlad erfarenhet fullkomnat, alltjämt äro ytterst värdefulla.

Det finnes så mycket egenartat och vackert i våra gamla norrlandshem och många, som uppföra sig nya hus, taga med något av det traditionella byggnadssättets rationalism i teknik och ekonomi och hämta impulser från dess konstnärliga utformning både vad exteriören och den inre dekorationen beträffar. Det är mycket av verklig, icke ytlig, funktionalism i Norrlands traditionella byggnadsarter, och moderna, bekväma och hygieniska planer rymmas väl i enkla, hållbara norrlandshus.

I fjällen ha under senare tid bl. a. byggts nya härbergen för skidåkare och vandrare på platser, där det ej lönat sig släpa virket till såg eller att forsla upp tegel. Där har liggtimrets tekniskt oöverträffade, ologiska träkonstruktion kommit till användning. Likaså ha murar med öppna spisar gjorts av natursten från platsen, liksom kaminer av täljsten. En del rumsdekor är inspirerad av traktens äldre inredningskonst. Dylika härbergen ha uppförts i Kvikkjokk, Sylfjäl-len, Vålådalen m. fl. platser i avlägsna bygder.

Privatbostad i Vålådalen.

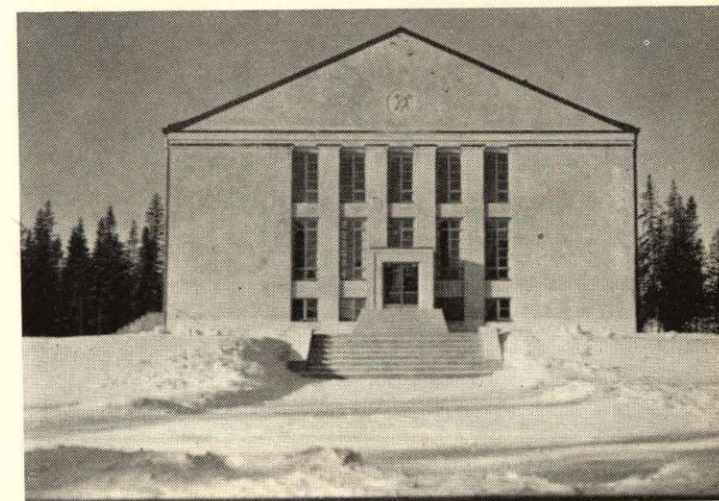
Tjänstemannabostäder vid Bolidens Gruv A.-B., Skelleftehamn.

Arbetarbostäder i Boliden.

Kopparverkens mäss, Skellefteå.

Kontor vid smältverket, Boliden.

Kontor och »geologflygel», Boliden.

Läkarebostad i Boliden.

Vid uppförandet av samhällen för Bolidens gruva och smältverk har det helt naturligt visat sig mest ekonomiskt att giva de nya byggnaderna, som alla, från den största till den minsta, äro modernt planerade, en särdeles enkel ytterform, vilken dock just på grund av sin enkelhet verkar norrländsk, och därför utan svårighet kunnat direkt anknytas till gammal bygdetradition.

John Åkerlund.

NÅGRA BEMÄRKTA FOLKKONSTNÄRER I JÄMTLAND — HÄRJEDALEN

Jämtland och Härjedalen som konstprovinser i gången tid bjuda på mycket av intresse — goda vittnesbörd, fast ofta blott spillror, från vitt skilda tider. Man får dock vara tacksam för spillrorna, om också sorgen över allt värdefullt förintat aldrig kan dämpas.

Detta kulturområde kan uppvisa några av vårt lands märkligaste textila konstminnen, som i ålder närma sig gränsen till vår förhistoriska tid, det finns rester av romanskt snideri, och hur mycket berätta oss icke våra kyrkliga minnen om tidig och fortgående konststrävan! Med beundran betrakta vi vår Brunflokastal, det kvarstående byggnadsminnet av våra fristående torn, som här i Sverige räknas Jämtland som sitt ursprungsland, och så våra gamla tempel — Ovikens, Hackås, Frösöns, Ragunda, Vemdalens, Älvros gamla kyrkor, för att nu nämna några exponenter för dem i såväl arkitektur som inredning och utsmyckning — eller vidare vår gamla förnämliga allmogearkitektur, med dess berömliga timmermans- och snickarkonst!

Här är nu icke meningen, ej heller plats, att antyda något om »kulturens gång», här vill jag blott nämna några namn knutna till vår folkkonst under en begränsad tid och av ett obestriddigen självständigt kynne, några under 1600- och 1700-talen verksamma »mästare», de flesta allmogesöner, som gjort sin hembygd en ovansklig, ehuru länge förgäten heder. Särskilt 1700-talet ger oss en ståtlig rad av bygdemästare såväl inom snideriet, måleriet som byggnadskonsten. Denna folkkonstkultur röjer förfining i tankar och känslor, vare sig man möter den i tempel och gårdar eller bland bevarade gravgårdsminnen.

Visserligen kunde landsbygden den tiden utöva sina näringar, sin handel och sina yrken utan störande ingrepp utifrån eller hård konkurrens från städerna, här fanns då f. ö. ingen stad — Östersund grundades först 1786 och skall sålunda i år begå sitt 150-årsjubileum — men samfärdseln var här ej så isolerad, som kanske mången tror, ty här och genom hjärtat av Jämtland gick sedan gammalt Norrlands förnämsta färdstråk öster- och västerleds eller omvänt. Bygden stod

i kontakt med både väster- och österledskulturen, och i mångt och mycket blev den förmedlaren mellan dessa båda kulturer. Märkligt är dock och ett karaktäristikum för Jämtland, att rokokon här bär på så mycket provinsieellt självständigt och idérikt och fick en sådan betydelse i motsats till vad fallet var i Norrland för övrigt, där barocken i stort sett flöt samman med den gustavianska stilen. Det bästa inslaget i vad våra grannlandskap vid kusten kunna uppvisa inom rokokon synes också ha kommit från Jämtland.

Under 1600-talet, redan dess förra hälft, börjar den s. k. plattskärningskonsten blomstra. Vi påträffa den särskilt i utsmyckningar av predikstolar, skåp och dörrar. En av de äldsta mästarna är en *Pär Ifwarsson*, om vilken vi veta, att han vid 1600-talets mitt utförde en ännu i Revsund bevarad predikstol med vackra stiliseringar i plattskärning. Sannolikt är han mästare till liknande arbeten, daterade till 1630-talet. Han är en värdig föregångare till seklets främste konstnär på området, *Gregorius Raaf*, som tillika var byggmästare. Raaf var i motsats till andra här nämnda i Jämtland verksamma icke jämte till börden. Han var född i Lübeck 1658, men kom tidigt till Jämtland, där han blev gift och bosatte sig i byn Lövsta i Sundsjö. Redan 1685 nämnes han som dragon vid Jämtlands regemente, och vid denna tid uppträder han med arbeten i en till hög konstnärlighet uppdriven plattskärningsteknik. I »Svensk konsthistoria» nämner prof. Roosval honom som en huvudmästare i vårt land i denna teknik, »som utvecklar sina rankor i självständiga banor, erinrande både om runstensslingor och de barocka kansliernas kalligrafiska slängar». Ett av hans yppersta arbeten är ramen till 1693 års fröjdekvide i Revsunds kyrka, där även en vacker dörr skulpterats av honom. Förnämliga arbeten av hans mästarehand äro i behåll särskilt i Håsjö och Ragunda gamla kyrkor samt i Jämtlands läns museum. Raaf byggde även klockstaplar eller »klocktorn», bl. a. i Sundsjö, där han ock vid sin död 1710 fick sitt sista vilorum. Hans huvudsakliga produktion tillhör Jämtland, men han verkade även i Medelpad, där han på 1690-talet inredde Torps kyrka.

Bland 1600-talsmästare böra vi nämna skulptören *Anders Olsson* i Hållborgen, Revsund, vars främsta kända verk är den i hans hemsockens kyrka bevarade ståtliga barockaltaruppsatsen, samt målarna *Jonas Olai* och *Olaus Erics*, vilka 1601 utförde väggmålningarna i Hackås kyrka och sakristia. Som stensulptör (dopfunt, gravhällar i kalksten) verkar vid övergången till 1700-talet *Jöns Dragon*. Sol-

Kartusch av J. Edler d. ä., förgyllning samt målningen av Anders Berlin (1770-talet).

hjulssymbolen dominerar å smidda gravkors, vars konstnärlighet i rokokons tidevarv stor högt särskilt i västra Jämtland.

I raden av jämtborne konstnärer kommer så senbarockens och den tidigare rokokons mästare, bildhuggaren *Jonas Granberg* (1696—1776) i Klövsjö, märklig ej blott för sin egen produktion utan även för sin indirekta inverkan på 1700-talsskulpturen genom sin lärargärning, ty hos honom utbildades seklets förnämste skulptör i Jämtland — f. ö. i hela Norrland — Johan Edler d. ä. Granberg blev dragon för faderns hemman 1717 och deltog sannolikt i det olyckliga Armfeltståget 1718. Hans militära bana synes icke ha varit så värst framgångsrik. År 1735 befinnes han för sin sjuklighet oduglig och får avsked. Egendomligt nog synes han samtidigt vara sysselsatt med rätt så krävande skulpturala uppgifter, han påbörjar 1732 altaruppsatsen i Haverö kyrka och fullföljer där under 1730-talet andra arbeten, såsom pyramider och korskrank. Granberg torde ha fått någon utbildning i

Trondhjem och blir de närmaste årtiondena den ledande bygdekonstnären — tills hans forne lärjunge och som mästare överlägsne Edler obesträtt tar ledningen. Granberg utför märkliga arbeten i kyrkorna i Oviken, Rödön, Berg, Klövsjö, Aspås, Kall i Jämtland, i Vemdalen och Älvros i Härjedalen, i Indal och Indals-Liden i Medelpad och så sent som 1775 i Särna gamla kyrka i Dalarna. Utom dessa kyrkliga monumentala verk har Granberg även efterlämnat prov på sin byggnadskonst, det är han som 1751 byggde klockstapeln i Oviken. Som hans förnämsta verk torde måhända få betecknas altarpupsatsen i Rödön, som förgicks vid kyrkbranden 1923. Denna praktpjäs, med sitt elegant buktande linjespel i hela kompositionen var, som en hymn till rokokon. Den var emellertid ritad av jämtlandsmålaren, »skilderiernas mästare» kapten *Carl Hofverberg*, som i likhet med längre fram Anders Berglin samarbetade med Granberg.

Granbergs verk fortsattes av hans lärjunge, förut nämnde *Johan Edler d. ä.* (1734—1797), Norrlands mest betydande och produktive bildhuggare under 1700-talets senare hälft. Edler kom redan 1751 i lära hos Granberg. I Klövsjö finns en urkund, hans anställningskontrakt som lärning, daterat 1/12 1752, vari angives hans lärotid till 5 år, utan lön och kläder. Sedan skulle han ytterligare tjäna mästaren i tvenne år mot lön enligt överenskommelse. Efter dessa år synes det följa ytterligare samarbete, bl. a. i Oviken, där Edler självständigt står för predikstolens utförande. Som exempel på Edlers omfattande verksamhet inom läns (han var verksam även i grannlandskapen och i Norge) skall jag uppräknade de sockenkyrkor, där han utfört mera betydande arbeten: de äro Alsen, Bodsjö, Brunflo, Fors, Frösön, Hackås, Hallen, Hammerdal, Lillhärdal, Lockne, Myssjö, Näs, Offerdal, Oviken, Rödön, Stugun, och möjligen har jag ändå glömt någon. Många hans verk ha förintats, bl. a. genom eldsolyckor. Hans förnämsta nu bevarade verk — och detta t. o. m. i ursprungligt skick — är predikstol och altarpupsats i Hackås kyrka. Det är en egenartad rokoko i rikaste blom, som i »Svensk konsthistoria» fått eget namn, *den edlerska rokokon*, »vars dristigt buktade konturer i hög grad avvika från den mera försynta rokokon i Stockholms inflytandesfär». Härtill kommer det starka framträdandet genom den blå eller röda koloriten, för vilken målaren Anders Berglin vanligen bär hedern.

Härjedalens skulptör och snickarkonstnär framför andra var *Jöns Ljungberg* från Ljungdalen (1736—1818), en glädjespridare för hem och hemliv särskilt i de isolerade bygderna i provinsens västliga del.

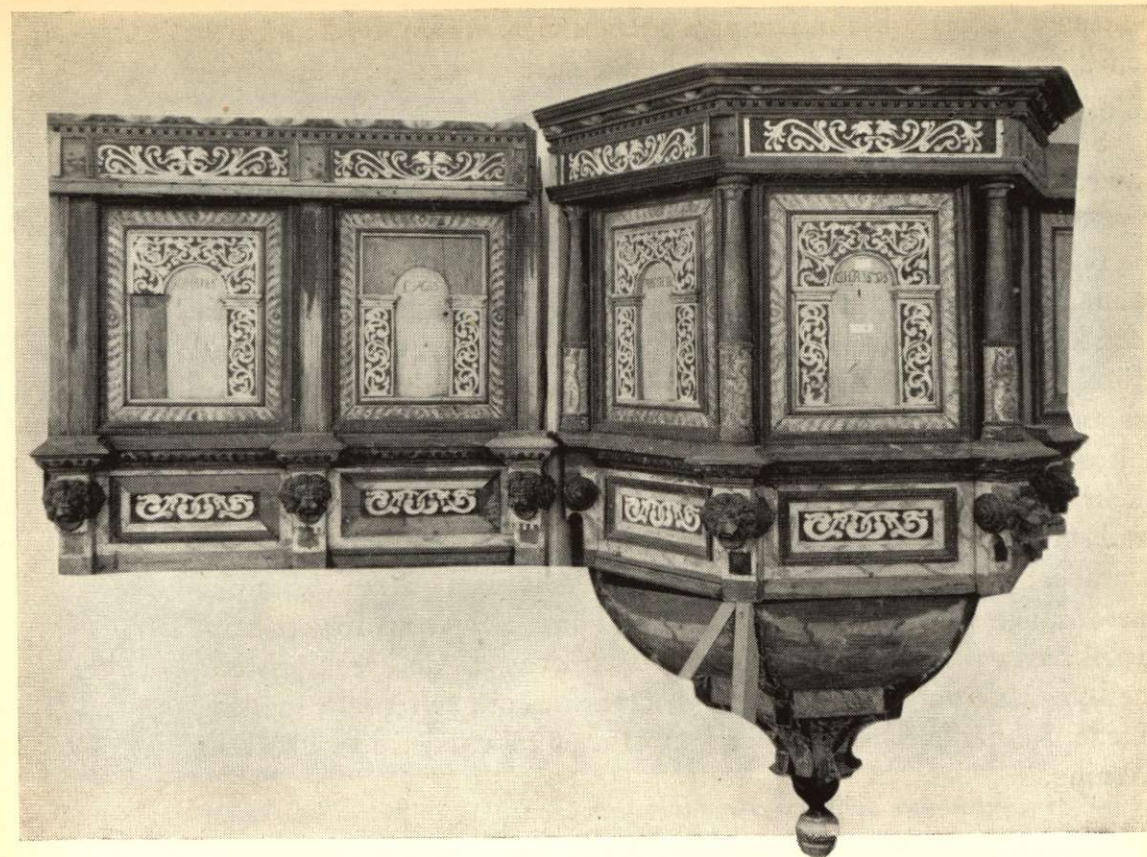

Interiör av Hackås kyrka. De äldsta målningarna från 1601. Predikstol och altarpupsats av Johan Edler, mästarens förnämsta bevarade verk — ett praktfullt prov på den »edlerska rokokon».

Som en den äkta folkkonstens utövare bildade han i sin bygd »skola», med livgivande impulser till dag som är. Vid 18 års ålder kom han till Stockholm, där slottsarbetena, som ju inledde ett konstnärligt uppsving vida omkring, pågingo. Ljungberg mottog här intryck för livet, gick i skola och förvärvade mästarbrev i bildhuggeri och snickeri. Han arbetade på skilda håll, prydde bl. a. residenset i Gävle, men vid 37 års ålder återvände han till hembygden och blev den trofast till livets slut. Som hans förnämsta arbete må kanske betecknas predikstolen i Vemdalens kyrka, med inläggningar av häggträ. Sin största betydelse har dock Ljungberg som hemkonstnär, både som utövare och »lärare».

Bland målare erinra vi om *Anders Berglin* (f. i Berg 1737, bodde i Berglinsgården i Östnär, Hackås, där han dog sannolikt omkring 1805). På 1760-talet betitlas han målaregesäll. Traditionellt berättas, att Berglin vunnit mästarbrev i Stockholm. Han var Edler ofta följaktig, det var Berglin, som satte den klämmiga koloriten på Edlers verk. Han var en mästare i marmoreringskonsten, där vi ganska lätt igenkänna hans karaktäristiska systematik. Som förgyllare står han i särklass. Hans färger och förgyllning stå sig lika efter de 150 åren och mera till. Vi ha sett honom i sällskap även med Granberg, t. ex. i Vemdalen och i Särna. Han åtföljde Edler även utomlans. Berglin utförde en rad altartavlor, som vittna om konstnärliga anlag, men i främsta planet kunna de väl icke ställas. Som marmorist däremot tillhör han ovedersägligen de främste.

Vid 1800-talets slut möter oss namnet *Pehr Sundin* från Orrviken i Sunne (1760—1827), mångenstädes i urkunderna benämnd »Sveriges andre Hörberg» eller »Norrlands Hörberg». Han tillhörde en målarläkt och lärde yrket av sin far Jöns Sundin, mästare till en altartavla 1747 i Hällesjö. Pehr Sundins verksamhet fortsattes av dennes son Göran, alltså tredje led, men ingen nådde sådan berömmelse som Pehr. En särskild omständighet gör, att vi känna till, att Pehr Sundin inhämtade kunskaper och detta med stor framgång i Stockholm. Vi hade där en jämte, Erik Nordlander, som var mästare i Stockholms målarämbete 1778—1810. Han synes ha spelat stor roll för våra målare. Hos honom lärde ock Sundin, och i ett målarämbetets protokoll från 1791 får han de största lovord samt löfte om läroframför förkortning. Denne Sundin blev framstående kyrkmålare, framför allt i det dekorativa måleriet. Av kyrkor, där han verkat, nämna vi Oviken, Offerdal, Rödön, Vemdalen och Linsäll. Det låg

Predikstol från Rödön, 1654. En Raafs föregångare.

festivitas över Sundins målning. Det kom en krass, materialistisk tid av konstens djupa förfall, och då passade tidens vise på att med diversehandelns billiga kluddfärger plankstryka över Berglins och Sundins konstnärligt behandlade ytor, men nu äro församlingarna, myndigheterna, konstvännerna tacksamma och angelägna att få deras verk framkallade, och med rätt stor lycka har också detta kunnat ske på många håll. Tempora mutantur! — Men Sundin var även den borne hemkonstnären, och många äro de hem, vilka han en gång prytt som till fest.

Från omkr. 1740 och ett 30-tal år framåt hade Härjedalen en målare *Erik Wallin*, som utfört arbeten i bl. a. Vemdalen, Älvros och Tännäs kyrkor, även i ett par tröndelagska kyrkor. Han når längst i det dekorativa, varom hans arbete i Älvros gamla kyrka nöjaktigt

vittnar. I Storsjö kyrka har *Jon Nilsson Gerdin*, f. i Oviken, utfört en högst dekorativ altaväggsmålning, men då det sker, äro vi ett gott stycke inne på 1800-talet.

Slutligen skola vi ägna några ord åt tre jämtländska byggmästare av rang.

Kyrkobyggmästaren *Pehr Olofsson* (1716—1782) i Dillne, Oviken, var äldste sonen till *Olof Persson Dillner*, stamfader för hela den kända och vitt utgrenade svenska släkten Dillner. Om en tradition förtäljer riktigt, att *Olof Persson Dillner* varit något byggnadskunnig, så gingo dessa anlag flödande i arv till sonen *Pehr*. Det är han, som introducerar den vackra jämtländska klockstapeltypen med löken. *Pehr Olofssons* stapeltyp har kvadratisk grundplan. Han byggde en rad staplar, bland de bästa äro de å Frösön, i Hackås och Hallen bevarade. Som kyrkobyggmästare står *Pehr Olofsson* också i första planet. Många hans verk äro grusade, dit hör t. ex. Alsens för ett halvsekel sedan pietetslöst rivna kyrka. Men kvar stå de karaktäristiska ombyggnaderna av bl. a. Ovikens, Hackås, Näs, Offerdals, Hallens, Hede, Lillhårdals kyrkor, där han ofta åt takvalven gett en ståtlig resning.

Samtida med *Pehr Olofsson* var *Olof Månberg* i Hackås (f. i Månsta i Näs 1714, d. i Brunflo 1767). Han var också stapelbyggare (ingen av hans staplar finnes dock kvar), men särskilt genom ett enda verk, Vemdalens kyrka, färdig 1763, har han för alla tider inskrivit sitt namn i svensk arkitekturhistoria. I den kyrkan har han nämligen använt en enastående sinnrik konstruktion i den egendomliga takresningen. *Månberg* var uppenbarligen en olärd man. Redan som 10-åring kom han i tjänst hos den märklige odalmannen *Hans Olsson* i Gärde, Hackås, där han efter 11 års tjänst tillika blev ryttare och tjänste vid numret troget och väl i 27 år. Han flyttade till Brunflo 1761, där han dog »i håll och stygn 1767, gammal 53 år». Dödboken berättar vidare om honom: »War en ärlig, braf man, färdig snickare och förständig byggmästare».

Så komma vi slutligen till den förnämliga stapelbyggaren och även kyrkobyggaren, snickaren och snidaren, konstsmeden, bonden, nämndemannen och naturligtvis också klockaren *Pål Persson* i Stugun, f. 1732, d. 1815. Han var av den gamla Stugunsläkt, som räknar sina

Hackås kyrka och stapel. Stapeln med kvadratisk grundplan och den karaktäristiska lökformen av Pehr Olofsson, vilken även ombyggt kyrkan.

anor till *Gjurd Bodakarl* på 1200-talet. En särskild berömmelse har ju denne mästare fått genom *Artur Hazelii* åtgärd att låta på Skansen i Stockholm uppföra en kopia av hans Håsjöstapel, byggd 1779. Konstruktivt överträffas dock den av staplarna i Hällesjö och Borgsjö, uppförda resp. 1781 och 1782. Dessa båda äro utan tvekan mästerverk av högsta rang. *Pål Perssons* staplar äro konstruktiva avläggare av *Pehr Olofssons*, men i de flesta fall har *Pål Persson* gett sina staplar en åttkantig grundplan. Av hans byggnadsverk i övrigt må nämnas staplar i Stugun, Bräcke, Haverö, Multrä, Föllinge och Älvros samt kyrkor av trä i Bodsjö, Stugun, Borgvattnet, Rätan, Klövsjö, Edsele och en av sten i Helgum. Han uppförde flera bogårdsmurar med vackra stegportar och sysslade dessutom med sågverks- och kvarnbyggeri. Många hans verk äro förintade. *Pål Persson* var en mångkunnig man och deltog själv i allt arbete. Han åtnjöt allmän aktning och erhöll de vackraste lovord.

Ovikens gamla kyrka. Restaurerad och återinvigd år 1935.

Till Jämtlands läns museum har av Pål Perssons sentida ättlingar som gåva överlämnats hans kolorerade originalritning till Håsjöstapeln. Den meddelar oss bl. a. det intressanta, hur han hade tänkt sig färgen på stapeln och vissa dess detaljer, men den visar också, att han icke var någon större ritmästare. Det förhåller sig kanske ibland som en arkitekt uttryckte sig: »han kunde inte rita, men han kunde bygga, nu kunna vi rita, men . . .»—

Många flera skulle väl här ha bort nämnas, såsom 1600-talssnidaren *Erik Ersson* i Offerdal (bl. a. predikstolar i Offerdal, Mattmar, Alsen), *Olof Ersson* i Ragunda, som 1684 byggde Håsjökyrkan, och på 1700-talet *Erik Svensson*, som ombyggde Älvroskyrkan, *Killberg*, Vemdalsstapelns byggmästare, samt *Erik Olofsson* i Rennberg, som restaurerade den medeltida Undersåkerskyrkan, nu ruin, och 1760 fullbordade den vackra Årestapeln.

Älvros gamla kyrka och åttkantiga stapel. T. v. gamla sockenstugan, återställd och använd som hembygdsgård.

Vi ha här helt flyktigt låtit passera revy några män, som på sin tid betydde mycket för sin hembygd, ja, man kan också säga, att de redan under sin levnad åtnjöt förmånen att få sina verk uppskattade, de utgjorde eliten bland de många på deras tid för strävan till en god folkkonstkultur främst verksamme — och sedan slog en förflackande tid ihjäl de många vackra tankarna och deras rika utformningar, och så sänktes personerna själva i glömskans natt.

Men även här må väl den gamla satsen gälla, att ingen forntid sover så djupt, att ej en framtid kan väcka den upp ur graven.

Eric Festin.

HERRE I EGET HUS

Om minnena och nuet i jämtländsk hembygdsvård.

Sagt utan prutmån: av alla hembygder i detta avlånga land är den jämtländska hembygden ypperst.

Hur vet man det? Nåja, vi jämtar ha fullt klart för oss, att det förhåller sig på det sättet, och dessutom finns det saker och ting, som man inte resonerar om med utbölingar. Men eftersom denna årsbok huvudsakligen ägnas åt Jämtland, kan det kanske vara på sin plats att ge de övriga delarna av landet en aning om — inte varför Jämtland är ypperst bland hembygder, för det bör var och en kunna räkna ut ändå — utan om den skapande kärlek jämtarna ägna sina bygder. Denna hembygds kärlek är av ett särskilt slag och växer fram ur ett ganska särpräglat landskapskynne.

Nu har det visserligen sagts — och med starkt fog — att det myckna talet om lokalt särpräglade landskapskynnen är en överdrift. Bläddrar man i landskapsbeskrivningar, reseskildringar och liknande skrifter med folkpsykologiska betraktelser, finner man ju, att precis samma egenskaper utpekats såsom typiska egendomligheter hos befolkningen i ett flertal landskap. Vill man trots allt ställa jämtarna i en klass för sig och göra troligt, att de ha vissa specifika karaktärsdrag, som skilja dem från invånarna i de flesta andra landskap, får man stödja sin advokatyr på deras historia.

Jämtland har som bekant under århundraden bollats mellan Sverige och Norge, och det är ännu inte 300 år sedan vi definitivt bestämde oss för att bli den svenske konungen hulde och trogne. Arkivalierna ge ibland intryck av att jämtarna valt sitt ställningstagande till svensk och norsk överhöghet med en viss vacklan och opålitlighet, men om man vant sig att använda ett elegantare språk, säger man i stället, att de drivit s. k. realpolitik enligt den klassiska principen »Ubi bene, ibi patria». Medan annektionspolitikens blodpustar svept över fjällpass och bygder, ha jämtarna sökt hävda sig själva och värna om kraften och stadgan i sin egen urgamla — ja, det brukar inte hjälpa med ett svagare ord än *bonderepublik*. Det var alltid långt till både svensk och norsk hjärtbygd, och det blev en hel del tillfällen att sköta sina egna angelägenheter utan inblandning från överheten i

Den jämtländska hembygden. — Frösön mot Oviksfjällen.

Stockholm och Köpenhamn. Ur själva isoleringen i skogsbygderna och ådalarna under Kölen växte det fram en karsk oavhängighetskänsla, som stått sig in i våra dagar. Men å andra sidan låg Jämtland längs en både kyrklig och merkantil stråkväg mellan Mälardalen och Nidaros, och ur denna egenskap av genomfartsland växte det i sin tur fram en vaksam känsla för köpenskapens alla krumbukter och för den livliga samfärdselns tusen möjligheter till förtjänst och kringsynthet. Så blevo jämtarna, medan århundradena avsatte sina traditioner i deras kynnen, på en gång ett rotfast folk med stark oavhängighetskänsla och ett vittfarande folk med en spelande och snabb psykologisk bedömningsförmåga. Ur hembygds känslans synpunkt har denna förening av motsatta egenskaper tett sig som en förening av trohet mot fädernetorvan och av begivenhet på allsköns nymodigheter. Vill

man precisera särprägel på jämtländsk hembygdsvård, måste man välja pieteten mot minnena och piggheten på ideella nyheter såsom dominerande drag.

För att förstå denna paradoxala förening av motsatser bör man t. ex. veta, att det i Jämtland finns ett mycket stort antal gårdar, som gått i arv från far till son under många århundraden — det har sålunda varit fallet med Görn-Jämsgården i Hov i Hackås åtminstone sedan 1349 — men man bör också erinra sig, att mannarna på sådana gamla släktgårdar varje år på regelbundna tider spänt hästen för släden och dragit åstad till marknader i Trondhem och Levanger, Sollefteå och Härnösand, Sundsvall och Hudiksvall, Falun, Uppsala och Stockholm. De sålde och de bytte hästar och hudar, fågel och smör, järn och spannmål, sill och salt. Jämtarna drevo sådan kommers i större omfattning än andra sør-körande norrlänningar, och sinnesarvet från formanstiden sitter i alltjämt. Reslusten är lika påtaglig nu som på 900—1000-talen. Den gången seglade de runt Skandinavien. Numera händer det, att jämtbönder sticka i väg till Island och Färöarna för att studera gammal samnordisk kultur och till Kanarieöarna eller Amerika för att se, hur folk lever i de trakterna. Sen vända de hem till plogen och skrivbordet igen.

Plogen och skrivbordet? Ja, de exempel på resande jämtar jag nyss nämnt, hänföra sig till ett par av dessa skrivande bönder, som det finns så gott om i Jämtland. Man måste ta dem med i svepet för att klargöra den jämtländska hembygds känslan. Den har nämligen i mycket stor utsträckning runnit upp — inte hos universitetsbildade representanter för en mer eller mindre romantisk eller museal hembygdsvård — utan ur böndernas egna led. Och hos dem har den tagit sig uttryck både i historiskt författarskap av topografisk eller genealogisk art och i energiskt ställningstagande till tidens aktuella rörelser och deras krav på gehör hos bygdebefolkningen. Framför allt har nykterhetsrörelsen och den därmed nära förknippade kulturella ungdomsrörelsen varit av stor betydelse för hembygds känslans utveckling i Jämtland, och vad speciellt ungdomsrörelsen beträffar, kan det tryggt påstås, att den inom svenska landamären räknar sin utgångspunkt från Storsjöns stränder. Där ägde det första svenska ungdomsmötet rum i Rödön på sommaren 1899, då nykterhetsmannen Anders Mattsson i Salom — sedan dess en förgrundsgestalt inom jämtländsk bondekultur — framträdde som en ideell allmogehövding. Där talades och sjöngs och hurrades till ära för folkhögskolan och det fria bildningsar-

betet, och strax efteråt bildades Jämtlands läns ungdomsförbund och länet fick sin folkhögskola på Birka utanför Östersund.

Om hembygdsrörelsen i Jämtland kring sekelskiftet bars fram av vår vinden från nykterhets- och folkbildningsidealismen, fick den samtidigt näring från ett arkeologiskt intresse för bygdernas fornminnen, som odlats bl. a. av lektor P. Olsson i Östersund redan på 1880-talet. En mera allmänt kulturhistorisk och estetisk inriktning fick denna hembygdsrörelse efter 1908, då — för övrigt på initiativ av Gustaf Ankarcrona — en betydelsefull länsorganisation uppstod under namn av Jämtslöjd. Det var inom dess ram en hackåspojke började en verksamhet, som omsider fick den officiella formen av rikets första länsantikvarieämbete. Det är ingen slump, att Jämtland gått i täten för inrättandet av den länsorganisation för fornminnesvården, som sedermera vunnit tillämpning i övriga delar av riket. Och det är naturligtvis inte heller någon slump att den nyssnämnde hackås-pojken — han heter för övrigt Eric Festin — blev ämbetets förste innehavare. Även han hade för resten vuxit upp under starkt ideellt inflytande från nykterhetsrörelsen, och under sin uppsalatid befästes han i en ganska ettrig frisinnad åskådning, som utgjorde en borgen för att han inte skulle fastna i något konservativt fasthållande vid det gamla och nedärvda. Har han vunnit jämtarnas förtroende och respekt, så har det skett dels därför att ingen — inte ens i detta listiga landskap — verkligen kunnat överlista honom, men dels också därför att jämtarna fått många belägg på att Festins hembygds känsla är av deras egen dubbla art: på en gång pietetsfull mot det förflutna och vaken för samtidens uppgifter. Han har skattat gravhögar och han har restaurerat kyrkor. Han har — ack förgäves! — satt i gång med linodling och han har återinplanterat bävern. Och när han redigerar sin kalender Jämten, har han alla skrivande jämtar bakom sig i samlad trupp. Därför är också denna kalender inte bara den kvantitativt största utan jämväl en av de kvalitativt bästa av våra hembygdskalendrar.

På många orter är det ju så, att hembygdsvården bäres upp av någon enstaka ideolog, som offrar liv, pengar och medborgerligt anseende på uppgiften att samla gammalt och fornt i ett museum eller en bygdegård. I Jämtland har en hel här av bönder slutit upp kring Överste Forn-Skuncken och hans generalstab i Östersund. En här av skrivande bönder. Jag har besökt dem på deras ägande gårdar för att övertyga mig om att de inte äro några skrivbordspossessionater, och det har glatt mig att kunna ertappa dem mitt i rotfruktsrens-

ningen eller kornskörden, svettiga och bossiga och med nävar, som kunde synas alltför grova och valkiga att kunna föra en penna eller slå an ett idéackord på en skrivmaskin. Låt mig nämna tre av dem. En är Anders Larsson Kilian, en småbruksidealist av P. J. Rösiöös skola, som på sin tid gav ut en tidning för jordbrukare och som helt ägnar sin litterära begåvning åt lyrisk eller resonerande tolkning av dagens lantliga kulturuppgifter. Hans barndomsvän Lars Larsson i Trusta skriver också vers till husbehov men är framför allt essäist och kulturhistoriker, lika bevandrad i Rödö sockens krönika som i fornisländsk och modern norsk och dansk litteratur. Han är en mycket boksynt man och skriver en utomordentligt klar och mjukt nyanserad prosa. Den tredje i laget är romanförfattaren och novellisten Per Wilhelm Enström i Fugelsta, vilken även framträtt som folkmålsdiktare, en lyrisk specialitet, som i Jämtland har stolta anor från folkskolläraren Erik Olssons (Äckes) humoristiska produktion på mörsildialekt. Man kan också erinra om den säkra källkunskapen hos sådana ur allmogen framgångna forskare som A. J. Hansson i Bringåsen och Hemming Bengtsson i Kläppe, vilka ofta förbluffat arkivtjänstemännen i Stockholm och Uppsala genom sin trygga förtrogenhet med gamla handlingar och sin osvikliga personhistoriska insikt.

Jag nämnde nyss bävern. Den är i Jämtland ett heligt djur, dels därför att Festin själv återinplanterat den, dels därför att den framstår som en symbol för natur- och djurskyddsvården inom landskapet, vilken i sin tur är ett synnerligen typiskt uttryck för det positiva och nutidsinriktade i jämtländsk hembygdsvård. Det finns kretsar i Östersund — med utposter i Stockholm och Uppsala — inom vilka man inte rimligtvis kan tala om annat än fågelskydd. Och bakom denna krets av djurskyddande tjänstemän och akademilärare står det återigen en manstark bondeopinion, vilket väl må anses bevisat av det faktum, att ett stort antal socknar hemställt om fridlysning av all sjöfågel i länet under fem år framåt, inte bara för bättre tillgång på jaktbyte utan också för att på nytt få höra vildmarken brusa av vingslag och fågelsång.

Hembygdsnitet i dess olika former har väl den största möjligheten att göra sig gällande i avlägsna orter, där kulturimpulserna från Stockholm betraktas med en viss misstro. Om hembygdsvården vunnit särskilt starkt gehör i Jämtland, beror detta förhållande dels på en naturlig instinkt hos allmogen, som ofta har en anmärkningsvärt hög bildning, dels på att landskapets egna söner efter utbildningsår

vid universiteten återvänt till hembygden och där engagerat sig i den lokala kulturens tjänst. Granskar man tjänstemannakåren i Östersund, skall man finna, att inte bara länsantikvarien utan också borgmästaren, rektorn för läroverket samt den kulturellt mest livaktiga lektorn räkna jämtländsk härkomst. Alla dessa herrar äro på något sätt intresserade i den aktuella hembygdsvården, och till dem sälla sig spridda grupper av inflyttingar, vilka så lidelsefullt trätt in för lokalpatriotiska uppgifter, att de blivit nästan mera jämtar än jämtarna själva. Det må vara nog att peka på smålänningen Janrik Bromé, vilken nyss avslutat en krönika om Östersunds stads utveckling och strax står beredd att skriva de jämtländska bergverkens historia. Han är amanuens vid länsarkivet i Östersund.

Även denna institution — rikets enda länsarkiv — är på sitt håll en drastisk exponent för jämtarnas oavhängighetskänsla. Det var inte lönt för statsmakterna att försöka inordna detta arkiv i ett samfällt norrländskt landsarkiv i Härnösand utan det blev nödvändigt att skapa en speciell administrativ typ för de jämtländska arkivaliernas vård. Men — när detta länsarkiv en gång organiserats, visade det sig, att oavhängighetskänslan inte bara hävdade sig som en egenskap hos länet i dess helhet utan också gjorde sig gällande hos de enskilda församlingarna, ty när länsarkivet infortrade handlingar från kyrkoarkiven i länet, satte sig församlingarna till motvärn och det hängde på ett hår — berättas det — att de lärda herrarna i Östersund hade måst tåga ut med knallebössor och hötjugor för att tilltvinga sig de möjliga dyrgriparna. Faktum är att de stridiga sinnena läto sig övervinnas i godo med påföljd att Jämtland även i arkivaliskt avseende nu utgör en relativt harmonisk enhet utan samröre med andra norrländska provinser.

Sålunda ter sig det jämtländska kulturnitet i hög grad oavhängigt av främmande inblandningar. Där vårdas gammalt och där formas nytt med ganska halsstarrig energi i länsantikvariatet, länsarkivet, läns museet, länsbiblioteket och — sist men inte minst — det inofficiella läns heraldikerämbetet, vilket beklädes av en tandläkare i Östersund, vars jämtländska renlärighet ingalunda äventyras därav att han är ångermanlänning.

Gustaf Näsström.

DRÄKTFORSKNING I JÄMTLAND OCH HÄRJEDALEN

Något om medel och resultat vid folkdräktsinventeringen i länet åren 1933—1935.

Våra folkdräkter ha sedan gammalt varit föremål för stort intresse. Betydande samlingar ha inbärgats i museerna och ett flertal större, grundläggande arbeten om det folkliga dräktskicket i vårt land ha även sett dagen. Jag behöver i detta sammanhang endast nämna Wistrands Svenska folkdräkter, Cederbloms Svenska allmogedräkter, Alms dräktalmanackor från Leksands och Floda socknar i Dalarna samt nu senast Sigfrid Svenssons Skånska folkdräkter.

Det var vid en fest å fornbyn Jamtli i Östersund, sommaren 1933, som tanken på en generalinventering av det jämtska och härjedalska dräktskicket i äldre tid först väcktes och den, som framförde förslaget, var föreningen Heimbygdas vice ordförande och ordföranden i dess slöjdnämnd, landshövdingenskan fil. dr Hanna Rydh Munck af Rosenschöld. Så småningom mognade förslaget, och redan på senhösten samma år var man redo att skrida till verket.

Enligt den plan, som utarbetades för undersökningen, skulle den samma drivas på tvenne linjer, varav den ena omfattade insamling ute i fältet, den andra arkivundersökningar. Den förra organiserades så, att i var och en av länets 60 socknar utsågos tvenne ombud, vilka vid ett möte i Östersund fingo närmare instruktioner angående undersökningens art och sättet för dess bedrivande. I första hand gällde det uppspårande och insamlade av ännu bevarade dräktdelar samt uppteckning av kvarlevande tradition om dräktskicket. Som stöd för uppteckningarna utarbetades en frågelista, vilket tillställdes samtliga ombud. Det visade sig vara ett lyckligt grepp att överlåta insamlandet åt bygdens egna. Dels sparades därigenom mycken tid och dels hade dessa möjlighet att på ett helt annat sätt, än vad som skulle varit fallet med en främling, komma i kontakt med minnesgod meddelare på platsen och få tillträde till klädkistor och vindar.

Om vi nu först vända oss till det inkomna dräktmaterialet, så var detta ganska skiftande. En god del av detsamma var av så sent da-

Fig. 1. Ungmors- och ungbondsdräkter från Sunne socken, Jämtland. T. v. Kvinnodräkt från Rätans socken, Jämtland.

tum, att det knappast längre kunde rubriceras som direkta folkdräkter, men därjämte märktes dräktdelar, ja hela dräkter, vilka öppnade möjligheter att på ett helt annat sätt än tillföre bildade sig en föreställning om dräktskicket i länet i äldre tid. Ett av de förnämsta bidragen av denna art voro den mans- och den kvinnodräkt, vilka avbildas i fig. 1 och vilka använts som ungbonds- resp. ungmorsdräkt i Hara i Sunne socken på 1830-talet. Av mansdräkten funnos bevarade jacka, väst, byxor och luva och av kvinnodräkten livkjolen. Mannens luva var av vit vadmal, jacka och byxor av brun vadmal och västen av tryckt bomullstyg. Kvinnodräktens kjol var av randigt ylletyg och livstycket av samma tyg som i mannens väst. Detta märkliga förhållande ger oss måhända lösningen till de i övrigt i Jämtland

ej heller sällsynta fall, där kvinnolivstycken och mansvästar av samma tyg anträffats tillsammans. Utom den ovannämnda livkjolen framkommo under inventeringens gång ytterligare ett antal dylika, varför denna fas av dräktutvecklingen, vilken motsvarar tiden från omkring 1825—omkring 1850, nu kan sägas vara i sina huvuddrag väl klarlagd. En annan detalj, som ävenledes blev klarare belyst, var den kvinnliga huvudbonaden, då särskilt högtidshuvudbonaden. Denna har så långt man kunnat spåra tillbaka utgjorts av bindmössa och stycke. Att vissa skillnader i typerna med avseende på dessa persedlar rätt, har nog varit känt, men genom inventeringen ha nu dessa skillnader kunnat fixeras och lokaliseras till större områden, vilka visa sig även med avseende på dräktskicket i övrigt ha vissa gemensamhetsdrag. Härom mera nedan.

Ett gott exempel på, vad dessa uppteckningar kunde ge, erbjuder en uppgift från Undersåkers socken, att ogifta mödrar skulle bära röd mössa, en uppgift, som jag sedermera även fått bestyrkt i äldre resebeskrivningar. Fr. Wilh. von Schubert, vilken genomreste Jämtland omkring 1820, skriver sålunda med avseende på förhållandena i Hammerdals socken i norra delen av landskapet: »Hedersnätterna (d. v. s. nattfrierierna) äro här alltmänt i bruk, likasom nästan i hela Jemtland; men okyskhet är på det högsta föraktad. En flicka i välsignadt tillstånd anses för oärlig; hon får ej bära flickornas rosenfärgade mössa utan blott en mörkröd, och aktas af manspersoner så litet, att man ej talar, långt mindre gifter sig med henne. Detta är den urgamla Jemtländske seden men som i många socknar ej mera så strängt iakttages. På några ställen aflägga flickorna efter några år sin straffdräkt, men hvilket ej tillåtes i Hammardal.» Även andra intressanta uppgifter än de rent dräkthistoriska kunde f. ö. påträffas i dessa uppteckningar. Så meddelades med avseende på en silkeshalsduk, vari samtliga gula trådar i fransen bortklippts, att dessa använts som botemedel mot gulsot.

Om de i vår tid gjorda uppteckningarna och de bevarade dräkt-delarna utgöra goda källor för rekonstruktion av dräktskicket efter år 1800, så kan detta knappast sägas vara fallet för äldre tider och detta helt naturligt. Visserligen finnas från 1700-talets senare hälft ej så få dräktpersedlar kvar, men dessa äro lösryckta ur sitt sammanhang och beträffande den levande traditionen, så kan den givetvis ej gripa så långt tillbaka. Våra förnämsta källor för tiden före år 1800 få alltså sökas bland bevarade äldre arkivalier och genom-

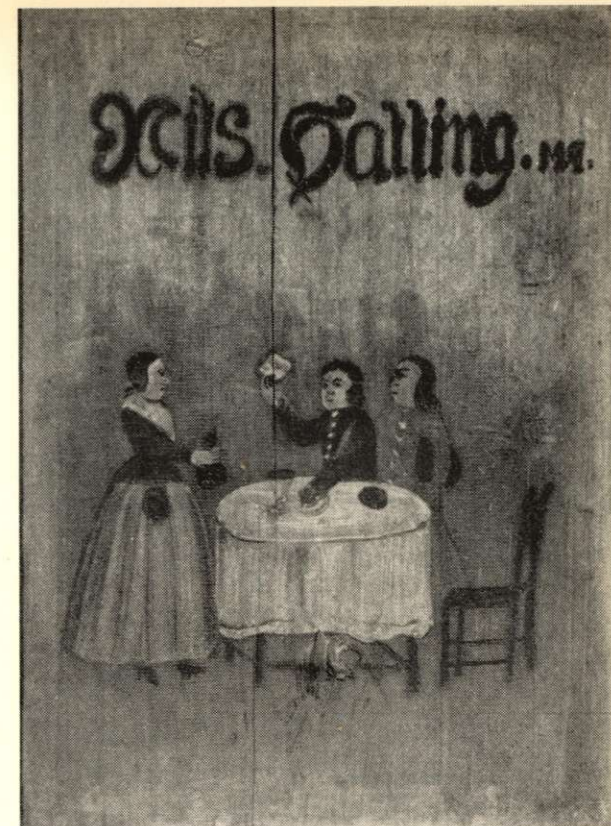

Fig. 2.
Målning å insidan av skåp-
dörr från Lits socken,
Jämtland. Daterad 1776.

forskandet av dessa ingick, som ovan nämnts, som ett väl så viktigt moment i planen för inventeringen. Till arkivalierna kunna i detta sammanhang även räknas de tryckta notiser om de jämtska och härjedalska dräkterna, vilka förefinnas i särskilt äldre resebeskrivningar, varibland särskilt böra nämnas Hülpher's, Burmans, Arndts och von Schuberts. Bland de rena arkivalierna kan man påträffa dräktnotiser i domböckerna, där då och då tvister om klädesplagg förekomma, i sockenstämmoprotokoll, i de rapporter, som för över hundra år sedan av ombud ute i länet insändes till det då nybildade hushållningssällskapet, i lantmåteribeskrivningar o. dyl. Den allra viktigaste och rikligaste flödande källan är dock utom all jämförelse bo-uppteckningarna. Dessa finnas för Jämtlands läns vidkommande i avskrifter bevarade från omkring år 1740 och enstaka dylika av äldre datum kunna även påträffas här och var ute i bygderna. I bo-uppteckningarna kan man i stora drag följa dräktens variationer i

Fig. 3. Jämtska folkdräkter från 1860-talet. Teckningar av Anders Hallin.

färg och material, typernas utbredning, vissa klädesplaggs uppkomst, succesiva avtagande och försvinnande o. s. v. Tack vare dem kunna även de ovan omtalade dräktdelarna ej sällan insättas i sitt sammanhang och på så sätt bidra till att göra bilden av fädernas dräktskick rikare och mera facetterad. Ibland kunna även ännu levande traditioner bestyrkas genom uppgifter i bouppteckningarna. Den i Jämtland och Härjedalen förekommande bindmössan av svart sammet uppges på sina håll vara den speciella unghustrumössan. Detta bekräftas också genom en bouppteckning efter en ung hustru från Hackås socken i början av 1800-talet där bland »Fästegåfvor gifne af Mannen» upptages endast en mössa och denna av sammet.

På insidan av en dörr härstammande från Lits socken och daterad 1776 finnes avbildad en scen med tvenne män och en kvinna (fig. 2). Männen äro bägge klädda i långrockar, den ena blå och den andra röd. Kvinnan bär brun tröja och grågul, rikt veckad kjol. Scenen uppges föreställa Pehr Mattsson i Fjäl säljande brännvin till skraddare Halling och är den hittills enda säkert kända avbildningen av folkdräkter i Jämtland före år 1800. Från senare tid härröra några i Jämten 1934 publicerade teckningar av jämtska män och kvinnor, (fig. 3) utförda av teckningsläraren Anders Hallin, själv född jämte. Dessa teckningar härstamma visserligen från en tid, då

Fig. 4. Undersåkers tingslags sigill. Teckning efter avtryck på en böneskrift från 1659.

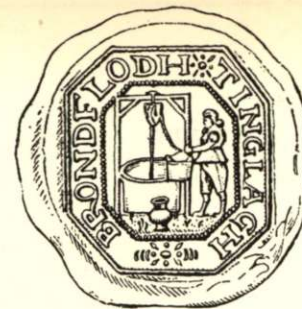

Fig. 5. Brunflo tingslags sigill. Teckning efter originalavtryck.

de gamla dräkterna redan stodo på avskrivning men torde icke dessmindre ge en god bild av de jämtska folkdräkterna i deras slutskede. Mera problematiska som folkliga dräktbilder äro måhända de manliga dräkter, vilka återfinnas på några äldre tingslags- och sockensigill från landskapet, av vilka tvenne avbildas i fig. 4—5. Bägge äro från mitten av 1600-talet och visa män, iklädda en dräkt, som nära ansluter sig till den vid denna tid rådande modedräkten. Det kan givetvis ifrågasättas, om vi här ha att göra med folkliga dräkter. Fale Burman, vilken tydligtvis sett en avbildning i färg av det ena av de ifrågavarande sigillen, beskriver det sålunda: »Brunflo Tingslags-Sigill, föreställer en Barhufdad Gubbe med Skägg: hvit tröja: Bälte: gula, något vid Älghudsbyxor: samt skor och röda strumpor». Denna beskrivning stämmer ju gott med en folklig dräkt och då jämtarna även i senare tid varit ganska snara att lägga sig till med nyheter i klädedräkten, är det ingalunda uteslutet, att vi här ha att göra med verkliga folkdräkter.

Som synes ha sålunda dräktdelar och uppteckningar, tryckta notiser och arkivalier vid denna inventering gått hand i hand och var på sitt sätt fått bidra till att ge oss en i möjligaste mån detaljerad bild av de äldre dräktförhållandena inom länet.

Redan i den föregående framställningen ha här och där skymtat några mer eller mindre detaljartade resultat av den dräktinventering, varom här är fråga. I det följande skall jag ägna några rader mera direkt åt dessa resultat. Dock kan det givetvis icke bli fråga om något ingående på detaljer.

Vid ett tidigare omnämnande av kvinnomössorna i Jämtland antyddes, att bland dessa kunde urskiljas vissa klart åtskilda typer,

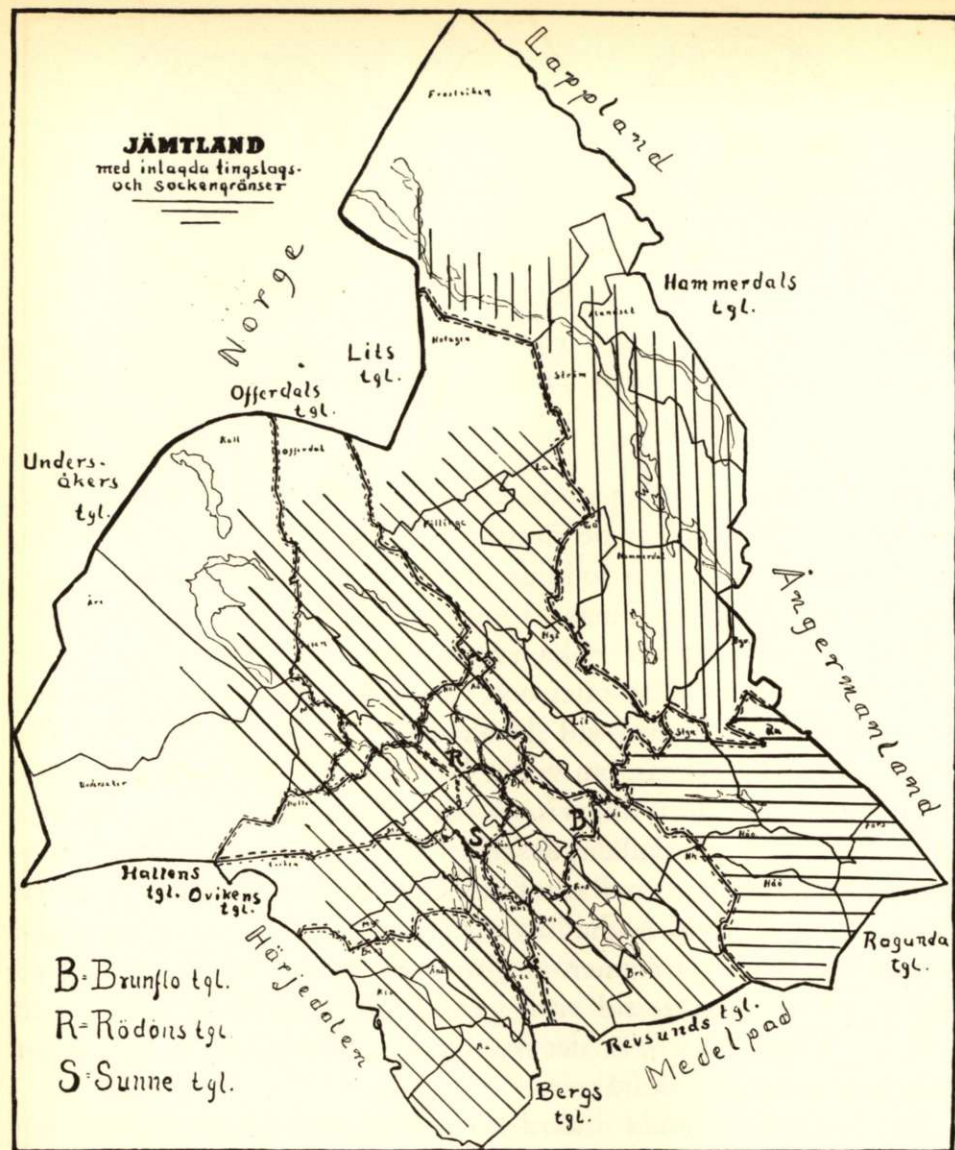

Fig. 6. Jämstka dräktområden.

- ==== = Östjämstka området.
 ||||| = Nordjämstka området.
 \\\ = Central-västjämstka området. (Storjämstka området.)

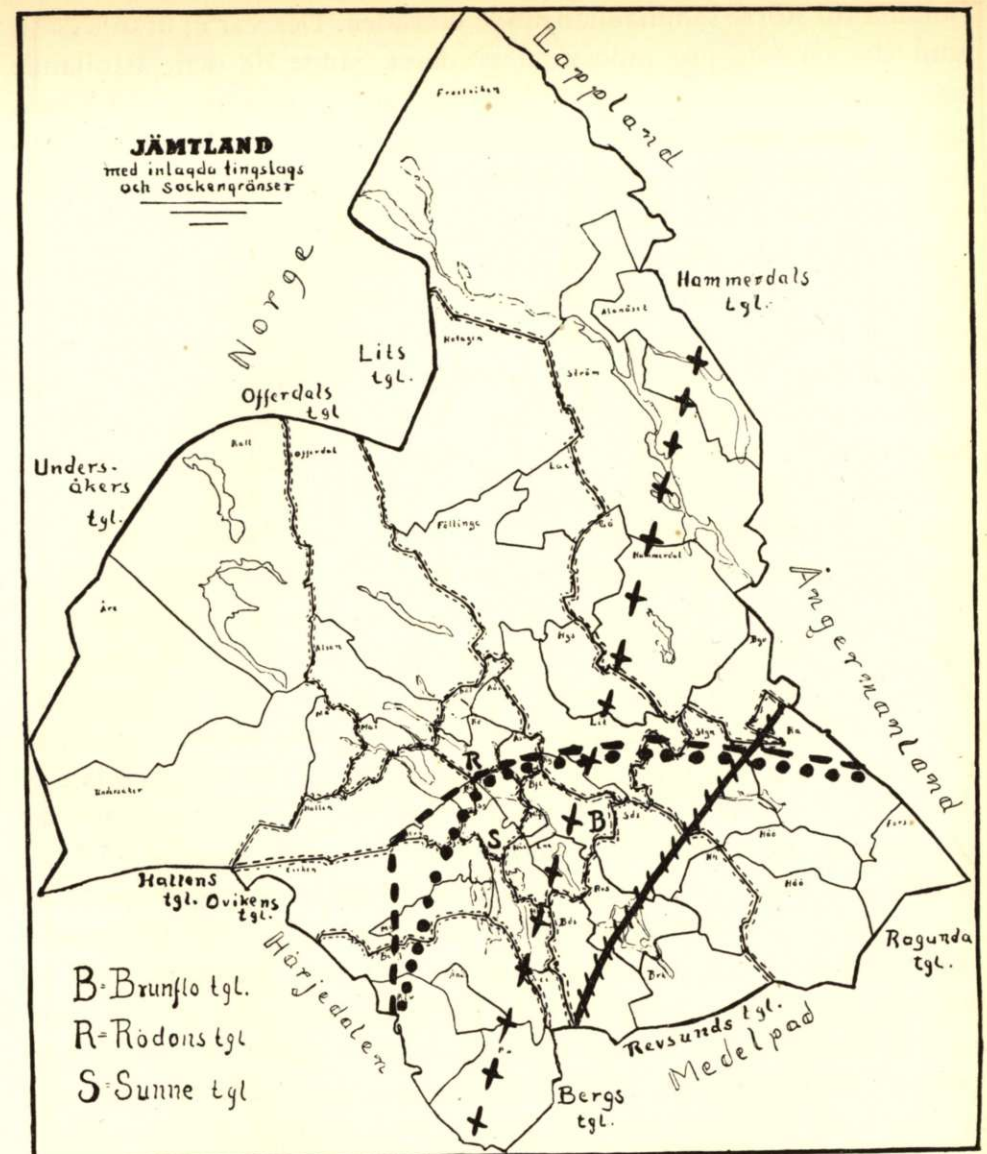

Fig. 7. Nord- och västgränser för vissa dräktdestyper i Jämtland.

- ~~~~~ = Mössor av östjämstsk typ.
 ---- = Kedjesömsbroderade mössor.
 +++++ = Näverskor.
 = Tennbroderade väskor.

bundna till större sammanhängande områden. Det var ej utan avsikt, som jag nämnde just mössorna, ty dessa, jämte de dem åtföljande styckena, äro måhända de klädesplagg, som med största rätt kunna sägas vara ledtyper för områdena ifråga. Trenne utpräglade mösstyper kunna iakttagas, var och en behärskande ett motsvarande område av landskapet. Dessa områden har jag kallat det nordjämtska, det östjämtska och det central-västjämtska eller storjämtska området (fig. 6). Det förstnämnda sammanfaller med Hammerdals tingslag, det andra med Ragunda tingslag och det sistnämnda omfattar landskapet i övrigt. Av dessa områden är det östjämtska starkt influerat av kusttrakternas dräktkultur. Det nordjämtska området uppvisar även det östligt inflytande men har i mångt och mycket gått sina egna vägar. Det utan tvivel ålderdomligaste och mest konservativa dräktskicket återfinnes inom det storjämtska området. Detta bestyrkes bl. a. därav, att ett flertal ålderdomliga dräkt detaljer såsom exempelvis den röda kjolen, livstycket av schagg och sammet — omtalat som allmänt nyttjat i Jämtland före år 1740 — m. m. längst bibehållits i dessa trakter. Jämtland är ju ett gammalt handels- och genomfartslandskap. Detta har även satt sina spår i dräktskicket särskilt utefter de vägar, som genom det storjämtska området ledde till Trondhejm och Levanger, vilka av ålder voro jämtarnas gamla handelsplatser. Dräktskicket uppvisar här avsevärt modernare drag än inom de övriga delarna av det storjämtska området, vilket genom detta stråk delas i en nordlig och en sydlig del. Trots den livliga handeln på Norge tycks dock det jämtska dräktskicket — och på några undantag när även det härjedalska — ha tagit ytterst ringa intryck av det norska. Detta gäller särskilt kvinnodräkterna. Mansdräkterna uppvisa däremot något flera beröringspunkter med de norska. Huru förhållandena gestaltade sig under den norska tiden är nu omöjligt att avgöra, men så långt vi kunna blicka tillbaka, har dräktskicket här i länet varit tämligen oberört av norskt inflytande. Det jämtska dräktskicket är rent svenskt, och novationerna ha här liksom i Härjedalen kommit från öster och sydöst. Den viktigaste infartsvägen för de nya moderna har, efter vad det vill synas för Jämtlands vidkommande varit Indalsälvens ådal, och Ragunda tingslag har följaktligen i allmänhet varit det område, som fått emottaga de första impulserna. Å kartan, fig. 7, har jag lagt in väst- och nordgränserna för några kustbetonade dräkt delstyper, vilka till full evidens bekräfta vad ovan sagts. En del av dessa typer torde f. ö. ungefär samtidigt satt in via Härjedalen — så exempelvis mössbro-

Fig. 8. Långrock av blå vadmal med randigt foder från Lillhärdals socken, Härjedalen.

derierna i kedjesömsteknik — men huvudsaken är dock, att det är Sverige och icke Norge, som varit det tongivande.

Så något om själva dräkterna och deras sammansättning. Mansdräkten torde i stort sett ha varit ganska ensartad över hela länet. Den bestod av långrock (fig. 8) eller jacka (fig. 1) av mörk, vanligen blå vadmal, knäbyxor av samma tyg eller sämskskinn samt väst av enfärgat mönstrat eller randigt tyg. Tidigare voro även vadmalrockar allmänt i bruk, vilket intygas av ett flertal äldre resenärer. Skjortan var av linne eller hampväv, senare även av bomull. Lösa nattkappor användes även och dessa voro ej sällan broderade eller försedda med kantspets. Strumporna, voro i äldre tid sydda av kläde eller vadmal, ett bruk, som i vissa trakter av Jämtland bibehållit sig ända in på

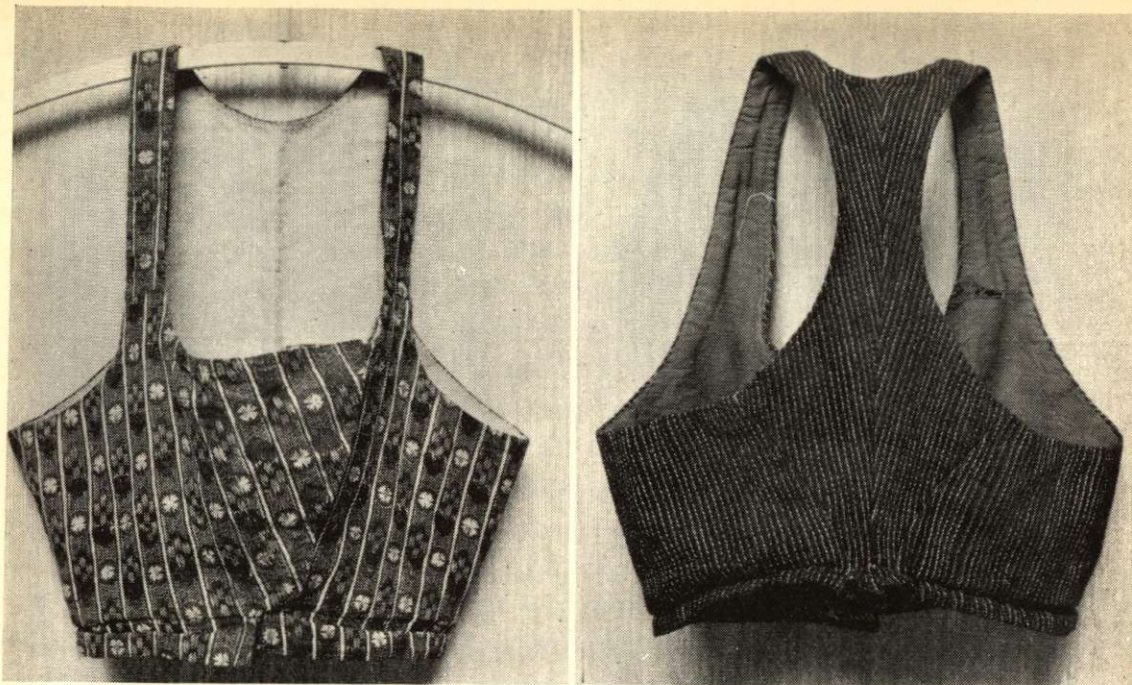

Fig. 9. Kvinnolivstycken av yngre typ från Jämtland. Det vänstra av trycket randigt och blommigt bomullsty, det högra av randigt ylletyg.

1800-talet. I senare tid voro de dock mestadels stickade. Färgerna varierade, men blått har utan tvivel varit vanligast. Skorna voro av grovt läder, till helgdags med påsatta silver- eller mässingsspännen. Stövlar ha även använts. Näverskor ha utnyttjats till vardags i östra delen av Jämtland, träskor i västra delen. Mössorna voro i äldre tid ej sällan i kalottform. Dessa mössor buro här namnet kulluvor. Röda och vita toppluvor användes även, de röda understundom med flossat bräm eller dylikt i annan färg. Till helgdags nyttjade åtminstone de gifta hatt. Skinnkasketter voro även i bruk. Vintertid användes pälsbrämde höga mössor s. k. »hillerskinnsmössor». Ytterplaggen utgjordes av kapprockar men framförallt pälsar, och Arndt skriver på tal om dessa plagg: »Heldst nyttja de alldeles hvita eller svarta pelsar af kalfskinn, hvilka äro både varma och vackra. Om vintren kan man i Stockholm igenkänna Helsingar och Jemtlänningar i synnerhet på deras hvita kalfskinnsplagsar.»

Kvinnodräkterna uppvisa i allmänhet avsevärt större variationer än mansdräkterna. Så långt vi kunna blicka tillbaka och i varje fall

åtminstone under 1700-talet bestodo de jämtska kvinnodräkterna av löst liv och kjol. Under 1800-talets förra hälvt växte dock dessa — säkerligen under inverkan av empiretidens modedräkt — samman och livkjolen uppkom (fig. 1). Denna höll sig sedan framemot århundradets mitt, då den avlöstes av en dräkt, som i stort sett följde det då rådande modet. Såväl kjolar som livstycken synas tidigast ha varit enfärgade. Vid 1700-talets mitt dyka de randiga kjolarna upp och bli sedan allt vanligare för att slutligen överflygla de enfärgade, vilka så småningom blevo helt hänvisade till högtidsgarderoben. Även livstyckena blevo mångfärgade, randiga, rutiga och blommiga. De äldsta livstyckena voro relativt långa och litet urringade, de yngre däremot kortare och djupt ringade (fig. 9). Bägge typerna voro försedda med skört. De yngre övergingo sedan direkt i livstyckekjolar-nas liv, varvid givetvis skörten försvunno. Såväl särkar som lösa överdelar användes, överdelen ej sällan med smakfulla broderier. Särkens nederdel var oftast av sämre tyg än dess överdel. Strumporna voro, i likhet med männens, tidigare sydda, senare stickade. Den vanligaste färgen var den röda, men även andra färger förekommo. Högtids-skorna voro av läder, tidigare med relativt höga klackar placerade under hålfoten, senare med låga breda klackar påminnande om empiretidens skoformer. Högtidshuvudbonaden utgjordes, som redan nämnts, av bindmössor och stycken. Av de gifta användes svart mössa, av de ogifta kulört. Vardagshuvudbonaden utgjordes, åtminstone i senare tid, av en omkring huvudet virad duk, ett s. k. »kringhuvudplagg» (fig. 3). Förkläderna voro tidigast av ylle eller linne, senare även av bomull och framför allt silke. Som ytterplagg nyttjades tröjor av kläde eller vadmal i olika färger ävensom kapprockar.

Detta är i huvudsak dräkten sådan den tedde sig i Jämtland under 1700-talet och 1800-talets förra hälvt. Överhuvud förefalla de gamla jämtdräkterna, om man undantager vissa överdrifter i form av ett flertal granna halsdukar, förkärlek för köptyger o. dyl., att ha varit måttfulla och sobra, och man torde i stort sett kunna instämma med kyrkoherde Arbman i Undersåker, när han år 1818 skriver: »Kläde-dräkten är alfvarsam och det hedervärda Ståndet värdig».

Lennart Björkquist.

ÖSTERSUND—JÄMTARNAS STAD

Omedelbart efter freden i Brömsebro 1645, då Jämtland införlivades med Sverige, diskuterade man inom riksrådet frågan om att anlägga »en fläck» eller köping i det erövrade landskapet. Genom att inrätta en dylik centralt belägen handelsplats inom provinsen hoppades man nämligen, att den jämtländska befolkningen skulle avstå från sina ofta återkommande, tidsödande och besvärliga handelsresor över gränsfjällen och därigenom också betagas tillfälle att »recolera vänskap» med norrmännen.

Under senare hälften av 1600-talet diskuterades den jämtländska stadsfrågan vid flera tillfällen utan att något resultat uppnåddes. Ännu i hundra år fick emellertid Jämtland vänta på sin stad. Det blev först landshövding Karl Bunge, som lyckades driva frågan till resultat: den 23 oktober 1786 utfärdade nämligen Gustav III fundationsprivilegier för den nya staden Östersund.

Före detta slutliga avgörande hade spørgsmålet om lämpligaste platsen för den projekterade staden föranlett åtskilliga undersökningar och stridigheter. Den för stadsanläggningen slutligen fastställda platsen, skattetorpet Östersundet, som ursprungligen varit färjmansboställe, inköptes för kronans räkning 1785, likaså det intill liggande hemmanet n:r 6 i västra Odensala.

Även om den närmaste trakten vid Östersundet före stadens anläggning icke varit föremål för någon annan bebyggelse än det nämnda färjmansbostället, senare den s. k. sätesgården, så har dock denna ort sedan uråldriga tider varit livligt uppmärksammat, i synnerhet som den stora stråkvägen genom Jämtland, de talrika färdmännens och under medeltiden pilgrimsskarornas huvudväg, gått fram här över det c:a 400 m. breda sundet. Ett synnerligen märkligt vittnesbörd om denna trafikleds betydelse redan för 900 år sedan lämnar den på Frösösidan intill bron stående runstenen med sin upplysande inskription, som (enligt Friesen) i översättning till nutidens språk lyder: »Östman, Gudfasts son, lät resa denna sten och göra denna bro, och han lät kristna Jämtland. Asbjörn byggde bron, Trjon (Tryn) och Sven ristade dessa runor.»

Östersund från Frösön.

De för Östersund 1786 utfärdade stadsprivilegierna utgöra påtagliga uttryck för den friare åskådning inom näringspolitiken, som vid denna tid gjorde sig gällande. Sålunda stadgades, att en var av stadens invånare ägde att fritt driva handel, fabriksrörelse eller hantverk utan att behöva efterleva de i allmänhet föreskrivna handelsreglementena och skråordningarna. Detta hade givetvis till följd, att något utpräglat skråväsende, som eljest vid denna tid alltjämt var utmärkande för de äldre städerna, aldrig nådde någon egentlig utveckling i Östersund eller i övriga under senare hälften av 1700-talet nyanlagda städer.

Den första stadsplanen, som utarbetades av lantmätaren Johan Törnsten 1787 och fastställdes av konungen i början av påföljande

år, är ett barn av sin tid, linjerät och regelbunden. Den jämförelsevis jämna mot sjön sluttande terrängen framtvingade icke heller några avvikelser från vid denna tid allmänt gängse planläggningsprinciper. Torgets inplacering i stadsplanen med sina vinklar inskjutna i de fyra omgivande byggnadskvarteren, varigenom endast två gator kommo att direkt leda över och korsa torget, är ganska ovanlig i svensk stadsplanläggning. I äldre svenska städer synes denna slutna torgtyp endast finnas i Uppsala och Piteå. Ursprungligen var torget i Östersund kvadratisk, och det är först under senare hälften av 1800-talet, som dess slutna karaktär delvis ändrats genom att de mellan torget och Prästgatan belägna två tomterna införlivats med torget, som härigenom blivit rektangulärt. De kvadratiske byggnadskvarteren voro indelade i tre byggnadstomter och tre kryddgårdstomter, alla lika stora. Till varje byggnadstomt hörde nämligen en kryddgårdstomt, som icke fick bebyggas. Byggnadstomterna med tillhörande kryddgårdstomter kommo i stort sett att ligga växelvis såväl inom samma kvarter som ock i förhållande till närmaste tomter och kryddgårdar inom angränsande kvarter. Genom denna egendomliga sicksackbebyggelse skulle staden, ansåg man, »skyndsammare intaga hela sin plan och eldsvådors utbredande förhindras». Utom byggnads- och kryddgårdstomter tilldelades varje fastighetsägare även en kålgårdstomt, belägen i något av de härför särskilt utstakade kvarteren utanför det för bebyggelse avsedda området, samt en vretlott om ett eller ett par tunnland på stadshemmanets ägor.

Östersunds första borgare utgjordes till en del av handlande och hantverkare från de närmaste kuststäderna vid Bottenhavet men mest av personer, inflyttade från den jämtländska landsbygden. I regel voro de medellösa och fattiga, vilket också hade till följd, att stadens bebyggande gick mycket långsamt. I mitten av 1790-talet uppgick befolkningen icke ens till ett 100-tal personer. Även om byggnadsverksamheten vid denna tid, sedan beslut fattats om postkontorets och marknadernas inflyttande till Östersund från Frösön, blev något livligare än förut, skulle det dröja många år, innan staden lyckades frigöra sig från karaktären av ett skräpigt och oordnat nybyggarsamhälle.

Från mitten av 1790-talet till 1830 verkade apotekaren Samuel Perman som stadens ordningsman och borgerskapets ordförande. Han var en barsk och kraftfull person, som på ett patriarkaliskt och självrådigt sätt ledde det lilla samhällets öden. Stundom samlade han sta-

Gamla läroverksbyggnaden i Östersund, uppförd i slutet av 1840-talet efter ritningar av arkitekten K. G. Blom-Carlsson.

dens borgare till allmänna arbeten på torg och gator, och fanns då någon, som utan laga förfall höll sig undan, blev det svåra efterräkningar. Han svarade också för att god ordning rådde i staden och avstraffade ofta själv den brottslige med sitt spanska rör. »Stjäl i Ås, stjäl i Brunflo och stjäl i h—e, men stjäl inte i Östersund», skall ha varit hans hotfulla avskedsord till den, som ertappats med snatteri eller tjuvnad inom staden och därför undergått den vanliga handgripliga bestraffningen. Och de sön- och helgdagar, när ingen predikan hölls i stadens lilla provisoriska gudstjänstlokal, läste Perman högt ur någon postilla för det församlade borgerskapet och ledde psalmsången.

Först vid mitten av 1800-talet, då den norrländska trävarurörelsen nådde ett storartat uppsving, började staden äntligen växa i ett

raskare tempo. Bidragande orsaker härtill voro även förbättrade kommunikationer. Ångbåtar insattes på Storsjön och andra större sjöar inom provinsen. Den s. k. kommunikationsleden — en kombinerad land- och vattenväg mellan Sundsvall och Levanger —, som tillkom i början av 1860-talet, blev också av stor betydelse för staden och länet under ett 20-tal år eller till dess mellanriksbanan övertog denna trafik i början av 1880-talet. Ännu 1840 hade Östersund endast 459 invånare och 1850 817. I början av 1860-talet utgjorde invånarantalet c:a 1.700 och vid senaste sekelskiftet något över 6.000. Vid förra årets slut räknade Östersund 15.223 invånare. Flera betydande områden ha inkorporerats, däribland 1918 det sydost om staden belägna villasamhället Odenslund.

Byggnadsverksamheten har i stort sett hållit jämna steg med utvecklingen i övrigt. De i stadens tidigaste skede uppförda byggnaderna voro i regel vanliga liggtimmershus med korsknutar av ungefär samma typ som allmogens bostadshus på den jämtländska landsbygden, varifrån för övrigt en del byggnader blevo inflyttade till staden. Ett undantag från denna allmänt rådande byggnadsstil utgjorde dock det gamla landshövdingeresidenset med sina sex »ornamentspelare» efter vardera långsidan och sitt brutna tak. Denna förnämliga träbyggnad revs i slutet av 1840-talet, då ett nytt residenshus av tegel uppfördes, vilket åter för några år sedan undergick en omfattande om- och tillbyggnad. Stadens oansenliga träkyrka byggdes på 1830-talet. Frågan om uppförandet av en ny kyrka har länge diskuterats — förslagsritningar ha utförts av bl. a. professor I. Wahlman —, men ännu har icke något definitivt beslut fattats. Bland övriga äldre byggnader må särskilt nämnas den vackra, alltjämt kvarstående läroverksbyggnaden av trä, som byggdes i slutet av 1840-talet efter ritningar av arkitekten K. G. Blom-Carlsson. Vid denna tid inflyttades trivialsolan till Östersund från Frösön, där den varit i verksamhet sedan 1670-talet, och ombildades till högre allmänt läroverk. Nytt läroverkshus uppfördes 1896, vilket under föregående år undergått en fullständig ombyggnad och avsevärd utvidgning i enlighet med ritningar av arkitekten Cyrillus Johanson. Starkt framträdande i stadsbilden äro även de militära förläggningarna. Norrlands artilleriregementes i östra delen av staden belägna kanslihus och kaserner m. m., som byggdes under åren 1892—93 efter ritningar av arkitekten E. S. Josephson, gå dock väl ihop med bebyggelsen i övrigt, medan Jämtlands fältjägarregimentes byggnader, vilka voro färdiga

Östersunds rådhus, uppfört 1909—1912 efter ritningar av arkitekten F. B. Wallberg.

och togos i bruk av regementet vid dess inflyttning från Frösön 1910, äro alltför mycket dominerande i den norra stadsdelen.

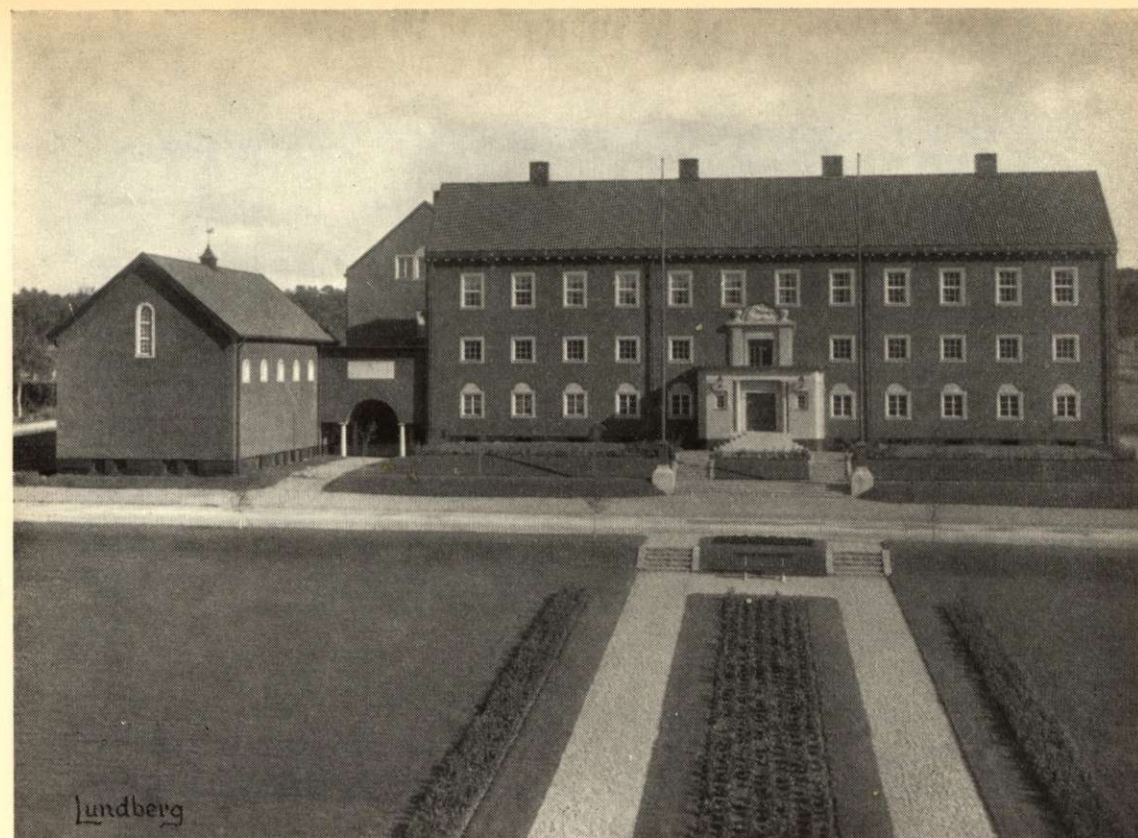
Stadens mest imponerande byggnad är emellertid rådhuset, en jämförelsevis ny byggnad, uppförd under åren 1909—1912 efter ritningar av arkitekten Fr. B. Wallberg. Den prisnämnd, som hade att yttra sig över de insända förslagsritningarna, framhöll särskilt det Wallbergska projektets »väl avvägda, måleriskt grupperade byggnadsmassor» samt svenska kynne, och en facktidsskrift utpekade skissförslaget som något av »det bästa, som av modern svensk arkitektur hittills framkommit». Över den väldiga byggnaden, som dock vackert och måttfullt dominerar stadsbildens kontur, reser sig det ståtliga tornpartiet med sin välformade kupol och spira. Rådhuset innehåller lokaler för rådhusrätten och magistraten, polisväsendet, stadsfullmäktige

och drätselkammaren samt för en hel del andra av stadens styrelser och nämnder. Inredningen är tilltalande och smakfull. Särskilt stadsfullmäktiges sessionssal och rådhusrättens domsal göra ett värdigt och monumentalt intryck.

Under senare år ha även ett par andra allmänna byggnader av god arkitektur tillkommit, nämligen museibyggnaden, också ritad av Wallberg, norr om staden samt den intill museet uppförda länsarkiv- och lantmäteribyggnaden, till vilken arkitekten Ivar Stål utfört ritningarna.

Sedan snart 50 år tillbaka har en anmärkningsvärd livaktighet utvecklats på det kulturella området inom Östersund och länet. På stadens hundraårsdag 1886 bildades efter initiativ av redaktör J. L. Saxon Jämtlands läns fornminnesförening, inom vilken lektorerna P. Olsson och J. Kardell under en lång följd av år voro de förnämsta krafterna.

I och med landshövdingeparet Widéns ankomst till länet 1906 blev det ny fart i det jämtländska kulturarbetet. I oktober 1908 bildades på fru Widéns initiativ föreningen Jämtslöjd. I början av år 1912 blev fil. kand. Eric Festin utsedd till dess sekreterare och intendent samt redaktör för dess årsskrift Jämten och samtidigt härmed även sekreterare i fornminnesföreningen och redaktör för dess tidskrift. Fornminnesföreningen och Jämtslöjd, ävensom den 1916 tillkomna Jämtlands och Härjedalens naturskyddsförening, sammanslogos 1923 till »Heimbygda, hembygdsvårdande förening för Jämtland och Härjedalen», vilken utger tidskriften Fornvårdaren och årsskriften Jämten, bägge redigerade av sekreteraren. Under sin snart 25-åriga verksamhet som dessa föreningars sekreterare och redaktör av dess publikationer samt i sin egenskap av museiintendent och länsantikvarie har Festin trots långa perioder av svag hälsa utfört ett högst betydande och omfattande arbete, som kommande generationer bättre än den nuvarande torde kunna rättvist värdesätta. Det är icke minst hans förtjänst, att Heimbygda nu förfogar över en ståtlig museibyggnad. Mycket värdefulla insatser i det jämtländska kulturarbetet ha vidare gjorts av landshövdingeparen Widén, Linnér och Munck af Rosenschöld. Fru Ellen Widéns arbete för den jämtländska hemslöjdens utveckling kan knappast överskattas, och d:r Hanna Rydh Munck af Rosenschöld har under sin femåriga vistelse i länet på många områden tagit goda och kloka initiativ, som stadens och landsbygdens befolkning har all anledning att med tacksamhet er-

Länsmuseet i Östersund, uppfört efter ritningar av arkitekten F. B. Wallberg.

känna. De livaktiga Humanistiska och Naturvetenskapliga föreningarna ha tillkommit på initiativ av vårt nuvarande landshövdingepar.

För övrigt verka även en del andra föreningar i kulturellt syfte. Jämtlands läns konstförening bildades 1912 på initiativ av konstnären Anton Genberg. De rikhaltiga och värdefulla samlingarna äro inrymda i en för detta ändamål särskilt uppförd flygel, sammanbyggd med museibyggnaden. Alltsedan föreningens tillkomst har bankdirektören Carl Lignell varit dess intendent. Vidare må erinras om Sällskapet för Jämtländsk konstkultur och Jämtlands läns fornskriftsällskap, vilket senare utger akter rörande länets historia.

För den lokalhistoriska forskningen äro givetvis länsarkivet i Östersund, som öppnades för allmänheten 1930, och Jämtlands bibliotek viktiga institutioner.

Janrik Bromé.

Den plats, där Gustaf III för jämt 150 år sedan »funderade» en stad i Jämtland, var utomordentligt lyckligt vald. Låt vara att den åt öster än i dag omgives av milsvida skogsmarker, åt de andra hållen öppna sig de bördigaste vidder Jämtland har att uppvisa — Storsjön med sina djupa vikar, invid vilken tredjedelen av landskapets 49 kyrksocknar äro belägna. Till de gamla odlingscentra i norr, öster och söder, dalbygderna i Ström, Ragunda och Åre, är avståndet ungefär lika stort eller vid pass tio mil.

Stadens centrala läge är en förutsättning för dess dominerande ställning i länets andliga och materiella liv, vilken markeras av bortåt trettiofem busslinjer och otaliga godsförande »expresser», vidare av de oräkneliga, närmast för landsborna avsedda pensionaten och näringsställena, av de många imponerande bankpalatsen, av de 2.000 ämbets- och tjänstemännen och, ej att förglömma, av de kulturella institutionerna. Den icke minst betydelsefulla av dessa är länsbiblioteket, Jämtlands Bibliotek.

Biblioteket grundades 1816 genom testamente av den jämtländske soldatsonen, medicine professor Carl Zetterström (f. 1767, d. 1829), som då skänkte hela sin värdefulla boksamling »till ett Bibliotek för Jemtland», att förvaras i en särskild brandsäker stenbyggnad i läroverkets omedelbara närhet. År 1826 lades grunden till bibliotekshuset, och så snart detta omsider stod färdigt, ditforslades boksamlingen från Uppsala år 1833. Zetterström hade varit en mycket energisk boksamlare. Han hade ingalunda enbart intresserat sig för medicinsk och naturvetenskaplig litteratur, tvärtom hade han bemödat sig om, att söka samla ett exemplar av allt, som utkommit av trycket i Sverige, oavsett på vilket språk det var avfattat eller vilket område det behandlade. Denna hans strävan, redan på den tiden ett alltför vidlyftigt företag, lyckades han fullfölja på ett sätt, som väcker eftervärldens häpnad beundran. Intet tryckalster var för obetydligt att taga vara på, och följden är, att genom Zetterströms samlarenit otaliga sällsynta eller rentav unika småtryck bevarats till eftervärlden: kungörelser, bröllops-, grifte- och promotionskväden, likpredikningar,

Utsikt över Östersund med Jämtlands Biblioteks byggnad i förgrunden.

akademiska dissertationer, reklamtryck, politiska broschyrer o. a. flygblad. Inalles beräknades det zetterströmska biblioteket omfatta 12.000 band.

När Zetterström bekantgjorde sitt testamente, fick han mottaga många varma tacksägelser, som vittna om, att man redan från början häruppe insåg betydelsen av att äga ett eget provinsbibliotek. Det var naturligtvis i första hand lärare och lärjungar vid Frösö trivialskola, som drogo nytta av detta, men även präster och bönder från olika håll lånade en eller annan bok, så länge skolan fanns därute. Med läroverkets flyttning till staden, 1847, började en svår förfallstid för biblioteket, som sköttes eller vansköttes av någon lärare. Sommartiden var det ett ganska besvärligt företag för denne att gå den långa vägen dit ut, 3/4 mil; vintertiden stod det vita spökhuset alldeles övergivet. Bokbeståndet ökades visserligen genom gåvor och

genom inköp ur en av Zetterström donerad fond, men decimerades å andra sidan genom fukt och tjuvar. En nitisk vårdare erhöll biblioteket 1876 i lektor S. J. Kardell, som lyckades tillrättaskaffa åtskilliga förkomna böcker och upprättade förtjänstfulla kataloger över bokbeståndet. Han arbetade också energiskt för bibliotekets flyttning till staden, som omsider verkställdes 1912.

Efter ritningar av Östersunds rådhus' arkitekt, F. B. Wallberg, hade då en biblioteksbyggnad uppförts, i vilken ända till 1930 även en del av läns museets samlingar inhystes, men som nu är bokstavligt fullproppad med böcker. Huset är utomordentligt väl beläget, granne till läroverken, rådhuset och kyrkan. Dess yttre är originellt och estetiskt tilltalande, men interiören så olämplig för sitt ändamål, som gärna tänkas kan. Tyvärr är huset byggt efter principen att böckerna ej skulle vara tillgängliga för allmänheten, bortsett från ett ganska obetydligt referensbibliotek i den lilla läsesalen, utan allt skulle rekvireras genom ett par expeditiionsluckor. Endast ca. 9 hyllmeter nyare litteratur är direkt tillgänglig för allmänheten.

I november 1930 började biblioteket katalogiseras efter moderna principer. Ännu är ej hela det äldre bokbeståndet infört i dessa, men det sker undan för undan. Hela bokbeståndet beräknas till omkr. 60.000 volymer, oberäknat allt småtryck och alla duplettexemplar. Man lägger särskilt märke till den synnerligen fullständiga katalogen över litteratur om Jämtland och Härjedalen, dels i allmänhet, dels rörande varje särskild socken eller märkligare ort. Även registret över svenska biografier torde vara det fullständigaste i något svenskt bibliotek, ity att det även upptager uppsatser i diverse tidskrifter och samlingsverk.

Bibliotekets tillväxt är synnerligen kraftig. Under åren 1931—35 ökades bokbeståndet genom köp, byten och gåvor med drygt 1/3 km., räknat i hyllmeter, eller med 14.661 vol., oberäknat dupletter och småtryck. Härtill kommer en 1934 överförd deposition från Östersunds läroverksbibliotek, beräknad till ca. 6.000 vol. och 140 hyllmeter. Tillväxten sker till stor del genom gåvor (och byten), ty anslagen äro synnerligen otillräckliga. Inköpen måste därför ske med största urskiljning och sparsamhet. 1931—35 inköptes, utom dupletter, precis 8.000 vol., mestadels genom antikvariat och bokauktioner. Stiftaren skrev i sitt reglemente, att hans mening icke var att skapa »ett litet Roman Lån-Bibliothek, utan ett Bibliothek för verkliga Vetenskaps älskare». Visserligen har utvecklingen gått därhän, att det

blivit bägge delar, men bibliotekets ledning har aldrig tvekat om, vilket som är huvuduppgiften. Till sin grundstomme skiljer det sig i berömvärd grad från de planlöst sammanrafsade gamla läroverks- och stiftsbiblioteken. Som antytt är bibliotekets bestånd av svensk litteratur från tiden 1528—1829 inom alla fack synnerligen imponerande, men det är även ganska väl försett med litteratur från senare tid och på främmande språk. Att bygga vidare på den grund, Zetterström lagt, att utfylla gapande luckor och att i görligaste mån samla det bästa och viktigaste inom alla områden har varit vår strävan. Visserligen söka vi tillfredsställa alla rimliga krav hos den läsande och forskande allmänheten, men naturligtvis kan man icke undgå att specialisera sig på vissa områden: litteratur om Jämtland och Härjedalen samt om Norrland överhuvud; norsk historia, person-, kultur-, språk-, rätts-, och kyrkohistoria; svensk genealogi, matriklar o. d. personhistoriska uppslagsverk; lapponica; psykologi; reseskildringar, i synnerhet från Sverige; svensk lokalhistoria och bygdebekrivningar; den gustavianska tiden samt franska revolutionen och Napoleon; svensk växtgeografi; även arkeologi, etnografi, folkloristik, norsk, engelsk och romansk vitterhet äro väl företrädda.

Jämtarna, »Sveriges isländingar», äro mycket läslystna och spekulativt lagda, de hysa ett särskilt stort intresse för sin släkts och sin bygds historia. De läsa med största intresse historia — mest norsk och svensk —, filosofi, psykologi o. d. samt astronomi, även reseskildringar, teknisk litteratur, zoologi samt om jakt och fiske. Musikintresset är vida utbreddt och bibliotekets samling av musikalier, ca. 15 hyllmeter, är flitigt anlita, i synnerhet studeras Anderssons »Svenska låtar» ivrigt. Mycken norsk och dansk litteratur köper J. B., men aldrig i översättning (utom barnböcker).

Av det äldre bokbeståndet må, utom de väldiga samlingarna av personhistoriskt småtryck och akademiska dissertationer, särskilt nämnas Zetterströms stora samling av äldre och samtida medicinsk litteratur samt av svenska tidningar och tidskrifter från 1700-talet och början av 1800-talet.

Biblioteket äger, egendomligt nog, ingen inkunabel, men åtskilliga elzevirer och visingsborgstryck, åtminstone 18 band krigsbyten från Gustaf II Adolfs och Carl X Gustafs krig i Polen och Tyskland, samt en ovanligt vacker samling svenska 1500-talstryck, delvis av största sällsynthet, såsom Olaus Petris Postilla (1530) och Laurentius Petris (1555), Kloster-Lasses papistiska katekes, kyrkohandboken från 1548

etc. I monter finnas utställda åtskilliga rariteter, som sommartiden vissa dagar visas för turister och skolresegrupper. Utom ett par 1500-talstryck finner man där en bok, vari Georg Stiernhielm gjort etymologiska anteckningar å varje sida, böcker som tillhört Joh. Th. Bureus, Emanuel Swedenborg, Carl XI, Gustaf III, samt en del handskrifter, såsom en medeltida bönbok, sedermera drottning Ulrica Eleonoras samling av lovkväden över sin bror, Carl XII, Tegnér's sista rader, med darrande hand nedskrivna på dödsbädden, originalintyg av en mängd personer, som sett Storsjöodjuret, med flera dyrgripar.

Biblioteket förvarar vidare i handskrift de adlersparreska familjepapperen (grevliga ätten A.), bl. a. Georg Adlersparres friarebrev och brevväxling med fästmon, hans testamenten, brev till honom från åtskilliga konungar och stormän, C. A. Adlersparres (Albanos) och Henrik Gahns resejournaler, Carl Zetterströms egna dagböcker 1793 — 1829, hans bokkataloger och brevväxling, vidare autografer av berömda kompositörer och musiker från 1600-talet fram till P.-B., O. C. Alströms biografiska samlingar rörande norrländingar, likpredikningar över Carl XI i handskrift av olika biskopar och präster etc. etc. Biblioteket äger också stora och värdefulla samlingar av porträtt, dels i kopparstick, stålstick, litografi och träsnitt, dels tidningsurklipp med eller utan dödsrunor.

En avsevärd del av bokbeståndet är ej avsett för utlåning, men det som får hemlånas, utnyttjas så mycket mera. Antalet direkt hemlånade volymer var under 1935: 45.037, varav 7.940 till länets landsbygd. Till skolungdom utlånades 18.766 volymer, till vuxna 26.271, varav 6.341 eller nära 25 % till landsbygden. Av facklitteratur till vuxna gick 33 % till landsbygden. Det är ingalunda enbart de närmaste socknarna, som begagna sig av biblioteket. Varje dag finner man i besöksboken — bland dess 25.000 namn årligen — namn från skilda delar av länet. Genom bud och busschaufförer eller med post och järnväg går en ständigt växande mängd av bokpaket ut till varje vrå av det vidsträckta länet.

Efter en petition av ett 75-tal låntagare från landsbygden, representerande över hälften av länets socknar och alla möjliga yrken och åskådningar, höjde landstinget 1933 anslaget till Jämtlands Bibliotek samt beviljade för 1934 (och följande år 1935) ett extra årsanslag av 300 kr. såsom bidrag till bestridandet av frakter för bokpaket och vandringsbibliotekslådor till avlägset boende. 1935 års landsting höj-

de utan ansökan spontant och enhälligt anslaget till 600 kr., ett slående bevis för den uppskattning, verksamheten rönt över hela länet.

Vandringsbiblioteks- (»v.-b.») verksamheten, som i övrigt icke åtnjuter ett enda öres anslag, påbörjades 1933. Av dupletter eller andra böcker, som kunna undandragas den allmänna utlåningen under en längre tid, sammansättas v.-b., som antingen rekviderats av någon folkskollärare eller annan intresserad person eller på initiativ av under-tecknad försöksvis sändas till avlägsnare byar.

Antalet utsända v.-b. utgjorde 1933: 14 (5 för vuxna, 9 för skolungdom), 1934: 64 (39 och 25), 1935: 81 (49 och 32); i sistnämnda 81 v.-b. ingingo 3.212 band. Så gott som alla avlägsnare socknar ha kommit i åtnjutande av v.-b. I samband med organiserandet av v.-b.-verksamheten har under-tecknad besökt varje vrå av länet med användande av alla möjliga fortskaffningsmedel, icke minst apostlahästarna, som de två sista somrarna fört mig kring sammanlagt 70 mil.

Det behöver kanske inte sägas, att intresset för Jämtlands Bibliotek ute i bygderna är stort. Det tar sig uttryck i gåvor av böcker från skilda håll, så mycket mera välkomna, som ju biblioteket överhuvud är hänvisat till att i stor utsträckning leva av gåvor.

Föreningen Jämtlands Biblioteks Vänner, som grundades 1921, har till ändamål att stödja biblioteket och arbeta för dess utveckling. Sedan 1932 utger föreningen Jämtlands Biblioteks Årsskrift, som bland mycket annat även innehåller utlåningsstatistik, vilken är av utomordentligt stort intresse för den, som vill lära känna jämtarnas olika intressen.

Det är knappast troligt, att jag på dessa få sidor lyckats ge läsaren en riktig föreställning om, vilken egenartad institution, Jämtlands Bibliotek är, och vilken betydelsefull roll »bokhuset» spelar i stadens och länets kulturella liv ej minst som ett oundgängligt stöd åt den överallt energiskt bedrivna hembygdsforskningen. Till sist vill jag därför önska, att läsaren måtte på sin turistfärd i Jämtland göra oss ett besök — men helst inte medan utlåningen pågår för fullt och det är hart när omöjligt att armbåga sig fram i trängseln.

C. Vilh. Jacobowsky.

LANDSKAPSVÅRD PÅ FOLKLIG GRUND

Professor Sernanders betänkande rörande det svenska naturskyddets organisation och statliga förvaltning.

Betänkanden ha just inte rykte om sig att vara lättlästa! Sernanders utredning, som förra året inlämnades till ecklesiastikdepartementet, hör emellertid till undantagen. Åtminstone dess första del är utomordentligt lättläst och fängslande skriven med en rikedom på synpunkter och intressanta, för många säkerligen förbluffande fakta. Denna del förtjänar att läsas allmänt av hela den för naturskyddsfrågan intresserade allmänheten, och den kommer att bli en stimulerande läsning. Den utgör emellertid också bakgrunden till en kritik av det nuvarande naturskyddet och till det förslag till dess omorganisation, som Sernander framlägger.

Sernander tänker sig en självständig organisation, ett statsämbetsverk, som sorterar direkt under ecklesiastikdepartementet. I spetsen för detsamma skall stå en naturskyddsprefekt med en ställning ungefär motsvarande riksantikvariens för fornvården. Vid sin sida skall han ha tvenne naturskyddsintendenter samt ett mindre sekretariat. Intendenterna skola svara mot antikvarierna i riksantikvarieämbetet.

»Prefekten och intendenterna, vilka utnämnas av K. Maj:t, bilda tillsammans ett naturskyddskollegium, som har att efter av K. Maj:t lämnad instruktion handlägga naturskyddsärendena. Prefekten åligger vården och överinseendet av naturparker och naturminnen.»

Vid sidan av ämbetet skall stå ett naturskyddsråd. Medlemmar i detta råd skola professorerna i botanik, zoologi och geologi, över 20-talet personer, vara.

Därigenom att tvenne intendenter ställas vid sidan av prefekten, möjliggöres att få både botaniken, zoologin och geologin sakkunnigt representerade inom naturskyddskollegiet.

Professor Lennart von Post har i en artikel i Dagens Nyheter den 19 augusti 1935 föreslagit en del ändringar i den sernanderska organisationen, vilka synas vara synnerligen välmotiverade. Han erinrar till en början i största allmänhet om faran för

byråkratisering. I naturskyddsintendenterna ser han emellertid »organisationens akilleshäla». Sernanders mening med dessa intendenter är, såsom ovan nämnts, att tillföra naturskyddsämbetet den sakkunskap inom de tre vetenskaper, som framför allt skola vara representerade inom naturskyddet, vilken en ensam man omöjligen kan besitta. Von Post framhåller emellertid, att denna sakkunskap ändå inte räcker till, när det verkligen gäller något. Då behöver man i alla fall anlita specialister. Detta är visserligen Sernanders mening, men von Post anmärker med rätta, att för denna åtgärd inga belopp äro upptagna i statförslaget. Han föreslår i stället, att den summa på omkring 15,000 kr., som de båda intendenterna tillsammans skulle ha i lön, ställes till chefens förfogande för att sätta honom i stånd »att alltefter de aktuella behoven för kortare eller längre tid engagera fackliga medarbetare med en års-, månads- eller dagavlönning, av honom tillmätt från fall till fall efter vederbörandes kompetens och övriga omständigheter». Detta förefaller att vara en mycket god modifikation av det sernanderska förslaget. Åtminstone är det en väg, vars framkomlighet i första hand bör prövas. Här är också att räkna med, att säkerligen många doktorsundersökningar komma att kunna läggas så, att de bli av betydelse vid uppgörandet av förslag till nationalparker o. dyl.

En annan modifikation, som von Post föreslår, gäller rådets sammansättning. Att det mammutråd Sernander föreslår, är av en ganska otymplig art, torde nog stå tämligen klart. Dessutom är det i hög grad präglad av sin upphovsmans åtminstone i sitt naturskyddsbetänkande ensidiga naturvetenskapliga inställning. Von Post föreslår helt enkelt, att rådet bör »bestå av två botaniker, två zoologer och en geolog; men därjämte böra däri sitta en representant för hembygdsvården och en för turistväsendet, de båda folkrörelser, med vilka det specifika naturskyddet måste hålla ständig kontakt. (Kurs. av anmälaren.) Till rådsmed-

Hagmarken är ett ljust och leende inslag i landskapsbilden, en oumbärlig faktor i landskapets skönhet. Ekdunge vid Ullevi, Närke.

lemmar väljas, oberoende av samhällsställning och hemort, fackkunniga personer, som aktivt intressera sig för naturskyddsarbetet». Denna justering av förslaget är så klok och på samma gång självklar, att man förvånar sig, att Sernander ej själv gjort den.

Vi skola emellertid ej här närmare uppehålla oss vid de sernanderska förslagen, då de på grund av sin ensidigt naturvetenskapliga karaktär ej äro av det intresse för hembygdsvården, att de kunna påräkna större uppmärksamhet i denna tidskrifts spalter. På grund av denna ensidighet i Sernanders framställning se vi oss däremot tvungna att från våra utgångspunkter framföra en erinran.

Man kan inte undgå att frapperas av att den uppmärksamhet, som ägnas åt det hembygdskonade naturskyddet eller, för att använda Carl Fries' korta och adekvata uttryck, landskapsvården, är alldeles otillräcklig, vilket för övrigt även von Post i sin ovan nämnda granskning framhållit.

Det är framför allt de växtsociologiska synpunkterna, som dominera. Att de

med skärpa måste framhållas, är jag den förste att villigt medgiva, men varför måste detta ske på bekostnad av andra värden?

Hur betydelsefullt det växtsociologiska naturskyddet än är, så är det i alla fall något, varför den stora allmänheten står och måste stå ganska kall och likgiltig. Den kan för all del kanske vara med om att medel beviljas för avsättande av några naturparker och för en del fridlysningar, eftersom det nu anses vara så viktigt och man så enträget ber därom, men något eget intresse för problemet kan den på det stora hela taget ej prestera. Ett övertygande exempel härpå utgör Svenska Naturskyddsföreningen. Den har redan från början råkat under ett alltför kraftigt naturvetenskapligt inflytande, och jag tror jag vågar påstå, att vi här ha att söka den väsentliga orsaken till den påfallande fanflykten från föreningen. Den har ända tills nu icke stått som förespråkare för de folkliga strävandena och önskemålen. Märkligt nog finnes i dess styrelse inte en enda representant för folkliga kretsar, ingen för det fria folkbildningsarbetet, ingen för

jordbrukarklassen. T. o. m. för ombuden gäller ungefär detsamma (vintern 1936).

I centrum för det folkliga naturskyddsintresset måste kulturlandskapets skönhet stå. Landskapsvården blir dess förnämsta arbetsuppgift. Här måste känslöbetoningen, något av konstnärlig inlevelse i landskapet vara dominerande. Och denna känsla behöver stöd i form av auktoritativt erkännande av dess berättigande, ett klagande av dess stora samhällsbetydelse.

Den varning för byråkratism i det sernanderska förslaget, som von Post uttalat, har nog åtskilligt fog för sig. Den lärda synen på naturskyddet fjärrar lätt rörelsen från den folkliga kontakten. Utom i Svenska Naturskyddsföreningen ha vi ett exempel härpå i den skolundervisning, som ägnas åt naturen och naturföreteelserna. De vetenskapliga synpunkterna med ensidig vördnad för lärdomen och en bristande förståelse för det folkliga behovet, ha i hög grad ödelagt undervisningen och snedvridit hela lärarutbildningen, varigenom bristande intresse för ämnet skapats. Det är fara värt, att det i fortsättningen kommer att gå likadant med det svenska naturskyddet.

Sernander beklagar, att naturskyddstanken i Sverige ej är så förankrad i folkpsyket som i Danmark. Ja, det är att beklaga, men det kommer aldrig att bli annorlunda, så länge en ensidig orientering åt växtsociologin, det vetenskapliga forskningsarbetet, dominerar. Först naturskyddets förening med hembygdsvården och dess associering med skönhetskänslan kan skapa förutsättning för ett på en gång bredare och djupare intresse.

Att den vetenskapliga och den folkligt konstnärliga uppskattningen av en landskapstyp ej alltid sammanfalla, därpå ger professor Sernander själv ett exempel i Sveriges natur för år 1934. Han talar där ringaktande om hagen, »denna inom vårt land till arealen tyvärr så omfattande konstprodukt, som vi hoppas den närmaste framtiden skall skifta mellan den rationella betesgången och den rationella skogs-skötseln». För botanisten är hagmarken en degenerationsprodukt av lövängen, och han ser på den med oförstående ovilja. Men så gör icke den naturälskande lekmannen. Han betraktar hagmarken som ett ljus och

leende inslag i landskapsbilden, en outhärlig faktor i landskapets skönhet. — Enligt en uppgift i professor A. Wahlgrens »Sveriges skogar» år 1928 skulle hagmarkerna nere i Småland intaga en areal av 337,000 har eller nära en femtedel av hela skogs- och hagmarksarealen i detta landskap. Det är en siffra, som har åtskilligt att säga.

Då för oss lekmän inställningen gentemot hagmarken är så annorlunda än den vetenskapliga, måste vi bittert beklaga dess försvinnande ur det svenska landskapet. Det blir därför för oss en angelägenhet av största vikt att rädda så mycket som möjligt av de skönhetsvärden, den trots sina många brister dock representerar. Den uppmärksamhet, som från Svenska Betes- och Vallföreningens sida ägnas denna fråga ur naturskyddssynpunkt, hör därför till något av det löftesrikaste inom svenskt naturskydd.

Den folkliga kontakten, orienteringen mot hembygdsvården, kan naturligtvis åstadkommas även av den sernanderska institutionen, men då fordras också ovillkorligen en förstärkning av dess naturskyddsråd med folkliga krafter, t. o. m. i något större utsträckning än vad von Post föreslagit. Så behövs t. ex. en representant för det frivilliga folkbildningsarbetet, en representant för jordbrukarklassen och, varför inte, även en för skolan, helst folkskolan.

Och naturligtvis vilja vi ej heller annat än att Samfundet för Hembygdsvård, hembygdsföreningarna och Svenska Naturskyddsföreningen, vilken senare nu deciderat söker kontakt med de folkliga kretsarna, få hand om landskapsvården och det folkliga naturskyddet. Vad vi önska är endast garantier för en så klar förståelse för det berättigade i det av oss företrädde naturskyddsintresset som möjligt och att det naturvetenskapligt orienterade naturskyddet ej för sin del så fullständigt lägger beslag på anslagsmedlen, att ingenting blir kvar för det av oss representerade.

Även vi behöva medel för vårt arbete att försöka förankra naturskyddsintresset så djupt i den svenska folksjälen, att därmed ett tillräckligt starkt värn mot de naturförstörande krafterna kan skapas. Någon säkerhet härför ger ej det sernanderska förslaget.

Lorentz Bolin.

Kommunalhuset i Roslagsbro; ovanför detta klockstapeln, t. h. kyrkan, längst t. v. stall, som man ämnar borttaga.

NYTT KOMMUNALHUS

Man har länge i Roslagsbro kommun haft planer på att bygga ett nytt kommunalhus i stället för det gamla och otidsenliga norr om kyrkan. Meningarna ha emellertid varit delade om utseendet och framför allt placeringen i den ömtåliga terrängen vid Roslagsbro sällsynt vackra medeltidstempel. På förslag av en Samfundets medlem i socknen, Kapten Ernst Karlsson, beslöts därför att anlita Samfundets för Hembygdsvård råd och sakkunskap.

Söndagen den 3 maj sammanträdde kommunalnämnd och byggnadskommitté jämte representanter från Samfundet, Arkitekt Birger Borgström och Fil. dr. John Nihlén, varvid frågan ingående dryftades på platsen.

Under sammanträdet fäste man sig särskilt vid den varma förståelse för miljön, som besjälade socknens representanter. Man betonade att höjden med kyrkan, klockstapeln och den hägnande naturen var den känsligaste punkten i hela socknen och att man måste ta hänsyn härtill vid uppförandet av det nya kommunalhuset.

I samråd med Samfundets representanter fann man till sist en lösning, som torde tillfredsställa alla parter, nämligen att den

nya byggnaden skulle placeras på den gamla platsen, ökas ut i längd norrut och göras så låg och för övrigt diskret i formen, att den ej rubbade det lugna helhetsintrycket i kyrkhöjden och dess bebyggelse. Byggnaden skulle dessutom liksom det gamla kommunalhuset ansluta sig till bygdens stil. Kommunalnämnden uppdrog åt Arkitekt Borgström att utarbeta preliminärt förslag till en sådan byggnad. Den skall innehålla kommunalsal, sammanträdesrum, arkiv och vaktmästarbostad. Terrängförhållandena omkring ämnar man också ordna i samband med bygget.

Samfundet har med glädje biträtt vid lösandet av denna byggnadsfråga, som har också en principiell räckvidd. Initiativet har utgått från socknen själv, där man slagit vakt kring ett av landskapets vackraste kultur- och naturminnen. Det manar till efterföljd.

Som ett glädjande tecken på uppskattning av Samfundets strävanden kan till sist antecknas, att sex av kommunalnämndens ledamöter ingingo som medlemmar i Samfundet.

J. N.

SAMFUNDETS STYRELSEBERÄTTELSE FÖR 1935.

Härmed lämnas en kort sammanfattning av styrelsens berättelse för verksamhetsåret 1935.

Under 1935 ha två korta byggmästarekurser avhållits, nämligen i Linköping den 18—27 november (15 elever) i samarbete med Östergötlands läns hushållningssällskap och i Bollnäs den 3—12 december (17 elever) i samarbete med hushållningssällskapet i Gävleborgs län.

Under innevarande läsår 1935—1936 har Samfundet fått statsanslaget höjt, varför fyra kurser i stället för som tidigare tre per läsår kunnat hållas.

Hur stort intresse som visas dessa kurser framgår bl. a. därav, att 180 deltagare voro anmälda till kurserna i Linköping, Bollnäs och Hemse, medan endast sammanlagt 45 kunde beredas plats. För närvarande ha ansökningar inkommit från nio olika håll om byggmästarekurser under läsåret 1936—1937.

Vid Samfundets byggmästareskola på Hvilan pågick den nionde kursen under tiden 9 januari—3 april. Skolan, som på grund av bristande utrymme endast kan mottaga 18 elever, var fullbesatt.

Fem elever ha erhållit stipendier à 100 kronor vardera. Ränfefria studielån à belopp mellan 100 och 200 kronor ha utdelats till fem elever.

Av Skolöverstyrelsen utsedd inspektor för byggmästareskolan har varit Rektor E. Ingers.

Yrkesutbildningsverksamheten i sin helhet har föreståtts av Fil. lic. F. Hazelius. Av Skolöverstyrelsen utsedd inspektor för dess ekonomiska förvaltning har varit Kommerserådet Axel F. Enström.

Byggnadsbyrån har föreståtts av Arkitekt Birger Borgström. Under året har den s. k. Egnahemsboken fullbordats och utgivits. Byrån har sålt 131 st. typritningar, de flesta av Statens Byggnadsbyrås samling, samt utfört 19 specialritningar för villor och egnahem. 20 ärenden ha gällt om- och tillbyggnader, trädgårds- och växthusbyggnader, inredningar m. m.

Samfundets båda årspublikationer Tidsskrift för hembygdsvård och Årsbok för hembygdsvård, vilka redigerats av Sam-

fundets sekreterare, ha utkommit som föregående år.

Samfundets årsmöte, det tjugonde i ordningen, hölls i Örebro den 28—30 juni. Första dagen hölls ombudsmöte under ordförandeskap av Direktör Otto Lindeberg, varvid val av styrelseledamöter företogs. Årsmötet öppnades av Direktör Lindeberg. Till ordförande utsågs Landshövding Hasselrot. Till Redaktör J. L. Saxon överlämnade Landshövding Hasselrot å Samfundets vägnar dess diplom som hedersledamot. Lördagen och söndagen ägnades åt utfärder i Närke.

Styrelsen har under året haft följande sammansättning: Direktör Otto Lindeberg, ordförande, Rådman K. Trotzig, vice ordförande, Fil. dr. C. J. Anrick, Fröken Anna Lindhagen, Stadsarkitekt S. Westholm och Arkitekt J. Åkerlund, valda av årsmötet, samt Länsantikvarie E. Festin, Folkhögskollärare Fil. lic. F. Hazelius, Rektor K. Hedlund och Landsantikvarie B. Waldén, valda av ombudsmötet, Arkitekt E. Sundahl, utsedd av Styrelsen för Svenska Arkitektföreningen, Intendent S. Svensson, utsedd av Statens historiska museum och Nordiska museet, samt Major H. von Heidenstam, i egenskap av skattmästare självskriven medlem av styrelsen.

Såsom revisorer ha tjänstgjort Direktör Sven Nissvandt och Intendent Th. Althin. Skattmästarämbetet har liksom föregående år handhåfts av Major H. von Heidenstam och sekreterarebefattningen av Folkhögskollärare F. Hazelius. Från 1 september till årets slut har Fil. dr. John Nihlén varit anställd som biträdande sekreterare.

Den ekonomiska ställningen vid 1935 års slut framgår av omstående tablå.

Revisionsberättelse.

Undertecknade, som å årsmöte med Samfundet för Hembygdsvård den 28 Juni 1935 i Örebro blivit utsedda till revisorer för granskning av Samfundets räkenskaper och förvaltning under år 1935, hava nu verkställt sådan granskning och få över den samma avgiva följande berättelse.

Vi hava genomgått Samfundets räkenskaper med därtill hörande handlingar, tagit

del av dess protokoll samt inventerat värdehandlingarna och avstämt bankräkningarna, varvid vi funnit allt i god ordning. Räkenskaperna hava genom undertecknad, Nissvands, försorg blivit underkastade fullständig siffergranskning, vilken icke givit anledning till någon anmärkning.

I den av styrelsen avgivna redogörelsen för Samfundets verksamhet under det gång-

na året meddelas Vinst- och Förlusträkningen samt Balansräkningen och äro desamma rätt återgivna ur räkenskaperna.

Då vår granskning icke föranlett till någon erinran, få vi tillstyrka, att Styrelsen beviljas ansvarsfrihet för 1935 års förvaltning.

Stockholm den 1 april 1936.

Torsten Althin. Sven Nissvandt.

VINST- OCH FÖRLUSTRÄKNING

INKOMSTER.

Medlemsavgifter	17.820:—
Yrkesutbildningsverksamheten:	
Statsanslag	3.450:—
Övriga inkomster	4.700:—
Årsboken och tidskriften:	
Statsanslag	500:—
Övriga inkomster	1.181:35
Diverse publikationer	316:05
Lotterimedel för år 1935	10.000:—
Räntor	292:54
Kapital-Konto:	
Underskott för år 1935	2.606:06
Summa Kronor	40.866:—

UTGIFTER.

Yrkesutbildningsverksamheten	12.362:17
Årsboken och tidskriften	10.928:42
Diverse publikationer	1.559:95
Byggnadsbyrån (anslag)	5.051:01
Allmänna omkostnader (avlöningar, kontorskostnader, hyror, resor, propaganda, porton m. m.)	10.964:45
Summa Kronor	40.866:—

BALANSRÄKNING

TILLGÅNGAR.

	Ing.	Utg.
Innestående å bank	27.875:46	13.957:48
Studielånen	1.947:50	1.567:50
Sekretariatets förlagsmedel	341:96	2.157:74
Yrkesutbildningsverksamhetens inventarier	1:—	1:—
Diverse publikationer	4:—	4:—
52 st. aktier i A.-B. Byggtjänst	200:—	200:—
Sekretariatets inventarier	1:—	1:—
Diverse debitorer	2.154:81	553:60
Summa Kronor	32.525:73	18.442:32

SKULDER.

	Ing.	Utg.
Diverse kreditorer	2.199:05	648:16
Kapitalbehållning:		
Starbäcksfonden	2.992:77	3.052:61
Medaljfondens	685:44	699:14
Lotterimedel	20.000:—	10.000:—
Övrig behållning	6.648:47	30.326:68
Summa Kronor	32.525:73	18.442:32

Stockholm den 19 februari 1936.

För Samfundet för Hembygdsvård:

Otto Lindeberg.

F. Hazelius.

SMÅSTADENS BEKYMMER

En gång, när seklet var ungt, fick den domnade känslan för vår egenart nytt liv. Intresset för hembygden hade vaknat. Vi fingo åter blick för våra småstäders sär-egna och tjusande kynne. Utvecklingen hade emellertid redan förut tagit fart, men efter hand som de gamla mästarna nedlagt sina verktyg råkade byggandet på villovägar. Inför hotet om småstädernas förvandling och förvanskning sökte några behjärtade män med nuvarande riksantikvarien Curman, arkitekten Carl Westman i första ledet m. fl. rädda vad som räddas kunde, och så kom bildverket Gamla Svenska Städer till. Några år framåt utövade detta verk ett stort och välgörande inflytande på våra småstäders arkitektur. Extravaganserna avtogo, men ännu vittna torn och gavlar, som här och där bryta huslängornas jämna taklistlinjer, om dekadansen. Det nya formades i anslutning till och i logisk utveckling av den fäderneärvda byggnadskulturen. Så kom kriget och med detta krisen, uppmjukningen i tänkesätten, standardiseringen, likriktningen och — majoritetens maktlystnad. Just nu, när småstäderna ha att möta den nya tidens krav, stå de åter inför ovannämnda faror. Det är att beklaga att de gamla, vackra och prövade formerna ringaktades och att det nya stöpes i nya former.

Här uppkomma i våra dagar frågor, exempelvis om nya infarter för att tillfredsställa motorismens krav. Här uppstår det ena nya kravet efter det andra, såsom på sanering av de gamla byggnadskvarteren, på nya skolor, brandstationer, ålderdomshem m. m. Arbetet sättes i gång men tyvärr ofta utan erforderlig, allsidig utredning. Vad vägarna t. ex. beträffar, brytas dessa stundom utan hänsyn till vad stadsplanen kräver. Man smyger sig eller kanske oftare armbågar sig fram för att få dem raka eller där någon ledande vilja i samhället finner lämpligast att framdraga dem. En vägingenjör gör upp ett förslag, man söker statsbidrag och först när sådant utlovats går man till undersökning om huru vägen lämpligast skall ansluta sig till stadsplanen. Den i första hand prövande myn-

digheten, byggnadsnämnden, ställes inför ett fait accompli, och av denna anledning kan rättelse, där sådan tarvas, endast vinnas genom strid, då givetvis den makthavande mobiliserar sina medlöpare. Detta är den »forkerte vej». Det naturliga och författningensligna sättet vore givetvis att låta drätselkammare och byggnadsnämnd samråda i frågan med anlitande av kunnig och förstående fackman och sedan förslaget antagits av fullmäktige underställa det Kungl. Maj:ts prövning. Först därefter begäres anslaget. Men så går det icke till i Grönköping.

Det kan stundom vara frågan om den gamla vegetationen, som givit stadsbilden dess charm, dess vara eller icke vara. Trädgårdsmästaren — nyodlaren — vill ha bort träden, icke därför att de stå i vägen eller äro murkna, utan därför att de äro gamla. Nya popplar skall det vara. Ett avskräckande exempel på den förflackning, som blivit tidens ideal, är nedhuggandet av Kungsgårdens i Säter gamla träd tvärt emot både lärarnas och skolinspektörens önskingar.

Industrins krav på utrymme kan också bli en ömtålig fråga för småstaden. Dessa krav äro ju fullt berättigade, men i regel tages alldeles för liten hänsyn till dem. Byggnadsförfattningarna fordra, att samhället skall bereda plats för industrin. Detta är oavvisligt och kommer givetvis att i framtiden mer beaktas. Men det har ända tills nu förekommit fall, där fabriken krupt in bland bostadshusen. Visserligen har det oftast gällt mindre industrier, men ingen lag finnes som hindrar, att även sådan kan växa ut. När det gäller bebyggelse utom stadsplanen hjälpa i regel inga böner. Då gör man som man vill, även om därigenom oersättliga skönhetsvärden gå till spillo. Jag tänker nu närmast på den olycka, som drabbat Säter och dess sköna dal, där man förmedelst ett kraftverk dödat Ljusteråns vattenfall. Men icke nog härmed, själva ån blir torrlagd på en lång sträcka genom det stadsplanerade området och däri föreslagen park.

Till sist byggnadsfrågorna. Man skall t.

ex. i en stad bygga brandstation. Platsen för denna väljes, tyckes det, där bebyggelsen är tätast, och man kan lyckas få bort några gamla kulturvärden, som sticka vederbörande i ögonen. Man tar icke hänsyn till lagstiftningens krav på kvarterets sanering. Man blandar ihop bostadshus, rådhus, brandstation o. dyl. huller om buller. Ett annat slag av byggnadsföretag, som berör småstaden, är det moderna affärshuset med litet a men stor omsättning. Här tvingas byggnadsnämnden av en mäktig institution att lämna byggnadslov åt hustyper, som bryta mot ortens byggnadstradition och förstöra stadsbilden. De äro nog så ändamålsenligt inredda, dessa butiker, och därom är ju intet annat än gott att säga, men exteriörerna! Och dock föreskriver vår nya byggnadslag, att man vid nybyggnads utformning skall taga hänsyn till grannhusen. Undantag, ehuru sällsynta, givas dessbättre.

Bevarandet av de gamla husen är också en kinkig fråga. Genom vanvård har mången gammal byggnad med förnämlig utformning förfallit. Strax ropas: Bort med skräpet! Men det ekonomiska sinnet, om det över huvud är till finnandes i vår tid,

borde säga dem, som makten hava, att man oftast skulle genom en jämförelsevis billig istandsättning kunna avhjälpa alla brister och göra huset fullt beboeligt även för vår tids bortskämda småstadsbor, och till prydning för stadsbilden hålla det vid liv ännu åratals framåt. Man skaffar sig ju gärna en gammal möbel och låter restaurera den. Men när det gäller staden och dess möbler, husen, då har man oftast en annan syn på saken.

Frågan är nu närmast, huru man skall kunna förekomma skövlingar av ovan angiven art. Givetvis icke på annat sätt än att samhället lämnar sina frågor till allsidig utredning med sakkunnig hjälp, gärna genom en kommitté, sammansatt av företrädare för de olika uppfattningarna. Jag tror nämligen, att vi ännu ha långt till diktaturen i Sverige, även om de finnas, som blint följa makthavarna. Vårt upplysta folk skulle säkerligen lätt nog kunna i enighetens och forståelsens tecken samsas om en samhällets utveckling med tillgodoseende av såväl tidens som hembygdsvårdens fullt lika berättigade krav, allt till fromma för vår och kommande släktens trevnad.

Magnus Dahlander.

MEDBORGARHEM — HEMBYGDSGÅRD

I en intervju, som en Stockholmstidning gjorde med en del av årets nya riksdagsmän, yttrade en av dessa med anledning av svårigheten att på landsbygden finna lämpliga samlingsplatser vid föredrag bl. a.: »Lokalfrågan är nämligen synnerligen aktuell på landsbygden, och jag skulle önska, att vi i varje pastorat finge ett hus, där alla organisationer, oberoende av politisk färg, kunde hålla möten. Det kunde gärna vara en hembygdsgård med rum för studiecirklar och bibliotek.»

Samma tanke framkom vid tidningen Morgonbris' enquête om medborgarhem förra året. Sålunda framhöll författaren Harry Blomberg att vi behöva medborgarhem för alla åldrar och läger, emedan vi måste övervinna sekterismen och slå en bro över klyftan mellan generationerna. Efter en kritik av folkets hus-idén och efter att

ha framhållit att icke någon speciell organisation utan samhället bör omhänderta dessa hem, slutar han: »Nej, låt oss arbeta för medborgarhem, där alla kunna säga: detta äga vi icke de. Skapas icke dessa hem av samhället självt, bidra de heller inte till att i sin tur skapa vad vi måste åsyfta med dem: att ta kål på sekterismen och framalstra medborgaranda.»

Chefredaktören Fredrik Ström framhåller, att medborgarhemmet bör skapas under medverkan av olika bildningsorganisationer, att föreningarna som förvalta dem böra vara öppna för alla, oavsett politisk åskådning och att i dessa medborgarhus föredrag, teater, musik, konst, hembygdsvård och bostadsvård böra ha sitt hemvist.

När tanken på en samlingsplats för bygdens kulturella liv och intressen från olika

J. U. F:s bygdegård i Västland, Uppland.

håll framföres, tydligen född av ett tränande behov, har den frivilliga hembygds-vården sin givna plats och är det dess skyl-dighet att medverka till förverkligandet av denna tanke. Begreppet »hembygdegård» har väl hittills varit och är för många fortfarande liktydigt med en ryggåsstuga eller ett härbre fyllt av museisamlingar och sålunda till sin natur fullkomligt främman-de för tanken att levande människor där skulle kunna samlas till något annat än mu-seidemonstrationer. Samlingarna böra fin-nas och beredas plats i hembygdegården, men samtidigt skall den utgöra ett verkligt hem, där alla organisationer med folkbild-ning på sitt program i föreläsningssalar, stu-dierum och bibliotek, kunna samlas kring

B Y G G N A D S V Å R D E N

Bostadssociala utredningens betänkande.

I ett till K. Maj:t avgivet yttrande över ett förslag från bostadssociala utredningen påpekar Samfundet bl. a. att god bostads-kultur och god hemvård äro förutsättnin-gen för god hembygdsvård. Styrelsen har med tillfredsställelse tagit del av förslaget i vad det avser att höja bostadskulturen och vinna rättelse i härutinnan rådande missförhållanden. Samfundet framhåller önskvärdheten av att dess verksamhet för byggkulturens höjande planmässigt inord-nas i åtgärder från det allmännas sida till höjande av yrkesskickligheten på lands-

studiet av bygdens kultur och natur, och där även den husville riksdagsmannen, av vilken politisk kulör han än är, kan hålla sitt föredrag.

En av våra livskraftigaste organisationer på landsbygden, Jordbrukareungdomens Förbund, har förverkligat denna tanke att skapa ett hem för lantbrukarungdomen ge-nom uppförandet av sina bygdegårdar. Härvidlag har ett fruktbärande samarbete etablerats mellan JUF och Samfundet för Hembygdsvård, i det att Samfundets bygg-nadsbyrå utarbetat ritningar till bygdegårdar av olika storlekar och för olika behov. I flera fall har till byggnadsbyrån inkom-mit begäran om förslag till restaurering av äldre byggnader för att kunna tjäna sitt ändamål som bygdegård. Särskilt dessa re-staureringsfall äro av synnerligen stor be-tydelse, då det i vårt land finnes ett stort bestånd av gamla, kulturhistoriskt värde-fulla hus, som med ringa kostnad kunna moderniseras och tjäna som ett hem för bygdens andliga liv, samtidigt som oersätt-liga kulturvärden bevaras åt eftervärlden.

Där en lämplig, äldre gård finnes dispo-nibel, och där en förening har viljan, men saknar resurser att ensam utnyttja möjlig-heterna, bör samarbete mellan olika orga-nisationer, kulturella och politiska, mycket väl kunna åstadkommas. Sådant samar-bete har redan på flera platser kommit till stånd mellan JUF-avdelningar och and-ra organisationer.

bygden och att Samfundets erfarenhet i allmänhet i så stor utsträckning som möj-ligt utnyttjas i det allmännas tjänst.

Samfundets byggnadsbyrå

har nyligen mottagit begäran om förslag till restaurering av den gamla gården Mull-säter, belägen vid sjön Tisnaren i norra Östergötland. Huvudbyggnaden, som en längre tid varit använd som arrendators-bostad och drängstuga, har härunder fått förfalla, men den nuvarande ägaren, Frö-ken Hildur Magnusson, Valdemarsvik, har

18 JULI öppnas

UTSTÄLLNINGEN

av Hantverk, Industri, Hemslöjd, Konst, Skogsvård, Turistväsande o. Kommunikationer m. m. Öppen till den 9 augusti.

I år lönar sig dubbelt en sommarresa t. utställnings-staden och huvudstaden i turistlandskapet Jämtland.

Specialutställning över Indalsälven.

FRÖSÖSPELEN: Arnljot den 19, 25, 26, och 29 juli samt 2 aug.

ÖSTERSUND

glädjande nog insett husets icke blott användbarhet utan även kulturella värde och har därför vänt sig till Samfundet med begäran om förslag till restaurering. Byggnaden, som är uppförd av liggande timmer i två våningar och som med sin enkla, förnämna stil utgör ett vackert prov på äldre allmogearkitektur, är väl ägnad att bevaras och dessutom till sin inredning av sådan art, att en modernisering lätt låter sig göra utan att spoliera den ålderdomliga prägel.

Fallet är belysande för vad som i många fall kan göras, när det gäller att bibehålla en bygds byggnadskultur. Ofta kan man med fördel restaurera de gamla, gedigna husen, vilket ej sällan är ekonomiskt fördelaktigt. Och så slipper man de för bygdens tradition främmande »snickarvillorna». Samfundets byggnadsbyrå står alltid till tjänst med råd och förslag i dessa frågor.

Skånska hus.

I den skånska stenarkitekturen finnas en rad stildrag och en allmän fast karaktär, som ger den livsvärde även i vår tid. Med kärleksfull hand har särskilt Ingenjör Ludvig Nobel i Båstad vårdat och ansat denna stil med följd att denna bygd har ett traditionsmättat, förnämnt kynne, som ej är så vanligt i vårt land. Skånsk mylla är också bra jordmån för idéer, som höra samman med byggnadskultur.

Några exempel, vänligt förmedlade av Ingenjör Nobel, meddelas här med hedersomnämmande. Samfundet ämnar nämligen

återuppliva denna institution och med kort beskrivning presentera nybyggnader av denna art men också goda restaureringar för att om möjligt stimulera dessa slags byggen. I vissa fall kommer naturligtvis också kritik att utövas.

Den första bilden visar hur väl en äldre skånsk stil sluter sig kring en fullt modern villa under det att fig. 2 ger prov på ett modernt klubbhus, som på ett förtjusande sätt ansluter sig till lokal stil med lämplig modifikation. Huset på fig. 3 är intressant i samma avseende, och man observerar här särskilt, hur väl trädgårdsmuren är bunden till huset.

Ett stildrag, som är känsligt och ofta svårt att behålla i de moderna husen, är den låga sockeln. Ur teknisk synpunkt är den ofta svår att genomföra — byggnaden måste upp från mark och fukt — och därtill kommer att den under liggande källaren måste ha ljus. Detta låter sig lätt ordna på många av de sydsvenska stenhusen, som från begynnelsen ha hög sockel. I vissa fall kan det ordnas med särskilda ljusbrunnar, men i de flesta fall är en höjning av huset ofrånkomlig.

Tyvärr förryckas proportionerna ej sällan av en överdrivet hög sockel, men mycket beror dock på hur denna behandlas i färg. En ofärgad eller blågrått avfärgad betongsockel hamonierar i regel mycket illa både med en putsad och än mer med en panelad vägg, allra helst om väggen är rödfärgad eller tjärbrun. Den lyfter dessutom huset och frigör det från marken på ett stötande sätt.

Helt annan blir verkan av en svartmålad eller tjärad sockel. Den svarta färgen ger tyngd och låter huset växa samman med marken på ett sätt som ögat utan vidare accepterar.

Detsamma gäller givetvis om en sockel av natursten. I varje fall förlikar man sig bättre med en relativt hög sockel på de små husen om den på detta sätt ansluter huset till, än om den klipper av huset från marken.

Man må heller icke glömma det goda sättet att med spalje- eller klängväxter låta grönska sträcka sig upp mot huset och liksom dra det närmare och fastare till marken.

Fig. 1. Bostadsbyggnad, uppförd av Folkskolläraren Eric Carlsson i Båstad. Arkitekt: Karl Güettler.

Med sin höga takresning och enkla formgivning en god representant för skånsk stil.

Fig. 2. Golfbanans klubbhus i Båstad. Arkitekt: Karl Güettler.

En vacker omformning av lokal stil till en så speciell modern uppgift som klubbhus för golfspelare.

Fig. 3. Byggn. tillhör Byggn. J. Højman, Båstad. Arkitekt: Harald Wadsjö.

Södra långsidan med gårdsplan och entré. Ett modernt skånskt hus, som är troget landskapets traditioner och stil.

LÄR ER

"tänka i Masonite"

En del "tänka i tegel" — en del i betong — en del i järn — Var och en har sin specialitet — och det betalar sig.

Masonite ingår numera i så gott som varje nybyggnad. Ingenjören, arkitekten och byggmästaren lär sig allt mer att "tänka i Masonite" och därvid ekonomiskt utnyttja standardformaten av

MASONITE

Härdad - Hård - Halvhård - Porös

Huvudförsäljare: P. WIKSTRÖM J:or, Stallgatan 3, Stockholm. Tel. 10 99 25.

Vidstående registrerade varumärke finnes instämplat på baksidan av varje äkta Masonite-skiva. Arbetsbeskrivning tillbandahålles gratis av återförsäljare, som finnes på alla större platser.

Stil och antikvurm.

Den gamla striden mellan funktionalism och traditionalism är lyckligtvis slut. Stridslinjerna ha ändrats och tankeutbytet i hit-hörande frågor har fördjupats till viktigare ting. Funktionalismen innebär i sin kärna en god idé, och den har utan tvivel lyckligt påverkat utvecklingen inom vissa områden. I andra fall har den förytligats och blivit till en stil utan innehåll och mening. Utan tvivel ligger det mycken sanning i den kritik Margit Wohlin nyligen riktat mot den nya stilens valhänthet ifråga om mått och proportioner. »Den har trott sig kunna bryta sönder ytor och linjer hur som helst, bara det tjänade nyttan. Ty varje ting skulle anpassas efter sin funktion, sitt ändamål. Och kan man bara bo i ett hus och äta bra och sova gott (vilket för övrigt man tyvärr sällan kan i funkishusen om grannen snarkar) så gör det ingenting om det är snedvinkligt eller åttkantigt eller sångarna hänga i taket, eller det står pelare mitt i rummet. Ungefär så har åtminstone en lekman tolkat programmet. Och jag kan förstå det när det gäller en maskin, en knappmaskin skall naturligtvis vara gjord så att den kan göra så många 1,000 knappar per timme som möjligt, men en bostad

— vad är den? Ett hem för en människa och denna människa har kanske en själ och själen — ja det är en högst irrationell företeelse med oberäknliga behov.

Vad kan det t. ex. vara som gör att vi gripes av en överväldigande stark känsla av hemtrevnad och frid, när vi ser en gul 1700-talsgavel skymta mellan höga almar, när vi träder in i salen på herrgården eller i prästgårdens låga rum, i fäbostugan eller det gamla brukskontoret? Jag är säker på att det inte bara är antikvurm. Det måste vara så att olika mått och proportioner, talförhållanden mellan takhöjd, bredd och längd, dörrarnas mått, försätta oss i olika sinnesstämningar, bringa vårt inre i vissa svängningar.

På samma sätt som vi ha glömt betydelsen av proportionerna höll vi på att glömma att vi behövde elden — behövde en centralpunkt för familjen att samlas omkring. Vi trodde att vi kunde klara oss med bara gråa värmeledningselement. Vi trodde också att vi inte behövde göra oss besvär med att gå på våra ben utan kunde njuta ett landskap bekvämt tillbakalutade i en bil medan vi dränkte törnsosdoften i bensinångorna och skogsduvans rop i motorbullret.»

M E D D E L A N D E N

Bygden ger.

Låt oss aldrig förlora ur sikte, att bygdens odling, bygdens kultur är det sundaste, bärigaste och starkaste elementet i vår nations andliga liv.

Det är och förblir ett ödesdigert misstag att vilja göra kulturen till en stadskultur och låta stadsbefolkningens livssyn och bildningsideal vara mönster och förebilder. Staden, och enkannerligen storstaden är, om man så vill, en förbränningshärd, icke en kraftreserv. Ty denna senare ligger ute i bygden, i dess på innerligt samliv med naturen fotade åskådning. Det är från denna på traditioner rika odling, som förnyelsen kommer.

Bygden ger. Staden liksom tar och förbränner. Bygden ersätter och förnyar icke blott nerver och blod utan även anden. Bygden är myllan, där vi ytterst och djupast ha våra rötter och varur vi hämta den sjalakost, förutan vilken vi skulle förtorka och förtvina. Bygdens hälsa, blomstring och styrka äro därför i mina ögon underpanter på vårt folks livsduglighet i det hela.

Vad är alltså naturligare än att vården om bygdebefolkningens bildningsliv får en förgrundsplats i strävan att höja, stärka och dugliggöra vårt folk för dess uppgifter i världen?

Artur Engberg.

Besök

den permanenta byggnadsmaterialutställningen

BYGGTJÄNST

*Utställningen stiftad av 10 ledande föreningar inom
byggnadsområdet däribland Samfundet
för Hembygdsvård.*

Bästa översikt över moderna byggnadsmaterial.
Använd Byggtjänst för informationer i materialfrågor.

Utställningen öppen:

Vardagar . . . 10—18
Lördagar . . . 10—16
Söndagar . . . 13—17
Tisdagar och
Fredagar även . 19—21

FRI ENTRÉ

FRIA RÅD

BYGGTJÄNST

PERMANENT UTSTÄLLNING AV BYGGNADSMATERIAL, KUNGSG. 32, STOCKHOLM

Samfundets ansökan om lotterimedel.

Samfundet har ingått till K. Maj:t med en ansökan om 60.000 kronor för de närmaste tre årens verksamhet. Ansökan motiveras av de väsentligt ökade arbetsuppgifter, vilka under den senaste tiden tillkommit Samfundet samt de ökade möjligheter, som uppstått att lösa dem. Med nuvarande resurser kan Samfundet t. ex. ej tillmötesgå ansökningarna om de byggnadskurser, som hållas i olika delar av landet. F. n. ligga ett 10-tal sådana ansökningar inne, då endast 3—4 kurser kunna hållas årligen.

Som ett led i Samfundets strävan att höja byggnadskulturen på landsbygden planerar man utgivandet av en handledning för landsbygdens byggmästare.

En annan viktig uppgift för vars realiserande ett ökat anslag är nödvändigt är en inventering av landets bestånd av äldre byggnadsverk av sådant kulturellt och praktiskt värde att de borde restaureras eller tjäna såsom förebilder vid nybyggnader.

Även Samfundets övriga verksamhetsgrenar, upplysningsverksamhet för skolor och studieföreningar, utställningar, föredragsserier m. m. äro föremål för en omfattande utvidgning.

Naturskyddet.

Samfundet har till regeringen ingivit yttrande över Professor Sernanders betänkande rörande det svenska naturskyddets organisation och statliga förvaltning. Därvid ha gjorts en del ändringsförslag, vilka bl. a. söka råda bot för en hotande byråkratisering på området; dessutom betonas nödvändigheten av att hembygdsvården och turistväsendet bli representerade i ett ev. naturråd. Med dessa folkrörelser måste naturskyddet hålla ständig kontakt.

Brandstationen i Säter

har man tänkt uppföra på den vackra rådhusomten vid torget, varvid utom en del lummiga träd tre värdefulla byggnader från 1700-talet skulle spolieras. Arkitekt Magnus Dahlander har rest en kraftig opposition mot projektet, som synes vara illa genomtänkt. Avstyrkande uttalande ha tillställts stadens myndigheter eller f. v. b. Sätters hembygdsförening från Riksantikvarien,

ARKITEKT Per Benson

SALTSJÖ-DUVNÄS

*Utför alla slags
ritningar*

Tel. Saltsjö-Duvnäs 42

KRISTINEHAMNS PRAKTISKA SKOLA

Sveriges äldsta kristliga ungdomsläroverk, börjar nya kurser 1 sept. och 1 november 1936.

I skolan meddelas allmänbildning i 1-årig folkhögskola samt 2-årig realskola, yrkesutbildning för elektro-teknisk byggnadsverksamhet m. m. i tekniska institutet, handelsutbildning i handelsskolan samt för huslig verksamhet i husmodersskolan och slöjdskolan.

Målmedveten, effektiv, statsinspekterad undervisning av lärare med statlig behörighetsförklaring. Goda undervisnings- och laboratorielokaler, nytt elevhem, studieresor, under året statsstipendium till c:a 15.000 kr. Kristlig regim.

O. Helling
Rektor

Begär prospekt.

Restaurant Hov i Jamtli, Stugan å n. b. med bl. a. Acke Åslund-dekorationer.

Hov,

fullständig restaurant under Heimbygdas egen ledning.

Jämtslöjds Försäljningsförening

Äkta jämtländska slöjdalster. Alla slags vävnader, särskilt mattor, möbeltyger, gardiner m. m. Obs.! Kvalitetsmattorna i sniljeflossa. Jämtdräkter — ett 60-tal olika sockendräkter — på beställning.

Jämtslöjdslotteriet

stöder hemslöjds- och hembygdsvårdande verksamheten i Jämtlands län. — Gynna dessa strävanden genom lottköp!

Jämtslöjds Kvinnliga Slöjdskola, Östersund

Begär prospekt!

Sevärdheter: JÄMTLANDS LÄNS MUSEUM — med ett 40-tal utställningsrum. FORNBYN JAMTLI, Heimbygdas friluftsmuseum, Östersund.

Byggnadsstyrelsen, Nordiska Museet och Samfundet för Hembygdsvård.

Lyckas Dahlander rädda rådhusomten, och allt talar för att han gör det, har han gjort en bragd i hembygdsvårdens tjänst.

Korporativa medlemmar.

Samfundets korporativa medlemmar ha i år fått en glädjande tillökning. Deras antal är nu uppe i 40 st., representerande hembygdsförbund och liknande sammanlutningar, kommunala institutioner, olika ideella föreningar, som ha intresse av hembygdsvården, industriföretag o. s. v. Genom dessa medlemmar och enskilda ombud söker Samfundet få en allsidig kontakt med de kretsar i skilda delar av landet, vilka ha viktiga avgöranden i sin hand beträffande kultur- och naturvård.

Medlemmar,

som ännu ej inbetalt sina årsavgifter, bedjas enträget göra detta på bifogade postgiroblankett. Omläggningen av tidskriften är förenad med stora kostnader, och Samfundet behöver därför allt stöd det kan få från medlemmar och prenumeranter. För 5 kr. erhålles både tidskrift och årsbok.

Samfundets bildarkiv

innehåller svenska kulturbilder avsedda dels för den allmänna upplysningsverksamheten, framför allt genom skolor och studiecirklar, dels för byggnadsverksamheten. Huvudparten utgöres av äldre, för stilbildningen intressanta byggnader. Arkivet är ännu av blygsamt omfång men har dock i år ökat med omkring 500 nummer. Samfundet mottager med tacksamhet sådana bilder, som kunna vara av intresse för arkivet.

Specialnummer

av Tidskrift för hembygdsvård utkommer under sommaren. Det behandlar huvudsakligen den gotländska bondearkitekturen i bild och ord jämte förslag och beskrivning till restaurering och modernisering. Ett stort antal förnäma illustrationer följa texten.

Samfundet hoppas genom liknande specialnummer från olika delar av landet väcka intresse för livsduglig äldre och yngre arkitektur och samtidigt ge anvisning för restaurering i de fall, där sådan kan förekomma.

Allt från grund till tak

Trävaror och
Byggnadsartiklar

Handelsaktiebolaget Karl Olsson

KARLSTAD

FIRMAN GRUNDAD 1875

Tel.: 858, 413, 51

Ängelholms Cementgjuteri

A. K. Lövgren

Telefon 655

UTFÖR ALLA SLAGS
ASFALT- och MOSAIK-
ARBETEN • TRAPPOR

GOLV

**illustrerade
reseminnen**

SVENSK HEMBYGD

av

FERDINAND BOBERG

3-75

BONNIERS

Använd

Skultuna Kokkärl i köket

Det är hygieniska kärl som underlättar matlagningen och ger köket en ren och förnäm prägel.

SÄLJES I ALLA JÄRN- OCH BOSÄTTNINGSAFFÄRER

Kulturskydd

genom lagstiftning har åter blivit aktuellt. Det är Intendenten Albert Sandklef och Norra Hallands kulturhistoriska förening, som tagit initiativet. På deras förslag har Hallands Hembygdsförbund anhängit hos regeringen om utredning angående fornminneslagens utsträckning att omfatta även kulturhistoriskt värdefulla allmogebyggnader. I samband härmed har förbundet anhängit om lotterimedel för inköp samt vård och skötsel av vissa angivna allmogebyggnader i Halland.

I motiveringen framhålles, att det bland kulturhistoriskt intresserade länge varit föremål för undran, varför svensk lag skyddar varje den minsta forntida gravhög, medan allmogebyggnader av största betydelse för belysande av vårt folks liv i helg och söcken få behandlas hur som helst, utan att man har minsta möjlighet att vidtaga några som helst åtgärder.

Är ett gravfält, heter det vidare, beläget på enskild mans ägo, så får den enskilde icke använda marken t. ex. för grustäkt, men om där står en gård med anor från vår storhetstid, så får han utan vidare förstöra detta minnesmärke, som kanhända har betydligt mer att ge oss än hela gravfältet. För människor med speciellt intresse för svensk folklivsforskning kännes detta förhållande som en skriande orättvisa. Det betonas slutligen att vår fornminneslagstiftning tillkommit under en tid, då man ännu icke upptäckt allmokekulturens betydelse. Anmärkningsvärt är också att våra grannländer Norge och Danmark sedan länge äga bestämmelse till skydd för byggnader i enskild ägo av konstnärligt eller kulturhistoriskt värde.

Initiativet från Halland är värt allt beaktande och kommer säkert att bli föremål för mycken diskussion bland de intresserade, vilka länge dryftat detta spörsmål. Svårigheterna komma väl i första hand att gälla, hur man skall finna en smidig form och lösa de ekonomiska svårigheter, som äro förknippade med en lagstiftning av denna art. Men dessa svårigheter böra övervinnas för att en påtaglig lucka i kulturvårdslagstiftningen må fyllas.

Hela tiden måste man dock hålla fast vid detta enda: den vederhäftiga upplysningen och det frivilliga hembygdsstudiet

SAMFUNDETS FÖR HEMBYGD SVÅRD BYGGNADS BYRÅ

Kungsg. 32, 1 tr., Tel. 10 55 17
S T O C K H O L M

Utför ritningar och arbetsbeskrivningar etc. till egna hem, lantgårdar, prästgårdar, kommunala byggnader m. m. För enfamiljshus om högst 3 rum och kök samt för tvåfamiljshus med lägenheter om högst 2 rum och kök beräknas arvode för måttsett vitkopia i 100-dels skala efter 10 kr. pr eldstad.

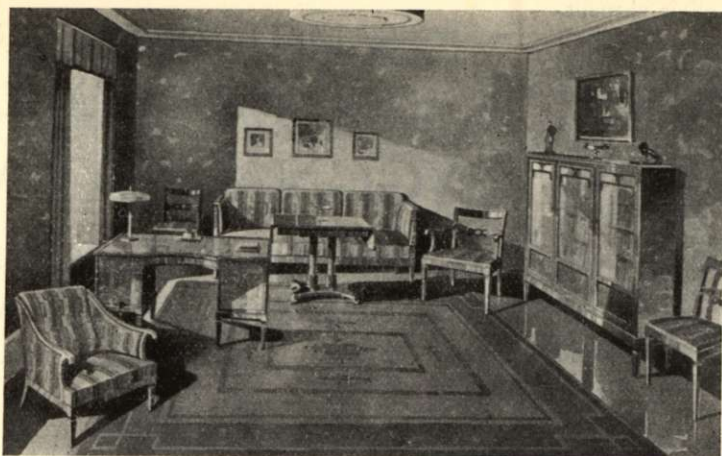
Kök räknas som eldstad liksom hall över 12 kvm.

För ritning å väv tillkommer 10 kr. och för varje extra vitkopia 2 kr.

För större byggnader och andra uppdrag utgår arvode efter överenskommelse.

Föreståndare för byggnadsbyrån i Stockholm:

Arkitekt Birger Borgström.

Tillverkar på beställning finare och enklare möbler samt butiksinredningar.

RENOVERING
av alla slags möbler.

Möbelverkstäderna

ERIK JOHANSSON

Prästgatan 40, Östersund. Tel. 24 64.

Hårds

Telefoner: 204, 500

Kontor:
Storgatan 42, Östersund.

KOL
KOKS
Byggnads-
materiel
Asfalt-
produkter

G. R. BOLANDER BLECK- och
Storgatan 50 - ÖSTERSUND - Telefon 63 PLÅTSLAGERI

**Obs.! Diskbänkar
av rostfritt stål.**

Utför taktäckningar med järn-,
galvanisk- och kopparplåt samt
i övrigt allt vad till yrket hör.

måste vara det grundläggande i hembygds-
vården. Lagstiftandet skall sedan vara en
kompletterande faktor, intet annat.

Beträffande kulturskyddet i Danmark
hänvisa vi till en artikel i Tidskrift för
hembygdsvård 1920 av Hugo Matthiessen,
»Den danska lagen om skydd för gamla
byggnader».

L I T T E R A T U R

Frösö trivialskola. Ett kapitel ur Norr-
lands kulturhistoria. Av lektor Gudmar
Hasselberg. Pris 5 kr.

Sällsamt väl rustad för sin uppgift har
lektor Hasselberg här givit ett värdefullt
bidrag till sin hembygds och landets kul-
turhistoria. Det är ingen nödtorftig skol-
historia bland många andra utan en på pri-
märkällor grundad framställning av Jämt-
lands kulturella liv under två århundraden.

Författaren ger till en början en bely-
sande orientering av de brytningstider ur
vilka skolan framgick, vilka härledde sig ur
den säregna dubbelställning, Jämtland in-
tog som på en gång provins i Norge och
del av Uppsala ärkestift. Det var också i
försvarskningens syfte Karl XI 1674 ut-
färdade stiftelseurkund för Frösö trivial-
skola. Sedan följer berättelsen om det
mödösamma arbetet på att utgestalta den
kungatanke till förverkligande. Därvid
får, som sig bör, prostens Zackarias Plantin
i Offerdal, skolans verkliga grundläggare,
sitt äreminne.

Skolans verksamhet skulle finansieras
dels genom bidrag ur kyrkotionden och
dels av djäknepenningar. Dessa inkomster
voro dock variabla och gävo anledning till
tvistigheter både med prästerskap och all-
moge. Missväxt, farsoter och krig kunna
tydligt spåras i skolans matriklar, ej under-
ligt då eleverna levde på från hemmen
medförda matvaror. Sin mathållning ombe-
sörjde de själva med hjälp av skolepigor.

Detta trångbodda kontubernieliv ställde
sig visserligen billigt men medförde stora
hygieniska brister och även moraliska på-
frestningar både för lärare och elever. För-
fattaren ger belysande exempel därpå och
har en förunderlig förmåga att få liv i
gamla protokoll.

HÖGPORÖST TEGEL

nedbringar byggnadskostnaderna.

Vårt 1,2-tegel har vid Statens Prov-
ningsanstalt visat sig hålla i medel-
tal 152 kg/cm², då fordringarna äro
40 kg. Detta talar för sig självt.

Bygg med högporöst tegel från

Vålbackens Tegelbruks A.-B.

ÖSTERSUND — Telefon 1385

TRYCKSAKER

alla slag alltid för-
månligast från oss

MODERNA STILAR
SNABB LEVERANS
Dessutom allting i kontors-
utensilier och pappersvaror
KONTORSMASKINER

A.-B. Norrlandstryckeriet

Telefoner 318 och 1114
Prästgatan 31, Östersund

Lån mot säkerhet av inteckningar

i fastigheter, belägna i städer och
stadsliknande samhällen, inom vilka
sistnämnda Kungl. Maj:t medgivit
stadshypoteksförening tillstånd att
bevilja lån, utlämnas av de till

Konungariket Sveriges stadshypotekskassa
anslutna stadshypoteksföreningarna.

Utöver räntan erlägger låntagare ett särskilt bidrag till be-
stridande av stadshypoteksförenings förvaltningskostnader.

Endast 20 procent av eleverna genom-
gingo latinskolan, under det att de övriga
efter 3 à 4 års undervisning i kristendom,
läsning, skrivning, räkning och sång åter-
vände till sina hem och flerstädes blevo
lärare i det primitiva folkskoleväsen, som
här fanns före 1842. Många av dem, som
fortsatte de lärda studierna, blevo fram-
stående män på skilda områden. Bland
dessa må nämnas professorn, biskopen och
ministern Paulus Genberg, läkarne Johan
Otto Hagström och professor Carl Zetter-
ström, stiftaren av Jämtlands bibliotek,
kanslerssekreteraren Nils Mårten af Tann-
ström, professor Einar Löfstedt, prosten
Ernst Arleman och den siste talmannen i
bondeståndet, Nils Larsson i Tullus.

Författaren har själv sammanfattat sko-
lans betydelse i följande ord: »För Jämt-
land har Frösö skola varit en kulturell till-
gång av oskattbart värde. Skolan har ver-
kat för landskapets försvenskning icke blott
direkt utan även indirekt genom att be-
fordra ståndscirkulationen och öppna stu-
diemöjligheter för bygdens egna barn. För
Jämtlands bondeklass har Frösö skola länge
spelat rollen av en slags folkhögskola och
därmed bidragit att utbilda den stam av
vakna och kulturintresserade män, som
alltjämt finnas i landskapet». Det var ge-
nom denna ståndscirkulation Jämtlands
kulturella överklass, som förut till största
delen rekryterats från grannprovinserna,
fick värdefulla tillskott från bygdens egen
allmoge. Många av dem, som kommit till
skolan från allmogehemmen, vände åter
efter sin utbildning som rektorer för sko-
lan, präster eller civila tjänstemän.

Boken är skriven med vetenskaplig nog-
grannhet men är därför icke någon svår-
läst fackskrift. Jämtland är att lyckönska
till detta ståtliga äreminne över sin gamla
kulturhård däruppe på krönet av Frösön.

Carl Sehlin.

Uppsala domkyrka

av Gerda Boëthius och Axel Romdahl. En
djupgående konst- och kulturhistorisk mo-
nografi över domkyrkan och förhållanden
kring denna fram till den sista restaurerin-
gen. Arbetet, som är skrivet med uttrycks-
full, levande stil, kastar i viktiga avseenden
nytt ljus över den märkliga katedralens
byggnadshistoria. Sinnrika rekonstruktio-

Örebro Sparbank

Grundad år 1826

FILIALKONTOR: Boo-Svennevad, Degerfors, Ervalla,
Götlunda, Hackvad, Hallsberg, Hardemo, Hidinge,
Hällefors, Kvistbro, Lerbäck, Lillkyrka, Nysund, Närkes
Kil, Näsby, Ramundeboda, Skagershult och Tysslinge.

Rörkompaniet

E. B. WIDÉN

Vaksalagatan 27 inp. g., Uppsala

Telefoner 786 (ankn. bost.) och 47 86

Utför Gas-, Vatten-, Avlopps-
och Värmeledningar. Installa-
tioner av Bad- och Toaletter.

INFORDA KOSTNADSFÖRSLAG

Alla reparationer utföras
snabbt och till låga priser

Gusta-sten

GRÅ, RÖD
och SVART

*F*örnämsta kalkstensmaterial

Stor slitstyrka

Modern fabrik

Högsta leveransförmåga

A.-B. GUSTA

STENFÖRÄDLINGSVERK, BRUNFLO

Försäljningskontor: Kungsgatan 15, Stockholm

ner ha gjorts av domens äldre former. Ett nytt, flödande rikt material har dragits fram i ljuset ifråga om den inre utsmyckningen, framför allt skulpturarbetena.

Många ha ansett Uppsala domkyrka vara ett utforskat monument. Föreliggande arbete, vars värde förstoras genom rik och smakfull utstyrsel, visar att det i viktiga avseenden varit terra incognita. Samtidigt som viktiga problem i samband med kyrkan lösts eller ställts under debatt har den fått nytt och större värde för gemene man.

J. N.

Uppsala högar och Ottarshögen

av Sune Lindqvist. Vitterhets Akademien. Ett med utmärkta bilder och kartor illustrerat specialverk över två av landets viktigaste fornminnesgrupper. Arbetet innehåller utom noggrann historik av dessa en intressant utredning av kungshögarna, särskilt i Uppland och Södermanland. De litterära källorna äro penetrerade noggrant och med sakkunskap.

Landsväg, krog och marknad.

Det är namnet på Lars Levanders sist utkomna bok, som tillhör serien Ur samhällsdjupen i forna tider, Ählén & Söners förlag. Det är en kulturhistorisk krönika om äldre tiders färder och färdesätt, om slingrande stigar i gamla vallningsstråk, landsvägar och trafik hinder, om gästgivargårdar och marknader. Med hjälp av väl valda bilder och en stor kulturhistorisk vidsyn ger författaren en rad bilder, som äro både tidstrogna och i hög grad levande. För de hembygdsföreningar och studiecirklar, som intressera sig för bygdens äldre färdesätt, är Levanders bok en ypperlig inledning och därtill en läsning, som roar och fängslar.

J. N.

Vår bygd

är namnet på Hallands hembygdsförbunds årsskrift. Den är i år som vanligt innehållsrik och väl redigerad, speglar på ett förträffligt sätt olika sidor av landskapets livliga kultur- och naturvård. Inte minst fäster man sig vid den pigga och vederhäftiga recensionsavdelningen, där aktuell hembygdslitteratur behandlas.

Medlemsskap

i
SAMFUNDET FÖR
HEMBYGDSVÅRD

kostar 5 kronor pr år.

För denna avgift erhålles:

*Tidskrift för
hembygdsvård,*

som utkommer med 5 rikt illustrerade häften pr år.

*Årsbok för
hembygdsvård,*

en hembygdsbok över ett landskap.

Rabatt

på Samfund. övriga publikationer. Nyttillkomna medlemmar 1936 erhålla gratis

Handbok i hembygdskunskap.

Kostnadsfria råd och upplysningar från Samfundets Byggnadsbyrå vid nybyggnader och restaureringar.

Anmälan om medlemsskap kan ske hos

SAMFUNDET FÖR
HEMBYGDSVÅRD

Kungsgatan 32, Stockholm.

Telefon 11 94 24. Postgiro 8136.

Se Norrland! Res Svenskt!

Våra busslinjer passera de vackraste platserna i länet.

DIREKTA VAGNAR

Sundsvall—Örnsköldsvik.

Sundsvall—Härnösand—
Kramfors.

Sundsvall—Sollefteå.

STORA, LJUSA SEDAN-BUSSAR

**BILTRAFIK A.-B.
BRÖDERNA PETTERSSON**

SUNDSVALL—HÄRNÖSAND—
ÖRNSKÖLDSVIK—SOLLEFTEÅ
Telefoner: 22 99, 8 88, 6 55, 8 95, 6 06.

Dædalus

Tekniska Museets årsbok för 1936 har sin vanliga förnäma form. Carl Sahlin har en värdefull avhandling om vaskguld i norra Skandinavien och Sune Ambrosiani skriver om de nordiska gjutjärnshällarnas historia.

Sveriges kyrkor,

konsthistoriskt inventarium, utgivet av Sigurd Curman och Johnny Roosval, har utkommit med ett nytt häfte, omfattande Gästriklands landskyrkor. Författarna äro Erik Andrén och Brunolf Hellner. Kvaliteten som vanligt hög. Med detta häfte är Gästriklands kyrkor slutbehandlade.

Hembygdsvården

måste i första hand bygga på förståelse och inlevelse, en synpunkt som svensk hembygdsrörelse i stor utsträckning beaktat. Endast som komplement böra lagstiftning och fridlysning nyttjas. Vi måste göra bygden levande och trivsamt för människor. Eljest blir den lätt sådan som Eyvind Johnson nyligen skildrar den i sin novell »Mellandagar»:

»Vid stränderna ligger hembygdsgårdarna och de blivande hembygdsgårdarna utströdda, utbredda, det hela verkar förfinat och musealt. Här och där ligger en stor gård som ännu inte blivit undersökt. Där bör människor bo. — — — Vi passera en fridlyst gårdsgård, vandrar genom ett naturreservat, ser en olovlig hare och en milsten från något sekel före vårt. Vi kommer till en stor, oeldad hembygdsgård... Jag lyfter min hand och känner på luften, den är hemvävd och prima.»

Skildringen är starkt karrikerad men samtidigt ett memento för dem som ej besinna att hembygdsrörelsen måste vara levande, vidsynt och värdig.

Uppland

är namnet på den senaste av de förnämli-
ga hembygdsböcker, vilka utgivas av J. A.
Lindblads förlag i Uppsala. Detta arbete,
liksom de tidigare närmast avsett som lä-
sebok i skolorna, har redigerats av Oskar
Lundberg och en kommitté inom Upp-
lands nation i Uppsala. Dess vederhäftighet
och allsidighet är därigenom styrkt. De

Et pryðligt tak med

LOMMA
ETERNIT

Begär vår katalog och gör Edert val bland Eternit-skiffers många olika färger och format. Om så önskas ordnas med personligt besök.

Konkurrenskraftiga priser.

ETERNITBOLAGET

Tel. 17

LOMMA

Tel. 150

ÖPPEN SPISEL FÖR KAMIN

givande värme till ett event. två intilliggande rum.

Läggning av golvplattor samt kakelbeklädning för badrum, butiker etc. utföres mycket noggrant.

FIRMA R. STIGENBERG, GEFLE, tel. 656

Hembygdsvården

måste även omfatta

brandskyddet.

Om hemmet brinner ned
finns det intet att vårda.

Bliv medlem av

Svenska Brandskyddsföreningen
Brunkebergstorg 15, Stockholm.

Ordförande: Landshövding Sven Lübeck.

Medlemsavgift 5 kr. Gratis erh. månadstidskriften Brandskydd.

Här råder ingen tvekan...

● Hon har många lägenheter att välja på men hon fastnar för lägenheten med det modernt och praktiskt inredda köket.

Den husägare gör klokt, som installerar diskbänkar av rostfri plåt och som ser till att få det bästa i konstruktion och utförande. Det är OLOFSTRÖMS tillverkning, som dessutom genom standardisering kommit ned i för alla husägare överkomliga prislägen. Den hyresvärd, som önskar välja ut de bästa hyresgästerna, han går in för OLOFSTRÖMS Rostfria Standarddiskbänkar.

Rostfritt FRÅN OLOFSTRÖM
SVENSKA STÄLPRESSNINGSAKTIEBOLAGET OLOFSTRÖM, OLOFSTRÖM

400 sidorna, disponerade av ett stort antal upplandskännare, ge en rik och växlande bild av svearnas hem. Utan tvivel en av våra bästa hembygdsböcker.

Västgöta nation i Lund.

En jubileumsskrift med anledning av nationens 250-åriga tillvaro. Omväxlande, huvudsakligen historiskt innehåll med inledande artikel av Helge Nelson om västgötarnas bygd.

Västgötska fornminnen.

K. G. Cedergren har utgivit en kortfattad vägledning för dem, som ha intresse för Vänersborgstraktens fornlämningar.

Svenska vägar och stigar

av Måns Mannerfelt. Verdandis småskrifter. En kort men värdefull översikt av de svenska vägarnas historia — ett nästan kusligt aktuellt ämne. För modern hembygdsvård att särskilt beakta: de gamla vägararna äro historiska dokument på samma gång som de ofta äro viktiga delar av landskapet. Förf. framhåller hur de gamla vägararna harmoniskt anslöto sig till terrängen och att de nya vägararna så långt ske kan böra göra detsamma. »De böra byggas med respekt för naturen, ej såsom sår i naturen.» Dessa tänkvärda ord äro värda att ställas vid sidan av Mårten Sjöbecks:

»Tekniken får icke triumfera under det att landskapet krossas.»

Ord och sak

av Lars Levander. Verdandis småskrifter. En populär framställning om språkvetenskap och kulturhistoria inom svensk allmogeforskning.

J. U. F.-boken

innehåller program och riktlinjer för arbetet inom J. U. F., en utmärkt handbok, som vittnar högt om klarsynt ledning och intensivt arbete i bygderna. Samfundet noterar med tillfredsställelse kapitlet om bygdegårderna. Här har J. U. F. gjort en stor insats för att få bra och stilfulla samlingslokaler på landsbygden. Vi hoppas att det samarbete som här inlemts med Samfundet och som också avspeglas i J. U. F.-boken, må kunna fortsättas och utvidgas.

Hembygdsintresset

väckes och stärkes bäst
genom studium av våra

Hembygdsböcker

Utgivas i praktuppl. o. skoluppl.

Bästa kunskapskälla!

Vederhäftig och fängslande framställning

18 delar utkomna.

Hela serien säljes på avbetalning.

Begär prospekt eller bese böckerna i bokhandeln.

LINDBLADS FÖRLAG • UPPSALA

Jämtlandsulturen

bevaras genom anlitande av
LENNART THUNBERG'S
ARKITEKTKONTOR

förslag
idéer
skisser

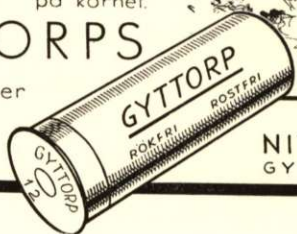
för klienternas väg-
ledning en nyhets-
betonad byggtjänst.

telef. 2509
Östersund

Kungligt villebråd
på kornet.

GYTTORPS

jaktpatroner
i bössan.

NITROGLYCERIN AKTIEBOLAGET
GYTTORP

*För isolering och
inredning använd*

JONIT

Porös · Halvhård · Hård

TRÄFIBERPLATTA

GENERALFÖRSÄLJARE

AB. VARJAG

STOCKHOLM

För Södra Sverige:

AB. N. Johnson & Co,
ESLÖV

*För Stockholm och
Mälardalen:*

AB. Cubik,
STOCKHOLM

Södermanlands äldre kulturhistoria.

De välkända »bidragen» ha 1935 utkommit som en minnesskrift med anledning av Södermanlands Fornminnesförenings 75-åriga tillvaro. Man har med rätta sagt om denna skrift, att den burit vittne »om en imponerande myckenhet av nit, kunnighet och intresse». Det kan med fog sägas också om denna årsskrift.

Sörmländska handlingar.

Södermanlands Hembygdsförbund har utgivit nr 2 och 3 av sina handlingar, den förra innehållande Beskrifning öfver Stora Malm 1749 av C. H. Uggla, den senare Betna sockens beskrifning av Petter Åvall.

Värmland förr och nu.

Meddelande från Värmlands Fornminnes- och Museiförening 1935. Man märker särskilt en utmärkt historik av Helge Kjellin om Friluftsmuseet i Mariebergsskogen samt om stor livaktighet vittnande rapporter från de lokala hembygdsföreningarna. 32 av landskapets 43 föreningar äro anslutna till Värmlands Hembygdsförbund.

Kulturen

utgiver en förnäm årsbok 1935, vars rika innehåll huvudsakligen sluter sig kring sydsvenska kulturproblem och förhållanden. — Kulturen har under Sven T. Kjellbergs energiska ledning ryckt kraftigt fram — det visar bl. a. det stegrade medlemsantalet — och årsboken är ett bra uttryck för ny vitalitet, följande gamla spår.

Nordiska museet och Skansen

utger 1936 Fataburen som en till omfånget stor och till innehållet lödig årsbok i förstklassig utstyrel. Det är en kulturhistorisk bilderbok, som på ett tilltalande sätt behandlar skiftande sidor av svensk odlingshistoria.

Dalarnas hembygdsbok

är organ för Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund. Årsboken för 1936 in-

nehåller bland annat intressant material en uppsats om Den yngre järnåldern i Dalarna av Dag Trotzig samt ett par utredningar om folktypsundersökningar i Dalarna.

Lustgården,

årsskrift för Föreningen för Dendrologi och parkvård 1935 innehåller särskilt uppsatser om parkvård och trädgårdsskötsel i England.

Från By sockengille,

redogörelse för gilletts verksamhet under 1936.

Bromma Hembygdsförening

har i sin vackra årsskrift för 1935 en värdefull uppsats av Jöran Sahlgren om by- och gårdnamnen i Bromma. Av allmänt intresse är också Erik Granlunds artikel om istidsminnen i socknen.

**BYGGNADSFIRMAN
ANDERS DIÖS**

U P S A L A

Stora Torget 3

Telefon 38 92 38 93 38 94

SPARBANKEN

GRUNDAD 1836

I SÖDERTÄLJE

började med ett kapital av **123 Rdr b:co**, förvaltar nu över **10.000.000:— Kronor** till **sparsamhetens befordran** genom högsta möjliga räntegottgörelse och **företagsamhetens befrämjande** genom billiga och bekväma lån.

Byggnadsvaror

hyvlade och ohyvlade Trävaror, Listverk, Snickerier, Fanér, Papp, Ankarboard, Tak- och Murtegel, Slaggplattor, Cement.

Allt till lägsta dagspriser. Infordra offert!

LERVIKS UPPLAG, Sundsvall.

Tel. 1456. Bost. 4957.

PROGRAM

för Samfundets för Hembygdsvård årsmöte
tillika Samfundets 20-årsjubileum i Östersund
den 31 juli—2 augusti 1936.

FREDAGEN DEN 31 JULI.

Kl. 9.00.

Deltagarna i årsmötet samlas på Hov i Jamtli, där de välkomnas av föreningen Heimbygdas ordförande, Landshövding M. Munck af Rosenschöld.

Årsmöte på Hov.

Kort historik av Samfundets verksamhet under 20 år av Samfundets sekreterare, Fil. dr. John Nihlén, Stockholm.

Föredrag av Landshövdingen Fil. dr. Hanna Rydh Munck af Rosenschöld över ämnet: Levande hembygdsvård.

Hov är föreningen Heimbygdas restaurangbyggnad, uppförd 1919 inom området för friluftsmuseet Fornbyn Jamtli. I Hovbyggnadens arkitektur har man sökt bevara något av en jämtländsk stormansgårds exteriör från 1820-talet. Dess höganloftsal, benämnd S:t Olofs Gillessal, är upplåten för Samfundets förhandlingar.

Stugor och samlingar i Jamtli beses under ledning av Länsantikvarie Eric Festin.

Fornbyn Jamtli grundades 1912 och omfattar ett 30-tal gamla byggnader, enstaka eller i gårdskomplex. Främst nämnas Lillhärdaletsgården med dess äldsta byggnad från 1593 och ett flertal från 1600-talet, vidare den s. k. Pilgrimsstugan från medeltiden samt Hamnerdalsgården från slutet av 1700-talet.

Kl. 12.30.

Gemensam lunch på Hov (pris kr. 2: 50 inkl. betjäningssavgift).

Kl. 14.00.

Jämtlands läns museum beses under ledning av Länsantikvarie Eric Festin och Amanuens Lennart Björkquist.

Länsmuseet, uppfört 1928—1930 efter ritning av Arkitekt F. B. Wallberg, omfattar förutom den stora huvudbyggnaden två norrflyglar, vilkas pendarer åt söder ingå i planen för nästa byggnadsetapp. I nuvarande byggnader med ett 40-tal utställningsrum inrymmas dels huvudparten, omkring 15.000 nr, av föreningen Heimbygdas samlingar av allmogekulturföremål, varibland en märklig textilsamling, samt arkeologiska, etnografiska, arkivalie-, mynt-, medalj-, sigillsamlingar m. m., dels (i den s. k. museikyrkan) samlingar av äldre kyrklig konst och dels (i konsthallsflygeln) samlingar av bildande konst. Länsmuseet jämte den stora öppna platsen framför, Museiplan, är beläget i stadsdelen »Norr» intill Jamtliområdet. Väster om Museiplan ligger statens gemensamma byggnad för länsarkiv och lantmäterikontor.

Kl. 16.00.

Beses för dem som så önska Rådhuset och Jämtlands bibliotek.

Östersunds rådhus, Arkitekt F. B. Wallberg, uppfördes åren 1909—1912. I största möjliga utsträckning har såväl i byggnad som inredning använts jämtländskt material, och jämtska hantverkare, slöjdare och konstnärer ha smyckat rådhusets inre, vars textilier, bl. a. de märkliga bonaderna i rådhusalen, helt utförts under ledning av föreningen Jämtslöjd. Jämtlands bibliotek, uppfört 1910 efter ritning av Arkitekt F. B.

Hudiksvalls Stads Sparbank

Egna fonder 1.030.000:—

Gottgör högsta gällande ränta å insatta medel

Utlämnar lån på billiga villkor

T I L L H A N D A H Å L L E R H E M S P A R B Ö S S O R

Från grund till tak skyddas huset effektivt med

HYDROPAL Underhållsfri takpapp: Grå, röd, grön, aluminium,

ANHYDROL Kallflytande fuktisoleringsmedel för grunden,

MAMMUT Förhydnings- och mattunderlagspapp med asfaltyta,

CARLINUM Konserveringsmedel för trävirket,

UCO-FÄRG Konserveringsmedel för väggarna i elva kulörer.

GRUNDAD 1859

Tel. 25 68 81

A/B JOH. OHLSSONS TEKN. FABRIK
STOCKHOLM I.

Wallberg, inrymmer först och främst det s. k. Frösöbiblioteket, Prof. Carl Zetterströms (f. 1767, d. 1829) donation, jämte andra donationer och i övrigt beaktansvärd accession.

Kl. 17.00.

Ombudsmöte (Obs. fullmakter nödvändiga för deltagande). Val och övriga angelägenheter (jfr stadgarna).

Föredrag av Länsantikvarie Eric Festin över ämnet: Hembygdsvården inom ett län. — Diskussion.

Kl. 19.00.

Middag på Hov på inbjudan av Östersunds stad.

LÖRDAGEN DEN 1 AUGUSTI.

Kl. 9.00.

Utfärd kring Storsjöns sydvik (bussar från Stortorget), varvid korta anföranden

komma att hållas av landshövdingen Fil. dr. Hanna Rydh Munck af Rosenschöld och Länsantikvarien Eric Festin. Avfärd från Stortorget över bron till Frösön, med först ett kort uppehåll vid Sveriges nordligaste runsten, varpå färden fortsättes till höjden vid Frösö kyrka, där en kort historik lämnas.

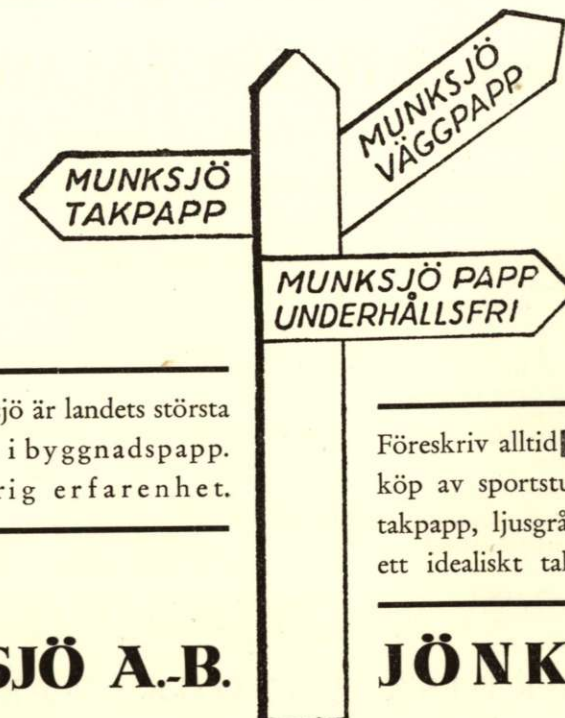
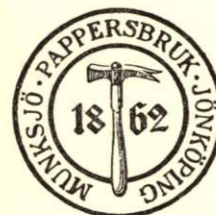
Om sikten är god, få deltagarna redan vid färden över Frösöhöjden skåda något av den berömda fjärrsynen. Sedan fortsättes färden till Vallsundet, som överfärjas, och vidare genom Sunne socken till Sannsundet i Hackås och överfart till Oviken.

Kl. 11.30.

Besök i Ovikens gamla kyrka. Vid avfärden ett kort besök vid Ovikens hembygdsförenings närbelägna hembygdsgård, Logården. Direkt färd väster om Storsjön genom Oviken, Myssjö och till Svenstavik i Berg, där

Kl. 13.00

lunch intages (kr. 2:— inkl. betj.-avg.).

Munksjö är landets största firma i byggnadspapp. 75-årig erfarenhet.

Föreskriv alltid Munksjö Papp vid köp av sportstugor. Underhållsfri takpapp, ljusgrå eller roströd, ger ett idealiskt tak för sportstugor.

MUNKSJÖ A.-B.

JÖNKÖPING

Ovikens gamla kyrka, som vid tillkomsten av den nya i gotikimitation för 30 år sedan övergavs, återinvigdes efter en genomgripande restaurering den 23 juni 1935. I dess nordöstra hörn stod en liten äldre medeltida kyrka, som betydligt utvidgades och invigdes av Jacob Ulfsson 1503. Den kyrkan blev i sin ordning ombyggd och utvidgad till sin nuvarande storlek 1758 av Pehr Olofsson i Dillne. Stapeln, av jämtlandstyp, är ett verk av Jonas Granberg i Klövsjö 1751.

Vid den fortsatta färden framträda särskilt Oviksfjällen vid horisonten bortom sjö, bygd och skogsåsar för att från Ovikshöjden blotta mera av sitt mäktiga massiv. Färden genom Myssjö bjuder på mindre omväxling. I sista byn, Hovermo, ligger den gård, där Georg Adlersparre föddes 1760, och i gårdens närhet är rest en minnessten, ett väldigt granitblock, med inskription och Adlersparres plakett i brons. Vigge, en av Jämtlands största byar, är första byn i Berg. På vänster hand reser

sig som ur Storsjön Hoverberget inrymmande Sveriges största klyftgrotta. Strax söder om Hoverberget har Bergs hembygdsförening påbörjat uppförandet av en hembygdsgård.

Kl. 14.30.

Avfärd till Hackås kyrka. Därifrån lägges färden över Näs till Lockne och Tandsbyns Bygdegård (se Dr. Hanna Rydhs uppsats i årsboken), som jämte föreningen Heimbygda bjuder på kaffe. Kort anförande rörande nya bygdegårdsproblem m. m. inom Jämtlands län (Eric Festin).

Hackås kyrka har en intressant byggnadshistoria. Dess äldsta del, nuvarande sakristian, med den halvrunda korabsiden är från tidig medeltid. I korabsiden äro bevarade väggmålningar från 1200-talets senare hälft, bl. a. en märklig svit, föreställande den heliga Margaretas martyriologium. Sakristians nuvarande väggmålningar äro daterade 1601 men täcka målningar av sam-

ma ålder som i absiden. Kyrkan utvidgades troligen i slutet av medeltiden. Vid den genomgripande restaureringen 1923 framkallades de vid kyrkans utvidgning på 1770-talet överkalkade väggmålningarna från 1601 i långskeppet. Öster om kyrkan stod till 1700-talet en kastal. Stapel, av jämtlandstyp, uppfördes 1752 av Pehr Olofsson i Dillne, som även verkställde kyrkans ombyggnad 1774.

Kl. 17.00.

Avfärd från Tandsbyn till Brunflo, där först Gusta Stenförädlingsverk beses och därefter Brunflo kastal och kyrka, varefter färden fortsättes till staden och den på Hov väntande middagen (omkr. kl. 19.30). Pris kr. 3:50 inkl. betj.-avg.

Vid Gusta Stenförädlingsverk bearbetas vårt lands hårdaste kalksten, den s. k. Gustamarmorn, som numera har internationellt rykte och pryder offentliga byggnader i bl. a. en rad huvudstäder. Brunflo kyrka, uppförd på 1770-talet, ersatte en tidig medeltida kyrka med centraltorn. Kastalen, med undantag av huv och portal i ursprungligt skick, torde vara från omkring 1100 och är uppförd av stundom väldiga kalkstensblock. Den har i nordväggen en lönngång med gluggar.

SÖNDAGEN DEN 2 AUGUSTI.

Kl. 9.30.

Besök på Östersundsutställningen under sakkunnig ledning.

Östersunds stad firar i år sin 150-åriga tillvaro med en utställning, omfattande industri, hantverk, konst och hemslöjd m. m. Med utställningen, som är förlagd till stadens centrum, har kombinerats en specialutställning benämnd »Indalsälven från fjäll till kust». Denna utgör en utförlig skildring av det mäktiga vattendraget och dess närmaste omgivningar. Medelst kartor och geografiska tabeller, modeller samt fotografiska framställningar beskrivas kraftverk och andra storindustrier vid och intill älven, jordbruk och skogsbruk, flottleder,

Gunnings KONDITION

Storgat. 42 — Kyrkgat. 44

ÖSTERSUND

Tel. 970, 1789

Egen tillverkning

av choklad, konfekt, karameller och

kola. Tårter och efterrätter.

Allt av hög kvalitet.

Order till landsorten exp. fermt och omsorgsfullt.

ÖSTERSUNDS Murbruksfabrik

Inneh.: Erik Andersson

Bangårdsg. 2, Östersund

Tel. 415

TILLVERKNING AV:

Kolstybsplattor för isolering

och byggnation. Prima

puts och murbruk.

NORDISKA MUSEETS MÖBLER

från svenska herremanshem av Sigurd Wallin

Del I 1500- och 1600-talen

Vasatiden och den Karolinska tiden
Renässans och barock
6 planscher i flerfärgstryck
342 bilder i koppardjuptryck
Specialartikel: Målade möbler

Del II 1700-talet

Frihetstiden och Gustaf III:s tid
Senbarock, rokok och gustaviansk stil
6 planscher i flerfärgstryck
462 bilder i koppardjuptryck
Specialartikel: Träinlägg

Del III 1800-talet

Gustaf IV Adolfs — Karl-Johans tid
Sengustaviansk och Karl-Johans-stil
8 planscher i flerfärgstryck
481 bilder i koppardjuptryck
Specialartiklar: Möbelklädsel,
Märkning och signering

Som helhet måste Wallins möbelbok betecknas som ett synnerligen viktigt tillskott till vår möbellitteratur. Med sin klara framställning, sitt vackra tryck och utsökta bildmaterial utgör den ett standardverk i svensk möbelhistoria. Kulturhistorikern, hantverkaren o. möbelälskaren kunna alla med varaktig behållning fördjupa sig i detta förnäma arbete, vars utförande och innehåll stå på samma höga nivå.

PRIS PER DEL:

i pappband . . . Kr. 28:—

i halvfranskt band Kr. 40:—

Rekvirera bokverket hos närmaste bokhandel eller direkt från förlaget

NORDISK ROTOGRAVYR

Edvin Ullströms RÖRLEDNINGSFIRMA

N. Strandgatan 29

Entreprenör för GEFLE STAD

TELEFON 1555

UTFÖR

*Reparationer och
nyanläggningar*

INFORDRA ANBUD

Fritzes HOVBOKHANDEL

*Stockholms ledande
bokhandel.*

Fritzes KONSTHANDEL

*Permanent utställning
av äldre och nyare
målningar.*

FREDSGATAN 2, STOCKHOLM

fiske och turism. Allt detta är inrymt i stadens rådhus, läroverket samt ett par andra skolhus.

Kl. 13.30.

Te på Länsresidenset på inbjudan av Landshövding och Fru Munck af Rosenschöld. I samband därmed beses Länsstyrelsens sessionsrum med jämtländsk inredning.

Kl. 15.00.

Besök vid Frösöspelen, där Peterson-Bergers »Arnljot» uppföres.

Dramat »Arnljot», som av Wilhelm Peterson-Berger skrevs några år efter sekelskiftet (textboken utkom 1906, dramat uppfört första gången på K. Operan 1910), är ett jämtländskt nationalepos byggt på bl. a. Snorre Sturlassons uppgifter om den mäktige vikingens öden. Det griper och intresserar lika mycket genom sin psykologiska skildring som genom den ståtliga hymn till hembygden det innebär. När de s. k. Frösöspelen sommaren 1935 startades ute på den natursköna friluftsscenen vid Storsjöns strand med Oviksfjällen som imponerande och äkta fondkuliss, framfördes dramats tvenne första akter. I samband med sommarens utställning gives stycket i sin helhet, d. v. s. även med tredje akten, slaget vid Stiklastad. Författaren-kompositören svarar själv för regin, och närmare 300 personer medverka, samtliga amatörer från Jämtland, med fjällmannen och skriftstäl-laren Torsten Boberg i Arnljots roll. Stycket framföres som talpjäs, men med en del sånger och beledsagande musik, utförd av Jämtlands fältjägerregementes musikkår.

Kl. 19.00.

Gemensam middag på Hov (pris kr. 3: 50 inkl. betj.-avg.). I samband därmed ev. uppvisning av jämtländska dräkter.

K O S T N A D E R.

FREDAGEN DEN 31 JULI:

Lunch på Hov 2: 50

Hur ljusa tapeter bör man välja?

Ur belysningsteknisk synpunkt böra de återkasta minst 40 % ljus. Med vår ljushetsmätare, som tillverkats under kontroll av arkitekt G. Pleijel och fil. kand. C. O. Sjögren, kan Ni själv bestämma, hur mycket ljus en yta återkastar i % räknat. Denna mätare erhåller Ni gratis vid rekvisition av vår provbok.

För Er, som länge insett, hur ljusa, glada tapeter mångdubbla hemmets trevnad, komma de nya pe-tapeterna att bli en alldeles särskild glädjekälla. De tillfredsställa högt ställda fordringar i fråga om färg och yta — och de äro praktiska.

En kvalitetstapet skall uppfylla tvenne fordringar; den skall vara *ljusäkta* och *tvättbar*. Pe-tapeterna äro fullständigt ljusäkta och Ni kan möblera om av hjärtans lust utan risk att tavlor etc. efterlämna märken. Pe-tapeterna framställas av Norrköpings Tapetfabrik efter en ny, genialisk metod, där det hittills använda bindemedlet — olja — utbyts mot en gummiemulsion. Härigenom bliva tapeterna ej endast *tvättbara* utan även *matta*.

Ni bör se pe-tapeterna. Insänd därför nedanstående kupong och Ni erhåller omgående vår spiralblockade provbok innehållande 45 olika prov på pe-tapeter. Samtidigt erhåller Ni vår praktiska ljushetsmätare, med vars hjälp Ni själv kan avgöra en tapets fördelaktighet ur belysningsteknisk synpunkt.

Erhålles hos alla välsorterade tapetaffärer!

Till Norrköpings Tapetfabrik, Norrköping.

Var god sänd mig Eder provbok över pe-tapeter jämte ljushetsmätare. 50 öre i frim. för porto o. exp.-kostn. bifogas.

Namn:

Bostad:

Postadr.:

*Klipp ur och
sänd in denna
kupong.*

Eder egen hembygd

samt välgörande och för länet
allmännyttiga ändamål gynnar Ni
genom att insätta Edra besparingar i

Jämtlands Läns Sparbank

Grundad 1848.

ÖSTERSUND — Tel. 96, 696.

SUNDSVALLS KONSTSTENSGJUTERI

SKÖNSMON, Tel. 2721

»DOLOLIT» golv, marmorerade och en-
färgade (fogfri).

»DOLOLIT» väggbeklädnad, marmorerad
(fogfri).

»DOLOLIT» underlagsgolv för linoleum o.
plattor, avjämn. såv. trä, tegel som betong.

»DUROMIT» PANSARBETONG», gra-
nithård golv och trappbeläggning (halk-
fri under såväl vatten som olja).

Golv- och väggplattor.

Bitumenprodukter = Emulsioner

Kvarnstenar = Gravstenar

Skulpturarbet. (vit musselkalkst.)

LÖRDAGEN DEN 1 AUGUSTI:

Busstur runt Storsjöns sydvik 5:50
Lunch i Berg 2:—
Middag på Hov 3:50

Summa 11:—

SÖNDAGEN DEN 2 AUGUSTI:

Frösöspelen (buss och inträdesbiljett) 4:—
Middag på Hov 3:50

Summa 7:50

Som av ovanstående framgår äro kost-
naderna för deltagarna mycket små, detta
för att möjliggöra större och bredare an-
slutning.

TÅGFÖRBINDELSER.

Vi fästa uppmärksamheten vid de sär-
skilt goda förbindelser Östersund fr. o. m.
i sommar har med olika delar av landet.
Man kan t. ex. komma från Malmö till
Östersund på en dag (fr. Malmö 7.42 till
Östersund 23.17; pris kr. 30:— i 3:dje
klass). Från Stockholm och Göteborg fin-
nes både dagtåg och nattåg (pris resp. kr.
21:20 och 26:40 i 3:dje kl.). Från Umeå
och Luleå finnas liknande lägenheter (pris
resp. kr. 17:60 och 24:20 i 3:dje kl.).

Mycket fördelaktiga äro Statens Järnvä-
gars rundresor (med billig anknytning från
utomliggande stationer), gällande dels inom
landet, dels med hemresa över Norge. En
rundresa från Stockholm över Östersund—
Trondheim—Oslo och Stockholm kostar
kr. 57:25 i 3:dje kl.

Rum.

God tillgång till propera rum finnes, dels
på hotellen, dels privat, i ett prisläge från
2 till 7 kr. Beställning av rum sker direkt
hos Utställningens inkvarteringsbyrå, Ös-

tersund. Dessa beställningar böra på grund
av den stegrade efterfrågan under utställ-
ningen inlämnas i mycket god tid, helst
före den 20 juni.

Utfärd till Trondheim.

Om deltagarantalet blir tillräckligt stort,
anordnas under Samfundets ledning en två-
dagarsfärd till Trondheim efter årsmötets
slut, alltså måndagen och tisdagen den 3
och 4 aug. Avfärd sker i samlad trupp från
Östersund måndagen kl. 7.18 med ankomst
till Trondheim kl. 14.05. Hemfärden an-
trädes på tisdag kl. 15 med återkomst till
Östersund kl. 21.40 (eller vidare resa).

Trondheim är som bekant en av Nordens
förmästa sevärdheter. Staden är grundlagd
av Olov Tryggvesson år 998 och är nu en
livlig handelsstad med åtskillig industri
(60.000 inv.). Vida berömd är dess dom-
kyrka, Nordens största och en av Europas
vackraste. Den kommer vid detta tillfälle
att beses under sakkunnig ledning. Andra
sevärdheter är Stiftsgården (nu kungabo-
ning), ärkebiskopsgården, Munkholmen och
Friluftsmuseet utanför staden. Dessa plat-
ser ingå bl. a. i vårt reseprogram.

Utfärden till Trondheim kommer att
kosta kr. 35:—, inneslutande resa i 3:dje
kl. Östersund—Trondheim, lunch och mid-
dag första dagen samt frukost och lunch
andra dagen, bussar och inträdesavgifter.

*

Anmälan om deltagande i årsmötet in-
sändes till Samfundets exp., Kungsgatan 32,
Stockholm, senast den 25 juni 1936.

Biljetter till måltider och utfärder lösas
i mötesbyrån, som är inrymd i Utställnin-
gens inkvarteringsbyrå. Ciceroner möta vid
tågens ankomst.

De som önska ansluta sig till sällskapsresa
från Stockholm till Östersund torde an-
mäla detta på Samfundets exp.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

Årg. 17. Nr 4. 1936.

Redaktör och ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN

Redaktionskommitté: Lektor LORENTZ BOLIN, Fil. lic. FR. HAZELIUS
och Stadsarkitekt SIGURD WESTHOLM

Sekretariat: Kungsgatan 32, Stockholm. Postgiro: 8136. Telefon: 11 94 24

VÅRDEN AV DE GOTLÄNDSKA BONDEHUSEN

En motsvarighet till de norrländska träslotten och de mellansvenska bergsmansgårdarna har Gotland i sina monumentala bondehus. De representera en arkitektur, som är fylld av naturlig skönhet och pondus, och bilda den fasta stommen i öns kulturlandskap. Med sin rena stil, sina lugna murytor och resliga tegeltak höja de sig mäktigt i omgivningen och ge de inplanterade »villorna» en löjlig och skrytsam skepnad.

Att bevara och vårda detta stora bestånd av gotländska bondgårdar bör vara en av de viktigaste uppgifterna för öns hembygdsrörelse. Det är ingen tröstlös och hopplös sak. Tvärtom. De gamla vackra och traditionsmättade byggnaderna äro ej en döende företeelse; de förekomma i hundratal från Hoburgen till Fårö i så gott som varje socken och influera ännu stilen på fullt moderna byggnader. Smakförsämringen finns och verkar ännu — särskilt i småsamhällen och förorter — men den har inte vunnit övertag; den bör gå lätt att kväsa.

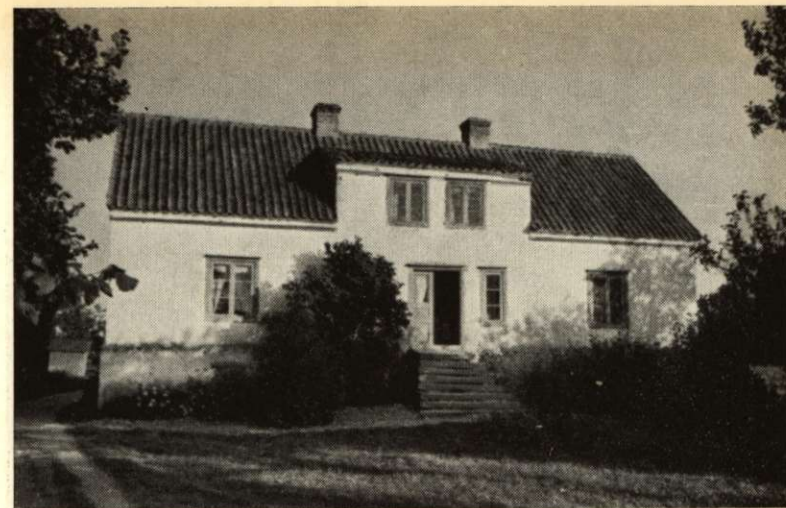
Den gotländska bondearkitekturen har sina anor bland de medeltida stormansbyggnaderna; de stamma i rätt nedstigande led från den storhetstid, då öns stenhuggare och byggmästare med utgångspunkt i de inhemska kalkstentillgångarna vunno rykte över hela Skandina-

vien. Men den har tagit upp stildrag från främmande länder och under olika tider, ej minst under 16- och 1700-talen. Sin stil ha dessa byggnader i stort sett färdig under 1700-talet, från vilken tid vi äga ett stort, rikt facetterat bestånd av byggnader med rika skönhetsvärden. I den monumentala mangårdsbyggnaden, vilken kanske ofta byggdes med prästgården som mönster, skymta vi i indelning och allmän resning mycket av den Karolinska herrgården. De större gotländska bondgårdarna bli på detta sätt en förnäm produkt av medeltidsbyggnad, svensk herrgård och gotländskt bondehus med stildrag från öst och väst.

Deras historia och stildrag beskrivas närmare här nedan. Vad som nu skall betonas är den väldiga och viktiga uppgift, hembygdsföreningarna ha, när det gäller att värna detta enastående kulturbestånd. Dessa hus äro inga döda relikter, inga museiföremål, som vi skola överlåta åt original och drömmare att svärma för. De äro väl genomtänkta byggnader, som dels utgöra ett värdefullt kulturarv, dels äro fint inpassade i gotländskt landskap men dels också i högsta grad brukbara för vår tid. Här kan alltså en modern, verklighetstrogen hembygdsrörelse med gott samvete gripa in. Det är i själva verket en av de förnämsta uppgifter, den folkliga hembygdsvården just nu äger i Sverige. Här finns inga skyddande lagar — som t. ex. för ättehögar och kyrkoruiner —, vilka kunna gripa in, när vandalerna hota, ingen fiskal eller ekonomisk makt, som håller sin skyddande hand över husen. Här måste folket självt upplysas, läras och intresseras. Och i det fallet äro gotlänningarna goda lärjungar; det visa de redan vunna resultaten. Vål finns det en och annan, som vill göra ett »fint hus» i gängse byggmästarstil eller kleta smink och puder på byggnadernas enkla fasader. Men den motsatta rörelsen, som vill behålla och anpassa, är starkare, den som bygger på naturligt skönhetssinne och verklig tradition.

Det gäller bara att leda och skapa innehåll i denna rörelse. Vår tids människor ställas inför så många nya problem, behoven äro större och mera växlande, »vad gammalt och fornt är» duger ej som det befins. Här stå vi inför svårigheterna. Det är dessa vi skola lösa i samarbetets tecken — men endast så. Hembygdsrörelsen, den som bygger på känslan, kärleken, traditionen, skall gå hand i hand med den vetenskapliga forskningen och med de moderna arkitekterna. Sker detta löser sig byggnadsfrågorna lättast, och det blir då ingen strid mellan »funkis» och »tradis».

*Bondgård vid Bottarve,
Öja s:n, Gotland.
Parstuga av sten, vanlig
under 1700-talet. Kan
med fördel moderniseras.*

Samfundet för Hembygdsvård har genom detta specialhäfte av tidskriften velat fästa uppmärksamheten på ett förnämligt bestånd av livsdugliga och stilbildande hus och samtidigt ge en del anvisningar för deras restaurering. Vi hoppas härigenom och under fortsatt samarbete med hembygdsföreningar och intresserade på ön kunna nå resultat, som verka eggande för liknande hembygdsvård också på andra håll.

Vi ha här en rad typer av stenhus, motsvarande vitt skilda behov, som med lätta restaureringar kunna anpassas efter vår tids krav. Sakkunskapen kan intyga, att detta i de flesta fall kan göras utan dryga kostnader, nästan utan undantag billigare än motsvarande nybyggnad. Genom att vid denna modernisering iakttaga vissa små finesser i detaljerna kan man bevara det väsentliga i en stil, som ger adel och skönhet åt hela denna arkitektur. Tyvärr ha under de senaste åren många hus i onödan skattat åt förgängelsen och fått lämna plats åt mindervärdiga skapelser, varvid stora ekonomiska och estetiska värden spolierats.

I många exemplar förekommer parstugan i sten (vilken flerstädes synes ha efterträtt den mindre »Moratypen») med en normalplan och uppbyggnad, som väl motsvarar småbondens eller egnahemsmannens behov. De ha ofta ett särskilt kök, utbyggt på baksidan eller mitt för förstugan en kammare, vilken ombildats till kök.

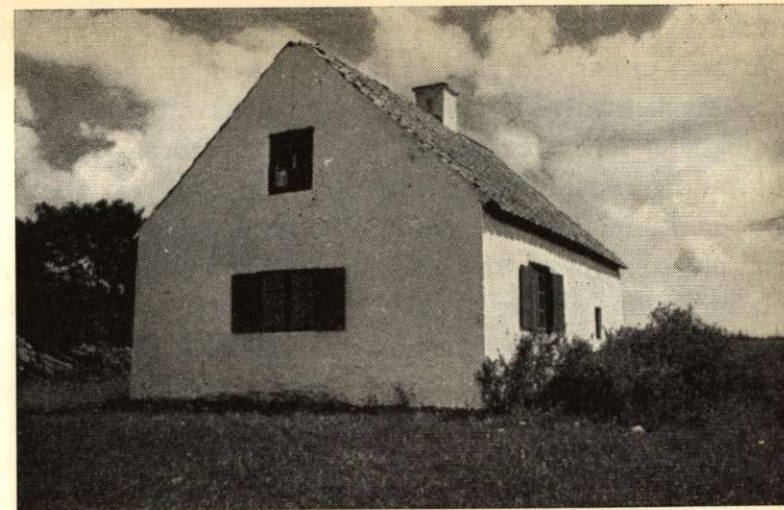

*Boningshus vid L. Ire,
Hangvars s:n, Gotland.
En restaurerad och mo-
derniserad äldre byggnad.*

Taket är av tegel eller någon gång av trä. Stundom är takresningen så hög att takgluggar finnas och möjligheter till inredning av rum på vintern. Denna byggnadstyp, som går långt tillbaks i tiden och ännu nyttjas överallt på ön, är lätt att modernisera och motsvarar ett ganska stort behov för en viss kategori.

Till denna grupp ansluter sig de mindre byggnader, närmast motsvarande »Moratypen», vilka representeras av båtsmanstörpen och liknande. De äro nästan alltid av sten, bestå av ett större rum och ett mindre kök och äro användbara för mindre hushåll. I restaurerat skick kunna de vara synnerligen tilldragande, verkliga prydnader i landskapet (t. ex. vid Grausne i Stenkyrka).

En mycket stor samling gotländska hus representeras av en bondgård från Burgsvik i Öja (avbildad i årsboken 1934, sid. 41). Det är den medelstora och större bondgårdens mangårdsbyggnad, och den förekommer i en mängd varianter över hela ön. Av äldre byggnader är det kanske en av de mest användbara vi äga. Dess förnåma stildrag kunna utan svårighet bibehållas i ny dräkt: taket med enkupiga tegel, de släta gavlarna och fönsterfodringarna, fritrappan (eller liknande), förstugan med sina fönster, som flankera ingångsdörren. Ofta finnes under huset källare, som utan större svårighet kan fördjupas. Planlösningen i det inre är i de flesta fall fullt acceptabel: förstuga och rymligt kök jämte 3—4 rum på nedre botten, gavelrum

*Båtsmanstorp från Sten-
kyrka, Gotland.
Innehåller stor kammare
och kök, bra vindsut-
rymme. Kan lätt moder-
niseras.*

och kammare innanför frontespis eller takgluggar en trappa upp. Genom att panela väggarna kan man få dessa fullt fuktfria. Några svårigheter att indraga värmeledning finnas icke.

Att riva dessa stolta bondehus är fullständigt onödigt. Här kan lätt restaurering ske. Byggnaderna äro i allmänhet en produkt av 1700-talets smak och praktiska sinne; influerade som jag nämnde av prästgårdarna men ofta också resultatet av de byggnadsböcker (en äldre tids typitningar), som nu voro i bruk. Men märkligt och intressant är att dessa hus nybyggdes långt in emot vår tid, 1870-talet torde kunna sättas som en ungefärlig hitre gräns.

En tredje huvudtyp är det stora tvåvåningshuset, som ofta på ett så pregnant sätt dominerar den gotländska bygden. Det är en reminiscens från medeltidens stormansgårdar, men de nyttjas nu ej endast av storbönder utan finnas också på ganska obetydliga gårdar. Det är med andra ord en slags motsvarighet till de norrländska träslotten, där husets volym mera är ett uttryck för sed och skrytsamhet än verkliga behov. I de gotländska tvåvåningshusen, vilka med sina flyglar stundom kunna få slottscharaktär, användes sällan mer än den undre våningen; den övre, som ofta tillkommit genom en senare påbyggnad, står tom utom vid gästabuden.

Här är restaureringsfrågan ej alltid så lätt, ty husen äro dyra att underhålla och ofta ofunktionalistiska. Men lyckligtvis är rivningen

också dyrbar, och det har räddat många vackra och värdefulla hus. Om man ej har råd eller lust att modernisera hela byggnaden, kan man mycket väl låta den övre våningen vara. Då har man samma möjligheter som i föregående fall. För en större gård bör dock ej en fullständig restaurering erbjuda oöverstigliga svårigheter. Nedanstående sakkunniga förslag visa, vilka möjligheter man i detta fall har. Som ett exempel på vad man i detta stycke kan åstadkomma genom modernisering av ett äldre gotländskt tvåvåningshus kan nämnas Länna gård i Slite, som genom en pietetsfull restaurering utförd av Länsarkitekt Stille och Disponent de Jounge blivit en gammal förnäm ram kring en hypermodern ståndsbostad.

När det gäller nybyggnader, ställer sig saken helt annorlunda. Då är man mera bunden av de ekonomiska förhållandena och måste anpassa huset efter behov och materialtillgång. Men en pietetsfull anslutning till äldre gotländska stilar är även här möjlig. Några hemska synder ha i detta fallet begåtts i form av tornvillor, gasbetonghus och importerade färdiga byggnader. Här fordras väl genomtänkta typ-ritningar, som Samfundet hoppas senare bli i tillfälle att utföra. Mycket ha gotlänningarna redan gjort av egen kraft. Jag nämner som exempel det nybyggda mejeriet i Stenkyrka, som på ett fint sätt ansluter sig till 1700-talsstilen och samtidigt fyller alla moderna, tekniska krav.

Hembygdsföreningarna ha här en stor uppgift att upplysa och vägleda. Genom fotografiska inventeringar av det äldre byggnadsbeståndet och fotografiutställningar i skolorna kan man få en hel bygd att vakna. Stenkyrka har här föregått med gått exempel. Vägarna i dess skola äro fyllda av traktens vackra gårdar i fotografiska förstoringar med eggande text. Några exempel finnas också på fula hus (men från grannsocknen!). Detta har redan verkat. Hembygdsföreningens ordförande har automatiskt blivit självskrivet »byggnadsråd», som folket kommer till för att be om råd vid ombyggnader, renoveringar och nybyggnader. Detta är aktiv, folklig hembygdsvård!

John Nihlén.

ALLMOGEARKITEKTUREN PÅ GOTLAND

En konstnärs syn på dess stil och skönhet

Gotländsk allmogearkitektur från 1700- och 1800-talen skiljer sig avsevärt från dåtida fastlandsbebyggelse i såväl byggnadsmaterial som formgivning. Skulle man i få ord karaktärisera den starkt »nationellt» betonade stil, som de gamla stenhusen från denna tid företräda, kunde man peka på de stora måtten, den lugna formgivningen och den behärskade men verkningsfulla ornamentiken. För en fastlänning blir kanske byggnadernas relativa storlek det mest i ögonenfallande. I det övriga Sverige är man inte van vid så pompösa bondgårdar, som man finner på Gotland, och man kan möjligen häri skönja gotlänningens förkärlek för det imposanta och benägenhet att »slå på stort». »Ingalunda vill jag vara den sämste», sade Hoburgsgubben och det drag, som tar sig uttryck i denna sats, är äkta gotländskt. Ibland kunde det dock slå över till naiv skrytsamhet. När man sålunda ej hade råd att möblera den stora övervåningen i sitt nybyggda palä, hände det ibland att man spikade fast stolsryggar i fönstren utåt vägen för att det skulle se burget ut.

Men de gamla byggnadernas största förtjänst ligger i deras strama och värdiga utformning, antingen det nu rör sig om den relativt låga, långsträckta, flistäckta typen eller den höga, bräd- eller tegeltäckta, vars spetsiga gavlar ofta leder tanken på medeltida kyrkoarkitektur. Det torde f. ö. ej vara för djärvt att antaga, att just denna byggnadskonst utövat ett förädlade inflytande på den enkle bygdebyggmästarens formkänsla och proportionssinne. Överallt märker man hur en deciderad strävan efter helhet och lugn går igen på hela ön, inga störande utväxter ha tolererats, t. o. m. skorstenarna ha fått krypa tätt ned mot takåsen. Fönstren ligga också allid i väggens plan vilket, liksom frånvaron av utskjutande vindskivor, s. k. »skaut», understryker intrycket av helgjuten enkelhet och vilsamt lugn. De små fönstren, vanligen av kvadratisk form, och loftgluggarna äro ofta, t. o. m. på de enklaste småstugor, placerade med säker blick för effekten och ofta äro proportionerna så väl avvägda att man kan tala om estetiskt raffinemang.

Den av täckningsmaterialet betingade ringa takresningen på flistakshusen ger typen dess speciella trygga och kärva karaktär. — Änggården, Rone socken.

En vanlig prydnadsdetalj på de tegeltäckta byggnaderna är den kraftiga gesims, som förmedlar övergången mellan väggen och takfoten. Ingångsdörren har också utnyttjats i dekorativt syfte. Klädd med diagonalpanel eller smyckad med vackra fyllningar har den stundom omramats av skulpterade kalk- eller sandstensornament och flankerats av huggna stenbänkar, »beislag».

Den vackra linjen på de brädtäckta husens takfall har åstadkommits genom att vid påläggandet böja bräderna eller »falarna» över den mittersta »asen», härigenom slöto bräderna bättre tillsammans och taket blev tätare.

Den av täckningsmaterialet betingade ringa takresningen på flistakshusen ger typen dess speciella trygga och kärva karaktär. Om dess ålder kan man nog knappast lämna några pålitliga uppgifter, emellertid är det fastslaget, att dylika hus uppfördes så sent som på 1850-talet. Typens utbredning är inskränkt till södra Gotland. Som ovan antytts, belades taket med tunna kalk- eller sandstensplattor. För att uppbära detta försvarligt tunga stenlager erfordrades ett kraftigt

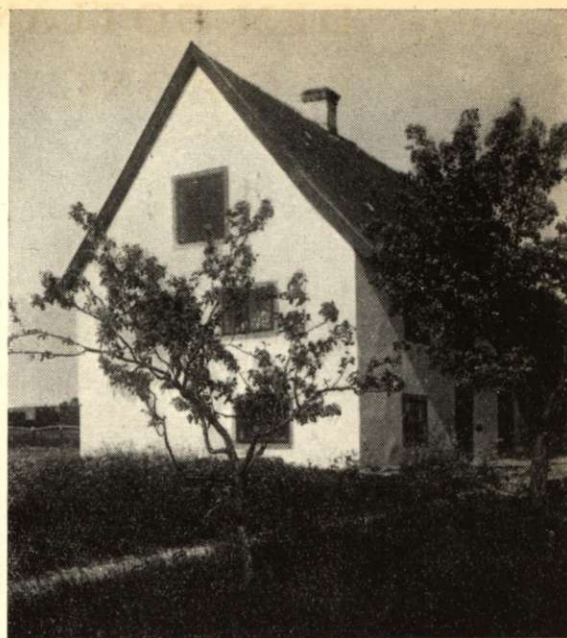
En förnämlig portal från Pavalds i Lärbro socken, utförd i stilren kalkstensornamentik.

underlag. Härtill användes grova rundtimmer, som placerades i husets längdriktning. På dessa lades sedan ett tätt brädtak, varpå längsgående ribbor spikades som stöd för stenplattorna.

Rent måleriskt sett erbjuda de gamla gårdarna en vacker anblick där de i sin grånade värdighet ligga inbäddade i frodig grönska eller resa sig i ödslig enslighet på den flacka strandslätten. De solstekta gavlarna åt trädgården, där bina surra och blomstren dofta starkt och sött, utstråla en trevnad, en gammaldags rofylld och idyllisk stämning, som oemotståndligt fångar ens sinne.

Men detta byggnadsskick, av vilket jag här påpekat några få drag, tillhör snart en förgången epok i Gotlands kulturutveckling. Numera har man börjat lösrycka sig från den gotländska traditionen, så att öns karaktär bortplottras och landskapet banaliseras. Den forna enhetligheten, enkelheten och helgjutenheten är hotad.

I de gamla gårdarnas formgivning skönjer man gotlänningens stolta självkänsla, skönhetslängtan och stilvilja. Vad de nya husen vittna om, vill man helst inte utbreda sig över. Lamentationer över smakförsämningen, stilförbistringen och lusten efter billig grannlåt torde

Two typiska hus med hög takresning, båda med kraftig gesims, markerande övergången från vägg till tak. Det ena huset med utskjutande vindskeivor (från Storungs socken i Lärbro), det andra helt i avsaknad av vindskeivor (från Östergarns socken).

knappast ha någon verkan, hur berättigade de än kunna vara. Men faktum är, att om man placerar förstadskåkar och sommarvillor, schweizerhyddor och funkislådor, dalastugor och missionshus i amerikansk gotik huller om buller om varandra, har man en ganska typisk bild av nutida gotländsk bygdearkitektur, sådan den ter sig i vissa av våra samhällen. Och denna syn är väl knappast ägnad att hos betraktaren ingjuta någon djupare tillfredsställelse med det nuvarande tillståndet.

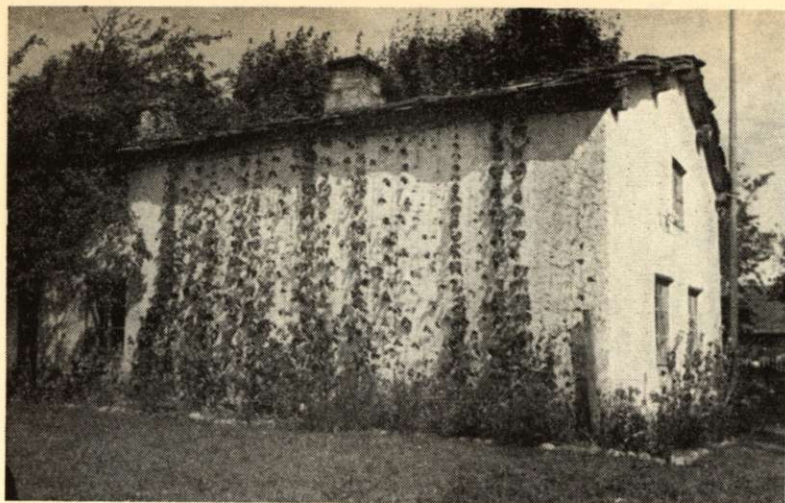
Dock vore en ändring till det bättre ej så svår att åstadkomma med en smula god vilja. Vad vi behöva är en byggnadsstil, som anknyter till god tradition, vad exteriören angår, och på samma gång fyller moderna krav på komfort och hygien. En ärvd stil av så förnäm kvalitet som den gotländska är en kulturell tillgång av hög klass — ett värde som varken behöver eller bör åsidosättas för främmande inflytelser, nyttosynpunkter och ekonomiska hänsyn, även om de senare få fälla utslaget då det gäller byggnadens storlek och byggnadsmaterialets art.

David Ahlqvist.

DEN GOTLÄNDSKE BONDENS BYGGNING

Understundom får man höra talet, att de gotländska bondgårdarna se ut som riktiga herrgårdar. Detta innebär utan tvivel i viss mån en överdrift. Men man kan ej förneka, att den gotländske bonden bygger ovanligt ståtligt, och i det hänseendet hör hans gård till de förnämsta i landet. Och ingenstädes kan man annars träffa på så stora och vackra stenhus. Det ligger en lång tids utveckling bakom dem, och de utgöra ett värdefullt arv från gångna tiders odling och kultur. När nu i våra dagar detta traditionsarv är utsatt för den stora faran att förintas eller åtminstone att i väsentliga delar förvanskas, manar detta hot till en allvarlig eftertanke. Ett så storslaget arv får helt enkelt icke utan tvingande skäl förödas genom en nyare kulturforms mer eller mindre nyckfulla smakriktningar. Om livet i våra bondgårdar i mycket har förändrats och behoven blivit andra än i föregående skeden, ha vi därför inte helt och hållet rätt att uttala förkastelsesdomen över det gamla bara därför att det är *gammalt*! Först måste vi tydligt göra klart för oss, om *allt* det gamla är omöjligt att längre fasthålla vid. En kulturutveckling är aldrig så stark, som då den har sina rötter i en hävdvunnen tradition. Har den helt brutit med sin föregångare, blir den endast ett grant, men tomt skal. I våra gamla gotländska bondgårdar kan man spåra en lugn och sansad utveckling ända från medeltiden. Det nya, som ideligen trängt sig fram, har nästan alltid anslutit sig till det äldre och föregående, stora språng i utvecklingen se vi sällan, men just därigenom har den gotländska gården vuxit upp till en för sin tid och för sin trakt mycket ändamålsenlig gård, fylld av skönhet och trevnad, och den har kommit att sluta sig så nära till den natur, i vilken den anlagts, som man gärna kan tänka sig. Gårdarna ha blivit ett med naturen! Då känner man, att man är i ett gammalt kulturland. Och bonden, som brukar dem, känner hemtrevnad och trivsel.

Hur ser då den traditionsenliga gotlandsgården ut? Frågan kan ej besvaras i ett par ord, så skiftande rik är den i själva verket! Materialet växlar från sandsten till kalksten, från furuvirke till ekvirke,

Flistakshus vid Flos i Burs socken.

Båtsmanstorp från Östergarns socken.

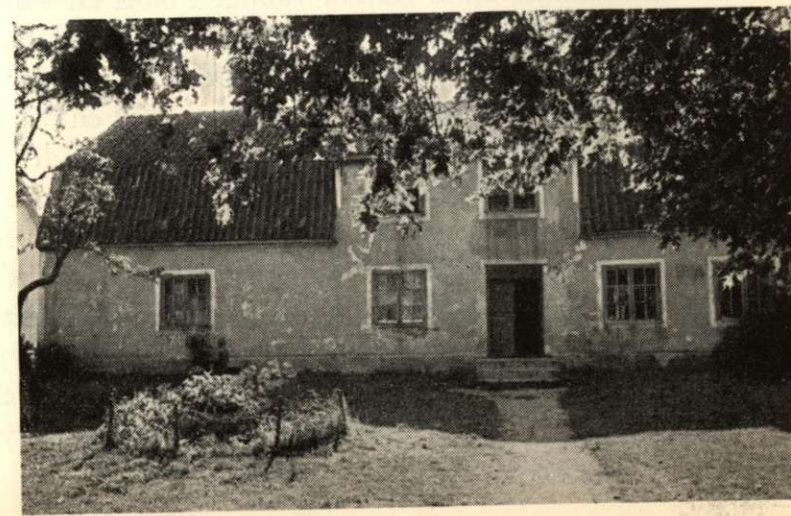
Flistakshus från Stenstu, Vamlingbo socken.

Portal med stensäten vid Skoga i Sundre socken.

Typisk medelstor gård från L. Vägome i Lärbro socken. Mitten av 1700-talet.

Den nu rivena manbyggnaden vid Mos i Stenkyrka socken.

byggteknikerna växla från kallmur till kalk- eller lermurning i stenhusen och från knuthus till bulhus i trähusen. Och gå vi till hustyperna och hålla oss enbart till »byggningarna» — bostadshusen — och försöka göra en typindelning av dem, så finna vi, att det är en stor mångfald. Men i denna mångfald ska vi finna, att det ganska lätt går att utleta vissa huvudtyper, som visserligen kunna variera högst betydligt, men som dock i det väsentliga överensstämma med varandra. Dessa huvudtyper äro blott ett fåtal. Undertyperna kunna variera på ett mycket mångskiftande vis, men det är knappast någon detalj i dem, som bryter sig ut ur det stora sammanhanget, allt fogar sig till en stor, men rik enhet, så länge vi hålla oss inom den traditionsbundna tiden.

De båda allmännaste typerna, vad plangivningen beträffar, är hos oss liksom i det övriga landet, »morastugan» och »parstugan», hos oss kallade »halv byggning» och »hel byggning». Vår benämning antyder icke blott hur allmänt omfattade de äro utan även deras inbördes sammanhang. Morastugan består av en »stäue» i ena gaveln, den andra änden är uppdelad på mitten i en farstu mot framsidan och en kammare eller ett kök mot den bakre. Bygger man så ytterligare en »stäue» invid köket och farstun, får man den andra typen, parstugan. Så har utvecklingen mångenstädes gått, och vi förstå då lätt, hur benämningarna halv och hel byggning uppkommit. I äldre tid hade man ofta endast en våning — jag bortser i detta sammanhang från medeltidens byggskick, då man byggde på höjden. Det föreligger visserligen ett direkt samband med det medeltida byggskicket och våra dagars, men detta samband visar sig blott för forskaren, och kan därför här förbigås — både morastugan och parstugan förekommer ännu ganska vanligt i blott en våning. Men utrymmesbehovet krävde understundom, att man byggde på en övervåning, byggnaden blev »överbyggd», som termen lyder. Även denna påbyggnad kunde ske i etapper, så att man fick en övervåning blott över den ena delen av byggnaden, men lät den andra kvarstå med blott undervåningen. Sådana byggnader kan man numera knappast leta upp, emedan man ganska snart utbyggde även den sista delen av övervåningen. Det mellanstadium man hade, innan den fullt utbyggda tvåvåningsbyggnaden var färdig, var något ganska enastående för Gotland. Att en så pass »underlig» byggnadstyp som denna kunde bli så allmänt omfattad, som den verkligen tycks ha varit, berodde på att man från medeltiden ärvt en till det yttre alldeles

likadan, men till sitt ursprung och till det inre helt annorlunda typ, som nu har helt försvunnit. Denna äldre typ hade varit mycket allmän, och ögat hade vant sig vid dess utseende, och då man nu på nytt fick en, som liknade den, fann man den helt naturlig. Men den nya tidens smak krävde symmetri i högre grad än en äldre tids. Därför kunde man inte i längden nöja sig med denna »låghalter» typ, utan man fullbordade påbyggnaden. Och då framstod den stora tvåvåningsbyggnaden i sten, som vi så väl känna, och som är det kanske mest karakteristiska av allt i den gotländska gården.

Jag har nu beskrivit morastugan och parstugan, men i deras renodlade typer. Emellertid förekomma åtskilliga variationer av dem. Dessa äro dock i grunden sällan väsentligt avvikande, och de äro lätta att härleda ur grundtypen. Om man uppdelar en »stäue» i 2 kamrar genom en mellanvägg eller gör andra inre uppdelningar, kvarstår dock typen i det hela. För en, som är ovan att betrakta byggnaderna som typer, kan det lätt förvilla, men vid litet eftertanke kommer man ändå lätt till rätta med planen. Och även om man börjar flytta på hjärtmurarna i en parstuga, som på båda sidor om farstun och köket eller kammaren i mitten gå vinkelrätt från långsidmur till långsidmur, så ändrar det föga på husets yttre. Det är en rikare uppdelning man syftar till, man vill kanske ha in flera mindre kamrar, och då följer därav blott, att man får flera fönster. Men icke heller dessa ändra något väsentligt på utsidans så ofta harmoniskt utformade ytor.

Något mycket karakteristiskt är, att man så mycket som möjligt sökt placera skorstenarna inocklinjen och med tydlig dragning mot mitten. De inre rökgångarna, »eldförar» brukar ligga i hjärtmurarna, och man kan låta skorstenarna gå rakt upp över dem. Men synnerligen vanligt är, att man på de höga loften sammanfört rökgångarna i lutande skorstenar, som i taklinjen gå ihop i en enda ytterskorsten, som då är hela byggnadens enda. Även på mycket stora och monumentalt anlagda byggnader kan man få se en enda ytterskorsten. Och då man ofta gjort denna ganska låg — ibland höjer den sig blott en fot över nocklinjen! — förlämnar den åt byggnaden vanligen ett mycket stramt och förnämt utseende. Takets stora lugna fall störes ej av den uppstigande skorstenen, utan denna underordnar sig och understryker därigenom takets reslighet.

Taken utgöra ett särskilt kapitel. Och då de i hög grad bidra till hela byggnadens karaktär, är det av vikt, att de ägnas all omtanke.

En äldre tid har här visat prov på stor monumentalitet och förnämlig smak. Vår egen tid har här alltför ofta visat sin brist på förståelse och god smak. Man byggde förr ofta »flattak», som lades med bräder på åsar, senare kunde man hitta på att lägga ytterligare ett lager flis däröver, sedan man förstärkt bördningen, varvid flistaket uppstod. Men även »rauка» tak, d. v. s. höga och spetsiga är en mycket gammal företeelse, ja, man torde utan överdrift kunna påstå, att förkärleken för de ovanligt spetsiga och höga taken äro en direkt fortlöpning från det medeltida byggsättet. De »rauка» taken lades ursprungligen säkerligen med bräder, men bruket att lägga dem med tegel är även mycket gammalt. Relativt sent har man så börjat förse taken med »brut», man har gjort brutna tak. Detta bruk kan kanske anses vara ett uttryck för en modesmak, men säkerligen har behovet av rymlighet på de stora loften varit bidragande, ty under ett brutet tak har man mycket lättare att utnyttja loftsutrymmet. Karakteristiskt är att brutna tak förekomma mest på envåningsbyggningar, och man har då inrett kamrar på loften. Som allmän regel kan man tryggt påstå, att även de brutna taken utformats med mycket god smak, man har förstått att synnerligen väl avväga fallens proportioner och vinklar.

Taken utgöra emellertid det ömtåligaste av allt på en byggnad, och de kräva en ofta upprepad omläggning. Därvidlag syndar man åtskilligt! Att det är svårt att behålla de gamla flistaken i sin gamla form, är givet. De kräva synnerligen dyrbar bördning, som dessutom måste vara av så grov »skog», att det är svårt att i våra dagars gotlandsskogar uppleta lämpliga träd. De måste, tyvärr vill jag dock tillägga, nog anses tillhöra ett förgånget och oåterkalleligt skede. Men när de försvinna, taga de också med sig det, som är Sudrets, deras egentliga hemort, kanske största tjusning och särart. Må vi hoppas, att deras försvinnande ännu måtte fördröjas. Och må vi hoppas, att de ännu må få ligga kvar på sådana byggnader, som ännu äro i gott stånd, och att de ej rivs endast av en *dum* strävan att »modernisera».

Men när man lägger om tegeltaken, har det blivit en formlig epidemi att förvanska dem genom att förse dem med »skaut», d. v. s. man låter dem skjuta ut över gavelröstena. Att gamla pannor vrakas och ersättas med nya, är en ofrånkomlig sak, och detta innebär ingen fara för utseendet, nya tegel få efter några år samma tjusande patinering som de gamla. Men att använda de nyare flerkupiga teglen

Byggnad från 1800-talet i Slite socken.

på våra byggningar är en svår försyndelse och dessutom alldeles onödigt, då nya typer av enkupiga tegel med god tätningsförmåga förekommer i handeln, och de äro knappast dyrare. Och att man lägger tät bördning under teglen vare sig av spån eller bräder, det är enbart av godo. Men låt förändringen stanna därvid, och sträck den ej längre. På de »skautause» byggnaderna sluta takfallen blint i gavelröstena, de yttersta raderna av tegelpannor ligga direkt i rösternas murning. Om man nu vid en reparation förser taket med »tät bördning» d. v. s. lägger ett brädlager under pannorna, komma pannorna att ligga någon tum högre än förut, och röstena bli därför lika mycket för låga. Då brukar man nu utjämna denna skillnad genom att låta brädlagret sträcka sig ut över röstet och dessutom skjuta ut ett stycke, så att man får ett »skaut», som gotlänningen kallar det. Man motiverar åtgärden med att förklara, att man är rädd för att röstets översta putslager skall falla av, om man ej gör denna åtgärd. I själva verket åstadkommer man, att brukputsen inte faller av högst uppe, utan ett stycke nedanför! Genom skautet bildas en regnskyddad vinkel närmast under detsamma, dit regnet ej tränger, utan den förblir torr. Men längre ner, där skyddet upphör att verka, får man en skarp gräns, där putsen genomdränkes med väta. Och det uppkommer en skarp gräns mellan torr och våt puts. Just där faller putsen glädligt av efter några höstars häftiga regn

och snabba upptorkning av vinden. Och har putsen bara börjat falla, så fortsätter den sedan allt längre ner på gaveln att ramla av. Jag har noga iakttagit detta förhållande, så jag vet vad jag talar om! Men titta på en gavel av det gamla slaget! Jag har synat alla sådana, som jag träffat på, och jag har *aldrig* hittills funnit ett enda fall, där brukputsen visat större benägenhet att falla av uppe vid takkanten än på något annat ställe på hela väggen! Denna idé att bygga »skaut» på tegeltaken är ett ypperligt exempel på vart tron och förnumstig inbillning kan leda. För att värja sig mot ett inbillat ont åstadkommer man en ypperlig jordmån för just detta onda!

Saken har inte bara en praktisk sida, den har en annan mycket allvarlig sådan. De »skutlause» taken är något av det känsligaste i stilhänseende på våra gamla byggningar. Om man jämför en bild av ett dylikt tak före med en efter förändringen, märker man, hur djupt man förvanskad hela byggnaden. De höga raka gavelrösterna, som i skarp vinkel övergå i takfallen, förläna byggnaderna en osedvanlig resning. De ge lugn och harmoni och förnämhet åt byggnadskroppen. När »skautet» kommer på, trycker taket ner det hela, och byggnaden, som förut gav intryck av reslighet och kraft och soliditet, har sjunkit ner, tryckts ner av taket, och det ser ut som vilket annat dussinhus som helst. Och det börjar betänkligt likna en lada i sin form! Och det var väl ändå icke riktigt meningen med åtgärden?

Hur skall man då bära sig åt? Svårigheten är ingen svårighet alls! Om man vid förhöjningen av teglen höjer gavelröstets murning lika mycket, som man höjde teglen, löser sig problemet av sig självt. Man behöver bara lägga på röstet med någon tums murning — och hur det går till vet varje murare! — men arbetet måste utföras med omsorg, särskilt bör bruket arbetas väl, och man måste vara noga med att den nya putsen icke strykes på, där den gamla är dålig, man måste förvissa sig om, att den gamla putsen på röstets spets är god och sitter väl. Och pannorna ute på röstet måste läggas med omsorg och ligga helt i nytt och *välslaget* bruk.

Jag har nu uppehållit mig vid byggningen själv. Men till husen i mangården hör även flyglarna. Oftast äro de två, antingen fritt lagda i vinkel ut från byggningen, eller också sammanbyggda med den. Mycket vanligt är också, att flygeln utgör ett »bakbygge» till byggningen, och då brukar man gärna förlägga köket till bakbygget. Flyglarna kunna grupperas på många sätt och man kan ha både bakbygge och två flyglar, ibland ännu flera flyglar. Men som regel

Hau i Fleringe socken, uppförd 1852. Märk de två vackra flyglarna och gårdshägnaden.

äro de alla till det yttre av samma formgivning som själva byggningen. Och då det gäller reparationer och istandsättningar begås samma fel och onödiga förändringar.

Allt kan ej bli som det gamla, som är uppkommet i en tid, som hade andra fordringar och behov än vi ha. Särskilt är behovet av garderobsutrymmen kännbara. Men med litet klok eftertanke kan även sådana krav tillfredsställas. Det är mycket svårt, ja omöjligt att ange ett allmänt recept att gå efter. Behoven äro så olika och de förekommande utrymmena så varierande. Men jag undrar, om icke en stor del av de rymliga vindarna eller loften kunde ge plats åt ordentligt inredda garderober. De kläder, som förvaras i dem, komma ej till användning oftare än att man hinner med att hämta dem från loftsvåningen. Även om all den övriga inredningen kunde man ha anledning att yttra sig, men det skulle föra oss för långt. Som allmän regel ville jag föreslå: driv ej förändringarna med större våld än nöden kräver. Och innan en gammal solid byggning utdömes, undersök först, om du ej med samma eller mindre medel än vad ett nytt och föga varaktigt bygge kostar, kunde få den fullt istandsatt.

Gunnar Jonsson.

GOTLANDSGÅRDARNAS OM- BYGGNADSPROBLEM

Breda trygga stenhus med spetsiga gavlar under röda tegeltak, raka fritrappor, strama portaler och herremanslik frontespis — rött och vitt, rätlinjigt och blommande, myndigt i sin enkelhet; och resliga tvåvåningslängor under flacka tak av grova ålderdomliga stenflisor på tunga timmeråsar, gråvitt och grått, murar som smälta in i lundarnas grönska och förtona bakom odlade fält; och båtmanstorp, låga små stugor med mörka ögon av fönstergluggar tätt under taket kikande fram mellan trädgårdstäppans prunkande örttrikedom, det är Gotlandsgårdar, sannsagor i sten om mödor och dåd. Skulle Gotland vara Gotland utan dem?

Det är en säregen och ståtlig bebyggelse den provinsen äger, vårt lands enda allmogearkitektur i sten. Hur önskvärt är det inte, att dessa monument kunna bevaras? Och de representera betydliga ekonomiska värden. Vad skulle man väl med nuvarande knappa penningtillgångar kunna skaffa sig i stället, om de gamla husen raserades? Ingenting som i rymlighet kunde jämföras med vad man haft. Men det måste erkännas, att i sitt nuvarande skick äro de gamla gårdarna ofta nog föga ägnade att vara lanthem av idag. Det brister både i fråga om bekvämlighet och hygien, lantushållets fordringar på en tidsenlig arbetsapparat och en höjd levnadsstandard i hemmen ställa nya krav. Skola de vid ombyggnad kunna tillfredsställas inom en ekonomisk ram, och kan sådan ombyggnad överhuvud ske på ett sätt, som icke våldför sig på de särdrag, vilka förläna gårdarna deras karaktär? Efter vilka riktlinjer borde den planeras? Det är de frågor som vi här nedan skola söka besvara.

Man kan genast konstatera, att tekniskt sett ha de gamla stenhusen betydligt större chanser än timmerstugorna i våra fastlandsbygder att motstå tidens tand, deras kraftiga murar böra kunna hålla länge än, under förutsättning att de få en isolerande beklädnad, som uteslänger fukt och kyla. Men detta är också nödvändigt, både för byggnadens eget goda bestånd och för dess invånares trivsel och hälsa. Det finns mycket tuberkulos på Gotland — dödligheten däri stiger till

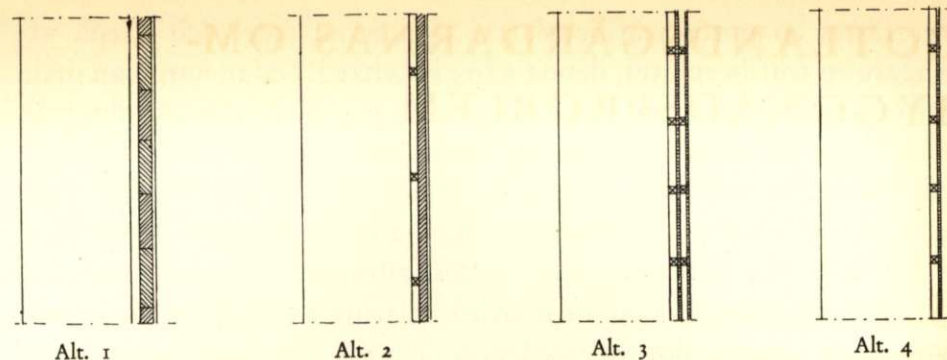

Fig. 1. Olika konstruktioner för erhållandet av täta ytterväggar: Alt. 1. Kalkstensmur 4 cm. lufttrum, 8 cm. plåtar, innerst puts. Alt. 2. Kalkstensmur $1\frac{1}{2}'' \times 1\frac{1}{2}''$ regler på 60 cm. avstånd, 3 cm. träullsplatta, innerst puts. Alt. 3. Kalkstensmur $1\frac{1}{2}'' \times 1\frac{1}{2}''$ regler på 40 cm. avstånd, 12 mm. porös träfiberplatta. Alt. 4. Kalkstensmur $1\frac{1}{2}'' \times 1\frac{1}{2}''$ regler på 40 cm. avstånd, 6 mm. halvhård träfiberplatta. Alt. 5. Kalkstensmur $1\frac{1}{2}'' \times 1\frac{1}{2}''$ regler på 40 cm. avstånd, 12 mm. porös träfiberplatta.

1,42 promille enligt 1930—34 års uppgifter — och kalla och fuktiga bostäder äro inte ägnade att minska den, medan sunda bostäder alltid ansetts vara ett av de värdefullaste vapnen i kampen mot sjukdomens härjningar.

Under husen finnas merendels goda källare, så att det blir mindre golvfukt och golvdrag man har att räkna med, utan man kan inrikta sig huvudsakligen på en förbättring av ytterväggarnas isoleringsförmåga. Olika konstruktioner kunna komma ifråga, och man får välja med hänsyn till den befintliga väggens egenskaper i varje särskilt fall.

Den homogena och bästa —men också dyraste— konstruktionen är att lämna ett 4 cm. luftmellanrum och innanför det ställa en 7 cm. plattvägg av gasbetong, slaggbetong eller liknande. Ruteverken på Gotland tillverka ett material, siporex, som kan ifrågakomma. Plattväggen putsas invändigt. Materialpriset för 7 cm plattor ligger i Stockholm omkring kr. 2: 50 m².

Som nästa alternativ kan man tänka sig en innerbeklädnad av $2\frac{1}{2}$ cm. träullsplattor, vilka putsas. Plattorna fästas på $1\frac{1}{2}'' \times 1\frac{1}{2}''$ regler impregnerade med carbolineum med ett inbördes avstånd av 60 cm. Priset för plattorna är i Stockholm omkring kr. 3: 55 m².

För båda dessa konstruktioner erfordras alltså en putsning av väggen, vilken måste utföras av en yrkeskunnig person. Är man hänvisad till sin egen förmåga, blir man kanske tvungen att välja en enklare metod, även om denna inte kan anses likvärdig med den första.

Reglar av samma dimension som föregående, $1\frac{1}{2}'' \times 1\frac{1}{2}''$, impregnerade som ovan spikas på väggen med 40 cm. avstånd, och där-

över fästes en porös träfiberplatta, så åter en regel och därpå ytterligare en träfiberplatta, denna gång halvhård. Sedan kan man måla eller tapetsera på plattan. Priset för porösa plattor är i Stockholm från kr. 1: 20 till 1: 50 m². för den halvhårda kr. 1: 50 m².

Slutligen får man tänka sig den möjligheten att utesluta det yttre lagret med den halvhårda plattan och nöja sig med endast den porösa. Detta måste nog betraktas som en nödfallsutväg, konstruktionen är inte fullt tillfredsställande, men en förbättring av väggens isoleringsförmåga bör den i alla fall medföra.

Också taken kunna erbjuda svårigheter. Teglets fästning vid gavlarna har så utförligt behandlats i en föregående uppsats, att vi här kunna förbigå den saken. De tämligen höga, tegelklädda takresnigarna böra inte vålla några tekniska svårigheter, och önskar man utnyttja rummet under dem i större utsträckning, möter det inga hinder att ta upp en kupa eller en frontespis. Mångfaldiga exempel visa, att det kan göras så att det inte på något sätt behöver skämma gårdens utseende.

Bekymmersammare är det med flistaken. Visserligen tillhöra de en gårdstyp, som är mera sparsamt företrädd och endast på södra delarna av ön, samt numera i ringa antal. Men det är gårdar av särdeles stort kulturvärde, en typ, som man inte gärna vill se försvinna — ja det har blivit ett allmänintresse att de kunna bevaras. Den konstruktion som användes för flistakens bärning är i och för sig inte billig, och de dimensioner som fordras, äro sådana som inte finnas att hämta på Gotland, och som ställa sig mycket dyrbara. Därför har det hänt vid upprepade tillfällen, att när flistak måst läggas om, har man inte sett någon möjlighet att bibehålla flisen, utan hela taket, kanske rent av hela huset, har utdömts. Och visst kan man beklaga att så skett. Men samtidigt måste man fråga sig, om det är riktigt rimligt att en enskild liten gårdsägare, som kanske lever i knappa omständigheter, skall åläggas det ekonomiska offer, som det innebär att underhålla ett dylikt byggnadsverk. Och i mån som det kan anses vara ett allmänt intresse att en sådan anläggning blir bevarad, borde det väl också kunna betraktas som en allmän angelägenhet att vårda sig om dess underhåll. Ser man saken så, skulle det väl inte vara otänkbart att ordna ekonomiskt. I vilket fall som helst får taket inte utdömas, innan alla utvägar att rädda det äro prövade. Att skaffa timmer för flisens upplag är inte heller nödvändigt, en konstruktion med järnbalkar skulle kunna ifrågakomma, men att här lämna några pri-

Fig. 2. Mangårdsbyggnad för mindre hushåll i Boge socken. Den nyupptagna ingången är väl placerad i vinkeln mellan det gamla och det nyttillbyggda huset.

ser för ett dylikt arbete är omöjligt. Dimensionerna bli ju helt beroende av spännvidd och last, och det måste avgöras av fackman, vad man i varje särskilt fall behöver tillgripa.

Skulle emellertid så illa vara, att det gamla taket måste helt försvinna, blir frågan varmed det skall ersättas. Tegel duger inte — därtill är takfallet för flackt, och det är av vikt att själva takformen inte ändras, ty då skulle proportionerna förryckas och hela byggnaden förlora sin ursprungliga karaktär. Skiffer synes vara det material, som närmast skulle passa att ersätta flisen. Men på Gotland finns ingen skiffer, och det är fara värt att det skulle bli ett dyrt tak. Plåt, som dock bör undersökas, kostar för 8 skålpund plåt 60/120 är 40 öre kg. i Stockholm. En avtäckning med papp, t. ex. Icopal eller jämförbart kan ju också ifrågakomma. Det viktigaste är som sagt att bevara takformen.

Ibland händer det, att fönstren äro för små och behöva vidgas, eller att man måste göra nya fönsteröppningar. Det brukar särskilt vara fallet i flishusens övervåning. Det är ett ömtåligt kapitel att röra vid

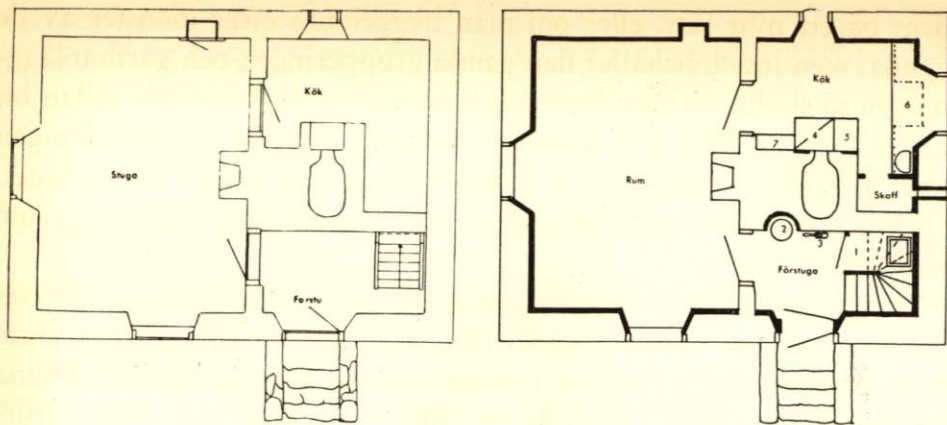

Fig. 3. Den minsta stugtypen. Förslag till ombyggnad av Båtsman Ingermans torp i Gammelgarns socken:

1) tvättskrubb, 2) kamin, 3) pump, 4) spis, 5) vedlår, 6) arbetsbänk, 7) hylla.

de gamla murarna, men erfarenheten visar oss också där, att det kan klaras bra, om man går fram med lämpor. Gör inte övervåningens fönster för stora, låt dem inte väga över bottenvåningens, bredda dem inte utan öka hellre höjden — det gör ingenting i allmänhet, om de komma att nå upp emot takfoten. Om det är möjligt att låta åtminstone huvudfasaden förbli orörd, är det skönt. Gavlarna äro inte så ömtåliga, och det är bättre att koncentrera sina ändringsarbeten till en fasad, även om den därigenom skulle bli mycket förändrad, än att plåtra sönder alla väggarna, ty då händer det, att man alldeles oavsiktligt offrar hela gårdens utseende. Det är förresten inte bara hål, som kunna fördärva en fasad, onödigt påhäng kan göra minst lika stor skada. En kvist eller veranda t. ex. är rätt främmande för den strama portalen och den litet tvära fritrappan. Det behöver ju icke innebära, att man inte skall få skaffa sig det friluftsrum, som är ett så värdefullt tillskott i en bostad. Man skall bara inte bygga ut det just där det inte passar, och där det förövrigt inte är särskilt välbeläget. På gaveln utanför vardagsrummet ligger det bra mycket bättre till, eller bakom huset åt trädgården, eller kanske i den skyddade vinkeln mellan huvudbyggnaden och en tillbyggd flygel (fig. 2).

Innan vi övergå till att tala om byggnadernas inre, borde kanske ett par ord sägas om gårdsanläggningen i dess helhet. Det är inte bara boningshuset, som är avgörande för gårdens utseende. Utan det är först och sist helhetsverkan. Och i det stycket spelar gårdens planering en avgörande roll. Om man kunde flytta om de gamla husen och lägga

dem på ett nytt sätt, eller om man bygger hus efter mönster av de gamla, men inte bibehåller den gamla grupperingen och gårdsanläggningen så skulle verkan därav bli helt ny — och den skulle sällan bli riktigt lyckad. När allt kommer omkring, betyder gårdsbildningen mera för helhetsverkan än de enskilda husen vart och ett för sig taget, alldeles som stadsplanen betyder mera för stadsbilden än de hus, som kanta gatorna.

Så gå vi då från byggnadens yttre till dess inre för att se, vad där behöver och kan göras. Också här gäller det att fara varligt fram både med hänsyn till gården och kassan, och de ingrepp, som kunna komma ifråga få bli beroende av olika gårdstyper och deras förutsättningar. Vi skola här blott uppehålla oss vid några vanliga typer och diskutera de ändringar som närmast kunna vara påkallade. Våra förslag få alltså uppfattas som schematiska.

Där är till en början den *lilla stugan av sydsvensk typ*, som inte innehåller en stor stuga och en liten kammare utan en stor stuga och ett litet kök (fig. 3). Den lilla gården kan vara idyllisk nog, men duger den även efter en modernisering till en nutida bostad? Det beror på. Knappast till bostad för en normal familj eller för ett normalt lant-hushåll, såvida man inte bygger till den. Men den kan med små förändringar bli ett förträffligt »undantag» för ett gammalt par eller en bra bostad åt en ensam människa. Och i våra dagar finns det överallt gott om ensamma människor och ont efter lämpliga bostäder för dem, d. v. s. bostäder, som trots att de äro små ändå kunna skänka hemkänsla.

Dyrbara ingrepp kan här inte bli tal om, man får nöja sig med det minsta möjliga. Murarna tätas och isoleras, såsom vi i det föregående talat om, och kanske får någon muröppning vidgas eller måste man — som i vårt illustrerade exempel — ta upp ett nytt fönster. Men eljes låta vi fönster och dörrar bibehålla sitt utseende och röra inte stugan till det yttre. Inte heller den stora spismuren ha vi angripit utom på en enda punkt, där vi bilat en mindre nisch för att få plats i förstugan till en liten kamin, som skall hjälpa till att hålla huset varmt om vintern — värmeledning vore en för dyrbar affär i detta lilla hus. I samma värmebesparande syfte har ytterdörren förvandlats till en dubbeldörr. Från förstugan ha vi gjort en trappa mindre brant än den gamla upp till loftet, där det kanske finns eller kan inredas en liten kammare. Under trappan ha vi också fått ett litet tvätt-rum, dit en grenledning kan dragas från vattenledningen i köket. Det

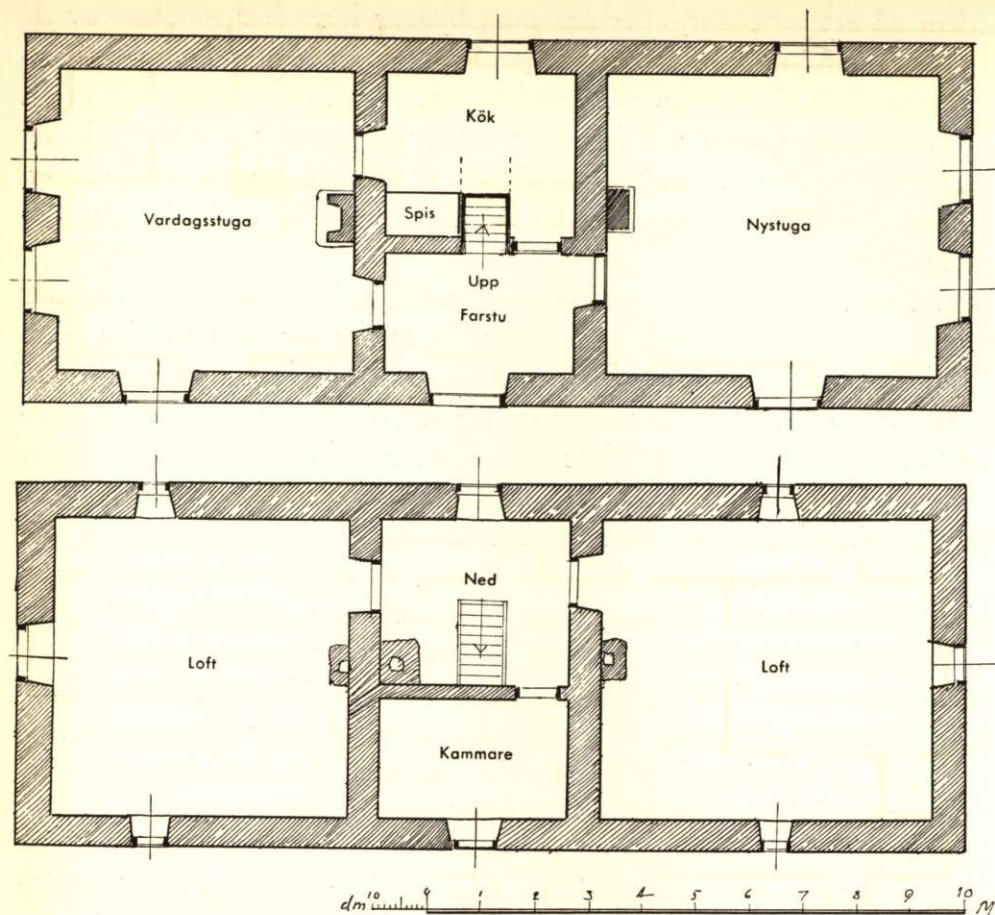

Fig. 4. Plan av en gammal gottländsk parstuga.

stora rummet, stugan, är alldeles orört sånär som den omtalta isoleringen av ytterväggarna, under det att köket fått vidkännas de största förändringarna. Det är inte bara väggisolering, nytt fönster och vattenledning, vilken senare i nödfall *kan* få utrustas med en handpump. Den gamla spismuren och ugnen ha vi inte rört, ty det kostar pengar att riva i gamla murar, och man skulle i detta fall inte vinna mycket med det. Men en ny järnspis med kokplattor och en modern rost ha vi satt in i stället för den gamla utbrända vedslukaren: dock inte en isolerad modell, utan en spis, som vintertiden kan hjälpa till att värma köket. En korkmatta lägges på golvet, och vid fönstret inredes en arbetsbänk med avlopp. I bänken skall finnas skåp för husgeråd och specerier samt en baxskiva, men någon del av bänken bör vara öppen, så att man kan sitta vid sitt arbete. Bänkbeklädnaden kan

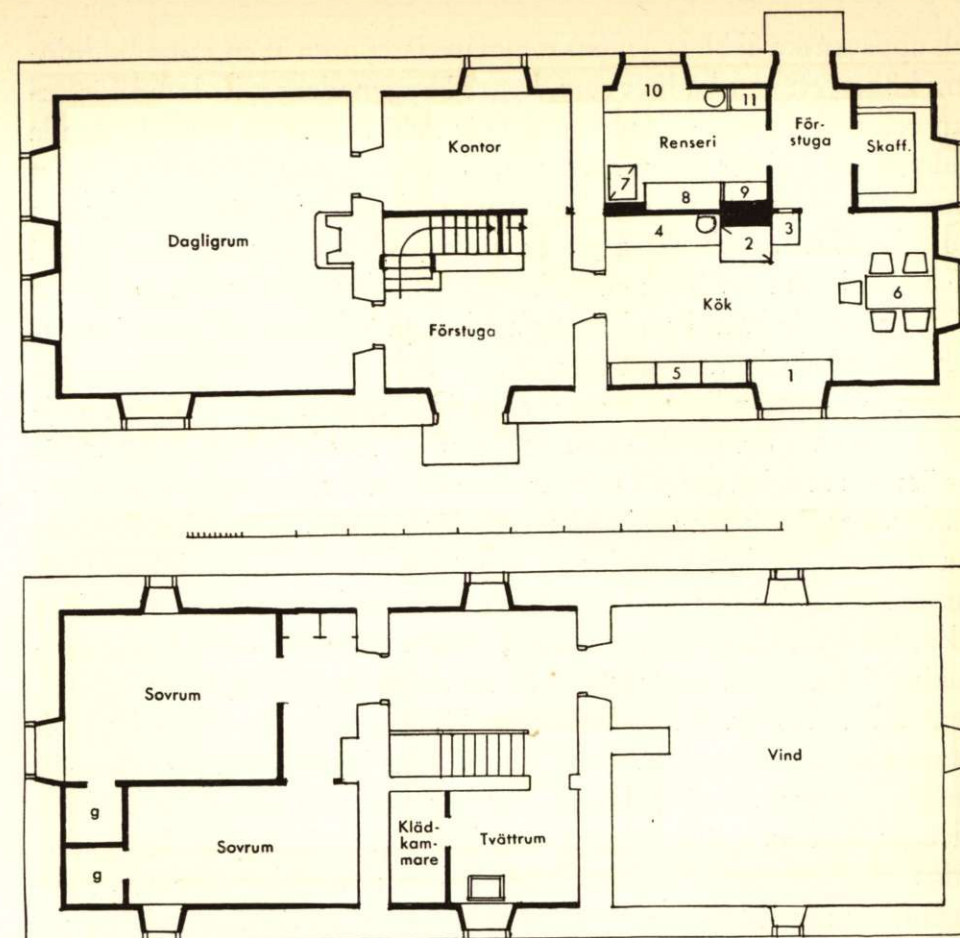

Fig. 5. Förslag till modernisering av parstugan å fig. 4: 1) beredningsbord, 2) spis, 3) vedlår, 4) diskbänk, 5) skåp, 6) måltidsplats, 7) värmeledningspanna, 8) bränslelår, 9) torkskåp (för kläder och skodon), 10) rensbänk, 11) städskåp.

vara linoleum, om man tycker att rostfri plåt ställer sig för dyrt. Ett skafferi eller åtminstone skafferiskåp med ordentlig ventilering hör också till, och det får bra rum i smygen mellan ytterväggen och den stora muren. Men sen bör också det gamla båtsmanstorpet kunna erbjuda en ganska trevlig bostad för den som inte har behov av större utrymmen. Och alltsammans har kunnat utföras med egen eller billig lejd kraft på orten.

Att modernisera en gammal gotländsk *parstuga* av sten är en tacksam uppgift (fig. 4 o. 5). Här finns en vacker exteriör och inomhus goda utrymmen, merendels i två fulla våningar, låt vara att det på loftet kanske är lågt i taket. Denna parstuga skiljer sig från den mellan-

och uppsvenska ej blott genom stenmaterialet utan även i planbildningen: köket, ett ganska litet rum, ligger i byggnadens mitt invid förstugan och mella stuga och nystuga. Här behövs nog en mera ingående ombyggnad än i det lilla torpet, men vi kunna genast slå fast, att av det yttre varken huvudfasaden eller gavlarna behöva beröras av den utan blott baksidan. Och detta gäller antingen man gör en tillbyggnad eller som i vårt ex. blott en nyinredning och delvis nyindelning. En tillbyggnad lär bara i undantagsfall kunna behövas, så goda utrymmen som vi här ha att röra oss med.

Just den omständigheten att stugan är så rymlig gör det också möjligt att bevara ett av de stora rummen på nedre botten sådant som det är: den ståtliga stugan blir ett förträffligt vardagsrum. Vid fönstren få vävstol och symaskin plats och där blir utrymme också för barnen att leka, och kring härden få vi gott rum att ordna en inbjudande samlingsplats för allt husets folk. Intill detta rum ligger, med dörr också till förstugan, det lilla gamla köket. Som kök och ekonomiavdelning i ett modernt lantushåll kan det omöjligen hålla måttet, men sedan den gamla rudimentära köksinredningen rivits ut, och rummet snyggats upp, kan där med fördel inredas det lilla kontor, som en lantman så väl behöver, där han utan att störas av familjen får begrunda sin mjölkningsjournal, kalkylera vinsten av sina betor, ordna med kommunaluppdrag eller ta emot vandringsrättaren. Förstugan, som vi förse med dubbeldörr mot yttervärlden och en ny trappa till loftet, skiljer ekonomiavdelningen från bostadsrummen. Och denna ekonomiavdelning, som skall vara anpassad för en högre standard än i gamla dagar, och för ett arbete av helt annat slag, blir en mycket större och mera komplicerad apparat än den som kunde rymmas i det forna köket. Det är därför rimligt, att den får lägga beslag på hela den gamla nystugan, som delas upp i ett kök med måltidsplats, ett renseri och en särskild köksingång.

Naturligtvis kan man också nöja sig med en enklare modernisering, men den här skisserade får nog betraktas som ett prov på vad som verkligen fordras för att av det gamla huset få en fullgod modern lantbostad. Och ser man sig icke i stånd att genomföra den helt på en gång, kan man kanske göra det så småningom i etapper. Den nya ingången erhålles så, att fönstret på baksidan hugges upp, och vid sidan av förstugan inredes sedan ett renseri eller grovkök, som får sitt ljus genom ett nytt fönster. Där uppställs värmeledningspannan med tillhörande bränslefförråd — om förhållandena, som vi hoppas, med-

giva anläggning av en värmeledning. Hit förläggas också torkskåp för arbetskläder och skodon, och vattenledning med eller utan hydrofor, en enkel öppen rensbänk inrättas och kanske ett skåp för mera sällan använda kittlar o. d. På andra sidan ingången få vi ett rymligt skafferier, där en separator kan få rum. Diskning av mjölkflaskor och ev. mjölkkningsmaskin tänka vi oss inte införd i bostaden utan ordna för den i brygghuset eller om man så hava kan än hellre i ett särskilt disktrum invid ladugården.

Vid gavelfönstret i köket få vi en trevlig måltidsplats, på behagligt avstånd från den stundom belamrade diskbänken men lätt tillgänglig för dem, som komma utifrån. Vid det andra fönstret kommer beredningsbordet, inrett efter samma principer, som omtalats i det föregående men större, och tillsammans med arbetsbänken utgöra en modern spis, en enkel diskbänk och nödiga skåputrymmen den enkla köksinredningen. Men observera, att vi ställt spisen långt fram, så att vi få god dager vid den, ty detta är värt kostnaden och besväret att från spisen dra en ny pipa upp till skorstenen. Mellanväggarna äro av trä. Uppe på loftet avskilja vi sovrums i tillräckligt antal, hur många får bero på hur stor familjen är, och trångbodd bör man inte behöva vara i denna stugan! I all synnerhet inte sedan värmeledningen och den nya ombonaden av väggarna gjort alla husets rum beboliga året runt. I anslutning till sovrumsen måste vi ha ett tvätt-rum, det får inte glömmas bort, och hur enkelt det än blir, är det ett stort trevnadstillskott för alla familjens medlemmar, och det underlättar i hög grad arbetet med städningen.

De åtgärder vi här ha föreslagit äro ju jämförelsevis omfattande, och dock kan även här det allra mesta utföras med billig arbetskraft. Det är bara värmeledningen som fordrar specialarbetare och sakkunnig planering. Men där är det också nödvändigt, eljes kan det gå så illa, att den aldrig fungerar, och därför är det inte lönt att försöka knäpa ihop den på lediga stunder med hjälp av gårdsfolket eller en händig man på orten.

Efter samma linjer som parstugans modernisering kan *ombyggnaden av den gård tänkas, som vi återge i fig 6 o. 7*. På ena sidan om förstugan ligger här salen, som får bibehållas i oförändrat skick, samt kontoret och ett sovrums. Endera av de senare rummen har tyvärr måst bli genomgångsrum till salen. Mellan förstuga och renseri är tvättrummet förlagt, och det är här så spaciöst att där kan inredas bad, om man rår med att kosta på det. Renseri och skafferier uppta

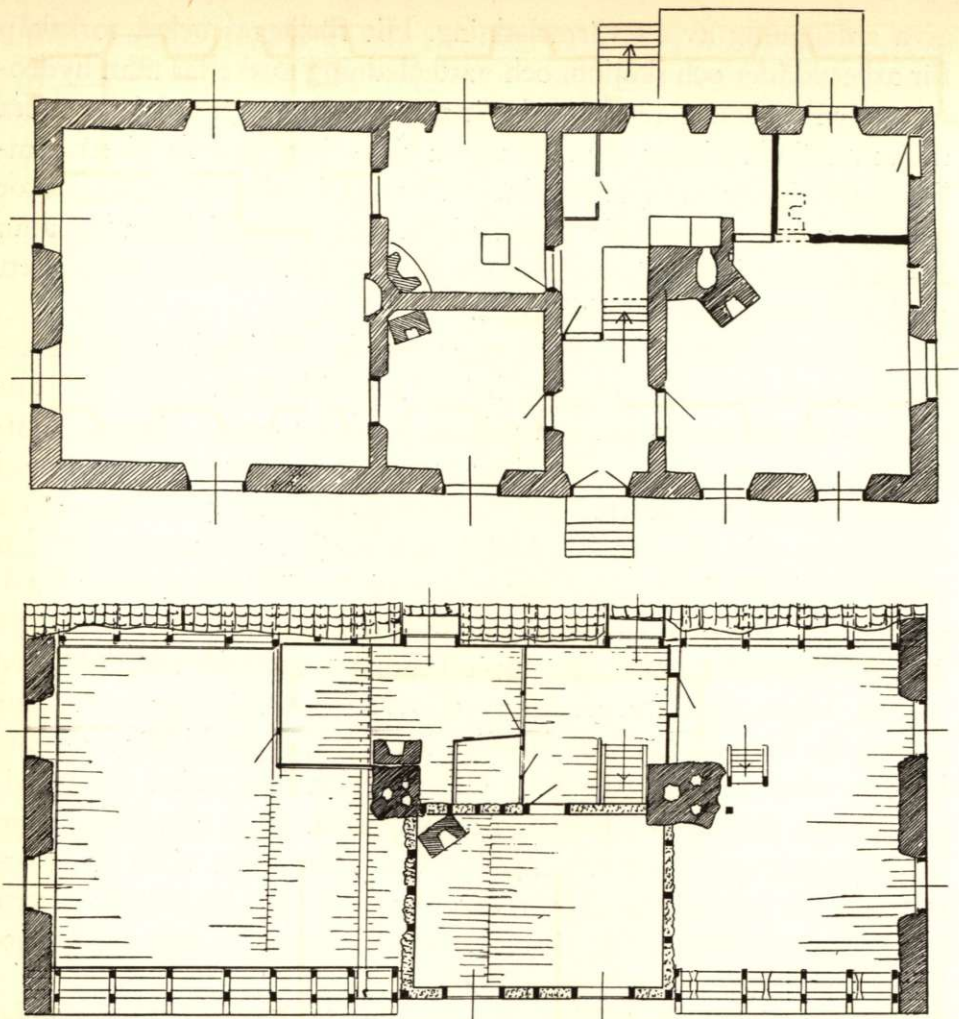

Fig. 6. En äldre gård, Mos i Stenkyrka.

samma inredningsdetaljer, som i näst föregående exempel — det är ju en gård av ungefär samma standard och storleksordning vi ha att räkna med. Också köket inredes på ett liknande sätt, ehuru grupperingen blir en annan. Övervåningen är redan till hälften inredd, och vindskamrarna försedda med eldstäder samt belysta genom takkupper och frontespis, och det behövs blott att man ser om vinterboningen och drar upp värmeledningen dit.

Men det återstår oss ännu en byggnadstyp, vars ombyggnadsproblem är av stort intresse: det tämligen korta, breda tvåvåningshuset, som inte är en parstuga eller någon närstående form, och som i senare

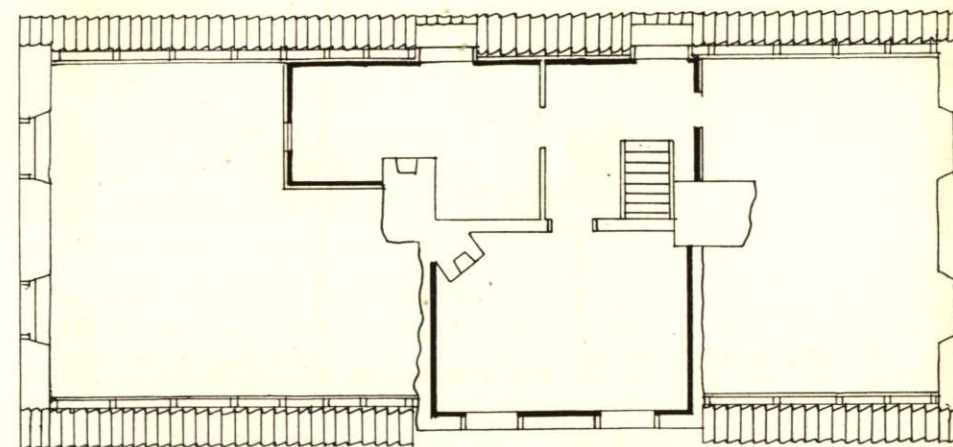
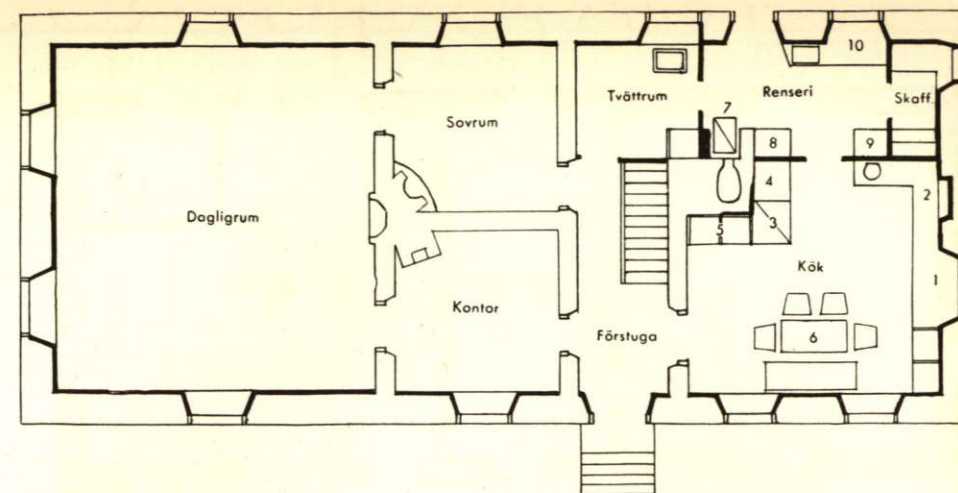

Fig. 7. Plan för modernisering av den å föregående sida avbildade byggnaden:
1) beredningsbord, 2) diskbänk, 3) spis, 4) vedlår, 5) skåp, 6) måltidsplats, 7) värme-panna, 8) bränsleförråd, 9) torkskåp, 10) rensbänk.

tid blivit tillbyggt med en flygel på baksidan, dit ekonomiutrymmena förlagts (fig. 8). Själva bostadsrummen kunna behandlas efter samma mönster som föregående exempel, och kontor och tvätttrum inredas på liknande sätt i anslutning till förstugan, medan vardagsrum, sängkammare och stora stalen förbli som förut. Vårt ombyggnadsförslag visar ett enkelt friluftsrums t. ex. utfört som en rustik pergola i det skyddande hörnet mellan salen och kökets måltidsplats. Kök och renseri erbjuda i sin nyinredning intet utöver vad vi förut omtalat. Ett

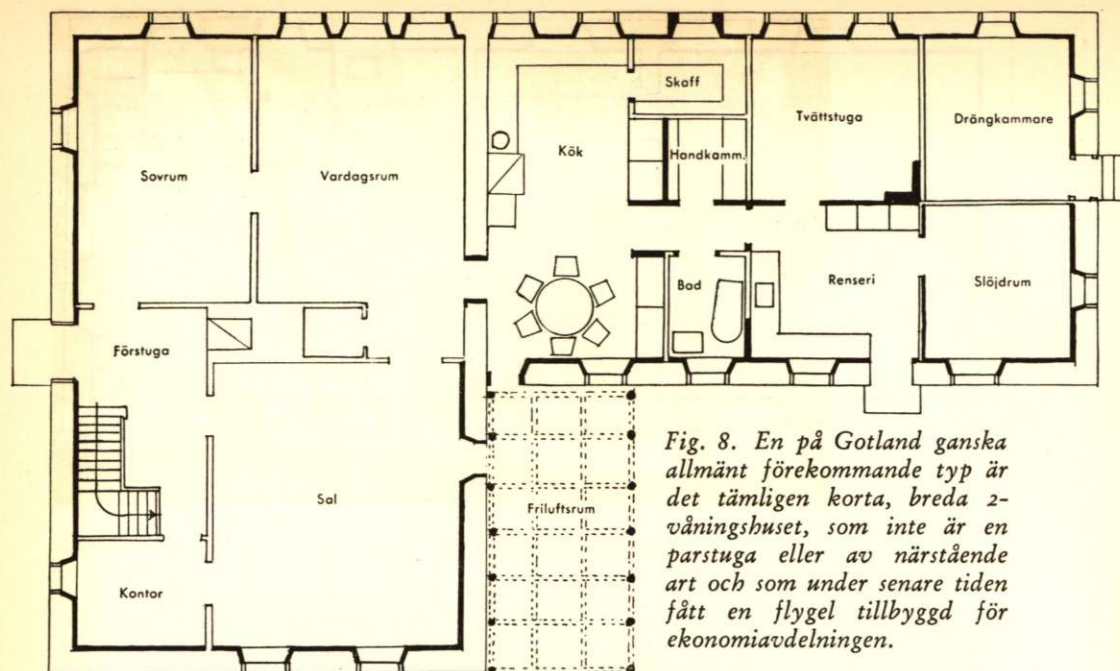
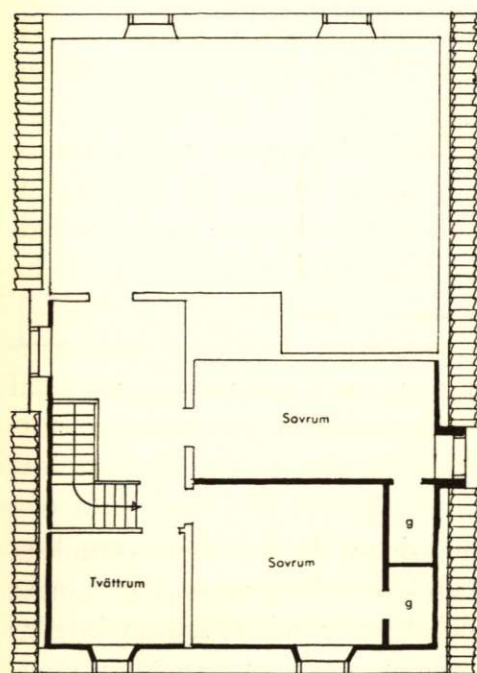

Fig. 8. En på Gotland ganska allmänt förekommande typ är det tämligen korta, breda 2-våningshuset, som inte är en parstuga eller av närstående art och som under senare tiden fått en flygel tillbyggd för ekonomiavdelningen.

par andra av tillbyggnadens utrymmen förtjäna däremot att särskilt omtalas. Där finns ett badrum, ursprungligen utformat som ett annex till brygghuset. Det kan lätt ändras, så att det får ingång från rensriet, och på det viset blir det mycket bekvämare tillgängligt. Själva brygghuset finns väl knappast någon anledning att här gå närmare in på, men några ord skola sägas om bodarna, som gränsa därtill. De två små bodarna vid sidan av drängstugan kunna med fördel sammanslås och bilda ett rum —

och glöm inte att låta värmeledningen gå ut till dessa rummen också — och det nya rummet kan sedan användas till slöjdkammare. Den fattas blott alltför ofta i våra lantbostäder, eller den finns, men är

Monumental bondgård av större typ från Källunge socken.

vintertiden mörk och kall och kan varken värmas eller upplysas. Bristen på en fullgod slöjdkammare är känd såsom en av huvudorsakerna till att det är så svårt att rycka upp den manliga slöjden ute i bygderna.

Givetvis kunna de typexempel på modernisering av gamla gårdar som vi här lämnat inte göra några anspråk på att äga allmängiltighet. Man får döma från fall till fall, men kanske bör man kunna ha ledning av det material vi här framlägga. Och vissa slutsatser böra vi ha rätt att draga av vad de visa oss.

Det är inte några märkvärdiga eller storartade eller mycket dyrbara åtgärder, som erfordras för att en gammal gotländsk gård skall kunna möta den nya tidens krav och utbildas till ett modernt lant-hem. Det finns sällan skäl till att döma ut den — om den inte fått förfalla hopplöst — och vad man skulle kunna få i stället om den demolerades, vore mycket mindre, mycket tarvligare, och trängre. Vad som behöver göras kan i flesta fall utföras med egna medel — eller ett lån till bostadsförbättring av rimlig storlek kan räcka till en effektiv ombyggnad.

De gamla gotlandsgårdarna kunna räddas undan förgängelsen. Det kan ske utan orimlig kostnad. Och det kan utföras på ett sätt som icke våldför sig på deras säregna skönhet.

Ingeborg Wærn Bugge.

BILAGA

till artikeln om Gotlandsgårdarnas ombyggnadsproblem.

Beräknade kostnader.

Liten stuga av sydsvensk typ, sid. 217.

Väggarnas isolering beräknad enl. alt. 4, sid. 213 eller likvärdig.

Material Kr. 800:—

Arbetslön » 260:—

Summa Kr. 1.060:—

Parstugan, sid. 219.

Väggarnas isolering enl. alt. 3, sid. 213, eller likvärdig.

Material Kr. 3.620:—

Arbetslön » 960:—

Summa Kr. 4.580:—

För den förändrade parstugan, sid. 223.

Väggarnas isolering som föregående.

Material Kr. 3.350:—

Arbetslön » 850:—

Summa Kr. 4.200:—

För jämförelse meddelas, att konstruktionen alt. 4 för tätning av väggar ungefärligen motsvarar en konstruktion av läkt, förhydningspapp, 1" hyvlade och spåntade bräder, papp och tapeter. Alt. 3 motsvarar ungefärligen läkt, 1" hyvlade och spåntade bräder, 7 mm halvård masonit och tapeter.

Att observera är, att i här lämnade priser icke ingå yttre puts eller lagning. Detta arbete kan beräknas till cirka Kr. 1:— pr kvm.

Icke heller är i beräkningen medtagen kostnad för nya golv. Dessa kunna utföras av 1"×4"—1"×5" trä på tunna regler fästa i det gamla golvet, som beklänts med förhydningspapp. Kostnaden för dessa golv uppgår till cirka Kr. 2:80 pr kvm.

Att observera vidare är, att endast ungefärliga priser uppgivas och att till grund för ombyggnad i varje särskilt fall måste läggas en verklig kostnadsberäkning efter besiktning av fastigheten i fråga.

Gård från 1800-talet med äldre »flistakshus» som flygel vid Botreifs i Hamra socken, Gotland.

FÖRSÖK TILL SAMARBETE MELLAN EN SKOLA OCH SAMFUNDET

Barn vilja arbeta med sin händer. De tycka om att snickra, inte bara leksaker utan riktiga saker, möbler, som gå att använda och leksakshus, som skola så exakt som möjligt likna de vuxnas hus.

Denna verksamhetslust ha ofta de illustrerade tidningarna tillmötesgått i sina barnsidor, där man finner hus att klippa ut och montera i papp, ritningar till möbler och inredningar jämte utförliga arbetsbeskrivningar, efter vilka den lille hantverkaren, om han har någon slöjdvana, lätt kan arbeta på egen hand. Tyvärr ha dessa mönster ej sällan representerat en mycket dålig smak: »äktas allmogemöbler», omöjliga färger, dåliga proportioner, former utan stil och kultur.

Behovet av vackra, stilfulla modeller är stort. Här är ett område där det uppväxande släktets sinne för sund tradition, god stil och harmoniskt färgval i allra högsta grad kan påverkas och kultiveras.

Inom geografiundervisningen i skolorna skulle t. ex. framställandet av vackra husmodeller och interiörer kunna tas upp med framgång. Ett husbygge kan vara en bra och givande arbetsuppgift att samlas om,

särskilt i de lägre klasserna, där det teoretiska arbetet bör löpa parallellt med och absolut inte dominera över händernas arbete.

Här vill jag lämna en liten redogörelse för hur jag i en klass i Olofsskolan (3:dje förberedande, 8—10-åringar) experimenterat med ett dylikt husbygge. Anledningen att vi kommo att utföra det var den utmärkta utställning av Ferdinand Bobers vackra teckningar och akvareller jämte en del fotografiska bilder, som Samfundet för Hembygdsvård anordnade i Centrum under februari detta år.

Den ovanligt aktiva och praktiskt intresserade klassen skulle just börja med Sveriges geografi. Ämnet var nytt för barnen, och läroböckerna äro som bekant på detta stadium inte lämpliga att använda enbart. Själv hade jag ett dystert minne av geografistudierna i skolan. Jag gick just och funderade över hur jag skulle få fatt på en uppslagsända, som från första början kunde väcka barnens intresse, då jag kom på Samfundets utställning. Det slog mig genast: där var lösningen.

Barnen fingo besöka utställningen och

Husmodeller, tillverkade av 8—10-åringar.

bese den ganska grundligt. De fingo höra om de olika husen, i vilket landskap de lågo, hur de voro byggda och hur man låtit materialet bestämmas av landskapets karaktär, av dess rikedom på skog eller sten. Vi tittade också på bilderna av de dåligt hopkomna »skräckvillorna», och barnen fingo jämföra dem med de präktiga timmerhusen från Dalarna och Norrland, där varje stock var vald med omsorg och där proportionerna voro lugna och trygga. Vi beundrade de gotländska kalkstenshusen, denna Sveriges slottlika funktionalism, vi sågo hur bra den vitrappade eller röda kalkstenen passade i det grå hedlandskapet och hur väl de enkla, stränga linjerna och de rena murytorna svarade mot de branta klinterna. Min fråga om inte Ornässtugan skulle passa lika bra på det gotländska allvaret som i Dalarna mottogs med ett spontant skratt.

Kulturbilderna, som lyckligtvis voro geografiskt ordnade, gjorde ett starkt och inspirerande intryck.

När vi nästa dag kommo tillbaka voro barnen beväpnade med skissblock. De fingo nu välja ut var och en sitt hus, rita av det och sedan göra huset i papp. Efter åtskil-

ligt funderande hade man träffat sitt val, och ritningen började, ett ganska omfattande och mödosamt arbete. På varje ritblad skrevs sedan upp husets eller gårdens namn samt landskapet. Följande landskap voro representerade: Småland, Öland, Närke, Gotland, Skåne, Dalarna, Sörmland, Uppland, Bohuslän, Värmland.

Arbetet fortsatte sedan i skolan, där vi anskaffade stora sandlådor, vita pappskivor och klister. Husen ritades på papp och klipptes ut med väggar, tak, gavlar o. s. v. Den största mödan förorsakade hopklistringen och takläggningen, men efter en handräckning av vår alltid hjälpsamme teckningslärare och allt i allo, Konstnären Gustav Ambe, gick även det.

Därefter målades husen och sattes upp i sina sandlådor. Var och en fick en egen tomt. Följande byggnader skulle placeras: en torvtäckt bondgård från Småland, en lång, vit länga i korsvirke och en väderkvarn från Öland, Kungsstugan från Örebro, en vitrappad bondgård med höga gavlar och ett litet lågt uthus med flistak från Gotland, en kringbyggd Skånegård i korsvirke, en timmerstuga och ett härbre från Dalarna, Rottneros herrgård från Värm-

land, vita, vackra herrgårdar från Sörmland och Uppland och låga, tjärade fiskarstugor från Bohuslän.

När husen väl voro uppsatta skulle tomterna ordnas. Gräs såddes, och var och en fick ta reda på vilka träd som voro typiska för sina landskap; träden klipptes ut i papp och ställdes på tomten.

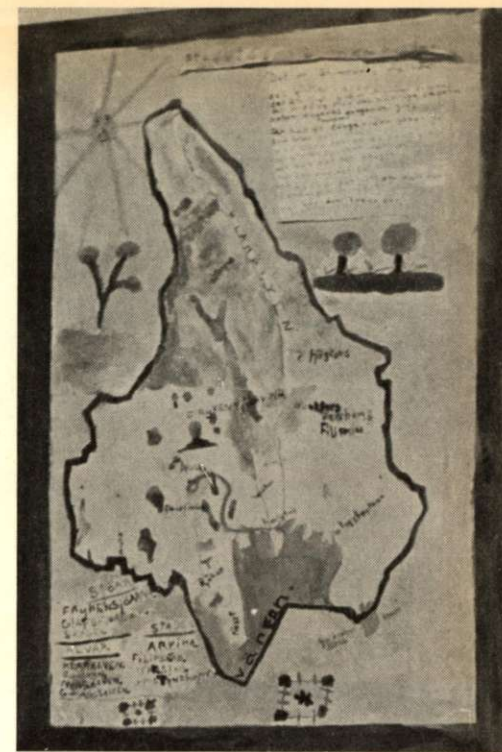
Nu hade vi hunnit så långt, att vi kunde börja skriva, och då tvingades vi att i böcker inhämta nya kunskaper om seder och bruk i olika landskap. Först fingo barnen beskriva interiören. På grund av utrymmesskäl voro våra hus så små, att vi inte kunde göra möbler och inredningar i själva husen, som vi först hade tänkt. De ritade i stället bilder av sina rum, med väggar i ljusa färger och enkla, linjerena möbler, ty det skulle vara rum att bo i och ej museer.

När husets interiörer voro färdiga fingo barnen beskriva hur de skötte sitt hem och sina barn (ingen hade mindre än 2 barn) och göra upp var sin matsedel för en vecka, där vi voro mycket noga med att få med tillräckligt mycket frukt och grönsaker. Här togo vi upp frågan om hygien och kroppsvård och inskräpte vikten av sol och frisk luft. I de flesta interiörerna stodo också fönstren på vid gavel och solen strömmade in.

I detta fall hade vi stor nytta av det grundliga besök vi gjort på utställningen Mor och Barn, där vi med intresse följt barnets utveckling och allmänna vård, dietiska och hygieniska frågor.

När dessa uppsatser voro färdiga, gjorde barnen en beskrivning av sin trädgård och av husets närmaste omgivning, av fågellivet och djurlivet där i trakten. Här hade jag all möda att leta upp källor för vidare studier, då jag helst ville undvika att själv berätta, utan låta barnen stöda sina uppgifter på egna forskningar. Turistföreningens årsböcker och Tidskrift för hembygds-vård voro en god hjälp, inte minst på grund av sina bilder.

Nu var tiden inne att utvidga ämnet och övergå i mer direkt geografi. Varje barn gjorde en karta över sitt landskap, som sattes upp på väggen. Namnlister skrevs, vapen och bilder från de olika landskapen ritades, folkliv, näringar och naturtyper i de olika landskapen studerades, och till slut

En av barnens egna kartor (Värmland).

höll varje barn ett litet föredrag om sitt landskap.

Så långt ha vi nu hunnit, men ännu återstår mycket stoff med utgångspunkt från husen. Bland annat skola barnen hälsa på varandra och vägarna mellan de olika landskapen skola utforskas och beskrivas.

Så fogar sig så småningom landskap till landskap och den svenska kartan med de olika bygderna växer fram och blir en enhet. Kanske ha barnen samtidigt fått upp ögonen för vad stil och tradition betyda, de ha kommit i kontakt med det »levande förflutna» och upplevt bygden genom att själva bygga upp den inifrån. De ha lärt sig att kombinera stilkänsla med moderna krav, och det är kanske det viktigaste av allt. Den impulsen ha vi fått genom Samfundet för Hembygdsvårds utställning och vi hoppas att vårt experiment, som visat sig kunna fånga barnens intresse, också kan tagas upp av andra skolor. Det är en form av hembygdsvård, som ej lätt stelnar till slentrian och som med tiden kan sätta spår efter sig i vårt samhälle.

Gun Nihlén.

Ett prydligt tak med

LOMMA ETERNIT

Begär vår katalog och gör Edert val bland Eternit-skiffers många olika färger och format. Om så önskas ordnas med personligt besök.

Konkurrenskraftiga priser.

ETERNITBOLAGET

Tel. 17

LOMMA

Tel. 150

BYGGNADSFIRMAN ANDERS DIÖS

=====

UPSALA

Stora Torget 3

=====

Telefon 38 92 38 93 38 94

VÄGARNAS VÅRD

Vägbygge och hembygdsvård.

Med anledning av Fil. dr. John Nihléns hembygdsföredrag i radio midsommardagen skriver signaturen »Konstnär» bl. a. följande i Svenska Dagbladet:

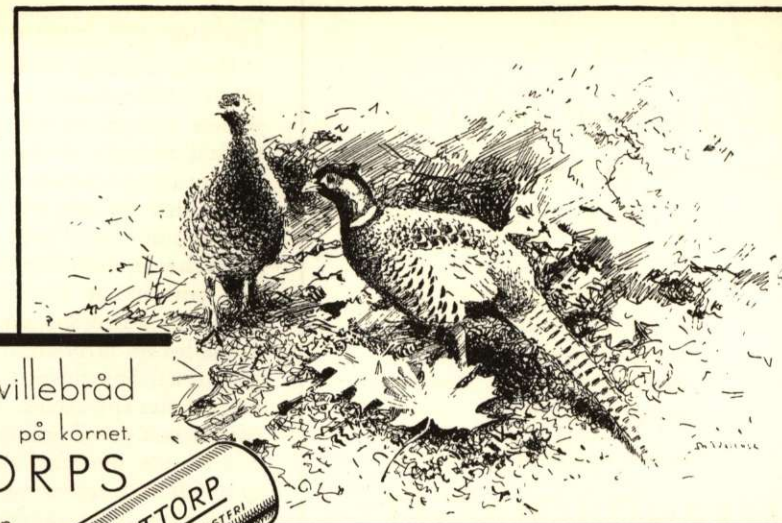
»För 30 år sedan låg jag nere i östra Skåne och målade. En landsväg, markerad här och där med nyckfulla, okvistade pilar, letade sig fram mellan höjder och sädesfält, med en rad av gårdar, som följde vägens krökar. En av dem var mörk med ett mosstak som grön sammet, en var lång och låg, vitmenad och med jordgolv invändigt. Små stenlagda gårdar skilde dem från landsvägen, och invid knuten lyste röda liljor och blå stormhattar. Bebyggelsen och vägen och naturen voro ett helt, som århundraden fogat samman.

För 10 år sedan fick jag en stark längtan att återse denna trakt. Jag vandrade målmedvetet från stationen landsvägen uppåt landet. Besynnerligt! I rätt riktning gick jag och någon annan väg fanns ej. Men det var en ny väg, tre gånger så bred som den gamla, och snörrät. De gamla gårdarna hittade jag ej. Jag stannade och beskådade ett tråkigt landskap. Där uppe ett stycke på sidan om vägen lågo omotiverat några stugor, på sned... Men det var ju den vita gården! Jag trasslade mig dit över några gärden, och här, bortvräkt som på en skräphög, lågo mina gamla tjugande gårdar, som varit med om att göra landskapet, att skapa kulturbygden. Jag upptäckte också vägen, idélös och halvt igenvuxen.

Vem är road av att fara på så urtråkiga vägar? Men detta kanske kallas trafikultur!»

En skånsk vägfråga.

Som ett led i propagandan för ett större hänsynstagande till naturen och de kulturella värdena vid väganläggningar utgav Samfundet för Hembygdsvård nyligen skriften »Vägen skall fram» av Docenten Gerda Boëthius. Att denna propaganda är berättigad och nödvändig bevisas av de ofta synliga uppgifterna om onödiga vandaliseringar. Ett typiskt fall är vägfrågan Klippan—Munka Ljungby. Redan 1933 beslöt vägstämman omläggning av denna väg, var-

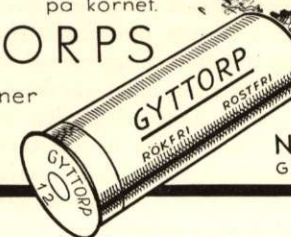

Kungligt villebråd

på kornet.

GYTTORPS

jaktpatroner
i bössan.

NITROGLYCERIN AKTIEBOLAGET
GYTTORP

GUTE EXTRA VETEMJÖL

har vunnit husmödrarnas förtroende. Vårt moderna kvarnlaboratorium kontrollerar tillverkningen.

BEGÄR GUTEMJÖL hos Eder handlande.

KOPPARVIKS KVARN

TEL. 104

VISBY

TEL. 104

Adelsnäs Trädgårdar

ÅTVIDABERG

Tel. Åtvidaberg 18

Trädskolealster

Alla slag i högsta
kvalitet.

Begär katalog!

INGRID ERIKSSON

Tel. Järfso 138

MANUFAKTUR:
Garn och Hemslöjd

TILLVERKARE AV
Järfso - schalen

STÄNDIGA NYHETER I
Jack- och Kjoltyger

vid Gråmanstorps vägombud ville ha stäm-
mans beslut på, att vägen ej skulle gå mel-
lan kyrkan och prästgården, som ett upp-
rättat förslag avsåg. Stämman ansåg detta
onödigt, då vägstyrelsen ej förordat detta
förslag utan ansåg att den gamla vägen
kunde bibehållas och rätas. Trots detta
fastställde Länsstyrelsen det förra förslaget,
vilket dock överklagats hos K. Maj:t av
Gråmanstorps vägstyrelse. Vid nyligen hål-
len vägstämman inlämnades en skrivelse av
Kyrkoherde Forkman, Gråmanstorp, i vil-
ken han särskilt uppehöll sig vid den este-
tiska och kulturella sidan av saken, vidare
upplästes en skrivelse från Friherre J. Gyl-
lenstierna, Spannarp, vari en del praktiska
olägenheter påtalades. Under diskussionen
påpekade Kyrkoherde Forkman de oersätt-
liga värden som skulle spolieras genom att
vederbörande stirrat sig blinda på nödvän-
digheten av en spikrak vägsträcka. Kyrko-
gården och prästgården, som höra samman
sedan 1400-talet, skulle skiljas av en ful
landsväg, allén och sekelgamla träd skulle
skövlas, friden och stillheten på kyrkogår-
den skulle försvinna.

Man får hoppas, att Gråmanstorps kom-
munalfullmäktige, som på ett glädjande sätt
slagit vakt omkring sin bygds estetiska och
kulturella värden, genom sitt överklagande
hos K. Maj:t skall lyckas åstadkomma en
god lösning av denna vägfråga.

Vägbygge och naturskydd

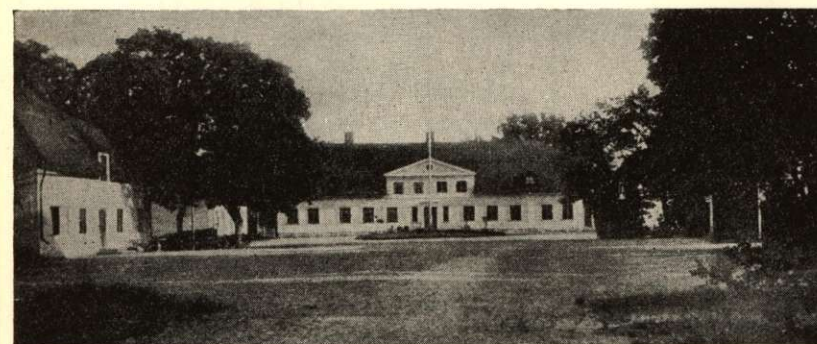
är titeln på en ledande artikel i Östgöta
Correspondenten den 3 juli, där bl. a. på-
pekas att våra kultur- och naturvårdande
myndigheter på senare tid fäst vederböran-
de myndigheters uppmärksamhet på de fa-
ror, som kunna hota den svenska naturen
och landskapsbilden genom vägbyggandet.
Riksantikvarieämbetet, Samfundet för
Hembygdsvård, Naturskyddsföreningen och
Svenska Turistföreningen ha på olika sätt
vidtagit åtgärder i detta syfte. Konsthisto-
risk Tidskrift framhåller, att det behövs
en ansvarig högsta instans för vägestetiken
och skriver bl. a.: »Det är som om begrep-
pet landskapsarkitektur vore bortglömt i
ett land som skapat storhetstidens och 1700-
talets alléer, och där i hedenhös landskaps-
gestaltningen var en konstens uppgift (ät-
tehögarna)». Tidningen framhåller, att alla
små bygdemuseer här ha legitima intres-

Västmanlands Läns Tidning

VÄSTERÅS

Utgår nu i 106 årgången.

Länets största och äldsta tidning.

Karmansbo Herrgård

emot. gäster året om
Ref. Svenska Turistföreningen

★

FRU WERNSTEDT
Tel. Kolsva 12 F

Måla med

SVENSK ZINKVITT

”SMELTING”-zinkvitt är svensk kvalitets-
vara, svensk industriprodukt.

”SMELTING” gulnar icke, täcker väl och
är arsenikfri.

Tillverkas av:

A.-B. SVENSKA METALLVERKEN
VÄSTERÅS

Filialer med lager: STOCKHOLM, GÖTEBORG, MALMÖ

Säljes av alla färg- och kemikaliehandlare!

SALLSKAPET

D. B.V:s Sparbank

VISBY

Grundad år 1830

Gotlands äldsta och största sparbank

Bygg och
Reparera med

FIBREX

TRÄFIBERPLATTA

**porös, halvhård och
hård träfiberplatta**

från

KNUT HOLMBERG

Visby - Tel. 1049

sen att bevaka och föreslår en undersökning om möjligheterna att skapa en ansvarig och kompetent högsta instans för vägestetiken.

Ett gotländskt vägprojekt.

Vägen mellan Gammelgarn och Ljugarn på Gotland kommer, enligt vad ett av Samfundets ombud meddelat oss, inom något år att omläggas. Sträckan Mullvalds—Kopungs förmodar man kommer att dragas under Kopungs klint, däriv tillspillogivande kulturhistoriska värden bl. a. en gammal bastu och dessutom spolierande ett ur naturskyddssynunkt värdefullt område med små ängar och bergklintar. Det vore önskvärt att ett samarbete mellan vägstyrelse å ena sidan och representanter för hembygdsvård och naturskydd å den andra här kunde komma till stånd. Samfundet har tillskrivit vägstyrelsen i denna fråga.

Kritiken mot raksträckorna.

Väginspektören Ragnar von Segebaden har under en inspektionsfärd i mellersta och västra Sverige särskilt ägnat uppmärksamheten på frågan om kritiken mot överdrivet långa raklinjer vore berättigad. För egen del förklarar han sig icke vara någon vän av »överdrivet» långa raklinjer.

Något ställe där anmärkning kunde göras mot för långa raklinjer påträffades emellertid icke, framhåller väginspektören. Skall någon anmärkning göras, borde den i stället gå ut på att flera vägar fastlästs genom permanentbeläggning i ett läge, som på grund av många kurvor med små radier knappast kan bli tillfredsställande i framtiden. Enligt hr von Segebadens förmenande bör den kritik, som nu framföres, vara en varning för den tendens, som går till överdrifter, som må finnas på något enstaka ställe, men den bör icke få hindra den sunda utvecklingen mot en god och vacker linjeföring, som utmärkt senare årens vägbyggnader.

En landshövding om vägarna.

Vid Dalarnas hembygdsförbunds årsstämma i Gagnef 28 juni hölls högtidstalet av Landshövding Bernhard Eriksson, varvid talaren särskilt betonade bebyggelse- och vägfrågorna och den reglerande inverkan, som myndigheterna utöva eller böra utöva

Att komma till GOTLAND

är både bekvämt och billigt.

Täta och snabba tågförbindelser under sommaren med Stockholm, Nynäshamn och Kalmar. — Varje vecka även med Norrköping, Västervik och Borgholm.

Att vara på GOTLAND

är också bekvämt och billigt.

Man behöver ej grubbla själv för att få det ordnat åt sig. Den saken sköta turistbyråerna i Visby. De anskaffa bostad i hotell, pensionat eller privatrum. De arrangera trevliga, intressanta rundturer i Visby och utfärder till landsbygdens sevärdheter. De lämna beredvilligt och kostnadsfritt upplysningar och råd.

VISBY STADSHOTELL

**Hotell och Restaurant SNÄCK-
GÅRDSBADEN**

**Restaurant
BURMEISTERSKA TRÄDGÅRDEN**

3 ställen med moderata
priser, där man trivs
och har det bra.

Tillskriv, rådfråga

Gotlands turistförening, Visby

J. O. Johnsson & Sons

Stenhuggeri

S L I T E

Tel. 38

Gravvårdar och gravanordningar i Kalksten o. Granit.
Renoveringsarbeten.
Förgyllning av gravvårdar.

Vid

**RENOVERINGAR
OMBYGGNADER
OCH NYBYGGNADER**

vänd Eder med förtroende till

Byggmästare

SIGURD HANSSON

Nygatan 13, VISBY. Tel. 383

*Ett gott och välgjort arbete
till moderat pris garanteras.*

på dessa. Beträffande vägbyggandet höll talaren före, att man om möjligt skall skona en välbyggd by, en vacker allé från att spolieras av de stora, raka stråkvägarna, som utan skada kunde göra en böjning här och där. Omöjligt vore dock att hejda utvecklingen och förbise motorismens fordringar, då den uppbär 85 à 90 procent av kostnaderna. Talaren sammanfattade sina synpunkter med slutorden: »Öppen blick för det nya men pietet för det gamla».

MEDDELANDEN

Samfundets årsmöte

hölls i Östersund den 31 juli—2 aug. med ett 80-tal deltagare. Inte minst tack vare jämtarnas stora gästfrihet och länets utomordentliga hembygdsvård blev årsmötet och de därtill fogade utflykterna synnerligen givande och gav en rad goda synpunkter för det fortsatta arbetet. Mötet avslutades med en lyckad utfärd till Trondheim.

Ett utförligare referat kommer att inflyta i nästa häfte av tidskriften, där vi också ha nöjet att bl. a. publicera Fil. Dr. Hanna Rydhs föreläsning vid mötet om »Levande hembygdsvård».

Samfundet på »Fritiden».

Genom vänligt tillmötesgående av utställningsbestyrelsen fick Samfundet fritt disponera en mindre paviljong på utställningen Fritiden i Ystad. En rik och omväxlande kollektion av bilder, kartor, modeller har utställts, illustrerande olika sidor av aktuell hembygdsvård. Utställningen, som närmare kommer att refereras i nästa häfte, har tilldragit sig stort intresse. Den har hittills besökts av omkring 30.000 personer.

Ny korporativ medlem.

Jordbrukarungdomens förbund har ingått som korporativ medlem i Samfundet för Hembygdsvård. Vi hälsa med glädje

Kalk

Kalksten

Cement och murbruk

Eldfast tegel och lera

AKTIEBOLAGET

KARTA & OAXENS KALKBRUK

Box 168 — STOCKHOLM I — Namnanrop »Karta-Oaxen»

Vävskolan med Mönsterritning och Heminredning.

För väv- Komposition med provvävning,
kunniga: färglära med naturstudier, hem-
inredning, stillära, växtfärgning,
handspinning.

För ny- Hemvävnad, yrkes- och peda-
börjare: gogisk utbildning.

Trevligt skolhem. Hjälpension 110
kr. pr månad. Tel. Sigtuna 234.

Mary v. Rijswijk

SIGTUNA VÄVSKOLA

denna nya medlem, som betyder ett stort
krafttillskott för Samfundet. Då J. U. F.
har en medlemsstock av omkring 35.000
medlemmar är det den största korporativa,
som hittills anslutit sig. Till J. U. F:s om-
bud i Samfundet har utsetts Lektor Lorentz
Bolin i Falun.

Vi hoppas att det goda samarbete, som
redan existerar mellan de båda förbunden,
skall genom denna anslutning ytterligare
växa ut och stärkas.

Liggtimringen.

I Arkitekt John Åkerlunds uppsats »Nå-
gra nya norrlandshus» i årsboken omtalas
att man under senare tid i fjällen uppfört
en del härbärgen med liggtimmer. Genom
ett tryckfel har denna konstruktion kallats
ologisk, då det i stället hade avsetts mot-
satsen. I trakter där det ej lönar sig att
släpa virket till såg, är liggtimringen fort-
farande en tekniskt oöverträffad och logisk
konstruktion.

Gotlands Hypoteksförening VISBY

Utlämnar på förmånliga villkor lån emot
säkerhet av inteckning i bebyggda jord-
bruksfastigheter inom Gotlands län.

STORA VÄNHEMS SJUKHEM

pr Österkorsberga.

Tel. Österkorsberga 17

ÖPPET VÅRDHEM

av Kgl. Med.-styrelsen godkänt för nerv- och psykiskt sjuka. Även
lugnare akut sjuka mottagas. Lämpligt för periodiskt sjuka och äld-
ringar, lugnt och hemlikt med särskild avdelning för sjukperioder.

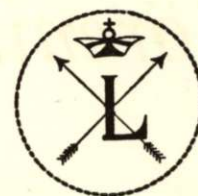
Inspektör: Dr A. Granholm, Växiö.

Läkare: Dr G. Nilsson, Lenhovda. Tel. Lenhovda 5.

FALU RÖD FÄRG

De svenska
bygdernas färg

LJUSNE-PLYWOOD

(Kryssfanér)

(Träfiberplatta)

Återförsäljare i alla städer och å större platser.

LJUSNE-WOXNA AKTIEBOLAG

LJUSNE

INDEX över SVENSKA PORTRÄTT 1500—1850 i Svenska Porträttarkivets samlingar.

DEL I. Nu tillgänglig i bokhandeln, omfattar 456 sidor ytterst koncis text samt 585 porträttavbildningar i koppardjuptryck.

DEL II. Utkommer hösten 1936.

Det mest omfattande arbete som någonsin kommer att ingå i ikonografisk litteratur. En bok som ingen släktforskare eller konstitresserad bör sakna.

Rekvirera boken hos närmaste bokhandel eller direkt från förlaget

NORDISK ROTOGRAVYR

Pris: häftad kr. 42:—

klotb. » 48:—

skinnb. » 60:—

**SKARABORGS
LÄNS HEMSLÖJDSFÖRENING**
SKÖVDE — TEL. 397

Specialitet: GÄRDINER, DRAPERIER,
MÖBELTYG, MATTOR, BOMULLSTYG, DUKTYG.

Utställnings- och försäljningslokal i VARNHEM
juni—aug. Telefon Varnhem 46.

ÅREGÅRDEN, ÅRE Ett av landets förnämsta rekreationshotell med hembygds-kultur.

Förstklassig tennisbana till gästernas förfogande utan kostnad. Charmant badavdelning med olika medicinska bad. Utmärkt kök.

Upplysningar: Beställningskontoret, Åre, samt Årekoncernens Turistbyrå i Rosenbad, Stockholm.
Tel. 20 00 16, vardagar kl. 13—16.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

Årg. 17. Nr 5. 1936.

Redaktör och ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN

Redaktionskommitté: Lektor LORENTZ BOLIN, Fil. lic. FR. HAZELIUS
och Stadsarkitekt SIGURD WESTHOLM

Sekretariat: Kungsgatan 32, Stockholm. Postgiro: 8136. Telefon: 119424

LEVANDE HEMBYGDSVÅRD

*Fil. dr. Hanna Rydhs föredrag på Samfundets för
Hembygdsvård årsmöte i Östersund den 31 juli 1936.*

Jag glömmer aldrig den förvåning jag kände, då jag som ung student blev litet smått avhånad av en äldre kamrat för att jag valt arkeologi till mitt huvudämne. Hur kunde man tänka sig att livet igenom syssla med något så dött. Var arkeologi något *dött*, det hade jag aldrig märkt. Det var ju därför den vetenskapen hade fångat mig framför mina andra ämnen, att den gav mig ett så långt perspektiv, den band samman historiska perioder med längst förflutna århundraden och skänkte liv åt avlägsnaste tider, som utan dess hjälp klipptes bort från vårt medvetande, ja den gjorde det därmed lättare att förstå och uthärda den egna tidens stötestenar och inkonsekvenser. Det där tyckte min kamrat var bara prat, han var konstanalytiker. För honom var en tavla en tavla, vars komposition, färg och teknik man analyserade och en stenyxa en stenyxa, vars typ man bestämde. Tacka för det att tavlan var en rikare och mer givande bekantskap! Stenyxan var på sin höjd ett kuriosum.

När jag nu senare kommit att syssla allt mer och mer på det hembygdsvårdande området har min omsorg för de förhistoriska minnesmärkena inte bara varit inkörsporten till ett sig stegrande intresse för hembygdsvården utan min inställning till den arkeologiska forskningen, som jag alltid sett på som något i hög grad levande, vill jag gärna se överflyttad på hela hembygdsarbetet.

Begreppet hembygdsvård, hembygdsintresse måste framläggas för en bygds befolkning så att alla känner, att detta är något som angår dem, något där varje individ, kvinnor som män, gamla som unga, kan och bör fylla en plats. Vi tycker väl alla, att det måste finnas en fornminnesvårdande central myndighet, det växer numera fram länscentrala likartade organ, och det är förträffligt, att det finnes samfund av lands- eller länsomfattande storlek, som satt som sin uppgift att inspirera till intresse och vaka över natur- och kulturminnen. Men det kan inte nog framhållas, att utan att detta intresse uppbärs av bygdens folk i deras vardagliga liv blir det aldrig vad det skall. Den fornminnesvårdande myndigheten kan i bästa fall förebygga eller neutralisera den grövsta förstörelsen, men levande befruktande liv får hembygdsarbetet blott om det av folket självt känns som ett självpåtaget, men ofrånkomligt, glatt buret ansvar. Jag har en känsla av att ute i bygderna bör den centrala organisationens direkt ingripande hand synas så litet som möjligt och att i varje fall är det mycket svårt, ja mindre lämpligt att ge generella direktiv för hela landet — jag inbegriper givetvis ej däri förbud för ofredande av forn- och kulturminnesmärken etc. — ty i hembygdsvårdens väsen ligger ju att varje bygds särdrag får komma till sin rätt. Kanske kan här som ofta annars länscentrala organisationer ha bäst känsla för de vägar, som för varje nejd är de lämpligaste att slå in på.

Det är av vikt, tror jag, att begreppet hembygdsvård får vara ett vittomfattande begrepp. Därmed hålles ordet både bäst i helgd och drar inom sin krets de flesta anhängarna. »Hembygdsvårdarna» får inte bestå av en rad original, som mer eller mindre världsfrämmande i övrigt syssla med gammalt och fornt och av bygdens folk i gemen anses som litet sära. Jag brukar gärna i mina hembygdsföredrag framhålla, att en god vårdare av sin hembygd är aldrig den som vansköter sin jord, som låter sin gård förfalla eller uppvisar en skräpig gårdsplan och ett mer eller mindre vanvårdat hem, skulle så han eller hon göra aldrig den insatsen för utforskande av bygdens fornminnen eller upptecknande av sägner eller resandet av en hembygdsgård. Men väl kan den goda jordbrukaren och duktiga husmodern skänka sig själv en glädjekälla och stimulans genom att skaffa sig och vidare utveckla ett särintresse, som kommer hembygdens historia eller liv till fromma. Ja, den lilla byting kan komma att bäst företräda sin bygd inför främlingar, som artigt och rappt svarar på en fråga och villigt hjälper den förolyckade turistbilen med att springa till nästa telefon. Under

Glada och kunniga flickor, efter just avslutad termin (våren 1936) i Jämtslöjds kvinnliga slöjdskola, gå ut att öva levande hembygdsvård i sin hemtrakt. I mitten i bakgrunden slöjdskolans föreståndarinna, Karin Nilsson, och lärarinnan Brita Eklund.

det att de ungdomar, som slamsa i ett vägskaål, kanske blir den bild, som främlingen får för sin syn, då ett annat Ortsnamn långt senare dyker upp i hans minne och han för länge sedan glömt, att han på den platsen hört ett utmärkt hembygdsföredrag i en förträffligt inrättad bygdegård.

Den goda hembygdsvårdaren får inte isolera sig från bygdens övriga invånare. Samarbete är a och o för hembygdsvården. Hembygdsarbetet skall vara en enande länk, inte en ensidig rörelse med benhårda, inom sig slutna partigångare.

Detta att söka få samarbete till stånd åt skilda håll anser jag vara mer än viktigt, om de resultat man strävar efter verkligen skall nås. Och skall hembygdsvården bli en levande kraft i bygden, då får den som allt levande lov att ta hänsyn till annat liv, d. v. s. till tidens egen

gång och finna en väg, som binder samman hävdvunnen god tradition med det bästa och det nödvändiga i den nutida utvecklingen.

Om jag tänker på bebyggelsen i en nejd — vi vet vilken insats Samfundet för hembygdsvård gjort just inom byggnadsverksamheten på landet — hur gärna vill man inte se gamla gårdar bevarade och gammal tradition följd för nya byggnader, om bygden äger en särpräglad stil. Men inte kan man med berätt mod fordra sådan pietet, att inte en ny tids hygieniska krav tillfredsställs. Det gäller bara att få bygdens folk att förstå, att ett badrum och en vattenledning t. ex. är nyheter av betydelsefullaste slag, men en glasveranda i stället för den gamla förnäma förstukvisten är av ondo. Vad har inte våra dagars nybyggnads- och förbättringslån betytt för förbättrad bostadshygien, men hur många gamla typiska stugexteriörer har inte med dem försvunnit, t. ex. från jämtländska ödebygdsområden. Här är ett område där hembygdsvårdande intressen möts med statlig och frivillig social hjälpverksamhet. Och här öppnar sig områden, där man inte får rusa i väg i ovis nitälskan utan att grundligt ha tänkt igenom förhållandena och utövat all god kombinationsförmåga. Här som så ofta annars måste den lokala, åtminstone länscentrala kunskapen om förhållandena finna lösningen. I här berörda fall måste man nog säga att en god hembygdsrörelse är tvungen att ha förståelse för de lokala sociala strävanden, som måste tillgodoses för att bygden skall kunna lyftas. Vad vet t. ex. en sydsvensk om svårigheten för en jämtländsk, eller överhuvud taget norrländsk småbrukare- eller skogsarbetarfamilj att under nuvarande förhållanden vintertid tillgodose de enklaste hygieniska krav beträffande tvätt etc., när allt vatten fryser. Här hör just införande av vattenledningen till den goda hembygdsvården även om det kan tyckas ligga utom de så kallade hembygdsföreningarnas arbetsfält att verka härför. Jag tror dock, att det i vår tid är alldeles nödvändigt att ha ögonen öppna för att om man över huvud taget skall få något folk, och bra folk, som vill stanna i bygden och arbeta för bygden, då hjälper det inte bara med att predika för dem, att det och det är deras skyldighet, det och det måste skyddas och bevaras, den och den traditionen uppehållas. Man måste samtidigt anpassa landsbygdens samhällen efter tidens krav. Vi har i Jämtland, liksom man väl har det på andra håll, det stora problemet: var få hembiträden, särskilt mjölkerskor i lantbrukarhemmen? När man ur hemslöjdsintressets synpunkt låt oss säga framhåller det beklagliga i att fåravel och linodling så gott som gått ur bruk i

dessa bygder, så får man kanske till svar: det är ingen tanke på att ta upp sådan gammaldags produktion igen. Inte lockar vi flickorna kvar på landsbygden genom att lova dem att få karda ull och röta lin och spinna. Väva kan gå an, men det övriga — hu! Lyckligtvis låter det bättre på andra håll, där en mor med många barn inser vinsten av självhushållet och inför nödtvånget att producera god slitstark vara till billigaste pris håller fast vid den säkra traditionen. Nå, frågar man, vad lockar landsbygdens flickor bort från bygden? De bättre lockas av önskan att besöka kurser, att lära något, de övriga bry sig bara om att få tillfälle till mera nöjen. Inför sådana krav har man ingenting annat att göra än allvarligt överväga, vad man kan finna på inte för att stäcka de bildningssökandes håg eller de nöjeslystnas längtan, ty det kan man inte. Tiden kan inte vridas tillbaka. Men man kan kanske inrikta den ena och åtminstone försöka tillfredsställa den andra på ett så värdigt sätt som möjligt.

På sina håll finns det folkhögskolor, som har den rätta ambitionen att verka i hembygdens intresse, att inte över hövan vända ungdomens håg ut på intellektuella vägar, där de flesta blott skall kunna famla sig fram, mången endast för att med otillfredsställelsen växande inom sig finna hembygdens sfär för trång, skolor som stärker ansvaret inför hembygden, påvisar bärkraften av dess tradition och vet att inspirera till handlingskraft inom dess ramar. Folkhögskolorna bör inte bindas av allt för stränga reglementen, som hindrar en fri utveckling. Måste man vid tillsättande av lärarkrafter i andra skolor framförallt hålla sig till betygskompetensen, så borde vid folkhögskolorna lämplighetskompetensen framförallt vara normgivande. Jag tänker mig t. ex. att man skall tillsätta slöjdlärrarinneplatsen på en folkhögskola i ett län. Där är flera sökande, en har objektivt sett den bästa utbildningen, de flesta kurserna och är kanske en sympatisk människa, men har fått sin utbildning i en helt annan trakt, hon har en bestämd stil, en inriktning, som inte står i samklang med den inom det län, dit hon nu söker. En annan har haft hela sin uppväxt och utbildning förlagd till detta område, hon är helt i samförstånd med bygdens bästa traditioner, är en bra människa, men har en god men kortare utbildning än sin medtävlarska. Vilken bör väljas? Enligt min mening den senare. Ty visserligen skall vår tids hemslöjd ej stå still, men största insatsen gör den, som i ungdomen läres att följa bygdens traditioner och bygga vidare på den.

Där folkhögskola inte finnes, eller där man ser att den som finns

inte fyller måttet, där borde det vara en stor uppgift för en hemslöjd med allt vad därtill hör och lokalt är lämpligt, det må nu börja med fåravel och linodling och sluta med vävning och sömnad eller det må gälla träslöjd eller annat eller allt tillsammans. Men samtidigt må man med enkla medel hålla det sociala och samhällseliga intresset vaket och vända ungdomens håg till hembygdens liv under framhållande av den ständiga växelverkan mellan bygd och stat, och bygdens betydelse för landets utveckling, som är karakteristiskt för svensk kultur. På en dylik länscentral skola bör inte bara den enskildes lust att besöka kurser kunna tillfredsställas, därifrån bör också ambulatoriska kurser kunna utgå och få sitt säte i hembygdsgårdarna, som därigenom bli levande också de.

I hembygdsgården skall kurser pågå, både teoretiska och praktiska, som ger de bildningssökande sitt, och där kan gärna dansen trådas, så det ungdomliga glädjebrevet finner utlopp. Det är en hembygdsgärning så god som någon att ge ungdomen tillfälle att råkas, gärna till dans om den sker i värdiga former, som visst inte behöver vara tillkrånglade. Ur samhällets synpunkt ovärdigt kallar jag det däremot, när man stänger ungdomen ute och därmed tvingar fram de mörka skogsbackarnas dansbanor utanför samhället, utanför kontrollen. På hembygdsgården skall tonen vara sådan, att respekten höjes för den goda duktiga arbetsprestationen husbondens och drängens, husmoderns och hembiträdets. Kvinnorna måste dras in i arbetet och känna, att man önskar deras insats inte bara som mjölkerskor och väverskor och i allt det slit, som är hårdare och rastlösare för kvinnorna än för männen, ty för kvinnorna räcker det dagen i ände och året runt. Nej, man önskar dem med på grund av deras duglighet och kunskap, och därför att man behöver deras inställning som kvinnor. Ty inte minst landsbygdens kvinnor gör i sanning en gärning utan vilken vårt land ej kan bestå, de bör känna att den värderas. Kanske kan det motverka att de förtrötts. Kanske kan via hembygdsvården, där kvinnorna gjort en så påtaglig insats, förståelse vinnas för nödvändigheten av kvinnornas medverkan i kommunens och statens verksamhet.

Men i allt detta arbete gäller det, som jag redan påpekat, att »hembygdsvårdarna» inte isolera sig som »en rörelse», vilken gör en, låt vara god insats, där de som vill får vara med, men de organisationer, som inte vill får sköta sitt. Man skall visst inte sträva efter att lägga under sig andras verksamhetsområde, med glädje och ej med avundse närbesläktade organisationer genomföra det man ej själv mäktat

Vid den första hembygdsfest, som hållits i Gäddede i Jämtlands nordligaste socken, hade anordnats en utställning av ett tusental gamla föremål från socknen. Här fick Frostvikens sockens kvinnor sin vackra väst, ett förlorat och okänt föremål.

eller hunnit. Samarbetet skall man däremot söka. Det har på Samfundets innevarande årsmöte talats om samarbetet med J. U. F., förträffligt, ty var skall man börja om ej med ungdomen. Ett sådant samarbete har vi i Jämtland, jag vill blott nämna, hur i år J. U. F.-föreningarna på Heimbygdas tillskyndan odlar lin, vilket vi redan erbjudit oss inköpa, där odlarna så vill.

Hembygdsvårdaren får överallt vandra med öppna ögon, ty hans och hennes insats kanske behövs, där den minst anas. Vad hjälper det att det finnes en hemslöjdsförening med exempelvis en försäljningslokal, till vilken man tillverkar goda och traditionsenliga alster, ja, där man även försöker bana nya vägar, dock allt inom en viss av god smak bunden ram om samtidigt med detta, som kanske mest går till turister, bygden översvämmas av smakvidriga epavaror. Det finns någonting som heter syföreningar, som arbetar kanske i det bästa syfte, men som mera sällan gjort klart för sig, att de borde känna en

skyldighet gentemot sin bygds hemslöjd. Deras mål är vanligen att samla in pengar. De sy för att sedan göra en tombola, det gäller att producera så mycket som möjligt med så liten materialinköpskassa som möjligt. Alltså skriver man till närmaste stad eller Stockholm, ja jag har funnit, att man numera på grund av fördelaktiga valuta-förhållanden t. o. m. eftersänder sådana små billiga, uppritade handarbeten i hundravis från Finland. Och så tänker man inte en tanke på, att man, då man nu syr för mission eller vad det vara må, kunde göra en ytterligare insats också för sin bygd, om man i stället befrämjade dess hemslöjds intentioner. Heimbygdas Slöjdnämnd, som redan haft sina ögon riktade på detta förhållande, har bestyrkts i sin mening, att man inte nog kraftigt kan verka i bygden med vävkurser, föredrag, avbildningar av gamla slöjdalster och mönster till nya tack vare de täta resor i bygderna dess medlemmar företagit med anledning av den pågående utställningen. För att ej massor av textilier blott skulle sändas in till Östersund, och kanske hälften bli återsända utan att plats kunde beredas dem, lät Slöjdnämnden genom sina sockenombud arrangera en utställning i varje av länets 60 socknar, där uttagningar av alster ur de senaste fem årens produktion var en ytterst lärorik uppgift för Slöjdnämndens medlemmar. Mycket bra fick vi se, i många fall mer än vi vågat hoppas, men våra bekymmer ökades det oaktat över veckotidningars och mönsteralbums ofta smakför-giftande och vilseledande inflytande på mönster och färger, och vi beslöt att om pengar kan anskaffas en expert skall anställas särskilt för att ge råd vid mönster och färgval till alla som så önskar. Denna experts främsta uppgift skall vara att »nästla sig in» hos syföreningar och ställa sig på god fot med slöjdlärarinnor och i slöjd undervisande folkskollärarinnor för att hos dem alla söka vinna förståelse för den säregna skönheten i den jämtländska slöjden, ej därför att den är finare än annan bra slöjd, men därför att det är i Jämtland som dess egenart skall bevaras och dess utveckling ske, om den alls skall kunna göra sin egenart gällande.

Det är denna Slöjdnämnds förhoppning att kunna intressera våra folkskoleinspektörer och med deras hjälp lärarinnorna för att redan i skolan, åtminstone i fortsättningsskolan låta flickorna väva och sy sin sockendräkt. Med den förståelse våra präster visat för saken hoppas vi dessa dräkter sedan skall bli flickornas konfirmationsdräkt. På tal om sockendrakterna för vilka de hembygdsvårdande förenin-garna väl har allt skäl att verka, vackra och genom sin uniformitet

praktiska som de är, då de utesluter tävlingslust och ger bäraren en värdig dräkt för varje högtidstillfälle, så gäller det att låta upplivandet av dräkten, där den redan gått ur bruk, ske med pietet. Här får man inte heller glömma samarbetet, tänk på folkdanslagens fantasisdräkter och glöm inte husmodersföreningarnas strävan till en gemensam dräkt! Stimulera de senare att för *högtidsbruk* låta sockendräkten ha företräde framför den s. k. husmodersdräkten, som, lyckligt tillämpad, kan vara ett bra surrogat, men som, jämförd med en verklig sockendräkt, dock är ett surrogat. Jag har här hela tiden förut-satt att samarbetet mellan den hembygdsvårdande sammanslutningen och hemslöjden är det mest intima. Detta anser jag vara ofrånkomligt. I Jämtlands län sammanstrålar alla dessa olika grenar i föreningen Heimbygda.

Hembygdsarbetet får, det kan inte nog betonas, aldrig stelna i form eller ram. Det brukar sägas, att man skall hålla sig till saken. Själv har jag för länge sedan övergivit den principen. Är jag kallad i våra bygder att tala i ett ämne, som ligger mig om hjärtat, passar jag gärna på att tala även om ett annat av mina intressen, ty då hoppas jag alltid få säga »ett sanningens ord» i denna fråga till några åhörare, som kommit på grund av sitt intresse för mitt föredrags titel, varom de dock redan vet tillräckligt, under det att de inte alls haft förståelse för det andra, som jag nu talar om och för vars skull de inte skulle omaka sig till ett föredrag. På så sätt söker jag få säga ett ord om hembygdsvård, när jag är ute för att tala social hygien eller ge några nyttiga glimtar på kvinnointressen, när jag skall tala hembygdsvård. Det kanske är att gå bakvägen, men jag tänker hålla på därmed, så länge jag finner den vägen öppen och framkomlig.

Men allt skämt åsido, jag finner det hembygdsvårdande arbetet vara av en oerhörd vikt. När dess anda genomsyrat oss, skall vi kanske på den vägen förstå, att vi kan släppa det uppkonstruerande talet om olika samhällsklasser med olika intressen i vårt land. Den breda, trygga, fria bondegrund, där väl alla av oss åtminstone har en rot-tråd och där vi får söka vår kulturs källa, visar oss vägen för vårt lands utveckling. Vågar vi tro, och vi tror det, att i denna sargade tid vårt lilla folk har en insats, och kanske en stor, att göra i världsmaskineriet, då måste det vara genom bevarandet och vidareutvecklandet av vårt svenska väsens egenart, som är syntesen av varje vår bygds särdrag och det ärliga, ansvarskännande arbetet i och för dessa bygder av dem, som där har sin dagliga gärning. *Hanna Rydh.*

BEHÖVER SVERIGE EN LAG OM BYGGNADSSKYDD?

Sedan årtionden pågår en allt hårdare driven rationalisering av det svenska jordbruket, och detta medför med nödvändighet att lantmannabyggnaderna måste moderniseras. Man kan inte driva rationellt jordbruk på en gård med låg skiftesverkslada och mesulakonstruerat tak; man behöver hiss för hö och säd för att spara in på den dyraste posten i böckerna: arbetskraften. Unga kraftiga torpare stå inte längre till förfogande för dåligt betalt säsongarbete på landsbygden. Bondens unga söner vill inte stanna på landet för att arbeta i jorden. Arbetskraften är inte bara dyr, den är i det närmaste obefintlig. Man får arbeta själv och använda arbetsbesparande maskiner. Det är ett betydande samhällsintresse att den svenska bondeklassen så snart som möjligt rationaliserar driften så att jordbruket åter blir bärkraftigt, konkurrenskraftigt.

Men medan jordbruket sålunda håller på att anpassa sig efter de nya tiderna och bygger nya tidsenliga hus, så försvinner den ena gamla bondgården efter den andra. Gamla mossbelupna ladugårdsbyggnader i skiftesverk rivas ner — än sedan? Det är ju ingenting att göra åt, det är ju bara bra. En del bönder moderniserade sina gårdar redan på 1800-talet efter den tidens krav. Det blev inte någon stor revolution men skillnaden var dock tillräckligt stor för att man kan tala om en särskild 1800-talsstil på både manhus och ladugårdar. Åtminstone här nere i Västsverige. Det fanns därför inte så synnerligen många riktigt gamla gårdar kvar, men de som finnas gå naturligtvis nu sin undergång till mötes. Och ingen vill väl beklaga detta? Vi ha ju Skansen, och det räcker väl.

Man gör sig sällan mödan att fundera närmare över dessa gamla byggnader och deras sammanhang med det gamla bondehushållets historia. Därför når man sällan fram till den riktiga uppskattningen, den rätta värderingen av denna byggnadskultur som just är i färd att förintas.

De gamla ladugårdarnas kobås voro inte byggda för vår tids digra kossor; bredden skulle inte ha räckt till. Och häststallarnas spiltor

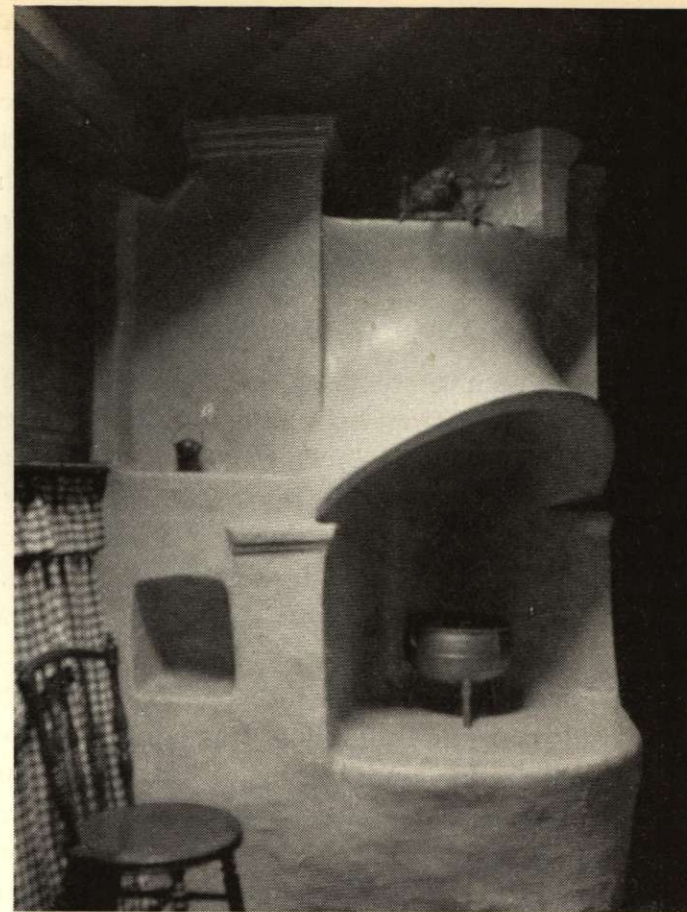

Parti av manbyggnaden från söder. Lustorp, Köinge.

skulle än mindre ha räckt till för våra dagars präktiga ardennerhästar. Sädesskörden var inte större än att den bekvämt kunde lagras i de små och svåråtkomliga utrymmen man hade till förfogande, och det korta ängshöet fick bra plats i de gamla hölador, där våra dagars stora klöverskörddar inte på långt när kunna rymmas. Nere i södra Sverige har man ännu kvar s. k. ryggåstugor, d. v. s. manbyggnader med låga väggar och hela husets inre öppet upp till ryggåsen. Eldstaden har öppen spis för matlagning och uppvärmning, stor bakugn och en väldig skorstenspipa, genom vilken sotaren bekvämt kunde krypa upp när han skulle sota. Och mellan byggnaderna ha vi kanske stensatta gårdsplaner med brunn, och framför manhuset en uppmurad mullbänk för örter och blomster, kanske också för fruktträd. Och runt om gården ha vi den terräng i vilken den så att säga vuxit upp, i vilken den hör hemma, och utan vilken den är och förblir ett löst föremål, en uppryckt planta utan rotfäste. Våra friluftsmuseer i all ära, men vi få väl hoppas att den epok då man gjorde sådana är till ända.

Men om man anser att de gamla byggnaderna på landsbygden äro värda att ta vara på, och om man anser att friluftsmuseernas tid är — eller bör vara — förbi, så återstår att rädda de gamla gårdarna och husen på sina gamla tomter. Hur? — Vi ha ju hembygdsföreningar, och det är väl just en lämplig uppgift för dessa att ta hand om de utlevade husen på landsbygden. Så behöver vi inte tala mer om den saken. Vore det så väl, så hade vi ett problem mindre i vårt gamla land. Men nu måste vi först erinra oss att den frivilliga hembygdsvården växer inte fram utan att det i orten finns någon eller några som ta hand om de intresserade, men mindre organisatoriskt begåvade i bygden; som vet att samla dem kring bygdens minnen och fädrens gärning. Man kan alltså inte räkna med att intresset växer fram därför att bygden händelsevis råkar äga en gård eller ett hus som vore väl värda att framför andra gårdar och hus i bygden, kanske i hela länet, tillvaratagas och vårdas. Intresset växer sig i stället starkt i en annan bygd, där det inte finns något verkligt betydande byggnadsminnesmärke att samlas kring, utan kanske en relativt vanlig byggnad, varav man har många bevarade exemplar. Följden av att överlåta vården av den gamla byggnadskulturen på landsbygden åt de frivilliga krafterna i hembygdsrörelsen måste därför bli den, att man överlåter denna viktiga angelägenhet åt slumpen. Härtill kommer en annan viktig synpunkt som man inte får förbise i detta sammanhang: de flesta av dessa hembygdsföreningar ute i bygderna sakna den ekonomiska ryggrad som är nödvändig för att i längden kunna motsvara de krav man gärna vill ställa på dem. De äro alltså dels beroende av det personliga intresset, dels av ekonomin. Härmed har jag på intet sätt velat förringa deras betydelse och deras stora uppgift i vårt kulturliv; jag har endast velat framhålla såsom min åsikt att de av flera skäl icke äro skickade att omhändertaga just vården av landsbygdens byggnadsminnesmärken i dess helhet. Deras stora värde och betydelse ligger på andra områden, men det skulle föra för långt att gå in på dessa stycken i detta sammanhang.

Och våra museer? De lida väl alla, från Nordiska Museet till de fattigaste provinsmuseerna, av två mycket framträdande olägenheter: de ha ont om pengar, och deras arbetsuppgifter äro redan nu för stora för den knappa personalen. De ha icke råd att fara omkring i naturen och köpa gårdar, och de ha icke tid att skaffa alla de pengar som härför behövas. Det förekommer väl att de rädda gamla gårdar ändå; det kan ske på många vis; och oftast har det väl gått till så, att musei-

Den öppna spisens valv, Lustorp, Köinge.

intendenten har talat vackra och rörande ord till gårdens ägare om hans plikt mot fars och mors gamla stuga. Eller han har försökt att visa att det skulle bli alldeles för dyrt att bygga nytt. Och så har kanske stugan fått stå så länge, eller ladugården har fått vänta på moderniseringen. Men i det sistnämnda fallet har museiintendenten gått och lidit samvetsqual för att han narrat den stackars mannen att använda det gamla och opraktiska huset i stället för att rationalisera sitt arbete och bygga nya ekonomibyggnader.

Till sist kommer rationaliseringen och nybyggnaden med naturnödvändighet. Bondens söner fara till städer och industrisamhällen, hans torpare flytta också bort, och till sist kan han inte ens få en dräng där-

för att hans hus äro så opraktiska att ingen vill ha det myckna extra besväret som orsakas av att höladan är för trång, att sädesladan inte räcker till, att man knappast kan sticka upp hö med en gaffel till det trånga och mörka hörännet. Under de sista femton åren har rationaliseringen gått fram med en otrolig snabbhet, och *just nu ha vi tack vare de relativt goda tiderna kommit in i en nybyggnadsperiod, som åtminstone för Hallands vidkommande hotar att sopa undan de sista resterna av gammal äkta och ortsbetonad byggnadskultur.*

Detta allvarliga hot mot de få kvarstående monumenten över den folkliga kulturen måste mötas, måste avvärjas. Här måste ovillkorligen något göras, därom kunna väl alla för vår svenska odling intresserade vara eniga. *Vi ha icke råd att förlora dessa minnen från det gamla självhushållets dagar, dessa monument över en tusenårig epok i vårt folks historia.* Vi måste rädda de sista resterna av denna försvinnande byggnadskultur åt kommande släkten. Vi äga icke rätt att låta dem försvinna utan att göra något för deras bevarande.

Men hur?

Vad jag redan sagt om de små lokala hembygdsföreningarnas oförmåga att lösa denna fråga illustreras utmärkt genom ett exempel från Halland. Södra Hallands hembygds- och fornminnesförening har med stora uppostringar och med hjälp av både landsting och enskilda intresserade hallänningar inköpt en utmärkt sydhalländsk gård med manhus och alla ekonomibyggnader kring en fyrkantig gårdsplan nere i Knäred — Bollaltebygget. Gården är ett ypperligt exempel på de sydhalländska gårdarna under självhushållets tid; den är högst obetydligt moderniserad, verkar ovanligt oförfalskad. Dess miljö är — vad bättre är — även den ganska oförfalskad, och man har även inköpt ett försvarligt stycke av den omgivande marken. Men sedan förstår man inte mera. Man har försökt att få lotterimedel för ändamålet, men det går inte. Den ena gången efter den andra har kungl. maj:t avslagit de mest bevekande framställningar i ärendet. Vad vill man så göra? Det har inte saknats röster för att hela gården skulle flyttas ner till Knäreds samhälle där den kunde inkomponeras i ett litet hemtrevligt tivoli, så att man kunde göra fester med marknadsgyckel och få in pengar. I så fall skulle det nog gå, ty människan lever icke av bröd allenast, hon vill även ha skådespel. Men då är hela idén förfelad. Vad man ville var ju att rädda en gammal sydhalländsk gård *i sin miljö*, och så skulle man få ett dragplåster på en marknadsplats. Nu har föreningen hemställt att Hallands hembygds-

En nyss försvunnen 1700-talsbyggnad i Spannarp, Himle hd.

förbund ville hjälpa till med att skaffa pengar. Förbundet har behandlat frågan, och vid det sammanträde där den ventilerades, hade man fått en annan nöt att knäcka i en skrivelse från Norra Hallands kulturhistoriska förening, som säger sig icke kunna hitta på något som helst sätt att rädda några utomordentligt värdefulla gårdar och hus uppe i Nordhalland. Föreningen föreslår därför att förbundet ville gå till konungen med en underdåning framställning om lagstiftningsåtgärder. Efter att ha noggrant övervägt saken, och efter att ha företagit en inventering av de viktigaste byggnaderna i Halland har förbundet beslutat att hos konungen anhålla om utredning rörande behovet i vårt land av en lag till skydd för äldre byggnader på landsbygden i huvudsaklig överensstämmelse med i Danmark och Norge gällande lagar på området.

Det torde vara av ett visst intresse att se några av de exempel från Halland, på vilka förbundet stöder sig vid sin framställning i ärendet hos konungen. Förutom den redan nämnda sydhalländska gården har

man i mellersta Halland en gård av synnerligen stort intresse, nämligen nr 1 Lustorp i Köinge sn, Faurås härad. Det är två sammanbyggda gårdar med en gemensam gårdsplan. Den ena av manhusbyggnaderna är den traditionella ryggåsstugan, den andra är en av dessa loftstugor som brukade uppföras i början av 1800-talet till fram vid tiden omkring 1850. Senare hus äro modernare inrättade. Den ståtliga ladugården är uppförd i skiftesverk. Taket har saxkonstruktion såsom sig bör i denna bygd. Hela anläggningen torde förskriva sig från 1700-talet, med undantag för den ena manbyggnaden som måste vara något yngre. Nu har ägaren börjat fundera på att riva ner alltsammans för att få moderna hus. Och han måste nog göra det. Själv framhåller han att så länge hans många söner stanna hemma och hjälpa honom med gårdens skötsel, så går det ju att använda de gamla opraktiska husen. Men om han skulle *betala* för den arbetskraft där kräves för att ordna arbetet under dessa förhållanden, så skulle det inte längre vara möjligt att driva jordbruket, åtminstone inte utan förlust. Man bör göra klart för sig att hela denna gårdsanläggning är av det allra största intresse, det allra största värde för kännedomen om huru de gamla halländska bönderna hade det i helg och söcken här i mellersta Halland. Gården kan inte försvinna utan att en stor brist uppstår: den är nämligen den sista bevarade ursprungliga gården från självhushållets dagar i mellersta Halland.

I Veddige socken av Viske härad finns ett gammalt vackert boställshus från medio av 1700-talet. Det är ett av dessa de högre ståndens karaktärshus som på sin tid tjänade som förebilder för bönderna då dessa skulle bygga om sina hus vid sekelskiftet 1800. Det är byggnader med gammal ortskaraktär; de skilde sig från de gamla ryggåsstugorna genom att de hade loft. Här åsyftade hus finns på gården Kullagård i Veddige, och det har nu tjänat ut. Förra vintern byggde ägaren nytt manhus, och nu vill han sälja sitt gamla hus. Han har inte längre någon användning för det. I detta fall har byggnaden inte bara kulturhistoriskt utan även ett stort värde som estetisk tillgång; det är ett utmärkt vackert hus. Det är det enda av de gamla boställshusen i Halland som har fått vara något så när orört genom tiderna.

I Häljagård i Frillesås av Fjäre härad finns en gammal stuga, den sista i Nordhalland, som har moderniserats i början av 1800-talet och som ännu står kvar orörd sedan dess. Dess västra parti utgöres av det gamla häbbärshuset, och mittpartiet är bara en ryggåsstuga med höjda väggar och inlagt loft. Efter förebild av de vanliga boställshusen, t. ex.

Mesulakonstruktion i ladugård, Akeraberg, Värö, Halland.

av typen Kullagård. Stugan har den gamla vackert välvda öppna spisen kvar, och ute i häbbäret stå de gamla inbyggda sängarna med sina vackra blomsterdekorationer av Målare-Gunne, en av Hallands förnämsta bondekonstnärer från 1800-talets början. Nu har bonden byggt sig en ny stuga, och nu vill han sälja den gamla. Han har inte längre någon användning för den, och allt detta få vi försöka förstå. Han har byggt en modern manbyggnad med värmeledning o. s. v. och det är faktiskt bekvämare och mera praktiskt än den gamla öppna spisen i hans fars och farfars hus. Framför stugan står den gamla mullbänken. Det är den enda i ursprungligt skick bevarade i hela Halland, så vitt jag kunnat finna.

I Åkraberg i Värö socken, Viske härad står ännu en gammal ladugård med årtalet 1731 inskuret i en vägg. Kanske är den ännu äldre. Den är byggd synnerligen ålderdomligt. Skiftesverket är ek, med en del lagningar i furu. Taket är mesulakonstruerat med åtskilliga självvuxna klykor i topp. Gårdsplanen är stensatt med stora hällar, och hela anläggningen gör ett utomordentligt ålderdomligt intryck. De avrundade hörnen på ladugården ha emellertid för länge sedan börjat svikta, och sedan ägaren nu upphört att sköta taket, har byggnaden börjat falla ner. I vinter har den västra längan ramlat, och nu lutar den södra längan starkt mot sitt fall. Ännu en vinter och detta byggnadsminnesmärke är för alltid borta. Därmed försvinner den utan jämförelse märkligaste ladugårdsbyggnaden i Halland, och utan tvivel en av de märkligaste i hela södra Sverige, ja i hela vårt land.

Vad skall man göra i ett fall som detta? Ägaren vägrar att sälja, vägrar desslikes att underhålla byggnaden. Man står fullkomligt maktlös som det nu är ställt.

Men då måste man ju ställa frågan: *är det riktigt att varje den minsta lilla gravhög, varav vi äga hundratusentals i detta land, skall åtnjuta bättre laga skydd än detta märkliga byggnadsminnesmärke, varav icke finnes motsvarighet i hela södra, kanhända icke i hela Sverige? Man måste ärligt svara nej.*

Jag vill icke ta bort skyddet för våra fornminnen, utan jag vill att likställighet skall skapas emellan vår forntid och den långa period av nära ett årtusende, då Sveriges lantbefolkning levde i självhushåll. Jag tror att det är nödvändigt att vi få en lag som skyddar våra mest betydande byggnadsminnesmärken på landsbygden.

Albert Sandklef.

LANDSBYGDENS BYGGNADSFRÅGA

Bostadsförhållandena på landsbygden äro dåliga. Husen äro inte endast i stor utsträckning förfallna och i hög grad i behov av reparation. Även de nya hus som byggas och de ombyggnader och förbättringar som genomföras motsvara ej alls vad man borde ha rätt att fordra. Den som haft tillfälle att något studera vår äldre bebyggelse måste fråga sig hur detta är möjligt. De gamla husen motsvara väl inte de krav vi nu uppställa, men säkert är, att de motsvarade den tidens behov och möjligheter betydligt bättre än de nya vår tids. Och dock har teknik och vetenskap utvecklats oerhört under den senaste tiden. Tio tunnland jord ger nu ojämförligt mycket mer än för 75 år sedan. Men folket bor faktiskt inte bättre — man skulle snarare vilja säga sämre.

Den gamla bebyggelsen uppbars av en stark tradition. Väl beprövade byggnadsmetoder, yrkesskickliga arbetare och länge beprövade plantyper, som visserligen inte voro särskilt utpekulerade men som dock i all sin enkelhet väl avpassats efter det liv som fördes. Och även livsföringen hade i sin tur avpassat sig efter bostadstyperna.

I och med industrialismens genombrott ändrades allt detta. Gamla och beprövade byggnadskonstruktioner ersattes med andra, sämre och billigare, sedan vårt virke börjat efterfrågas på världsmarknaden. Därmed bröts yrkestraditionen och yrkesskickligheten försvann och ersattes med okunnighet om de nya konstruktionssättens riktiga användande. De gamla plantyperna försvunno under inverkan från städernas och stationssamhällenas konstlade bostäder.

Snart rådde fullt kaos. Den som skulle bygga visste inte hur han skulle ha huset och blev tvungen att vända sig till någon mer eller mindre okunnig byggmästare för att få ett fult, opraktiskt och illa byggt hus.

Tyvärr väckte detta fruktansvärda förfall ingen större uppmärksamhet. En del förnuftigt folk säga dock, att här höll något högst sorgligt på att ske. I början inskränkte man sig till att i museer samla vad räddas kunde av det gamla. Ja, man gick till och med så långt, att man insåg räddningen ligga i att även vid nybyggnader hålla fast

vid det gamla och helt enkelt kopiera det. Att detta var en felaktig väg blev dock snart klart.

I senare tid har flera åtgärder för bättre förhållanden vidtagits bl. a. har mycket arbete nedlagts på att utarbeta typritningar för nybyggnader. Man resonerar då som så, att vad allmänheten framför allt behöver är bra ritningar. Sedan är det ju bara att välja bland dessa goda ritningar och så bli husen bra. En viss svårighet ligger ju dock i att få folk att välja det rätta. Och dessa i många fall säkert förtjänstfulla typsamlingar kunna dock aldrig få den spridning, som vissa trävarufirmors kataloger ha. Och det är säkert, att i varje fall de senare lämna åtskilligt övrigt att önska. Och, för övrigt, vad är en typritning annat än en kompromiss, ett hopkok på flera lösningar? En plan med mer eller mindre universell användbarhet *måste* bli sämre än de, som avpassats efter de bestämda förutsättningarna i varje fall.

När en gammal fast och god tradition, som gjorde det onödigt för den enskilde att sätta sig närmare in i problemen, helt plötsligt brutits, så återstår nog ingen annan utväg än att antingen på ett eller annat sätt åter skapa en tradition att hålla sig till, eller också att lära den enskilde att tänka eller att anlita någon som tänker i hans ställe. Jag tror man måste använda båda eller rättare alla tre utvägarna.

Det vore givet ur många synpunkter önskvärt om alla, även de minsta, byggnadsföretag kunde genomföras med hjälp av arkitekt. Det är dock nu av många skäl omöjligt. Vissa allt allmänna omfattade strävanden göra det dock troligt att även landsbygden så småningom skall komma i åtnjutande av de fördelar, som en ordnad kontroll och lätt tillgänglig sakkunnig hjälp utgöra, och som alltför länge utgjort städernas privilegium.

Men vad man till varje pris måste undvika är att fackmannen här tvingar eller lurar på landsbygdens befolkning något som den ej vill ha. Vår tids förföriskt utstyrda kataloger utgöra här säkert en stor fara. Man måste också lära människorna att själva tänka, ge dem förmågan att välja. Det gör man inte i någon högre grad med aldrig så bra typritningar enbart. Vid en personlig konferens mellan den byggande och fackmannen äro de helt naturligt bra att ha till hands. Men så länge den personliga kontakten endast i undantagsfall kan förekomma är det nog bättre att söka andra vägar, vägar som leda till att intresset för den egna bostaden göres levande på ett helt annat sätt än nu. Om man undantar vissa representativa synpunkter och

Ett stilfullt och välbyggt boställeshus från mitten av 1700-talet, Kullagård i Veddige socken, Halland.

vissa tekniska anordningar i kök och badrum är det klenst beställt med det för närvarande.

En byggnadskultur som endast är baserad på arkitekternas arbete kan aldrig bli av bestående värde och aldrig så bilda ett helt med kulturlivet i övrigt, som all verklig och i folket självt förankrad byggnadskonst.

Jag tror vidare att det fortsatta arbetet på detta område skulle vinna mycket på att, i stället för som nu huvudsakligen vara inriktat på att finna så många nya lösningar som möjligt, i stället koncentreras på att förbättra de bästa typer som redan vunnit allmän spridning och därför ha en viss förutsättning att utgöra den första grunden för en ny och bättre bostadskultur. Att här skilja det som vunnit spridning på grund av okunnighet och enskilt vinstbegärs inverkan, från det som bottnar i verkliga behov är ej lätt men väl värt ett försök.

H. Carlheim-Gyllenskiöld.

Medelpad är ett obekant land. Just där för sitter jag en vacker sommardag långt inne i dess mångmilaskogar och lyssnar på Midälvalands sagor, sådana de med saft och sanning komma ur mor Saras fatabur.

— De hånne ä ti kandidaten!, säger plötsligt en parvel, som smugit sig in efter att ha traskat den många kilometer långa stigen ner till bygden.

Ja, sannerligen — ett brev i denna ödemark! Jag öppnar det och finner ett litet häfte: Program för Samfundets för Hembygdsvård årsmöte i Östersund 31 juli—2 augusti 1936. Och några skrivna ord på första sidan: »Detta måste du absolut komma till! J. N.»

Och inför detta kategoriska imperativ överger jag mina kära sagesmän, gömmer undan mina skatter nederst i mor Saras dragkista, snör min ränsel, tar tåget till Östersund — och infinner mig i vitstärkt och högtidsklädd förväntan på Hov. Jag kommer sent men inte alldeles förgäves på första årsmötesdagen — ty Östersunds stad ger just middag för Samfundet. Och i den trivsel, som värmer samvaron i Hovs fest-sal, försvinner bums all stel uppsträckthet, som annars alltid kryper efter ryggraden inför stora middagar. Trevnad hör ihop med hembygdsarbetet, tänker jag, där jag sitter i min hörna och ögnar igenom det ena intressanta ansiktet efter det andra, och jag blir lätt om hjärtat vid tanken på de många goda diskussioner, jag skall få med tankarna bakom alla dessa pannor. Och stämningen stiger medan Östersunds stad stryker under glädjen med en jämtländsk gästfrihet, som kommer mångens tankar att slinta ur sin hembygdsbana...

Men dagen efter äro de åter, där de skola vara! Trots regn och rusk samlas en allt större skara på Stortorget till den beramade utflykten, och när klockan slår nio, måste det både stora bussar och många bilar till för att rymma oss alla.

Redan vid Frösöbron möter oss månghundraårig historia. Sveriges nordligaste runsten, ja, termen säger inte mycket, men

Dr. Rydh väcker i några ord upp det förgångna för oss. »Grau, teuer Freund, ist aller Theorie...», står det. Å, nej. Blir inte Frösöstenen precis »des Lebens gold'ner Baum», blir den dock efter Dr. Rydhs ord något mer än en gråsten för oss. Den har liksom i ett mäktigt ackord angivit tonarten, och den följande färden sjunger sedan som en väldig symfoni i jämtländskt barsk tonart i våra sinnen. Först ett Allegro, där huvudtemat är runorna på Frösöstenen och där Frösö hovs ättekullar och kyrkans malm äro starka, etsande melodier — allt omjubilat av Frösös fjärrsyner av sjö, fjäll och odling. — Andra satsen är ett Andante i bön framtonande ur Ovikens och Hackås andaktsmättade kyrkomurar. — Scherzot tonar emot oss som en arbetets lovsång ur Gusta stenförädlingsverks maskiner och ur Tandsbyns Hembygdsförenings idésprakande entusiasm. — Finalen strömmar till slut över oss som en stridspsalm inför Brunflo kastal... Dess paradox gör oss små — den ruskar om oss.

Och Ni som inte voro med: vi sjöngo i bussarna! Och jag, som sett många gamla ansikten omkring mig, fann, att bakom dem bodde unga själar. Kan Ni därför undra på, att vi trivdes som i eget hem hos Tandsbyns Hembygdsförening? Dylik ungdom gläder hjärtat som upplevelsen av en god gärning. Deras entusiasm, idérikedom och arbetsglädje voro omistliga ferment i all den andliga spis, årsmötet bjöd på. Jag skattar denna upplevelse av det unga som den dyrbaraste under Östersunds dagarna. Hembygdsrörelsen får inte bli de andligt pensionsmässigas särintresse. Hembygden är gammal, därför hör den de unga till. Och unga äro de som tänka ungt. De som det göra skola icke heller tveka att bära arbetets tunga. — Detta ljud utan ord ur debatternas entusiasm och samtalens allvar — och den sanningen stoppade jag varligt ner i min ränsel, som årsmötets största behållning.

Söndagen, som följde på vår symfoniska resa kring Storsjön, inleddes med en grund-

Årsmötets deltagare samlade på Jamtli, där Eric Festin demonstrerar de gamla gårdarna.

lig titt på Östersundsutställningen, varefter årsmötesdeltagarna samlades i residenset, dit landshövding och fru Munck af Rosenschöld älskvärt inviterat oss till te. Därefter övervoro vi Frösöspelen, som trots två akters ihållande regn, blev en upplevelse, som säkert ingen velat gå miste om.

— Vi bänka oss till sista middagen. Vilka glada minnen från mitt hörn falla inte över mig! Här åter inte Samfundet för Hembygdsvård middag å dragande kalls och ämbetets vägnar, nej, här har ett 100-tal unga och gamla ungdomar samlats till trevlig samvaro och ett glatt utbyte av tankar och erfarenheter. Och jag lyssnar till allt, och det sjunker ned i mig som Guds ord i en djäkne.

— Så är helgen slut. Redan nästa kväll är jag åter mitt upp i hembygdsvårdens vardag, bänkad vid Mor Saras sagobord. För säkerhets skull köpte jag 4 böcker papper extra i Östersund. Efter en så stor helg måste en duktig arbetsdag komma, tänkte jag. Och jag missräknade mig inte: jag skriver detta på de sista bladen i packen — de andra ha mina mångordkunniga sagesmän fyllt. Carl-Herman Andersson.

Samfundets styrelse fick vid årsmötet följande sammansättning:

Dir. Otto Lindeberg, Nyköping, ordf. (omvald); rådmän Karl Trotzig, Hedemora, v. ordf. (omvald); fil. dr C. J. Anrick, Stockholm; lektor Lorentz Bolin, Falun (nyvald); länsantikvarien Eric Festin, Östersund; fil. lic. Fritjof Hazelius (omvald); rektor Karl Hedlund, Storvik; fröken Anna Lindhagen, Stockholm; arkitekt Eskil Sundahl, Stockholm; intendenten fil. dr Sigfrid Svensson, Stockholm, landsantikvarie Bertil Waldén (omvald); stadsarkitekt Sigurd Westholm, Stockholm; generalkonsul Olof Lamm, Stockholm, skattmästare; fil. dr John Nihlén, Stockholm, sekreterare. Styrelsen beviljades ansvarsfrihet för 1935.

Till revisorer utsågos direktör Sven Nissvandt, Stockholm, och intendenten Torsten Althin, Stockholm, med konsul K. C. Almén, Nyköping, som suppleant.

Vid ombudsmötet närvoro ett 20-tal ombud. Länsantikvarien Eric Festin höll ett synnerligen intressant och synpunktsrikt föredrag om Hembygdsvården inom ett län, varpå följde en lång och livlig diskussion.

Fritid och hembygdsvård.

När man nu, en mansålder efter hembygdsvårdsrörelsens egentliga upprinnelse, söker överblicka resultaten, står det klart hur djupt denna folkrörelse gripit in på olika områden, hur den givit impulser till ny syn, räddat undan förgängelsen synliga och osynliga monument i bygden, grundlagt förståelse för landskap och kultur. Mycket i rörelsen går mot förnyelse, mycket står friskt kvar. Det mesta av det som består är ett sällsynt vackert prov på uppoffrande fritidsarbete, utfört ofta av enstaka män eller grupper, framdrivet under trycket av håfull likgiltighet eller öppet motstånd.

Detta fritidsarbete, som delvis gått parallellt med det folkliga bildningsarbetet, fick i somras också sin plats på utställningen Fritiden i Ystad. Denna friska och tankeväckande utställning ville som bekant visa ej endast sättet för fritidens rätta nyttjande utan också peka på resultaten av fritida sysselsättningar.

Genom fotografier, modeller och kartor gavs en översikt av hembygdsvården i gamla och nya former. Samfundet för Hembygdsvård visade prov på några av de arbeten, som utförts av dess byggnadsbyrå (Kengis bruks herrgård, det nya kommunalhuset i Roslagsbro, den nya kyrkan i Hässelby), modeller och typritningar. Ett avsnitt illustrerade hembygdsvårdens historiska del med bilder från några vackra hembygdsgårdar, framförallt i Skåne. Den största avdelningen upptog bildnings- och studiearbetet i anslutning till hembygdsvården. »Kunskapen om bygden göres levande», lydde överrubriken, och bildserien visade skolklasser, studerande bygdens minnen, studiecirkel i verksamhet ute i fältet o. s. v.

En avdelning illustrerade »Vägarnas vård», där en rad fotografier fingo illustrera texter av bl. a. denna lydelse: »Den vanprydda och spikraka vägen stör bygden» och »En vacker väg pryder landskapet».

På ena fondväggen hade efter anvisning av redaktör Gotthard Johansson åstadkommit ett originellt »montage». Genom att uppsäga och inrama en stor rektangulär öppning i väggen erhöles en ypperlig utblick över ett av Ystads vackraste kors-

virkeskomplex »Hälsans gård», en naturlig tavla, som tilldrog sig stort intresse. Den fick därtill en stilfull inramning av större svenska landskaps- och bygdebilder.

»Bilder från svenska bygder» fyllde ett större fält med fotoförstorningar av stendösar och medeltidshus, bondgårdar och moderna bostadshus.

Utställningen ville ge prov på vad hembygdsvården utträttat i olika bygder, några av de aktuella uppgifterna särskilt i folkbildnings- och skolarbetet samt exempel från Samfundets eget verksamhetsfält.

Paviljongen var besökt av över 30,000 människor och tilldrog sig ett välvilligt intresse. Ett stort antal nya medlemmar anmäldes under utställningen.

J. N.

Fjortonde västsvenska hembygdskonferensen

hölls i Varberg 22—23 augusti detta år på inbjudan av Västsvenska Hembygdsnämnden och Norra Hallands Kulturhistoriska Förening.

De båda dagarna blevo rika tack vare stimulerande personlig samvaro, givande diskussioner och föredrag samt en utfärd i strålende sol till märkliga halländska monument. Konferensen, som bevistades av 67 ombud, fick en särskilt högtidlig prägel genom att Varbergs museum samtidigt firade sitt 20-årsjubileum. Vid detta jubileum lämnade Intendenten Alb. Sandklef en intressant och fyllig redogörelse för museets verksamhet och utveckling under de gångna 20 åren och uppehöll sig särskilt vid museets senaste förvärv, det märkliga Bockstensfyndet, ett senmedeltida klädfynd, som saknar motsvarigheter i Skandinavien. Därefter vidtog den egentliga konferensen. Till ordförande utsågs Landshövding Kjellman, till förste vice ordf. Varbergs stadsfullmäktiges ordf. Riksdagsman Sven Larsson och till andre v. ordf. Professor Hjalmar Lindroth. Till ledamot av hembygdsnämnden efter Folkskollärare Johan Karlén, som avlidit, utsågs Stiftssekreteraren Fridolf Wildte. För övrigt omvaldes styrelseledamöter, revisorer och funktionärer.

Docenten K. G. Ljunggren talade därefter om Hallandsskildrare och Hallandsskild-

Överst: En skolklass studerar under lärarens ledning gamla byggnader (Moragården på Skansen). Under: En studiecirkel studerar bygdens minnesmärken, i detta fall en nyupptäckt runristning i Bromma. — Bilder från Ystadsutställningen.

ringar. Sedan var man framme vid konferensens huvudämne: frågan om byggnadsskydd. Efter ett inledningsanförande av Intendent Sandklef utspann sig en principdiskussion i anslutning till de förslag i frågan som Hallands hembygdsförbund hemställt om i skrivelse till K. m:t. I princip uttalade man sig för en lagstiftning till skydd för kulturhistoriskt viktiga byggnader på landet. Åt Samfundet för Hembygdsvård uppdrogs att förmedla uttalandet till övriga hembygdsförbund och liknande sammanslutningar samt att på lämpligt sätt söka verka för en anslutning i frågan.

På söndagen företogs under Intendent Sandklefs ledning en givande studiefärd, varvid man bl. a. besökte en fyrlängad gård med ryggåstuga i Lustorp, Köinge, en gammal skvaltkvarn i Rolfstorp, ett 1700-talsboställshus på Kullagården, Veddige, gästgivaregården i Åsbro (från omkring år 1800), skifteverksbyggd ladugård med meslakonstruerat tak i Åkraberg, Värö, samt slutligen Bålastugan vid Träslövsvägen i Varberg.

Hembygdsrörelsens kris.

Tunabygdens gammalgård och dess skapare, Doktor K. E. Hällsjö, hade nyligen inbjudit till diskussion om hembygdsrörelsens framtida organisation, varvid en rad aktuella och intressanta frågor vidrördes. Inledaren, Doktor R. Odencrantz, meddelade en del studieintryck från besök vid gammalgårdar och hembygds museer och framhöll att rörelsen råkat in i en kris. Alltför likvärdiga hembygdsgårdar ha ofta skapats, sade talaren, varför mindre grannsocknar borde slå sig tillsammans för upprättande av gemensamma större bygdemuseer. I hembygsmuseerna bör sammanföras ett mindre urval föremål, avsedda som illustration av bygdens speciella förhållanden. Övriga samlingar kunna lämpligen magasineras och endast framtagas vid behov. Det gäller emellertid att skaffa ett mera allmänt intresse för rörelsen.

Dr Hällsjö framhöll, att det var en svaghet hos hembygdsrörelsen att den ej lyckats samla ungdomen. Lektor Lorentz Bolin, Falun, framhöll emellertid, att man inom J. U. F. beaktat denna sak och i föreningens program upptagit hembygdsvården

som den viktigaste uppgiften. Hembygdsvården borde därjämte kombineras med naturskyddsvård, och föreningen hade även gått i författning om utarbetande av en handledning för studier i dessa ämnen. För J. U. F. framstod emellertid icke insamlingen av gamla föremål som huvudändamål, utan man hade främst tänkt sig gammalgårdarnas anordnande som bygdegårdar med samlings- och studielokaler för ungdomen.

Rektor Lagerström från Ångermanland anslöt sig till tanken om att hembygdsvården och naturskyddsvården skulle gå hand i hand. Han ansåg vidare att gammalgårdarna lämpligen även skulle inrymma bibliotekslokaler. Rektor Envall, Fornby, framförde förslag om att man direkt borde vända sig till ungdomen genom inbjudan till dess egna organisationer inom idrotts-, nykterhets- och de politiska organisationerna. Överlärare Hallander, Domnarvet, påpekade med anledning av att dr Hällsjö erbjudit sig att bli ciceron för ortens lärarkår vid en vandring genom bygden, att denna excursion lämpligen kunde företagas med deltagande av skolungdom.

Hembygdsrörelsen och naturskyddet

behandlas i en intressant artikel i J. U. F.-bladet av Arvid Ohlsson från Källunge på Gotland. Han skriver bl. a.:

»En av de frågor, som under senare år börjat bli allt mera uppmärksammas inom hembygdsrörelsen i vårt land, är frågan om räddandet och vården av våra svenska naturminnen.

Denna fråga har på grund av gångna tiders större intresse för hembygdsvårdens samlande och museibildande uppgifter fått träda i bakgrunden.

Det är först under senare tider man börjat inse, att vår hembygd och vår kultur bli gripbara realiteter, först när man ser dem som enheter — att hembygdsrörelse och hembygdsvård icke allenast består i insamlandet av gamla föremål och konservering av gamla byggnader. Framför allt måste rörelsens män och kvinnor försöka slå vakt omkring de olika bygdernas egenart och på folkbildningens och upplysningens väg försöka finna lösning på de praktiska frågor, vilka sammanhånga med vården av landskapets natur och naturminnen, hävdandet och bevarandet av dess mer

Vardagar 10—18
Lördagar 10—16
Söndagar 13—17
Tisdagar och fredagar äv. 19—21
Juni — augusti
stängt söndagar.

FRI ENTRÉ

BYGGTJÄNST är en organisation stiftad av de ledande tekniska föreningarna på byggnadsområdet med uppgift att ge fackmän och allmänhet en god överblick och vägledning vid val av byggnadsmaterial och inredningsdetaljer.

BYGGTJÄNSTS RÅDGIVNINGSBYRÅ lämnar kostnadsfritt råd och anvisningar i byggnadstekniska frågor. Förfrågningarna kunna göras muntligen, pr telefon eller pr brev.

Tel. 21 22 09

BYGGTJÄNST

Tel. 11 92 48

PERMANENT UTSTÄLLNING AV BYGGNADSMATERIAL, KUNGSGATAN 32, STOCKHOLM

eller mindre säregna byggnadsstil och de moderna nyanläggningarnas lämpliga inpassning i landskapet.

Naturvärden på Gotland måste alltid bli en viktig gren av dess hembygdsvård. Sedan århundraden tillbaka har nämligen naturen här utgjort en vacker och förnämlig ram omkring öns lika förnämliga som särregna arkitektur.

De mariga tallskogarna, lövängarna, myrarna, åkrarna och hedmarkerna med sina gravfält och betande fårflockar torde alltid ha varit förenade i en innerlig samhörighet med landskapets hela övriga kultur. En samhörighet som under senare år mer eller mindre spolerats.»

Till sist framhålles önskvärdheten av en rätt bedriven upplysningsverksamhet i dessa frågor, varvid hembygdsföreningar och andra folkbildningsorganisationer kunna göra en stor insats.

Egen hembygdsgård

är ett av önskemålen för socknarna i Medelpad. Intresset för hembygdsrörelsen är mycket stort i detta landskap och de olika föreningarna i allmänhet livaktiga och framåtgående. Befolkningens eget intresse måste vara styrkan i hembygdsrörelsen, och det är på den grunden man bygger inom Medelpad.

Detta är kontentan av en rundfråga, som Sundsvalls Tidning gjort till resp. förenings ordföranden. Det överensstämmer också med de intryck ett av Samfundets ombud fått på resa genom landskapet. Flera hembygdsföreningar och enskilda ha anslutit sig till Samfundet.

Taggtråden avlöser gärdesgården.

Höjda virkespriser och dyrare arbetskraft ha varit verk samma faktorer i en process, som bl. a. låter våra pittoreska gärdesgårdar försvinna. Ersättaren är taggtrådstängslet, vilket av många anses som både fult och farligt. Vill man se prov på en gammal svensk gärdesgård måste man, om utvecklingen fortsätter, söka dem på fri-luftsmuseerna. Möjligen kan gärdesgården uppleva en renässans vid sportstugor och villor.

L I T T E R A T U R

Kulturlandskapet.

Av Åke Campbell. Studentfören. Ver-
dandis småskrifter 387.

Människans bidrag till landskapsformer-
nas utbildning är ämnet för den lilla skrift
av Å. Campbell, vars titel nämnts här ovan.
Det är ett mycket intressant kapitel veten-
skap på gränsmarkerna mellan geografi och
kulturhistoria som berörs däri, och ämnet
bör intressera alla, som vilja förstå den egna
hembygden och hemlandet. Man kan se vad
som är med öppna ögon först då man för-
står, hur det blivit till. Särskilt för den som
ägnar sig åt hembygdsvård torde det vara
glädjande att här finna en hjälp att se på
det omgivande landet med den rätta blic-
ken. Hur människan av naturlandskapet
formar kulturlandskapet under skilda be-
tingelser klargör dr C. på ett för alla fatt-
ligt sätt, och samtidigt så att envar har nöje
av att följa med utredningen. Hur många
tänker på, att riktig »vildmark» knappast
finnes i vårt land, åtminstone inte utanför
kalfjället? Överallt har människan satt spår,
först som jägare och fiskare. Fångstkultu-
rens spår i obygderna ser man inte utan vana
ögon, men spåren finnas där i både djur-
och växtvärld. Nomadkulturens landskap
är också föremål för några sidors utmärkt
analys i C:s bok, de trakter, där nomaden
med evigt samma packning driver fram ge-
neration efter generation i ett oföränder-
ligt, starkt naturpräglat landskap. I motsats
därtill står det historiska landskapet, där
varje detalj för den kunnige berättar om
kulturens förändringar: stenåldersgravar
och domarringar, kyrkan från medeltiden,
som kanske står på ett gammalt hedna-
tempels grund, raka ägogränser från skiftets
tid och andelsmejeriet och skolan från vår
egen; en bygd, som sakta växt till sin nu-
varande gestalt bit för bit, »som skriver
historia eller gör upp framtidsplaner med
varje linje, varje yta». Avarter av bonde-
landskapet, som också hos oss finnas här
och där, äro kolonisationslandskapet, som
just börjar taga skogsbrukets och samlar-
stadiets marker i bruk, och ruinlandskapet,
där kulturen gått tillbaka eller slagit in på
nya vägar. Också de olika industrierna
skapa sina landskapstyper, t. ex. bergs-

bruksbygderna, som även ha sina ruinland-
skap, och sågverksdistrikten.

Ett intressant kapitel ägnar boken åt de
psykologiska förutsättningarna för kultur-
landskapets utveckling, där den viktiga
skillnaden mellan behovshushåll-
ning och förvärvshushållning
framhålles: att skaffa så mycket man behö-
ver eller så mycket man kan få med alla
till buds stående medel lämnar olika resul-
tat också i landskapsbilden. Klart framhä-
ves här svårigheten att fälla värdeomdömen
om olika slag av kulturlandskap. »Det blir
vanskt att avgöra, om rovdraft eller folk-
hushållning föreligger, ännu vanskligare att
avgöra, om exploateringen är att betrakta
såsom en vinst eller förlust även med av-
seende på en avlägsnare framtid.» Boken
avslutas med en översikt över de svenska
kulturlandskapstyperna, belyst med en rad
goda exempel.

Det område, som här behandlas, kräver
säkert ytterligare arbete nästan på alla
punkter, och Campbells bok har även den
förtjänsten att skapa intresse för fortsatta
forskningar också i de detaljer, som röra
särskilda bygder. Det är en stimulerande
bok, som även hembygdsvärden har nyt-
ta av.

Manne Eriksson.

Svensk Lärartidning

har nyligen utkommit med ett hembygds-
nummer, som tillkommit i samarbete med
Samfundet för hembygdsvård. I en rad illu-
strerade artiklar visas bl. a. den stora in-
sats folkskollärarna gjort i hembygdsvård-
en, särskilt den av mera praktisk och pe-
dagogisk art. Riksantikvarien Sigurd Cur-
man yttrar sig om de folkliga krafternas
betydelse för kulturminnesvården och på-
pekar att intresset för bygden ej bör gälla
endast det gamla. Ett intressant uttalande
gör också Professor Andreas Lindblom, som
betonar, att det i hög grad kommer an på
skolans män, om det arbete skall bli be-
stående, som utförts av det folkliga hem-
bygdsarbetet. Fil. dr. John Nihlén skriver
om hur hembygdsrörelsen förnyas och på-
visar skolans roll som bygdens och bygde-
forskningens medelpunkt.

En viktig specialartikel har författats av
Docenten Gerda Boëthius, som med skärpa
och på ett övertygande sätt visar faran av

SAMFUNDETS FÖR HEMBYGD SVÅRD BYGGNADSBYRÅ

Kungsg. 32, 1 tr., Tel. 10 55 17
S T O C K H O L M

Utför ritningar och arbets-
beskrivningar etc. till egna-
hem, lantgårdar, prästgårdar,
kommunala byggnader m. m.
För enfamiljshus om högst 3
rum och kök samt för två-
familjshus med lägenheter om
högst 2 rum och kök beräknas
arvode för måttsett vitkopia
i 100-dels skala efter 10 kr.
pr eldstad.

Kök räknas som eldstad lik-
som hall över 12 kvm.

För ritning å väv tillkommer
10 kr., och för varje extra
vitekopia 2 kr.

För större byggnader och
andra uppdrag utgår arvode
efter överenskommelse.

Föreståndare för byggnadsbyrån i
Stockholm:

Arkitekt Birger Borgström.

den moderna vägterrorn. »Där vägen skall gå fram, får ej hinder finnas: ägor sönder-skäras, skogen fälles och bopålar flyttas. Över fädrens gravar, över sällsynta minnesmärken från tider, då de skriftliga källorna tiga, tider, då vårt folks egenart utformades och grunden lades till Sveriges rike, stryker den nya vägen fram utan försyn, såvida ej ett målmedvetet ingripande från sakkunskapen kan genomföra en samförståndslösning med vägbyggarnas stränga regemente.» Det är tankvärda ord, som Samfundet givit ökad spridning genom ett särtryck av artikeln »Vägen skall fram».

Lektor Lorentz Bolin skriver om naturskyddet och hembygdsvården, Fröken Anna Lindhagen om gammalt och nytt i stad och på landet, medan Konstnären David Ahlqvist ger några intressanta glimtar från det frivilliga hembygdsarbetet i en socken. Skollärarna representeras av Th. Erlands-son och Olof Bolin, vilka på olika områden utfört ett betydande arbete. Intendent Albert Sandklef ger i en intressant artikel några exempel på bildens och modellens betydelse i ett museum.

I huvudnumret av Svensk Lärartidning behandlas samtidigt hembygdsvården på ledande plats. Man påpekar här hur rörelsen vidgat sin intressesfär och blivit en viktig angelägenhet för bygden och dess folk. Och det framhålls vilken roll skolan här spelar. Det nyvaknade intresset för den sakliga hembygdsvården är enbart glädjande, »framför allt ur den synpunkten, att det aldrig kan vara likgiltigt för landet, hur man förvaltar ett kulturellt arv eller hur man vårdar natur och bebyggelse i sin hembygd».

Samfundet för Hembygdsvård betygar Svensk Lärartidning och dess Redaktör Nils Wikström sitt varma tack för det utmärkta hembygdsnummer, som här anmälts.

Karl Erik Steneberg: *Vasarenässansens Porträttkonst*, Wahlström & Widstrand, Stockholm.

Med aktningstvård energi och grundlighet har författaren i »Vasarenässansens Porträttkonst» utfört en sammanställning av allt känt porträttmaterial utvisande re-nässansens utveckling i Sverige på porträtt-

måleriets område under Vasa-dynastien, och på ett överskådligt sätt behandlat såväl de utländska konstnärernas insatser som det inflytande, dessa av furstarna och landets andra herrar inkallade mästare utövat på de svenska målarna. Flertalet av de i boken omnämnda porträtten återfinnas helt naturligt numera i vårt lands större museer eller på våra slott och herresäten.

Till inledande plansch har författaren valt en på Borrestad befintlig gouache från 1560-talets början föreställande Gustav Vasas anträd. Ett särdeles vackert porträtt av Katarina Stenbock, vilket på sin tid hängde i Torpa gamla stenhus i Västergötland, återgives bland några andra i förnämligt färgtryck. Denna målning torde vara en av de bäst bevarade från senare hälften av 1500-talet. Förutom porträtt av Vasa-tidens kungligheter i vårt land återfinna vi bilder av bärare av våra gamla adelsnamn, såsom Sture, Sparre, Bonde, Bielke, Leijonhuvud, Oxenstierna, Banér, Brahe, Hammarskjöld, Ulfsparré, m. fl.

Författaren har löst sin uppgift på ett särdeles förtjänstfullt sätt och genom sin behandling åstadkommit en njutbar konsthistoria över Vasatidens porträttmålning. Härtill kommer, att arbetet är i hög grad lämpligt såsom uppslagsbok. Förlaget har givit det en påkostad, vårdad utstyrsel, och den enda anmärkning, man möjligen skulle vilja göra, är den, att bilderna sannolikt i än högre grad kommit till sin rätt, om en annan reproduktionsteknik använts.

Västsvenska Folkminnen

är titeln på Västsvenska Folkminnesföreningens gedigna festskrift. Man får en god inblick i gamla seder och bruk från Väst-sverige, får prov på sägner och folkvisor. Om gamla och nyare eldstäder samt om lysets utveckling från pärtstickor till fotogenlampor har Karl G. Larsson samlat en del intressanta och roliga anteckningar från Solberga och Jörlanda. Erik Bergendahl beskriver en bergsmansgård, Hytt-näs, från Ljusnarsberg med vackra väggmålningar, som ännu bevaras på ort och ställe. Västsvenska Folkminnesföreningens krö-nika är skriven av David Arill, huvudredak-tör för festskriften.

Bromma flygfält

blev vid sin anläggning föremål för en omfattande arkeologisk och kulturhistorisk undersökning, vars resultat föreligger i en intressant, på synpunkter rik skrift: Bromma flygfälts äldre kulturhistoria av Amanuensen Hans Hansson. Utgivare är Stockholms stadsmuseum.

Hemslöjden

är organ för Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund och har docenten Gerda Boëthius till redaktör. Det är en slagkraftig, aktuell tidskrift, som förtjänar uppmärksamhet långt över hemslöjdsintressenas gränser. Hemslöjden har som bekant numera vunnit ett betydande arbetsfält vid sidan av industrien och har visat sin livskraft genom en rationell föryngring på folklig grund. För dessa moderna strävanden är »Hemslöjden» ett förträffligt och nyttigt organ.

Det tredje häftet för året har nyligen utkommit. Det innehåller en artikel om den nyligen avlidna Gagnef-kvinnan Otilia Adelborg av Elisabet Thorman, en utredning om Hemslöjdsalster och handarbeten samt en uppsats av Gerda Boëthius om Teoretiska uträkningar och praktisk ekonomi, där propaganda göres för att odla lin på egna tegar, ett bra sätt att utnyttja jorden och skaffa hemmet lönande arbete.

En rad mindre artiklar och notiser (bl. a. om träslöjden i Kalmar län) utfylla det intressanta häftet.

Hembygdsvårdens egen konstnär

kan man otvivelaktigt kalla arkitekt Ferdinand Boberg och numera torde ingen stå främmande inför det gigantiska arbete han utfört för att åt eftervärlden bevara bilder från svenska kyrkor, slott, herrgårdar, bruksanläggningar och landsbygdens egen bebyggelse. En ny skörd av detta i sin art enastående konstnärliga material har nyligen exponerats i Galerie Moderne i Stockholm. Kritiken har varit synnerligen välvillig och särskilt de äldre svenska rumsinteriörerna ha väckt uppmärksamhet, men så representera de ju också akvareller av högsta klass med färgval som skänker ett enastående liv åt bilden. Den detaljfin skärpan och den artistiska känsligheten giva dessa bilder ett bestående värde.

Medlemsskap i SAMFUNDET FÖR HEMBYGD SVÅRD

kostar 5 kronor pr år.

För denna avgift erhålles:

*Tidskrift för
hembygdsvård,*

som utkommer med 5 rikt illustrerade häften pr år.

*Årsbok för
hembygdsvård,*

en hembygdsbok över ett landskap.

Rabatt

på Samfund. övriga publikationer.

Kostnadsfria råd och upplysningar från Samfundets Byggnadsbyrå vid nybyggnader och restaureringar.

Anmälan om medlemsskap kan ske hos

SAMFUNDET FÖR HEMBYGD SVÅRD

Kungsgatan 32, Stockholm.

Telefon 11 94 24. Postgiro 8136.

Karmansbo Herrgård

emot. gäster året om
Ref. Svenska Turistföreningen

FRU WERNSTEDT
Tel. Kolsva 12 F

SVENSKA ELDBEGÄNGELSE- föreningen resp. försäkringskassan

Grundad 1882.

Sveavägen 25
STOCKHOLM

5 à 10 kr. avgift en gång för alla i föreningen.
Låga premier i kassan, som ombestyr hela
begravningen.

Telefon: Medl.-anmälan 202280
Dödsfallsanmälan 119520

Använd

Skultuna Kokkärl i köket

Det är hygieniska kärl som underlättar matlag-
ningen och ger köket en ren och förnäm prägel.

SÄLJES I ALLA JÄRN- OCH BOSÄTTNINGSAFFÄRER

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

Årg. 17. Nr 6. 1936.

Redaktör och ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN

Redaktionskommitté: Lektor LORENTZ BOLIN, Fil. lic. FR. HAZELIUS
och Stadsarkitekt SIGURD WESTHOLM

Sekretariat: Kungsgatan 32, Stockholm. Postgiro: 8136. Telefon: 119424

VÄGMÄN OCH HEMBYGDSVÅRDARE

Diskussionen avslutad — samarbetet inlett

Den svenska hembygdsvården har för närvarande en av sina största uppgifter, men också ett av de svåraste problemen ifråga om de nya bilvägarnas inpassning i bygd och landskap. Med korta mellanrum publiceras i pressen notiser om väganläggningar, vilka gått förödande fram och spolierat natur- och kulturvärden. Det har talats om linjaldiktatur och teknikens hänsynslöshet, och en stark opinion bland hembygdsvårdarna har samlat sig bakom kravet på större hänsyn och förståelse från vägmännens sida.

Vägarnas och bilismens målsmän ha icke blivit svaret skyldiga. De ha framhållit, att motorismens utveckling kräver en rad omläggningar av hela vägväsendet, och hembygdsvårdarna måste foga sig i den därav följande förändringen av landskapet.

Är motsättningen mellan vägarnas och hembygdsvårdens folk omöjlig att överbygga? För hembygdsvårdens representanter har det ofta tett sig så. Det var därför med stort intresse man motsåg den stora diskussion, som K. A. K. anordnade i Stockholm den 27 november i år och till vilken, utom representanter för statsmakterna och skilda motor- och vägintressen, även hade inbjudits en representant för Samfundet för Hembygdsvård. Den ingående debatten blev av stor betydelse för hela frågan, den klargjorde framför allt arten av de skarpa

motsättningarna men visade samtidigt vägen till det samarbete, som vi hoppas inom kort skall komma till stånd.

Inledningsföredraget hölls av ingenjör G. Traneus, som talade över ämnet: »Få bilägarna full valuta för sina bilskattemedel?» Utom de rent tekniska problemen behandlade talaren vägingenjörernas stora arbetsbörda och framhöll, att en dylik ingenjör icke i detalj kan granska alla vägprojekt. »Han har praktiskt taget bara att kassera eller godkänna, och av naturliga skäl blir det i allmänhet det senare. Några fulländade vägprojekt framkomma i regel icke av detta system.» Inledaren berörde också opinionen från hembygdsvårdens kretsar och yttrade: »Jag hoppas, att vägingenjörerna icke låta störa sig av denna opinion i sitt nyttiga arbete. En nyttig sak måste utföras i första hand efter nyttans krav och inte efter estaternas.»

Under den följande diskussionen drog ingenjör Fritz Egnell en lans för naturskyddet och påpekade, att bilisterna få en dålig valuta för sina pengar, om detta åsidosattes. Bilmännens vanliga inställning till hembygdsvårdens synpunkter representerades av K. A. K:s väginspektör, ingenjör Gustaf L.-M. Ericsson. Han framhöll, att man finner naturen utanför vägarna och att det lyckligaste vore, om alla vägar byggdes så, att man hastigt och riskfritt kunde förflytta sig på dem ut till de natursköna punkterna vid sidan av vägen.

Samfundets för Hembygdsvård sekreterare ansåg det vara ett glädjande symtom att hembygdsvården blivit representerad på en diskussion av denna art, men uttalade samtidigt sin förvåning över att väg- och motormän i allmänhet tagit så liten hänsyn till en utbredd opinion för kultur- och landskapsskydd. Motormännen klaga ofta över att riksdagen icke respekterar deras berättigade krav; därav parollen: gör riksdagen motorvänlig. Samtidigt se de bort från hembygdsvårdarnas rimliga krav och önskemål, ett förhållande som på något håll skapat en liknande paroll: gör motormännen vänligare!

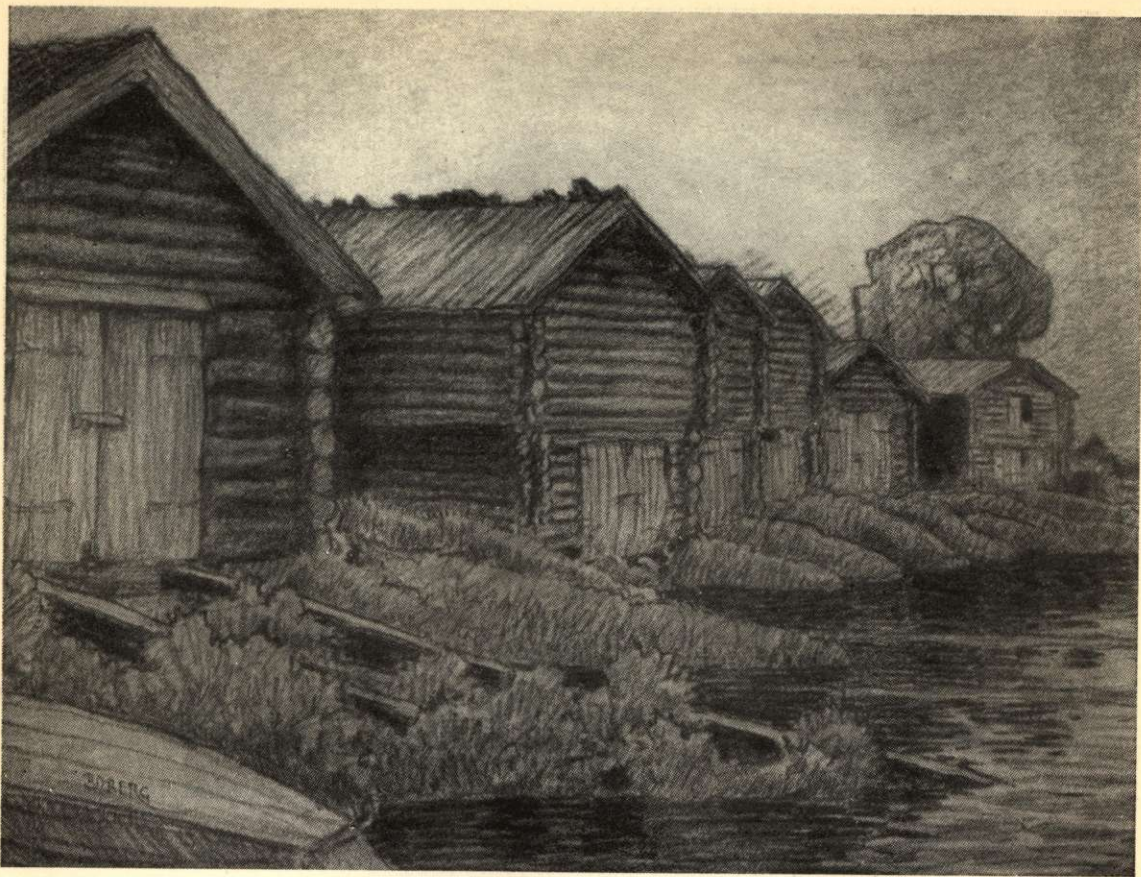
Det är felaktigt att betrakta varje inlägg från hembygdsvårdens håll i denna fråga som »pressrabalder», »estetgruff», »skönandars krav» o. s. v. Av ingenjör Traneus' inlägg framgick vägingenjörernas stora arbetsbörda, de hinna endast summariskt granska och ha bara att kassera eller godkänna; mest göra de det senare. Är det då icke orimligt, att deras åtgöranden, som ur vägteknisk synpunkt icke äro tillfyllest, skulle uppfylla all rättfärdighet beträffande kulturskydd och landskapsvård? Här ha vägmännens försvar många gånger ypat mer av solidaritet mot sin kår än omtanke om de estetiska värdena.

Klarälvsdalen i Värmland, ett av vårt lands ståtligaste dallandskap, som blivit svårt lidande genom de moderna, okänsligt lagda vägarna.

Opinionen är både allvarlig och utbredd. Frågan om raka eller krokiga vägar är heller icke det väsentliga, här går icke gränsen mellan väg- och hembygdsintressen. Det är vederbörlig hänsyn till kultur och landskap vi kräva, och det är en fråga, som måste prövas från fall till fall och som icke kan eller får prövas av vägmännen ensamma.

Hembygdsvården har växt ut till ett samhällsintresse. Bakom Samfundet för Hembygdsvård stå enskilda och korporationer till ett antal av över 100.000. En av de korporativa medlemmarna är Jordbrukarungdomens Förbund, som med sina 35.000 medlemmar representerar bl. a. ett sunt hembygdsintresse. Många av dessa äro själva bilister och önska moderna vägar men kräva samtidigt respekt för estetiska och kulturella värden. Hembygdsvårdarna åka inte efter oxkärria, och de representera ingalunda den världsfrånvända estetism, som bilmännen synas förmoda. Hembygdsintresset bäres upp av en stor grupp män-

Fiskebodars i Malung, Dalarna, vilka spolierats genom ett modernt vägbygge.

niskor av olika professioner och åsikter, som inom den moderna tidens ram önska skapa en trivsam och vacker bygd. Opinionen från det hållet kan man icke lämna ur räkningen.

Genom den väldiga bostadsproduktion, som under de sista åren ägt rum och ännu pågår, håller bygdens utseende på att ändras. Ingen sund hembygdsvårdare spjärnar emot den utvecklingen. Däremot ser man med glädje, att ett nyttigt samarbete äger rum mellan bostadsbyggare och hembygdsvårdare för att i den mån det är möjligt i rätt riktning påverka bostädernas planering, arkitektur och inredning. Ett motsvarande samgående vore helt naturligt beträffande vägarna, där man möter besläktade problem.

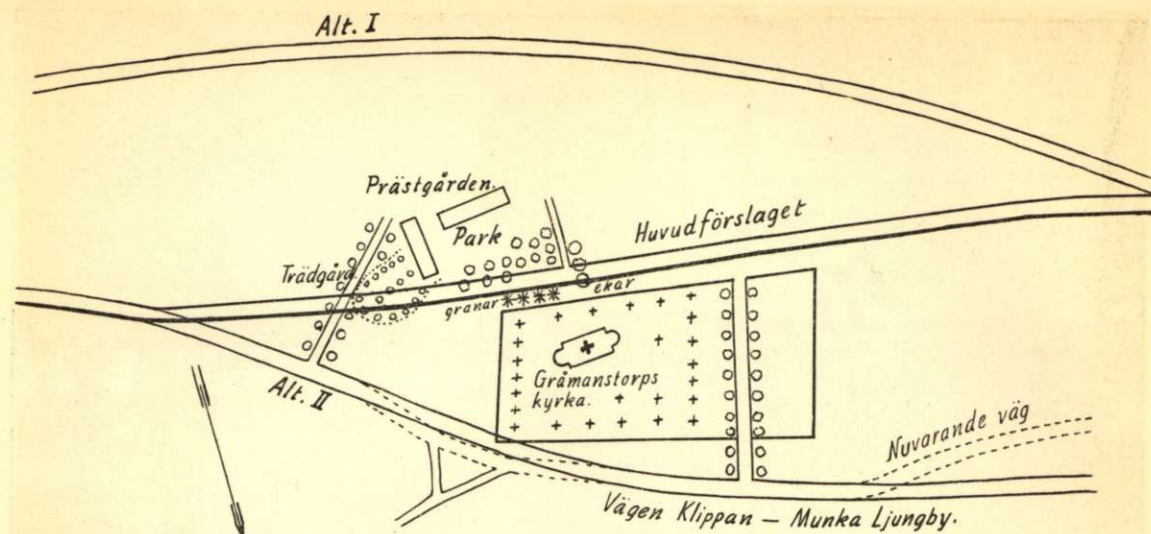
Motsättningarna kanske dock icke äro så stora som det vill synas.

Utsikt från den för sin stora skönhet kända Mälarvägen på Ekerö, som man nu tänker leda nedanför den vackra åsen.

Ingenjör Traneus säger i sin utmärkta inledning: »En nyttig sak måste i första hand utföras efter nyttans krav». Det är också vår utgångspunkt sådan den t. ex. finns preciserad av Mårten Sjöbeck i Tidskrift för hembygdsvård 1935, »Vägbyggnader och landskapsvård», där det heter: »Landsvägar måste således i princip anläggas som järnvägar och utstakas av ingenjörer». Men sedan komma krav i andra hand, och det är här vi livligt önska ett samarbete: »De landskapsvårdande intressena böra ofrånkomligt höras, och deras mening bör beaktas i större utsträckning än som nu sker».

Det skulle kunna lämnas ett stort antal exempel på vägvandalism, som hade kunnat undvikas, om ett dylikt samarbete kommit till stånd, men här skall endast nämnas ett par under hänvisning till nyss nämnda uppsats. Det är den nya vägen i Klarälvsdalen i Värmland, där en

Karta över området kring Gråmanstorp kyrka. »Linjalvägen» skiljer brutalt kyrka och prästgård. Skadegörelsen kan undvikas genom alternativ I eller II.

hårt lagd väg brutit sönder mycket av detta sköna dallandskap — »tekniken triumferar — landskapet krossas». Man kan nämna den nya vägen i Malung, där en kurva sopat bort några minnesvärda strandbodas, lyckligtvis i bild räddade av Ferdinand Boberg. Vid rätning av Ätrastigen i Västergötland lades linjalen mitt emellan två bautastenar och vägen kom därför sedermera att skilja en värdefull och dekorativ enhet. Vid en bygdegård i Källunge på Gotland var vägen stakad över en vacker allé, som emellertid räddades genom ett snabbt ingripande av bygdens J. U. F.-förening. Vill man nämna ett färskt exempel, kan intet bättre väljas än nya Ekerövägen utanför Stockholm. Den nuvarande vägen löper högst uppe på Ekeröåsen och ger en storartad utsikt över Mälaren och dess urgamla bygd. Enligt den nya regionplanen skall denna väg slopas och i stället läggas nedanför åsen. Både bygdens folk och många av de tillfälliga resenärerna i denna bygd skulle beklaga en sådan förändring, som med hänsyn till den ringa trafiken på dessa Mäläröar knappast kan anses befogad. Hur många exempel skulle vidare icke kunna framdragas på nya vägar, där man underlåtit att ansa och pryda vägbanans närmaste omgivning; många gånger har icke ens en ordentlig städning gjorts.

Fallet Gråmanstorp kan i detta sammanhang icke heller helt för-

Den gamla vägen i Gråmanstorp. Genom en lätt rätning skulle man här slippa all vandalisering och likväl få en effektiv väg.

bigås, trots att det tidigare varit på tal i tidskriften. »Linjalen eller sunda förnuftet» frågade man med rätta i orten. Vägingenjören hade stakat en väg, som spikrakt skar igenom socknens oas och medelpunkt, skiljande kyrka och prästgård, som sedan 1200-talet bildat en enhet, skövlande med hård hand en allé, en trädgård och en förnämlig parkanläggning. Möjligheten att leda vägen förbi i en ytterst svag kurva hade ursprungligen icke beaktats. Det var sockenopinionen och hembygdsvårdarna, som fingo ge denna anvisning på en förnuftig lösning. Länsstyrelsens fastställande av den första stakningen överklagades av kommunen hos K. Maj:t, och i dagarna har regeringsrätten återförvisat ärendet för förnyad prövning till länsstyrelsen, vilket tyder på att hembygdsvårdens förkättrade synpunkter här vunnit beaktande. Det är ur principiell synpunkt ett utomordentligt viktigt fall. Det visar vad en samlad, för hembygdsvården ömmande opinion kan

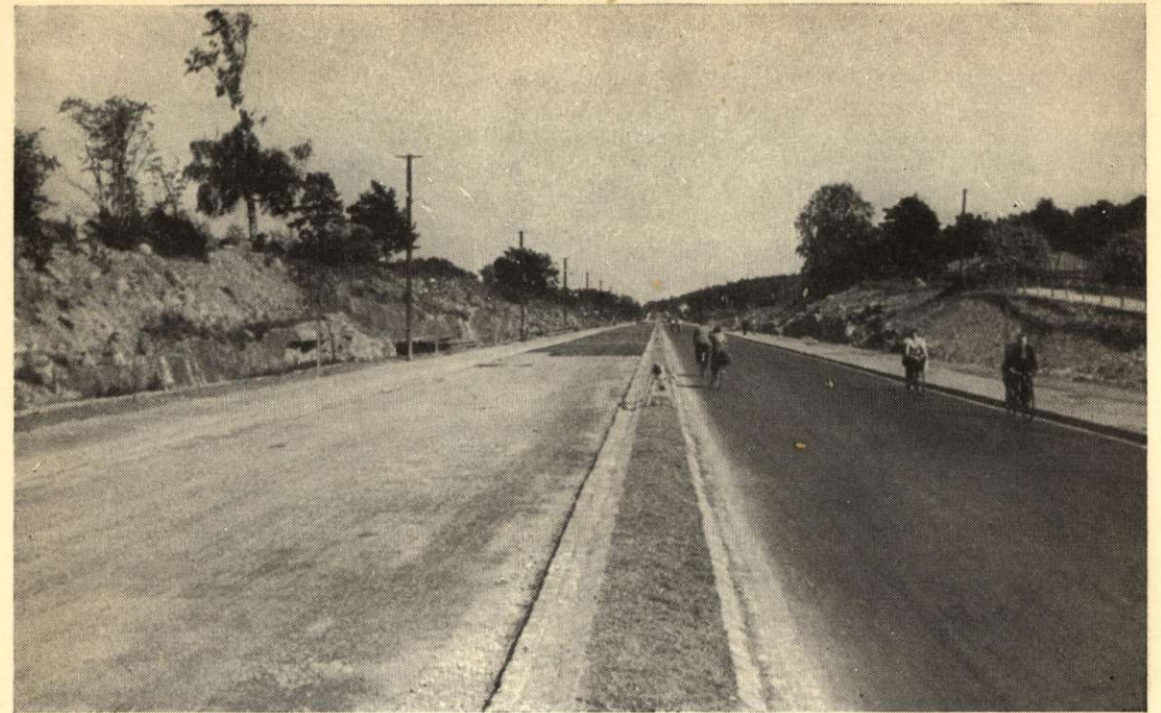

Ekar i den park vid Gråmanstorp, som skulle spolieras genom den föreslagna linjalvägen.

uträtta, och det visar hur nödvändigt det är att vägmännen samarbeta med hembygdsvårdens folk redan på ett tidigt stadium.

Frågan om alléerna är också brännande. Saken är behandlad av lektor Bolin i detta nummer och hans principiella synpunkt måste anses vara riktig: »Vi kunna icke motsätta oss kravet att befria de stora huvudvägarna från alléer på grund av den stora trafikrisken». Men i det stora nätet av bivägar böra de så mycket som möjligt bibehållas.

Vi kunna icke komma ifrån, att Sverige är efter på vägestetikens område. Man behöver endast jämföra med vad som göres i Holland, där ett särskilt sällskap, De weg in het landschap, framgångsrikt verkar i detta syfte. Även i Italien och Tyskland med sina jättelika vägbyggen ha de estetiska och hembygdsvårdande synpunkterna ofta beaktats i större utsträckning än hos oss. För att återkomma till opinionen i vägfrågorna kan man hänvisa till det omfattande intresse, som tidningarna över hela landet ägnat bl. a. Samfundets broschyrer

Den moderna linjalvägen behöver icke vara ful, men det är viktigt att skärningarna göras med tanke på estetiska krav. Den nya Drottningholmsvägen.

rörande vägvandalismen. Ett mycket stort antal uttalanden ha varit direkt instämmande i de synpunkter Samfundet gjort sig till tolk för. Vidare kan man peka på uttalanden i riksdagen, t. ex. interpellationen i andra kammaren den 18/5 1935 och på uttalanden av statsrevisorererna de båda sista åren. De senare peka på landskapets kränkning genom den raka linjens suveränitet (se Sernanders naturskyddsbetänkande 1935).

Hembygdsvårdarnas aktuella önskemål är nu att bli part i detta viktiga mål, att på ett effektivt sätt få göra sina önskningar gällande. Väg- och motormän måste lämna sin isolering och fatta den framsträckta handen, ty ett måste vi alltid hålla i minnet:

Bilen äga vi, bilskattemedel och möjligen vägar, men icke landskapet och dess minnen. Det är nationens och framtidens egendom.

Den något famlande diskussionen i detta ämne måste nu efterföljas av frisk handling. Debatten hos K. A. K. gav framför allt den stora

Landsväg, järnväg och farled följas åt. Utsikt från nya vägen vid Kramfors, Ångermanland.

behållningen, att det yppades vägar för ett fruktbart och lojalt samarbete mellan de olika intressena. Framstående representanter för bilism och vägväsende ha anmält sin redobogenhet, och Samfundet vill för sin del på allt sätt skänka sitt stöd. Hur samgåendet skall ske håller just på att dryftas, men som en lämplig spelöppning har föreslagits en föreläsnings- och upplysningsverksamhet i samråd mellan de båda huvudintressenterna. Det ligger också nära till hands för Samfundet att beträda denna väg, som med så stor framgång prövats, när det gäller den moderna husbebyggelsen.

Sedan detta skrivits har frågan ytterligare avancerat. Till den kurs, som Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen håller den 17—19 december för rikets vägingenjörer, har Samfundet inbjudits. Vår representant kommer därvid att föreläsa över ämnet: »Hur kunna vägintresset och hembygdsvärden förenas?»

DEN SVENSKA HAGENS FRAMTID

Höra hagmarkerna till en förgången tid, och ha de ej mera någon roll att spela i modernt jordbruk? Det är en för hela vårt lands gestaltning ytterst betydelsefull fråga, som för vart år, som går, får en allt större aktualitet. Det är troligt, att vi nu stå inför början av en genomgripande förändring av det svenska landskapets struktur, en förändring, som betecknar slutpunkten i utvecklingen: lövskog — löväng — hagmark — betesvall. Den senare tidens undersökningar ha klarlagt, att systemet med kreaturens betesgång i skogsmarken är oekonomiskt. Den sparsamma och näringsfattiga gräsväxten i skogen tvingar djuren att ströva vida omkring, varigenom så stora energiförluster ske, att mjölkbildningen blir dålig. Dessutom trampas de späda trädplantorna sönder, och skogens återväxt hämmas. Man har därför funnit det vara nödvändigt att skilja mellan skog och betesmark.

Om kreaturen skola drivas ut ur skogen, måste de i stället få tillgång till högavkastande näringsmarker. Hagarnas produktionsmöjligheter äro då otillräckliga. Träden inkräkta för mycket på den näringsproducerande ytan och måste skoningslöst bort. Men alla hagmarkerna komma ej att omvandlas till betesvall. En del lämnas säkerligen helt enkelt åt sitt öde, varvid de förr eller senare övergå till barrskog antingen genom självsådd eller genom plantering. Det förefaller alltså, som om vi skulle stå inför början till den svenska hagmarksnaturens undergång. Vad detta betyder, förstår man kanske bäst av professor A. Wahlgrens uppgift i »Sveriges skogar», år 1928, att hagmarkerna i Småland intaga en yta på 337.000 har, vilket utgör nära en femtedel av landskapets hela sammanlagda skogs- och hagmarksareal. En omläggning av hagarna dels till betesvallar, dels till skog måste följaktligen ha en djupt ingripande inverkan på landskapsbildens gestaltning, en inverkan, som kan få en ödesdiger, på vissa platser rent av katastrofal karaktär.

Nu är det emellertid så, att lövträden ha sin speciella uppgift i det jämviktstillstånd, som råder ute i naturen. De skänka skydd och boplatser åt småfåglarna, vilka äro våra outhärliga hjälpare i kampen

Här har en rad askar sparats längs gårdesgården, en ringa återstod av ett lövskogsparti. De äro deformerade genom hamling, men just denna kulturpåverkan har skapat en fantastisk och sällsamt egenartad skönhet. En skönhet, som kanske inte alltid är så lätt att genast få upp ögonen för. — Ett borthuggande av dessa träd skulle beröva landskapet ett dyrbart smycke.

mot skadeinsekterna och mot de flugor, mygg, bromsar och styng, som angripa kreaturen och understundom kunna förorsaka allvarliga skador. Träddungar och buskager erbjuda dessutom en tillflyktsort åt viltet och lämna skydd åt kreaturen mot storm och regn likaväl som mot solens mest brännande strålar. Man bör komma ihåg, att nötkreaturen härstamma ifrån uroxen, som var ett skogsdjur, och vi ha säkerligen ännu inte lyckats fullständigt »förädla» bort beroendet av skogen. Det är således ur många synpunkter av vikt att se till, att det ena goda inte förskjuter det andra.

Därtill kommer emellertid även hänsynen för de skönhetsvärden hagmarkerna representera. Det förefaller, som om en del av rationaliseringens och teknikens anhängare skulle ensidigt bortse från dessa värden, ja, som om de rent av skulle gå med skyggglappar för ögonen.

Man stirrar sig så blind på de ekonomiska värdena, att man glömmer bort, att de endast äro medel att nå andra, mer reella värden. Det är utan vidare klart, att vi inte få gå i vägen för rationaliseringens berättigade krav. Men vi böra tänka efter, vartill rationaliseringens vinster skola användas och jämföra de olika värdena med varandra. Rationaliseringen skall bidra till att höja vår levnadsstandard och möjliggöra sociala förbättringar av olika slag. Men när de materiella behoven äro fyllda, och då ekonomiskt nödläge inte föreligger, då ha också de konstnärligt kulturella värdena rätt att bli tillgodosedda. Skönhetens och trevnadens krav måste bli uppfyllda.

Om alltså skönhetsvärdena betyda något för oss, då får inte en trädunge eller ett träd här och där på markerna betraktas som ett tecken på efterblivenhet hos jordägaren utan som ett uttryck för att han har råd att unna sig en smula skönhet, en värdesättning av annat än bara pengar. — Det betraktas icke som ekonomisk efterblivenhet, att man inte förvandlar en god tavla hemma på väggen i reda pengar utan behåller den eller skaffar sig den för att tillfredsställa sin känsla för skönhet och konstnärliga värden. Varför kan inte trädet ute på marken få mätas med samma måttstock?

I städerna har man klar blick för det ofantliga värde träden representera och upplåter stora, sammanhängande arealer och vägbanor åt dem till parker och alléer. Varför skulle man inte göra detsamma på landsbygden, åtminstone på de platser, där inte den rena, rama nöden tvingar till ett hänsynslöst utnyttjande av varje kvadratmeter jord?

Den fortskridande rationaliseringen leder oss för övrigt genom sin intensifiering av jordbruket och sitt höjande av jordens avkastningsförmåga allt snabbare och snabbare mot en koncentrerings av odlingen till den bättre jorden. Möjligheten att upplåta jord åt landsbygdens lövträdsparker, hagarna, borde därför också bli allt större och större.

Den fråga, som nu här diskuteras, hör säkerligen till ett av det svenska naturskyddets viktigaste problem. Den bör, så vitt möjligt är, tas i angrepp från ekonomiska utgångspunkter i överensstämmelse med vad som ovan framhållits. Man bör göra klart för sig, huruvida det verkligen är ekonomiskt nödvändigt att fullständigt hänsynslöst gå fram över hagmarkerna, eller om kanske detta i stället rent av är ekonomiskt skadligt.

Det är följaktligen inte här min mening att försöka mobilisera fram någon opinion mot den moderna beteskulturen. Långt därifrån! Men

Samma träd som i mitten på föregående bild. Från det hamlade trädet till höger har en gren tillåtits att utveckla sig fritt, som ett självständigt träd. Genom kontrasten skärpes här den egenartade skönhetsverkan dessa kulturpräglade träd förmå att skänka.

det är av mycket stor vikt, att man vid genomförandet av dess principer även tar hänsyn till naturskyddet och landskapsvården och erkänner det värde dessa representera. Det skall då visa sig, att åtskilligt av landskapets skönhet och den konstnärliga prägel kulturpåverkan skapat, skall kunna räddas.

Det är därför att hälsa med den största tillfredsställelse, att Svenska Betes- och Vallföreningen har uppmärksamheten riktad på frågan och visar sig vara besjälad av ett uppriktigt intresse för naturskyddet och landskapsvården. I Svenska Betes- och Vallföreningens årsskrift 1935 har agronom Bror Wallin skrivit en uppsats, som han kallar Betesskötseln och Naturskyddet. Jag tvekar ej att beteckna denna artikel som den viktigaste av de uppsatser och skrifter i naturskyddsfrågan, som publicerats i Sverige under de senare åren.

Agronom Wallin hyser ej de farhågor med avseende på beteskulturen, som ovan framförts. Han framhåller bl. a., att även betesvallen har sitt skönhetsvärde. Häri har han naturligtvis rätt, men ovedersägligt är också, att en för långt driven omläggning av våra beteshagar till betesvallar måste ge upphov till en uniformitet, en enformighet i landskapsbilden, som skulle stå i den skarpaste kontrast till den rikedom och omväxling, som hagarna skänka. Den åverkan, som dessas träd och buskar på sina håll åsamkas genom kreaturen, kan i stort sett inte alltför mycket sänka deras skönhetsvärde. Därtill kommer den utarmning av fågellivet, både med avseende på de fåglar, som häcka i träden, och de, som häcka på marken, som en omvandling av hagmarkerna måste föra med sig. Ej heller är den störning av jämviktstillståndet betydelselös, som kommer att äga rum i fråga om insektslivet, t. ex. utrotandet av de för klövernens pollinering så betydelsefulla humlorna. Det är därför med stor glädje man tar del av de förslag till naturens skyddande förf. gör sig till tolk för. Han framhåller, att ett genomförande av dem »skulle vara av betydelse icke endast för landskapsbildens utseende, för glädjen att alltjämt få se lummiga, fristående lövträd och buskage utan även för viltet och i vissa avseenden t. o. m. för den betande tama boskapen. I många fall skulle åtgärder i denna riktning icke kosta någon som helst uppoffring, i andra åter skulle de direkta fördelarna uppväga kostnaderna.»

Han framhåller vidare med skärpa, och vi annotera detta medgivande från dylikt auktoritativt håll med den största tacksamhet, att man inte får »vara alltför sträng i kravet på absolut kalhuggning vid

Fantastiska och lurviga, som borstiga troll, teckna sig de hamlade askarna i skarp silhuett mot den ljusa himlen.

förbättringen av bete i våra hagmarker och lövängar. Om inte arealen är alltför begränsad, bör man kunna unna sig den lyxen att låta enstaka vackra lövträd stå kvar, t. o. m. här och var ute på den egentliga betesarealen, icke endast i stenrösen och sumphål. Vid ingången till en betesfälla blir marken under alla förhållanden upptrampad och improduktiv ur betessynpunkt. Varför inte kvarlämna, resp. åstadkomma träd på dylika platser? De kunna visserligen i enstaka fall bli till olägenhet, såsom att hindra upptorkning av marken, men det är endast undantagsvis, som man behöver taga hänsyn till detta.»

Härtill må endast tilläggas, att den lyx förf. talar om, ej får betraktas som onödig. Den utgör tvärtom ett kulturvärde, fullt ut jämförbart med de kulturvärden, som städerna ha att visa upp. Och det är en viktig angelägenhet att klargöra den roll, som träd och träd-dungar spela vid landskapets konstnärliga gestaltning.

Förf. framhåller också, att tornbärande buskar, som utgöra en efter-sökt uppehållsplats för många insektsätande fåglar och som få vara rätt bra i fred för den betande boskapen, böra finnas »på

någon plats i alla betesmarker, där de överhuvud kunna förekomma». På sina håll råder tyvärr den föreställningen, att alla sådana buskager, om de så växa på en fullständigt ofruktbar stenbacke, skola bort. Och man går hänsynslöst fram över dem med eld och järn.

Men icke nog med att man bör skydda dem och anlägga nya, där de ej förekomma. Förf. föreslår också att låta de bärande och torniga buskarna slån, nypon och hagtorn växa längs de stängsel, som dela upp betesvallarna. När järntråden rostas och stolparna ruttnat ner, då ha de ersatts av detta levande stängsel, som vid tiden för blomningen bör skänka en sällsynt skönhet åt fälten. En olägenhet, som buskarna visserligen kunna medföra, är den, att de lätt sprida sig, men denna olägenhet uppväges mer än väl av den besparing i stängselanordningar de ge upphov till, det skydd de ge åt de nyttiga, insektätande småfåglarna, det vindskydd de skänka betesdjuren och den skörd av bär de bjuda oss vid sommarens slut. Därtill kommer det skönhetsvärde de utgöra, ett värde, som ensamt det mer än svarar mot besväret att hålla hägnaden i ordning.

Så till sist anbefaller agronom Wallin på det livligaste att kvarlämna eller anlägga vid sidan av betesvallarna ett naturreservat utanför hägnaden, en plats där betesdjuren aldrig få sätta sina klövar och hovar. Här skulle skapas ett inslag av omväxling och skönhet åt landskapsbilden, och samtidigt skulle viltet och småfåglarna finna en fristad och betesdjuren ett ofta välkommet vindskydd.

Med kännedom om de svårigheter, som propagandan för anläggandet av betesvallar har att kämpa mot, kanske man är benägen att ej tillmäta den i denna uppsats behandlade frågan någon större vikt. Det är tids nog, tänker man, att göra något åt saken, när propagandan börjar bära frukt. Då kan man ju följa de naturskydds- och landskapsvårdande råd, som här utvecklats. Men då kan det vara för sent. Det är nödvändigt att försöka väcka förståelsen för landskapsvården, att öppna ögonen för de skönhetsvärden, som träden representera, att bryta den missuppfattning, som i rationalisering och teknik ser en alla estetiska värden förkvävande ekonomisk utveckling, som måste verka med kraften av en naturlag, vilken det ej går att spjärna emot, och att till sist klargöra den ekonomiska nödvändigheten av att, så vitt möjligt är, bevara den jämvikt, som råder ute i naturen och som vi ej ostraffat kunna rubba. Allt detta tar sin tid. Det fordrar ett omsorgsfullt planlagt förberedelsearbete. Och därför stiger åter fram, klart och tydligt, behovet av upplysning. Landskaps-

Fastän kreaturen gå på bete i denna hage, har dess skönhet inte blivit förstörd.

vården och naturskyddet äro i osedvanligt hög grad upplysnings- och uppfostringsfrågor. Den kontakt, som Samfundet för Hembygdsvård söker med skolan, är därför en tvingande nödvändighet och skall säkerligen bringa till mognad för hembygdsvården betydelsefulla ting.

Lorentz Bolin.

M E D D E L A N D E N

Skolan och hembygdsvården.

Den kommitté, som tillsattes för att utreda frågan om ett närmare samarbete mellan skolans och hembygdsvårdens män, har fått följande sammansättning: Konstnären Gustaf Ambe, Lektor Lorentz Bolin, Folkskollärare Gunnar Hellstén, Läroverksadjunkt Beth Hennings, Rektor M. Ingelög, 1:ste Folkskolinspektör Bror Jonzon, Museilektor Fil. Dr. Ernst Klein, Överlärare Elof Lindälv, Folkskolinspektör Joh. Linnman, Fil. Dr. John Nihlén, Folkskollärare Nils Ludvig Olsson, Intendent Albert Sandklef, Seminarielärare L. G. Sjöholm, Undervisningsrådet Ruben Wagnson, Folkskollärare Nils Wikström.

Kommittén hade sitt första sammanträde i Stockholm den 12 december under ordförandeskap av Samfundets sekreterare. En livlig diskussion, som gav många värdefulla uppslag, ägde rum, och man fick ett starkt intryck av de stora gemensamma uppgifterna. Ett arbetsutskott tillsattes för att föra frågan vidare. Det består av Dr Nihlén (sammankallande), Lektor Bolin, Överlärare Lindälv, Seminarielärare Sjöholm och Redaktör Wikström.

Skola alléerna nu definitivt försvinna?

På grund av att flera svåra bilolyckor inträffat vid kollisioner med träd nere på de skånska landsvägarna, har vägingenjören i Malmöhus län, kapten E. Augustinsson, anmodat samtliga vägstyrelser i länet att inställa ev. planerade trädplanteringar utefter landsvägarna.

För några år sedan bedrevs en intensiv agitation för att få vägarna trädplanterade. Nu har emellertid hela frågan kommit i ett nytt läge på grund av den höga fart, med vilken bilarna framföras, varigenom antalet kullkörningar ökas. Man håller för närvarande på med en utredning i frågan, och i avvaktan därpå önskar man få all vägplantering inställd.

Det hot, som här uttalas mot alléerna, har länge varit väntat. Och hur beklagligt det än är, kan dock knappast någon invändning resas mot kravet på de stora hu-

vudvägarnas befrielse från alléer, om det skulle visa sig, att risken verkligen är så stor, som man vill göra gällande. Då ha vi i de flesta fall ingenting annat att göra än att med svidande hjärtan lägga ner vår talan. Detta har redan förut framhållits från Samfundets sida, bl. a. i en broschyr, som i början på oktober utsänts från vår byrå och som i huvudsak utgör ett särtryck av uppsatsen »Alléerna och naturskyddet» i tidskriftens första nummer för i år. Detta gäller emellertid huvudvägarna. Med bivägarna är det en annan sak, och naturligtvis måste hela alléfrågan noggrant, allsidigt och fördomsfritt granskas. Bl. a. måste också frågan om skydd mellan vägbanan och träden dryftas. I England finns ofta en gräsvall utefter vägens sidor. Man bör ta reda på hur denna verkar och hurvida icke något elastiskt räckskydd dessutom skulle kunna komma till användning. Vidare bör man vidtaga åtgärder för att få alléerna utefter huvudvägarna ersätta med alléer vid bivägar och vid uppkörsvägar till gårdarna, en trädrad utanför de skydds-räcken, som redan finnas, trädplanteringar på ett visst avstånd från vägen o. s. v.

Vi stå för närvarande inför ett fruktansvärt hot mot vår svenska natur i mer än ett avseende. Det är hög tid att positiva motåtgärder vidtagas. Naturskyddet och landskapsvården måste lämna sin negativa, passiva inställning. Det är inte nog med att bara skydda. Man måste också reparera de svåra skador, som redan uppstått och som i fortsättningen komma att uppstå.

L. B—n.

Den stora hembygrörelsen

strax efter sekelskiftet har i Dalarna efterlämnat många monument — hemslöjdens tillvaratagande och inriktning mot saluslöjd, Mora och Brunnsviks folkhögskolor, Siljansbygdens körförbund, för att endast nämna några exempel av olika slag, framhåller Doc. Gerda Boëthius i Falu läns tidning och fortsätter:

»Det största är dock måhända det livskraftiga och starka hembygdsintresse som finns i Dalarnas olika bygder och som tydligen visat sig vara av bestående art, ej en-

dast något som flammade upp under en tillfällig moderiktning.»

Beträffande den aktuella frågan om tillsättande av länsintendent för Dalarna heter det vidare:

»Det är ingen lätt plats att fylla, att förestå detta museum och samtidigt vara en stödjande och enande punkt för det blomstrande intresset i Dalarnas skilda delar. Det måste vara någon som verkligen har något att ge och tillräcklig erfarenhet och stora kunskaper nog att förstå sin uppgift i en landsända, som redan hunnit så långt. Det kanske låter pretentiöst, men det generar mig inte. Vi ha skäl att yvas. Man måste komma ihåg att i Per Johannes, Jones Erik Anderssons, Furns, Carl Larssons i By och många andras Dalarna är det inte i första hand en hantverkare, som skriver de klanderfria kataloglappar, vi behöva, inte en amanuens, vars ideal är ett förenklat centralmuseum efter råd och lägenhet, utan en kulturpersonlighet med humanistisk bildning och vida intressen för landsbygdens olika behov och möjligheter.»

Rivningshot mot vacker prästgård.

Stiftsnämnden i Göteborg ingick föregående år till Kungl. Maj:t med en framställning om effektivare skydd för våra gamla prästgårdar. (Se denna tidskrift 1935 häft. 4.) Orsaken härtill var närmast de brister, som vidlåda den nu gällande lagstiftningen på området.

Nyligen har samma stiftsnämnd måst vidtaga de mest energiska åtgärder för att hindra, att en av stiftets gamla prästgårdar skall nedrivas och ersättas med en synnerligen banal nybyggnad. Då stiftsnämnden icke äger någon formell befogenhet att ingripa i nybyggnadsärenden av detta slag, är det allenast tillfälliga omständigheter, som över huvud taget möjliggjort åtgärder från dess sida.

Bärfendals församling i Bohuslän äger en ovanligt karakteristisk komministergård, uppförd av timmer 1849—50. Den lokala tillsynsmyndigheten — den ecklesiastika boställsnämnden — utsynade byggnaden sistlidna sommar under motivering, att den vore otidsenlig och i dåligt skick. Nybyggnad skulle uppföras under förutsättning att detta kunde ske såsom statligt bered-

skapsarbete (kommunen hör till dem som hava största antalet arbetslösa i dessa trakter).

Emellertid remitterades ansökningen om statsbidrag från Kungl. Maj:t till stiftsnämnden, som efter syn på platsen konstaterade, att prästgården icke endast utgjorde en tilltalande och karakteristisk anläggning utan även vore i gott stånd, ehuru i behov av modernisering. Stiftsnämnden lät sakkunnig arkitekt uppgöra ett förslag till modernisering, vilket beräknas kunna genomföras för en kostnad av omkring hälften mot nybyggnad. Arkitekten förklarade sig sällan sett ett så solitt uppfört timmerhus! På grund av dessa omständigheter avstyrkte stiftsnämnden statsbidrag till nybyggnad. Det av boställsnämnden uppgjorda nybyggnadsförslaget kunde stiftsnämnden under inga omständigheter förorda till utförande (det hade icke ens uppgjorts av en arkitekt).

Detta synnerligen flagranta exempel på den nuvarande lagstiftningens brister har föranlett stiftsnämnden i Göteborg att uppmana samtliga boställsnämnder i stiftet att gå varsamt fram med nybyggnader på prästgårdar samt alltid anlita biträde av sakkunniga arkitekter, då fråga uppkom om större om- eller nybyggnad.

Stranden fri

är innebörden i ett nyligen antaget danskt lagförslag, som skall göra landets stränder tillgängliga för allmänheten. Det är många års försyndelser, som här skola sonas, särskilt beträffande Öresundsstranden norr om Köpenhamn, framhåller fil. mag. Carl Fries. För 20 år sedan växte här upp en lång rad villor på strandtomter. Så småningom kom man underfund med att Köpenhamns befolkning helt enkelt avhänt sig nästan hela detta strandområde, som var av så vital betydelse för stadens del. Därtill kom, att bebyggelsen i många fall var fruktansvärt vanprydande. Nu har man efter ihärdigt arbete kommit så långt, att man lyckats skapa en rad stora gluggar i strandens barrikad.

Vi borde i Sverige ta lärdomar av Danmark och omsätta dem i praktiken, så att det inte går för oss som för vårt grannland. Ett memento är vissa delar av västkusten och Stockholms skärgård.

Norrländsk byggnadskultur.

Byggnadsföreningen i Västernorrlands län är i färd med att avveckla sin verksamhet. Föreningen saknar medel för fortsatt arbete, och vid årsskiftet upphör föreningen att existera. Byggnadskulturföreningen har under de 12 år, den verkat, gjort en betydande insats för höjandet av byggnadskulturen i denna landsända.

Föreningen bildades 1924 med konsul John Ekman i Väja som ordförande och fil. dr Erik Salvén som sekr. Den senare efterträddes av syssloman N. P. Edlund, Frånö, och de senare åren har sekreterarsysslan skötts av arkitekt D. Frykholm, som hela tiden varit föreningens arkitekt. Föreningen har på ett framgångsrikt sätt arbetat för höjandet av byggnadskulturen i länet och den yttre hemvärden, anordnat kurser för snickare och byggmästare, föreläsningar, tävlingar o. s. v. Den har vidare samarbetat med länets egnahemsnämnd för åstadkommande av bättre byggnadstyper. Det kan nämnas, att arkitekt Frykholm, som stått till tjänst med fria konsultationer, under årens lopp prövat omkring 2.000 byggnadsförslag.

Samfundet måste för sin del livligt beklaga, att denna verksamma och nyttiga förening nödgas ge upp i en tid, då alla goda krafter på området äro mer än någonsin behövliga.

Skydd för yngre kulturminnesmärken.

Den aktuella frågan, som väckts av Hallands hembygdsförbund och som intendent Sandklef behandlade i förra numret av tidskriften, dryftades den 4 december på Föreningen för svensk kulturhistoria. Intendent Sandklef, antikvarien Erik Lundberg och professor Sigurd Erixon voro inledningstalare. I den livliga diskussion, som följde, framfördes varierande synpunkter på frågan, men samtliga voro överens om att någonting måste göras. Samfundets sekr. refererade den danska skyddslagen och föreslog för vårt land en liknande anordning, där statligt skydd kompletterades med enskilt intresse och privat vård. Samtidigt refererades en rad av de yttranden, som inkommit i frågan från olika hembygdsorganisationer i landet och som överlag ge uttryck för det starka behovet av skydd.

Presentkort

på prenumerations- och medlemsavgift för 1937 i

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

finnas nu att tillgå på Samfundets expedition till ett pris av 5 kronor.

Lämplig julgåva!

Samfundet för Hembygdsvård

Kungsgatan 32, Stockholm.

Svensk Hemslöjd

CITY SMÅLANDSGATAN 11
Invid Norrmalmstorg

STOCKHOLM Telefon
23 2115

Moderna textilier,
mattor och gardiner.
Vackra garner - Möbler
Inredningar - Armatur

Vi innehava även

BLEKINGE LÄNS HEMSLÖJD

KARLSKRONA - TEL. 2 37

Skydda Edra värden

BRANDREDSKAP

av vår välkända tillverkning.

Allt inom branschen

H. A. B. HENRIKSSONS
Brandredskap

FIRMAN GRUNDAD 1828

Box 281 - STOCKHOLM I

Telefon: 32 26 26, 32 26 27

Prospekt sändes gärna

HEDERSGÅVOR

i alla prislägen.

STÖRSTA SORTERING I

JUVELER

GULD / SILVER

NYSILVER

TENN

Hofjuvelerare Hallberg

STOCKHOLM - GÖTEBORG - MALMÖ - KARLSHAMN - JÖNKÖPING - SKÖVDE - ÖREBRO - ESKILSTUNA - STRÄNGNÄS - VÄSTERÅS - UPPSALA - SUNDSVALL - ÖSTERSUND - UMEÅ

Klockarnas 774 boställen avvecklas.

Kammarrådet Tom Wohlin har i dagarna på uppdrag av ecklesiastikministern framlagt ett förslag till avveckling av det gamla boställsväsendet vid klockare- och organisttjänster. Meningen är att upplåta klockarjordarna till egnahem eller mindre jordbruk. Det är en mycket gammal institution, som därmed upphör. På sin tid fyllde den sin uppgift, men utvecklingen har gjort den hopplöst föråldrad. Ett flertal av dessa klockargårdar ex. inom Hallands län, voro väl värda en pietetsfull restaurering för att därefter åter sättas in i bygdens liv till nya uppgifter.

Hembygdsvården går framåt,

skriver Södermanlands Läns tidning med anledning av bildandet av en ny hembygdsförening i Trosa med verksamhetsområde i staden, bygden däromkring och intilliggande skärgård (Trosaortens hembygdsförening). Tidningen fortsätter med följande tankvärda ord:

»Det är med glädje man ser, hur hembygdsrörelsen alltjämt vinner ny mark i Sörmland, något som bottnar i en fördjupad kärlek till den egna bygden. Vad som tidigare på olika håll var en strävan att inom fornminnessammanslutningar rädda det som fanns kvar av gammal särpräglad bygdekultur — ett i och för sig högst berömvärt verk — har nu inom hembygdsrörelsen växt ut till att omfatta hela bygden, både det framfarna, nuet och sikten mot framtiden, både bygden i sig själv och människorna som leva i den.»

Fotografiskt arkiv över Holaveden.

Tranås hembygds-gille i Östergötland är sedan flera år tillbaka i ivrig verksamhet med insamlandet av material till ett fotografiskt arkiv över Holaveden. När serien är färdig, räknar man med att vara ägare till ett arkiv om mer än 500 bilder.

Detta friska initiativ är värt det bästa erkännande och manar till livligaste efterföljd bland alla hembygds-sammanslutningar. Det är ett arbete i samma anda som det Samfundet i höst satt i gång med, då det tillsatt en särskild kommitté med uppdrag att till tjänst för skolornas hembygdsundervisning söka hopbringa en represen-

tativ samling bilder från olika svenska bygder. Meningen är, att var skola skall få ett dylikt bildarkiv till sitt förfogande. Till denna fråga få vi anledning återkomma.

Finsk hembygdsvård.

På initiativ av Arkitekten Armas Esti i Hälsingfors har man i Finland tagit upp till diskussion frågan om bildandet av ett hembygdsförbund, som särskilt skall slå vakt kring landsbygdens bebyggelse. Vederbörande ha för dessa syften inhämtat upplysningar av Samfundet för Hembygdsvård och uttrycker sin beundran för vad som på detta område gjorts i Sverige. Man hoppas på ett livligt och fruktbringande samarbete mellan de båda förbunden.

L I T T E R A T U R

Känn dig själv

bör i vår nedbrytande tid vara en levande erinran om vår plikt mot oss själva att förvalta hembygdens arv. Så talar Eric Festin i Jämtens sista årgång. Han fortsätter med dessa tankvärda ord: »Vidgad kunskap om våra fäder ger ökad självkänedom, detta är också ett 'vägbygge' så gott som något — det banar väg för medvetna mål. — — Vi syfta till att under aktgivande på nutida krav länka det nyttiga och livsgagnande gamla samman med det nya värdefulla i tiden. Hembygdsvården är ett vida mer verklighetsbetonat arbete än mången tyckes tro. Där den får verka, såsom i hem, tempel, dräkt och bohag, skänker den gripbara och ofta direkt ekonomiska fördelar samtidigt som den tillvaratager bygdernas egenart, kulturella och skönhetsvärden. Inom ramen härför utnyttjar den tidens förnuftiga rationalisering, tekniska hjälpmedel och förbättringar.»

En rangplats intar sedan gammalt Jämten bland hembygdstidskrifterna. Den vackra, 300 sidor digra boken för i år slår alla rekord. Dess innehåll tar upp olika sidor av den jämtländska hembygdsvården men har även uppsatser av mera allmänt intresse. Livskraft, mångsidighet, lärdom och folklig förankring kännetecknar 50-åringen Heimbygda och dess publikationer, till vilka också hör den samtidigt utkommande Fornvårdaren.

ARKITEKT

Per Benson

SALTSJÖ—DUVNÄS

*Utför alla slags
ritningar*

Tel. Saltsjö—Duvnäs 42

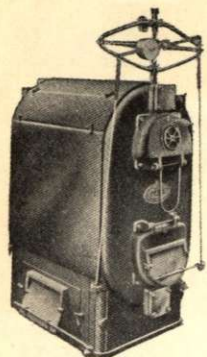
Vi tillverka
alla slag av

Cementrör
för avlopp

NYA A.-B. KOLBÄCKS
Cementgjuteri

Kolbäck - Tel. 88

Värmelednings- pannor

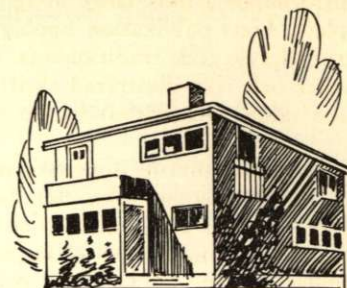
för ved-
koks-
kol-
eller
oljeeldning

GÖTAVERKEN

GÖTEBORG

INTE EN UTGIFT

Uppgiv ungefärligt bo-
stadsbehov, önskad stil
och storlek och vi sända
Er förslag på såväl egna
hem och flerfamiljshus
som sportstugor.

Kontor: Birger Jarlsg. 27, Sthlm.

A.B. SVENSKA TRÄHUS

ME EN KAPITALPLACERING

STORA VÄNHEMS SJUKHEM

pr Österkorsberga.

Tel. Österkorsberga 17

ÖPPET VÅRDHEM

av Kgl. Med.-styrelsen godkänt för nerv- och psykiskt sjuka. Även
lugnare akut sjuka mottagas. Lämpligt för periodiskt sjuka och åld-
ringar, lugnt och hemligt med särskild avdelning för sjukperioder.

Inspektör: Dr A. Granholm, Växiö.

Läkare: Dr G. Nilsson, Lenhovda. Tel. Lenhovda 5.

Karmansbo Herrgård

emot. gäster året om
Ref. Svenska Turistföreningen

FRU WERNSTEDT

Tel. Kolsva 12 F

Skånes Hembygdsförbunds årsbok.

I raden av hembygdsböcker har Skånes Hembygdsförbunds årsbok länge intagit en ledande plats. Årets publikation uppbär på ett utmärkt sätt de goda traditionerna. Det är en vacker och rikt illustrerad skrift på inemot 200 sidor, som Förbundet nu presenterar.

Bland dess intressantaste uppsatser märker man skriftställaren John Sundbergs skildring av »Skånska glasbruket». I en tid, då allmogen icke kunde få en »glaas wara för penningar till fång utan at med största besvär låta dhet komma från Köbenhavn», anlade Göran Adlersten på 1690-talet Skånes första glasbruk i Perstorps socken. Här fanns god tillgång till ved och kraft samt goda kommunikationer och avsättningsmöjligheter. Bruket blomstrade också kraftigt upp, icke minst tack vare ägarens — annonsering. Den 9 juli 1694 läses ex. i Post-Tijnder:

»Gifwes härmed tillkänna, at uthi Skåne är et glasbruk inrättat, på wilket göres Fönsterglas, flaskor, boutiler, Sylteglas, burkar etc. Vem som sig af detsamma will betjena kan ifrån Helsingborg och Sundet, så väl som Malmö, Landz-Crona och Christianstad med Fahrkoster få det til hvad Ort man behagar.»

Tyvärr förstördes bruket 1762 genom mordbrand och kom sedan aldrig att återuppbyggas.

Bland årsbokens övriga innehåll märkes en intressant uppsats av Janne Agri om allmogemålaren Nils Larsson från Stora Slägarp, en beskrivning av Krapperups och Kulla Gunnarstorps slott av H. H. von Schwerin och en kulturhistoriskt värdefull skildring av skånsk korgslöjd av Eskil Cronlund. Den värdefulla årsboken avslutas med en rad meddelanden, recensioner m. m.

Glava socken i forntid och nutid.

Det är en sockenbeskrivning, nyligen utgiven av Glava hembygdsförening i Värmland. I flera avseenden är den förebildlig, och man önskade gärna, att många hembygdsföreningar följde i dessa spår. Olika sidor av socknens natur och historia äro sakkunnigt behandlade. Innehållsförteckningen är värd att avtryckas in extenso:

Mora Hemslöjd

Invid Zorns Gustav Vasa stod. Tel. 225.

Dalarnas

största hemslöjdsförening

Dalavävnader — Duktyger

Möbeltyg — Kostymtyg

Äkta Zornmöbler o. Dala-

möbler — Högsta kvalitet

SVENSKT MATERIAL

SVENSKT ARBETE

SVENSK STIL

Försäljning även genom

HEMSLÖJDSFÖRBUNDET

Kungsgatan 31, Stockholm

Kungligt villebråd
på kornet.

GYTTORPS

jaktpatroner
i bössan.

NITROGLYCERIN AKTIEBOLAGET
GYTTORP

*Tobaks-
Monopolet*

Cigarr, tillverkad enligt havannametod och uteslutande av havannatobak av högsta kvalitet. Förpackad i dekorerad bleckburk, invändigt klädd med cederträfanér.

Kr. 18:75 pr 25 st.
Kr. 7:50 pr 10 st.

Glava sockens geologi, Statsgeolog, fil. d:r N. Magnusson.
Glava sockens arkeologi, Fil. kand. Ingemar Atterman.
Glava sockens ortnamn, Fil. d:r Gottfrid Kallstenius.
Glava sockens folkminnen, Fil. lic. C. M. Bergstrand.
Bygd och folkliv, Skriftställare Linus Brodin.
Finnbebyggelsen, Skriftställare Albert Palmquist.
Industrien, Civilingenjör Åke Sahlin.
Skolväsendet, F. lärare L. D. Andersson.
Glava kyrkas historia, Professor, fil. d:r Helge Kjellin.
Det andliga livet, Kyrkoh., fil. kand. Karl Lagerlöf.

Vad man saknar är en skildring av arbetarrörelsen, som just i denna sockens nutid spelat en så stor roll; de sociala förhållandena, moderna vägbyggen och bostäder borde kanske också ha beretts rum.

Man ämnar nu göra ett sammandrag för skolornas bruk, varvid man bör få ett utmärkt underlag för undervisning i hembygdsforskning.

Sveriges Natur. Svenska naturskyddsföreningens årsskrift 1936.

Det märkligaste med årets årgång av Sveriges natur är den programförklaring, som föreningens nyvalde ordförande, förf. Sten Selander, ger i den inledande artikeln »Naturskyddet och samhället». Han ansluter sig här till den uppfattningen, som i naturskyddet ser en hela samhällets, hela folkets angelägenhet, och fäster uppmärksamheten på vikten av att söka kontakt med de folkliga bildningsorganisationerna.

Av övriga uppsatser av mera allmänt intresse märkas Erik Geetes »Svenska och amerikanska nationalparker» och Lars-Gunnar Romells »Kronjuveler på auktion. Stockholms skärgård blir villastad». Vi återkomma emellertid i ett senare nummer till en utförligare anmälan.

Hyltén-Cavallius-föreningens
årsbok 1936

presenterar sig även i år som samma förnämliga och välredigerade hembygdsbok, som man blivit van att finna. I år har bo-

Vävskolan med Mönsterritning och Heminredning.

För väv- Komposition med provvävning,
kunniga: färglära med naturstudier, heminredning, stillära, växtfärgning, handspinning.

För ny- Hemvävnad, yrkes- och peda-
börjare: gogisk utbildning.

Trevligt skolhem. Helpension 110
kr. pr månad. Tel. Sigtuna 234.

Mary v. Rijswijk

SIGTUNA VÄVSKOLA

L. P. LARSSONS SÖNER

Västerhaninge Tel. 23

Dalarö Tel. 115

Hyvlade och
ohyvlade trävaror.

Plywood - Tegel - Papp

ken ur innehållssynpunkt sitt alldeles särskilt stora värde genom Tandläkare Paul Willstadius' i Lund 15 sidor digra avhandling »Fortsatta anteckningar till en småländsk bibliografi», som utgör en komplettering av Stationsinspektör Ola Capelins 1926 publicerade bibliografi över den småländska hembygdslitteraturen. Författaren är värd stort erkännande för den tjänst han genom detta arbete gjort hembygdsforskningen.

Uppland av Hildur Akselsson, Lindblads förlag, Uppsala.

En liten hembygdsbok, som förtjänar att uppmärksammas. På 60 sidor har förf. lyckats få med ett rikt och välvalt material. Hon behandlar sitt ämne sakrikt och trevligt, och trots att här och var små fel

insmugit sig, fördärva dessa ej det goda helhetsintrycket.

Samfundets årsmöte 1937

hålles i Simrishamn, Skåne, troligen den 2—4 juli. Mötet, som blir förlagt till en av Skånes mest intressanta bygder, kommer att ordnas i samarbete med Skånes hembygdsförbund och länets J. U. F. Närmare uppgifter lämnas i ett av de första häftena nästa år.

Ny broschyr från Samfundet.

Som ovan nämndes, har Samfundet för Hembygdsvård i dagarna utgivit en broschyr i alléfrågan. Broschyren kan så långt upplagan räcker kostnadsfritt erhållas från Samfundets för Hembygdsvård exp., Kungsgatan 32, Stockholm, eller från förf., lektor Lorentz Bolin, Falun.

**SKARABORGS
LÄNS HEMSLÖJDSFÖRENING**
SKÖVDE — TEL. 397

Specialitet: GARDINER, DRAPERIER,
MÖBELTYG, MATTOR, BOMULLSTYG, DUKTYG.

Utställnings- och försäljningslokal i VARNHEM
juni—aug. Telefon Varnhem 46.

Sällskapet
D. B. V:s Sparbank
VISBY

GRUNDAD ÅR 1830

Gotlands äldsta och största sparbank